ڕووبەڕوو لەگەڵ شیعر

نالە حەسەن

ڕووبەڕوو لەگەڵ شیعر

ناڵە حەسەن

2018

خانەی موکریانی بۆ چاپ و بڵاوکردنەوە

● بابەت:

● **ڕووبەڕوو لەگەڵ شیعر**

● ناڵە حەسەن

● **پێداچوونەوەی زمانەوانی:**

● **نەخشەسازی ناوەوە:** ڕێدار جەعفەر

● **بەرگ: هۆگر سدیق**

● **نرخ ()**

● **چاپی یەکەم:** 2016

● **تیراژ: (500)** دانە

● **چاپخانەی: چاپخانەی موکریانی (هەولێر)**

● **لە بەڕێوەبەرایەتیی گشتیی کتێبخانەکان ژمارەی سپاردنی (....) ساڵی(.....)ی پێ دراوە.**

زنجیرەی کتێب (.....)

هەموو مافێکی بۆ خانەی موکریانی پارێزراوە

ماڵپەڕ: **www.mukiryani.com**

ئیمەیل: **info@mukiryani.com**

ناوەرۆك

مانیفیستی شیعری 7
شیعری پۆستمۆدێرنی ئەمریکی 7
شێرکۆ بێکەس و زمانی شیعر، یان شێرکۆ بێکەس وەک (منداڵێتی ژیان)....7
وەفایی لە نێوان ڕۆمانسیەت و سیاسەتدا.......................................7
من و شیعر و من و لم 7
شیعر چییە و بۆچی پێناسە ناکرێت...7
1/ شیعر و چەمکەکانی ئیرۆس و ساناتۆس و ئەبەدییەت..........................7
2/ شیعر و فەلسەفە، یان فەلسەفە و شیعر......................................7
3/ پەیوەندی ڕەنگ لەگەڵ کات و شوێن لە شیعردا..............................7
4/ شیعر و هۆلۆکۆست 7
(ناڵە حەسەن) لە دیدارێکی شیعریدا .. ئامادەکردنی/ ئیریس عەلی دیمانەی دیمانەی گۆڤاری (ڕامان) 7
ڕۆژنامەی (پاشکۆی ئەدەب و هونەر)ی کوردستانی نوێ 7
دیمانەی ڕۆژنامەی (کوردستان راپۆرت) ئامادەکردنی/ سۆران عزیز 7
دیمانەی گۆڤاری (نەوشەفەق).. ئامادەکردنی/ رابەر فایەق.......................7
دیمانەیەک لەگەڵ (ناڵە حەسەن)... ئامادەکردنی/ حەمە کاکە ڕەش.............7

مانیفێستی شیعری

هەموو دەرگاکانی گەردوونم بەڕوو داخەن
من لەنێو خەون و هاواری شیعر
دێمە نێو ژیانەوە

شیعر و پرسیار و گومان

دیارە ئەوە زۆر ڕوونە کەوا، ژیان پڕیەتی لە شتی پێچەوانە و هاودژ و ناماقووڵ. شیعریش لە ڕێگەی بەدواداگەڕان و خولقاندنی کۆد و هێمای نوێوە، دەکرێ هەموو ئەو شتە هاودژ و پێچەوانە و ناماقووڵانە لەنێو هەناوی کۆد و هێماکانیدا لە خۆبگرێت ". چونکە شیعر نووسینەوەی ژیانە بە هەموو پێکهاتەکانیەوە..! بۆیە ئاساییە کۆد و هێماکان هەڵگری پرسیارو گومانی جۆراوجۆر بن.. بە بڕوای من، ئەم پرسیار و گومانانەش سەرچاوەکەیان لە بەردەوامبوون و نوێبوونەوە دایە..! چونکە شیعر ناتوانێت بەردەوام بێت ئەگەر، خۆی نوێ نەکاتەوە، لێرەدا نەک تەنها شیعر بەڵکو، سروشتی ژیانیش هەروایە.. بۆیە لێرەدا دەتوانین بڵێین شیعر بەمانای" ژیان دێت..! یان هەر کاتێکی دەقێکی شیعری، چەندین پرسیار و گومانی هەمەجۆر لە لای خوێنەر جێدەهێڵێ، ئەمە نیشانەی بوونی داهێنان و دیدگای نوێیە لەنێو دەقەکە و لە چوارچێوەی سیستەمێکی ئیستەتیکدا. یان باشترە بڵێین، لە چوارچێوەی دەسەڵاتی زماندا..! ئەوەتا " ئەراگۆن " بە پێی

ئەزمـوونی خـۆی بەوە گەیشـت بـوو کەوا " فەرهەنگەکـان مانـای تەواو بـۆ وشــەکان دەســتەبەر نــاکەن..! " واتە مانــای ڕاســتەقینەی وشــەکان بە پێــی سروشتی وێنە و بڕگەکان دەگۆڕێن..! لێرەدا بەوە دەگەین کە، زمـانی شـیعر خـۆی نابەسـتێتەوە بە مانـا بـاو و تەقلیـدیەکانی وشــە.. شـاعیر لە ئاکـامی بەدواداگەڕان و کەشـفکردنەکانی کاتێـک، پەیـکەر و وێـنە شـیعرییەکانی بە لیکی وڕێنەکانی ڕەنگ دەکات..! یان لە ڕێگەی کۆدەکانەوە، هەمـوو ئەو شـتە نامــاقووڵ و ناتەبــا و هــاودژ و تەنــانەت خەون و شــتە ترســهێنەکانیش دەنووسـێتەوە.. کەواتە شـاعیر لە دواجـاردا، لە ڕێـگەی قووڵبوونەوەکـانی بە پـێگە و ڕووبەری نـوێ دەگـات، لەوێـدا نـاوکۆکەی پرسـیار و گومانەکـان، گومـان لە خـود، لە دەوروبەر، لە داهێنـان، لە ژیـان لە هەمـوو شـت، خۆیـان دەخــزێننە نێــو هەنــاوی کــۆد و هێماکــان یــان مانــا نوێیەکــانی وشــە و دەستەواژەکان..! هەر لێرەشە پرسیار و گومانەکان لە دایک دەبن..!

شیعر و نۆستالیژیا

بە پێـی ئەوەی شـاعیر لە چرکەسـاتی نووسـینی شـیعر لە ڕووبەرێکـی نادیار کار دەکات، ئەم ڕووبەرە نادیارەش ڕەگەکانی لە نێو خەون و خەیـاڵ دایە.. خەونـیش لە بەرگە گشـتیەکەیدا، هێنـانە گـۆی یـان بە کـاراکتەرکردنی ئارەزووە لاشعوریەکانە.. بۆیە شـاعیر نـاتوانێ دەسـتبەرداری ڕابـردوو بێت. دەتـوانین بڵێـین هـونەر بە گشـتی، وەڵامـدەرەوە یـان تێرکردنـی ئـارەزووە لاشـعوریەکانە لە بـارێکی ئاگـایی و نائاگاییـدا..! لە ڕووبەری نۆسـتالیژیاش " منداڵی " جوانترین و ناسکترین تـوحفەیە بـۆ شـاعیر..! نووسـینی شیعر بەبێ ئـاوڕدانەوە لەم تـوحفەیە مانـایەکی نـیە..! وا پێویسـت دەکـات ئەوەش بڵـێم، شـاعیر نابێـت تەنهـا ڕووی لە دواوە بێـت..! بە مانـای تەنهـا ئـاوڕ لە دواوە بداتەوە و دوێنێی خـۆی بنووسـێتەوە.. وا پێویسـت دەکات دوێنێـی خـۆی، بە ئێستا و هاوکات بە ئایندەش گرێبدات. " (ڕۆبەرت فرۆسـت)" گەورە شـاعیری

ئەمریکی، کە بەشاعیری سەدەی بیستەمی ئەمریکا ناوی دەبەن.. یەکێک لەو ڕەخنەیەی کە لێی گیراوە ئەوەیە/ کە هەمیشە ئیشی لەسەر ڕابردووی خۆی کردووە، واتە تەنها خەمەکان و ئارەزووە چەپێندراوەکانی دوێنێی خۆی نووسیوەتەوە. دیارە هیچ لاریەکمان لەوە نیە کەوا، زمان بڕبڕەی پشتی شیعر و نووسینە..! هەموو بەدواداگەڕان و کەشفکردن و داهێنان و ستایلە نوێیەکان، لە ڕێی زمانەوە دێنە بوون.. دیارە دەمێکە " جاک لاکان " باوەڕی وابووە کە زمان وەک کلیلێک وایە بۆ کردنەوەی هەموو دەرگاکان.. بە تایبەت لە نووسینی شیعر، دەبێت زمان ئەم ڕۆڵە ئاکتیڤەی خۆی ببینێت.. دەربارەی ئەوەش کە/ دووبارە بوونەوەی وشە و دەستەواژەکان یان جێگۆڕکێ پێکردنیان، کە زۆرکەس بە گەمەی پەیڤەکان ناویان دەبەن، وە ئەمە لەنێو شیعرەکانی منیش زۆر دەبیندرێن. من پێموایە ئەوە پەیوەندی بە باری دەروونی منەوە هەیە لە ئانوساتی نووسینی شیعرەکەدا..! هۆکارێکی تر، پەیوەندی بە ئیستاتیکای شیعریەوە هەیە..! چونکە ئیستاتیکای شیعر/ ڕاستەوخۆ ڕۆڵی سەرەکی دەبینێ لە تێرکردنی ئارەزووە لاشعوریەکان.. بەمانایەک، هەرچەندە تۆ لە نێو ڕووبەرێکی نادیاریش کار بکەی و بۆ نێو قووڵاییەکانی خەون و خەیاڵ بڕۆیتە خوارەوە، مەبەستمە ئەوە بڵێم کە، ئیستاتیکای شیعر هەر کاریگەری خۆی دەبێت بەسەر باری دەروونی و بەتایبەت ئارەزووە لاشعوریەکان..! بەمانایەک ئیستاتیکای شیعر سەرچاوەیەکی لەزەت بەخشە لە پرۆسەی نووسینی شیعر..! بۆیە دەتوانین بڵێین کە زمانی دەق ڕاستەوخۆ پەیوەندی بە دەروونی شاعیرەوە هەیە..! ئەمە بۆ ژانرەکانی تریش هەروایە، ئەگەر لە هونەری نیگارکێشان بڕوانین/ ڤانکوخ کاتێک تابلۆی "شەوە پڕ ئەستێرەکانی " کێشا، ئەوکاتەدا لە نەخۆشخانەی دەروونی بووە، لەم تابلۆیەی دا/ شێوەی مامەڵەکردنی لەگەڵ ڕەنگەکان و بەکارهێنانی فلچەکەی، پەیوەندی بەم بارە دەروونیەی هەبوو، کە خۆشی لە زۆر شوێندا ئەمەی باسکردووە..! لێرەوە بەوە دەگەین کە لە نێوان زمانی دەق و ئارەزووەکانی مرۆڤ حەقیقەتێکی جاویدانی هەیە، یان

زمان لە ڕێگەی ئەم دەسەڵاتە خوداوەندیانەی کە هەیەتی لەنێو فەزای دەقدا، دەتوانێ سیما و خەسڵەتێکی جاویدانە بە ئارەزووەکان و ڕەهەندە مرۆییەکان ببەخشێ..! کەواتە زمان دەتوانێ نەمری بە شتەکان ببەخشێ لەنێو ڕووبەری دەقدا، بۆیە دەتوانین بڵێین، یادەوەری لەنێو هەر دەقێکی شیعری بوونێکی جاویدانی هەیە، یان بوونێکی گشتگیر و ڕەها..!

شیعر و ڕەخنەی کوردی

دیارە بۆ هەموو لایەکمان مەعلومە کەوا، ڕەخنەی کوردی لە چ ئاستێک دایە..! بە مانایەک ئەو داهێنان و پێشرەویانەی لە شیعر و ڕۆمان و ژانرەکانی تری ئەدەب و هونەری کوردی کراون، لە ڕەخنەدا نەکراون.. ئێمە ناڵێین ڕەخنەی کوردیمان هەر نیە بەڵام، ئێمە قسە لەسەر تواناکان و ئاستی داهێنان دەکەین..! بۆیە لێرەدا بە دڵنیایەوە دەڵێین (ڕەخنەی کوردی لە ئاستی پێویست دا نیە..!). من پێموایە، ڕەخنە نەک هەر دەبێت کەلێنەکان پڕ بکاتەوە یان دەست نیشانیان بکات بەڵکو، دەبێت نەوەیەکیش بخاتە سەر پڕۆسەی نووسین..! من پێموایە، ڕەخنەگرەکانمان دەبێت هێندە پڕ مەعریفە و بەرچاو ڕۆشن و پێشڕەو بن نەک تەنها، کاریگەریان بەسەر پڕۆسەی نووسینەوە هەبێ بەڵکو دەبێت، کاریگەریان بەسەر گۆڕانی کۆمەڵگەشەوە هەبێت..! ڕەخنەگران وا پێویست دەکات هەمیشە هەڵگری دیدگای پێشرە و نوێخوازانە بن.. زۆر بە ڕۆشنی و بە دروستی ڕەخنە لە داب و نەریتی دواکەوتوانە و لە هەموو ئەو هۆکار و فاکتانە بگرن، کە ڕێگرن لەبەردەم پێشکەوتنی کۆمەڵگە و تەنانەت چەمکە ئازادیەکانیش..! بە بڕوای من، ڕەخنە ناتوانێ تەنها خۆی ببەستێتەوە بەزمان و ڕەگەزەکانی نووسین و بەس، ئەگەر پێویست بکات وا دروستە ڕەخنەگر لە چوارچێوەی دەقەکەدا، ڕەخنە لە بیرکردنەوە و ڕوئیاکانیش بگرێ.. بە تایبەت ڕوئیای نەو نووسەرانەی دەست بە بیرۆکە دواکەوتووەکان دەگرن لەنێو دەقەکانیاندا.. یان ئەو ڕوئیایانەی کەناتوانن، ڕەوتی پێشکەوتن و مەدەنیەتی

کـــۆمەڵگە و ئـــازادی مرۆڤەکـــان هەزم بـــکەن..! بەڵام ئەوەش گـــرینگە کەوا، ڕەخنەکـان لە چوارچێـوەی دەقەکـان دەرنەچـن.. واتە کارمـان بەسـەر ئەوەوە نەبێت کە نووسـەرەکە لە چ خـانوویەک ژیـان دەگوزەرێنێت ؟! یـان سـەر بە چ لایەنێکـی سیاسـیە ؟! مەبەسـتمە ئەوە بڵـێم " بـۆ نمـوونە لە دەقێکـی شـیعری پێویســتە ڕەخـنەی شـیعری بگـرین لە هەمانکــات بە زمــانی شــیعریش..! لە چوارچێوەی دەقە شیعریەکە دەکرێ، ڕەخنە لە هەر شتێک بگرین، جا ئەو شتە زمـانی شـیعری بێـت، یـان سـتایل و ڕەگەزەکـانی تـری شـیعر، یـان ڕوئیـای دواکەوتـووانە یـا هەر شـتێکی تـر..! بە پێویسـتی دەزانـم لێرەدا باسـی " جۆلیـا کریسـتۆفیا "ی ڕەخنەگر و بیرمەندی هەنگاری بکەم. جولیای ڕەخنەگر ئیشـە سەرەتاییەکانی لە نێو چوارچێوەی فیمینیزم و مەسـەلەی ژنـان و گرینگـی دەدا بە زمـانی دەق و ڕەخـنەی لە زمـانی پیاوسـالارانە دەگـرت لەنێـو دەقەکانـدا.. ڕۆڵێکـی سـەرەکی گێـڕا لەبیـری مـۆدێرنیزم و فیمینیزمـدا.. هەروەهـا تیـۆرە ڕۆشـنبیریەکەی چـڕ کردبـوویەوە لە دەوری کـۆمەڵگە و داب و نەریـت و پەیوەنـدی نێـوان ئەدەب و سیاسـەت و زۆر شـتی تـر، وە پشـتی بەسـتبوو بە روانـگە و تیـۆرە سـایکۆلۆژیەکەی فرۆیـد. ئەگەر لە هەوڵەکـانی ئەم خـانمە بیرمەنـدە بکـۆڵینەوە، دەبینـین لە چوارچێـوەی ڕەخـنەی ئەدەبـی و نووسـین و لێکۆلینەوەکانی، ئیشی لەسـەر مەسـەلەی ژنـان و بە مەدەنـی کردنـی کۆمەڵگە و زۆر شتی تر کردووە..! من پێموایە ڕەخنەگر دەبێت لەم ئاستە بەرین و فراوانە کار بکات.. نەک تەنها کەلێنی دەقەکان پڕ بکاتەوە بەڵکو بەرچـاوی نووسـەر و شـاعیرەکان ڕۆشـنتر بکـاتەوە و کـارێکی وا بکـات، لەژێـر کاریگەریەکـانی ئەم داهێنـان و نوێخـوازی بچـنە ئاسـتێکی سـەروو تـر.. نەک هەر ئەوەنـدەش بەڵکـو ڕۆڵێکـی بەرچـاو ببینـێ، لە نێوەنـدی ڕۆشـنبیری و هاوکـات لە ڕاسـتای بەرەو پێشەوەچوونی کۆمەڵگەش..! ئەم ئاست و جۆرە لە ڕەخنە لە ئێسـتادا، لە ڕەخـنە و ڕەخنەگرانی کوردی نابیندرێ، دیارە ئومێدی ئەوەش دەخـوازین کە ڕۆژێکـدا بێ، ڕەخنەی کوردی بگاتە ئەم ئاستە بەرزەی لەپێشکەوتن و داهێنان دا..!

شیعر و سایکۆلۆژیەتی دەق

به بـرِوای مـن دەبـێ ئەوەمـان لەلا رِۆشـن بـێ کە (نووسـین قسـەکردنە لەگەڵ پەیکەرە بێدەنگەکانی نێو بازنە چەپێندراوەکانی رِووبەرە بێئاگاییەکان..!) بـۆیە ئیشـکردن لەسـەر زمـانی دەق و کـردنەوەی کـۆد و هێماکـان، کـۆمەکی زۆرمـان دەکـات بـۆ نزیـک بـوونەوە لە کرِۆکـی دەقەکە و تێگەیشـتن لە مانـا و دەلالەتەکـان. چـونکە لە پشـتی کـۆد و هێماکـان بـاری دەروونـی نووسـەر دەخـوێنینەوە.. واتە لە رِێگـای زمـانەوە دەتـوانین لە سـایکۆلۆژیەتی دەق بکۆڵینەوە یان تێبگەین.. چونکە بەپێی بیرکردنەوەکانی " کارل یەنگ " (هێماکـان لە هـونەردا، بـۆ دەربرِینـی بیـر و شـێوازی بـاری دەروونـی بەکـار دەهێندرێن..!) لێـرەدا دەکـرێ ئەوە بڵێـین، لەنێـو هەر دەقێکـی شـیعری پێکهـاتە و بـاری دەروونـی شـاعیرەکە لەوێدا رِاکشـاوە..! بـۆ نمـوونە لە وردبـوونەوە لە زمـان و هێماکـانی دەقـی هاملێـت بەر لە هەر شـتێک بەوە دەگەیـن کەوا، دەقـی هاملێـت بـاس لە هەرچـیەک بکـات، دەتـوانین شـێوازی دەروون و بـاری بیرکـردنەوەی شکسپیر بخوێنینەوە..! بۆ دەقێکی شیعریش بە هەمـان شـێوە. دیـارە رِووبەر و توانـای دەسـەڵاتی زمـان زۆر لەوەش زیـاترە کە ئێمە بـۆی دەرِوانـین.. ئەوەتـا لای " بونیادگەراکـان " هەر لە رِێـگەی ئیشـکردن لەسـەر زمـان و هێماکـانەوە، پەیوەندیە کۆمەلایەتیەکان و پێکهاتەی کۆمەڵگە و سیاسـەت و بـاری ئـابووری کـۆمەڵگە و لەم رِێـگەیەوە ئیشـیان لەسـەر زۆر شـتیتر و رِەهەنـدی تـر دەکـرد. بـۆیە لە رِێگەی فۆکەس کـردنە سـەر زمـان و پێکهاتەکـانی سـایکۆلۆژیەتی دەق بە بـرِوای مـن، لەم رِێـگەیەوە دەتـوانین تـا ئاسـتێکی بـاش، کرِۆکـی دەقەکە بە شێوەیەکی جوان و رِوون پێشانی خوێنەران بدەین

شیعر و زمانی شیعری

- زمـانی شـیعر لە رِابـردووەوە تـا ئیمـرِۆ، گـۆرِانی زۆری بەسـەردا هـاتووە بـۆ نمـوونە، زمـانی شـیعر لە سـەردەمی سومبولیسـتەکان و

قوتابخانەکانی پێش خۆیان بە شێوەیەکی تر بووە ئەوکات، شاعیر زیاتر دەرەی خۆی دەنووسیەوە. لێرەدا دەکرێ زیاتر قسە لەسەر زمانی شیعر و پەیوەندی نێوان شاعیر و کۆمەڵگە بکەین.. بەر لە هەرشتێک حەزدەکەم ئەوەش بڵێم/ ڕەنگە منیش ڕۆژێک لە ڕۆژان ئەو بیرکردنەوەیەم هەبوو بێت، کە دەبێ زمانی شاعیر زمانی کۆمەڵگە بێت، بەو پاساوەی کە شاعیر زمانحاڵی کۆمەڵگاکەیەتی..! ڕەنگە ئەوجۆرە بیرکردنەوانە تا ئاستێک، کاریگەریتی سیاسەت و ئایدیۆلۆژیایان لە پشت بێت. یان بیرکردنەوەیەکی ڕیالیستانە بێت. بەڵام، بەوپەڕی قەناعەتەوە، ئەوە ڕا دەگەیەنم کە باوەڕم بەم جۆرە بیرکردنەوانە نەماوە..! من ناڵێم شاعیر هیچ پەیوەندیەکی بە کۆمەڵگە و دەوروبەرەکەی نیە بەڵام، دەکرێ شاعیر بوونێکی ئایرۆنیکی بێت.. یان یاخی و نامۆ بێت.. یان جیا لە دەوروبەرەکەی بیر بکاتەوە، کە هیچ پەیوەندیەکی ئەوتۆ و یان لە ژێر کاریگەری دەوروبەرەکەی نەبێت..! زمانی شاعیر دەبێ زمانی شیعر بێت..! شاعیر وا پێویست دەکات " کە لە پێناو شیعر، شیعر بنووسێت..! " زمانی شاعیر دەبێ، زمانی ناوەوەی شاعیر و زمانی غەریزەکان و خەون و خەیاڵی شاعیرەکە خۆی بێت.. من لە ڕێگای شیعرەکانم/ غەریزە بێئاگاییەکانم و خۆم و ژیانی خۆم دەنووسمەوە.. لە نێو خەون و خەیاڵی خۆمدا، کە ئیش لەسەر خەونەکانم دەکەم و دەمەوێت " حەقیقەتی ژیان ڕەسم بکەم..! " من دەکرێ هیچ پەیامێکم پێ نەبێت..! چونکە بە بڕوای من شاعیر کەسێک و ئاکتڤیستێکی سیاسی و ئایدیۆلۆژیست نیە..! مەبەستمە پێ لەسەر ئەوە دا بگرم (دەکرێ شیعر هیچ پەیامێکی پێ نەبێ و بێ پەیام بێت بەڵام، ناکرێ شیعر هیچ ئامانجێکی پێ نەبێ و بێ ئامانج بێت..!) کەواتە پەیام و ئامانج دوو شتی جیاوازن..! ئامانج لە شیعرەکانی من ئەوەیە (ژیان بە هەموو جوانیەکانیەوە پیشانی خوێنەران بدەم..!) مەبەستمە لەگەڵ خوێندنەوەی هەر شیعرێکم، دڵ و ڕۆحی خوێنەرانم ئارام بکەمەوە.. یان زەردەخەنەیەک بهێنمە سەر ڕوخساریان.. یان ئەگەر بکرێ پرسیاریان لەلا دروست بکەم.. یان پڕیان بکەم لە نیگەرانی و دڵەڕاوکێ..! بەڵام من هیچ

پەیامێکم بۆ خوێنەرەکانم پێ نیە..! خوێنەرەکانم لە ئاکامی بەدواداگەڕان و ڕامـانی قـووڵ و چەنـدین خوێنـدنەوە، وا پێویسـت دەکـات خۆیـان شـتێک هەڵکڕێنن و خوێندنەوەیەکیان دەست بکەوێت، نەک چاوەڕوانی پەیام بن لە منەوە..! هەروەک " ئەندرێ بریتۆنی " سوریالیست دەڵێت (پێویستە خـوێنەر لە ژێـر کاریگەریەکـانی دەق ببێـتە جـۆگەلەیەک لە بیـری شـاعیرەکە و بەشـداری بکـات لە بەدواداگەڕان و کەشـفکردنی مانـا و دەلالەتەکـان..!) بە بڕوای من لێرەدا شتێک نیە ناوی پەیام بێت..! لەو بۆچوونەی بریتۆن ئەوە دەبینین، کە پەیوەنـدی خـوێنەر و دەق چەنـدە گرینگە..؟ هاوکـات سـەلیقە و مەعریفەکەشـی..! چـونکە سـەلیقە و مەعـریفەی خـوێنەر ڕۆڵ دەبینێـت لە کەشفکردن و کردنەوەی هێما و ماناکان.. ڕۆڵ دەبینێ کە وەک جۆگەلەیەک بـڕژێتە نێو پانتـایی دەقەکە و بە نێو هەمـوو درز و کەلێنێک و قوژبنەکـانی شـۆڕببێتەوە و بـۆ قـووڵایی نێـو ڕووبەرە نادیارەکـانی دەق بـڕوات.. دەبـێ ئەوەش لەبیر نەکەین کەوا، دەقی زیندوو و پڕ داهێنـان خـوێنەری بە سـەلیقە دەگەیەنێتە ئاستی ئەو جۆگەلەیە و لەگەڵ خۆیدا دەیبات..!

شیعر و ناوچەگەرێتی

ئەدەب و هونەر بە شێوەیەکی گشتی لەسەر ئەو چەمکانە کار دەکەن کە سـیما و ڕوخسـارێکی گەردوونییـان هەیە. وەک (عەشـق، خەون، ڕەنـگ، بـا، ئـاو، ڕوونـاکی.....) هەمـوو ئەو چەمکـانە ڕەگەزی گەردوونـین لە ئەدەب و هونەردا بە تایبەت لە شیعر.. زمانی ئەدەب یان زمـانی شـیعر نـاتوانێ خـۆی لەو ڕەگەزە گەردوونیـانە بێبەری بکـات.. بەمانـایەک، ئەدەب نـاتوانێ خـۆی قەتیس بکات لە نێو بازنەیەکی تەسکی ناوچەگەرێتی.. یان ئەدەب ڕەنگڕێژ بکرێـت بە دیـدگایەکی دواکەوتـووانەی خێڵەکـی یـان ململانێـی ئایـدیۆلۆژیا و حزبـایەتی، ئەمجـۆرە بیرکـردنەوە ناوچەگەرێتیـانە یـان خێڵەکـی یـان هەر شـتێکی تـر، کە دەنـگە گەردوونـیەکەی ئەدەب دەخنکێنـێ و ناتەبـا و هـاودژ

دێتەوە هەم لەگەڵ ئەدەب بە گشتی و هەم لەگەڵ تێگەیشتن بۆ داهێنان.. دەنگی ئەدەب دەنگی غەریزەکان و دەنگی ناوەوەی مرۆڤە.. ڕوخسارەکەشی، ڕوخساری ڕەنگە جوانەکانی سروشت و ژیانە.. هەر جۆرە هەوڵ وبیرکردنەوەیەک، لە دەرەوەی ئەم مانا و دەنگە گشتگیرییەی ئەدەب دەبێتە هۆی کپبوونی دەنگی ئەدەب و شێواندنی ڕوخسارە گەردوونیەکەی..! لەلایەکی ترەوە، ئەو نووسەر و شاعیر و هونەرمەندانەی لە ئاستێکی بەرز داهێنانیان کردووە، ئەوانە بوونەتە موڵکی مێژوو و بوونەتە بەشێک لە شارستانیەتی ژیان.. ژیان بەوانەوە مانایەکی هەیە. ئەوان موڵکی شارێک و ناوچەیەک و تەنانەت وڵات و کیشوەرێکیش نین..! ئەوان لەنێو دڵە گەورەکەی مرۆڤایەتی ڕاکشاون و بۆ هەتا هەتا لەوێدا دەمێننەوە..! قەیرانەکەش لە هەر چیەکەوە سەرچاوەی گرتبێ، بەڵام دەسەڵاتی کوردی ڕۆڵی سەرەکی و بەرچاوی هەیە لە بەرهەمهێنانی ئەمجۆرە قەیرانانە، یاخود لە دابەشکردنی شارەکانی کوردستان بەسەر ڕەنگی جیاواز و خێڵ و حزب و دەسەڵاتی جیاوازدا..! دەسەڵاتی کوردی ڕۆڵی سەرەکی هەیە لە دەستەمۆکردنی قەڵەمەکان و جیاکردنەوەی ئازادی لە قەڵەم و خنکاندنی دەنگە گەردوونیەکەی ئەدەب و هونەری کوردی. ئەو نووسەر و هونەرمەندانەی کە تەسلیم بە خواست و ئەم حەقیقەتەی دەسەڵاتی کوردی دەبن، بەر لەوەی غەدرێک و گوناهێکی گەورە لە مانا و ڕەنگ و ڕوخساری ئەدەب و هونەر بکەن، من پێموایە، غەدرێک و گوناهێکی گەورە لە نووسەربوون و هونەرمەندبوونی خۆیان دەکەن..! تەنانەت گوناهێکی گەورە لە پێکهاتە و کەسایەتی و لە بوونی خۆشیان دەکەن.. ئیتر پاساوەکەیان هەرچیەک بێت، بۆ نموونە سەروەت و سامان، پلەوپایە و یان هەرشتێکی تر، ئەم پاساوانە ناتوانن لە گوناهەکانیان پاکیان بکەنەوە..!

شیعر و ئەدەبی سیاسی

لەوەتەی کورد هەیە و ئەدەبی هەیە، ئەدەبی سیاسیشی هەیە.. بە تایبەت لە ڕۆژانی دوێنێماندا. شاعیر و نووسەرانی کورد لە ئاستێکی زۆر بەرین و فراوان، ئیشیان لەسەر سیاسەت کردووە و ئەدەبی سیاسیان نووسیوە. دیارە سیاسەتیش وەک هەر بابەتێکی تر لە نێو ئەدەبدا جێگای دەبێتەوە و نابێت، لەمبارەیەوە هیچ نیگەرانیەکمان هەبێت.. چونکە دونیای ئەدەب هێندە فراوانە جێگای هەموو بابەتێکی تیا دەبێتەوە.. بەڵام گرینگ ئەوەیە، دەبێ زۆر وریا بین لەوەی کە/ ئەدەب و هونەرەکەمان نەخەینە خزمەت بە لایەنێک و فیکرەیەکی دیاری کراوەوە. نووسەر ئازادە لەسەر هەرچیەک دەنووسێت بەڵام، هەروەک " ئێریش فرێد " دەڵێ (گرینگ ئەوەیە جوان بنووسیت) من پێموایە لە نێو شیعر و نووسینەکانی هەر یەکێک لە ئێمە سیاسەت بە ڕێژەیەک بوونی خۆی هەیە. بەڵام گرینگ ئەوەیە سیاسەت، ئیستاتیکا و زمانی شیعری و نووسینەکانمان ناشیرین نەکات..! مەبەستم ئەوەیە، ئەگەر شیعری سیاسیش بنووسین دەبێ بە زمانی شیعر بینووسین..! بە بڕوای من دووجۆرە نووسەری سیاسی یان ئەدەبی سیاسی هەیە. یەکێکیان ئەو نووسەرانەن کە هەڵگری فیکرەیەک و ئایدیۆلۆژیەکی دیاری کراون، لەوانەیە لە حزبێکی سیاسیش کار بکەن، ئەم جۆرە شاعیر و نووسەرانە فیکرە و ئایدیۆلۆژیەکەیان تێکەڵ بە نووسین و شیعرەکانیان دەکەن و فیکرەکەیان لەنێو نووسین و شیعرەکانیان ڕەنگ دەداتەوە.. نموونەی لەو جۆرەش زۆرن تەنانەت لەسەر ئاستی جیهانیش بۆ نموونە مایکۆفسکی، پاپلۆ نیرۆدا، نازم حیکمەت زۆرانیتر.. جۆرێکی تر نووسەر و ئەدەبمان هەن، کە سەر بە هیچ فیکرە و ئایدیۆلۆژیای دیاریکراو نین، وە ئەندامی هیچ حزبێکی سیاسیش نین بەڵام، لە نێو شیعر و ئەدەبەکەیان دەم لە سیاسەت دەدەن و شیعر و ئەدەبی سیاسی دەنووسن.. بۆ ئەمجۆرەش دەکرێ باسی " دەنیز لیڤەرتۆڤ " ژنە شاعیری ئەمریکی بە ڕەگەز بەریتانی بکەین. ئەم خانمە شاعیرە سیاسەت ڕووبەرێکی فراوانی لە نێو شیعرەکانی داگیر کرد بوو.. شاعیرێکی زۆر بەناوبانگیشە یەکێکە لە ڕیزی ئەوانەی لەگەڵ شاعیرانی قوتابخانەی شیعری "

چیای ڕەش " ناوی دەهێندرێت.. هەروەک خۆی لە دیمانەیەکدا دەڵێت (من لە ڕێگای ئەدەبەوە بە سیاسەت ئاشنا بووم..!) واتە خۆی پێشوەخت سەر بە هیچ فیکرەیەک و ئایدیۆلۆژیایەکی دیاریکراو نەبووە.. شیعرە سیاسیەکانیشی لەسەر شەڕ و دژ بە شەڕ بوون.. بە تایبەت لە دەوروبەری ساڵەکانی ١٩٦٠ لەکاتی هێرشەکانی ئەمریکا بۆ سەر ڤێتنام.. لەوسەردەمانە نەک هەر لیڤەرتۆڤ بەڵکو زۆرێک لە نووسەران و هونەرمەندان و ڕۆشنبیرانی ئەوکاتە، بە تایبەت لاوە پۆستمۆدێرنیستەکان بە دژی ئەمریکا هاتنە دەنگ و هاوارکردن.. بەڵام ئەم خانمە هەرچەندە شیعری سیاسی زۆر نووسیوە بەڵام، جوان و بەزمانی شیعر نووسیویەتی..! بۆیە یەکێکە لە شاعیرە هەرە ناسراوەکانی ئەمریکا بە تایبەت بەدوای جەنگی جیهانی دووەمەوە. لەنێو ئەدەبی کوردیش بە هەمانشێوە.. هەردووکجۆر لە نووسەرانمان هەیە. نموونەشمان زۆرن لەم بارەیەوە.. بەڵام بۆ ئێستا ناسراوترین نووسەر و کە زۆرترین شیعری سیاسی نووسیوە، یان سیاسەت و مەسەلە نەتەوایەتیەکان ڕووبەرێکی فراوانی لەنێو شیعرەکانی داگیر کردووە من پێموایە شیعر و ئەدەبەکەی " عەبدولا پەشێو " ە. بەدوای ئەویش، ئەم بابەتە تا ئاستێکی باش شیعرەکانی " شێرکۆ بێکەس " یش دەگرێتەوە. دەربارەی ئایندە و ئاسۆی ئەدەبی سیاسیش، ڕاستیەکەی من ناتوانم لە ئێستادا ئاسۆ و ئایندەی ئەدەبی سیاسی کوردی دیاری بکەم بەڵام، بە شێوەیەکی گشتی من وای دەبینم/ کەوا ڕەوتی مێژوو و شارستانیەتی مرۆڤایەتی و ژیان بەرەو پێشەوە دەڕوات هاوکات ئەدەب و هونەریش بە گشتی بە هەمان ئاراستە ڕوو بەرە و پێشەوەیە.. ئاسۆ و ئایندەیەکی ڕووناکیشی لەبەردەمدایە..!

شیعر و ئامانجی شیعری

١/ ئامانجی شیعر ئەوەیە حەقیقەتی جوانی و حەقیقەتی ژیان بنووسێتەوە، شیعر هیچکاتێک ناتوانێت لەدەرەوەی ئامانج بێت.. شیعر بەبێ

ئامانج لە مانا و بەها بنەڕەتیەکەی خۆی دادەبڕێت.. شیعر دەکرێ هیچ وەزیفەیەکی دیاری کراوی نەبێت، شیعر دەکرێت هۆکار نەبێت، بەمانایەک دەکرێ شیعر لەدەرەوەی هەموو وەزیفەکان و هۆکارەکان بێت بەڵام، ناکرێت بەبێ ئامانج و لە دەرەوەی ئامانجەکان بێت، چونکە وەزیفە و هۆکار دوو شتی جیاوازن لەگەڵ ئامانج.. شیعر و ئامانج شتێک بەیەکەوەیان دەبەستێتەوە ئەویش پێیدەڵێن ژیان.. شیعر و ئامانج شتێک بەیەکەوەیان دەبەستێتەوە ئەویش پێیدەڵێن بەهاکانی مرۆڤایەتی یان بەهاکانی جوانی، ڕێک بە پێچەوانەوە، دەمەوێ بڵێم (ئەگەر شیعر بیر لە ئامانج نەکاتەوە دەمرێت..!)،

٢/ دیارە خەیاڵ و فەنتازیا، ڕەگەز و پێکهاتەیەکی گرینگ و بنچینەیین بۆ نووسینی شیعر، شاعیر لە ڕێگەی خەون و فەنتازیاوە دەگاتە ئەو ڕووبەرە نادیارەی کە دەیەوێ تیایدا، هەم بەدواداگەڕان و هەم داهێنانەکانی بکات. واتە لە ڕێگەی خەون و فەنتازیاوە دەیهەوێ بگاتە ڕووبەرێک کە لەوێدا خەون و ئومێد و غەریزە لاشعوریەکانی بنووسێتەوە.. بێگومان ئەوەش لە ڕێگەی زمان و ئاماژە و وشەکانەوە دێتە دی. چونکە زمان بریتیە لە کۆی ئاماژە و هێمایەک لە نێو سیستەمێکی ڕێزمانیدا.. وە لە ڕێگەی ئەم ئاماژە و کۆدانەوە دەتوانین سروشتی مرۆڤ بناسین. چونکە شاعیر لە ڕێگەی ئەم ئاماژە و کۆدانەوە ڕوئیا و بیرکردنەوەکانی خۆی، هەم لەسەر خودی خۆی هەم لەسەر دەوروبەری خۆی دەخاتە ڕوو. بێگومان ڕوئیاو بیرکردنەوەکانی شاعیر بۆ دەرەوەی خۆی، بەدەر نیە لە کاریگەریەکانی باری سایکۆلۆژی و پەیوەندیە کۆمەڵایەتیەکان و داب و نەریت و ئایین و کێشە و بەربەست و گرفتە ئابووری و کۆمەڵایەتیەکان.. مەبەستمە ئەوە بڵێم شیعر لە ڕووبەرێکی ئێجگار فراوان ئیش دەکات، دەتوانێت هەموو کێشە و گرفت و خەمەکانی مرۆڤ لەخۆ بگرێت. بەڵام مەرج نیە شاعیر هەموو کێشەکانی مرۆڤ بنووسێتەوە. شاعیر بە پلەی یەکەم هەوڵ دەدات خۆی بنووسێتەوە، غەریزە

لاشعوریەکانی، خەون و ئومێدەکانی، بیرکردنەوەکانی بۆ خودی خۆیی و بۆ دەوروبەر.. دەتوانین بەم شێوەیە وێنەی بکێشین کەوا، لە پشتی ئاماژە و کۆدەکانەوە/ پەیوەندی نێوان شاعیر و خودی خۆی لەگەڵ پەیوەندی نێوان شاعیر و دەوروبەر، بە هێڵێکی تەریب دەڕۆن.. بە مانایەک/ خەون و خولیاکان و غەریزە لاشعوریەکانی شاعیر پەیوەندیەکی ڕاستەوخۆیان لەگەڵ هۆکارە دەرەکیەکان دا هەیە.. وەک پەیوەندیە کۆمەڵایەتیەکان و ئایین و باری ئابووری و تەواوی پێکهاتەکانی کۆمەڵگە.. چونکە شوێنەوار بە هەموو کاروکردەوە و پێکهاتەکانیەوە کاریگەری ڕاستەوخۆی هەیە لەسەر پێکهاتەی بیر و کەسایەتی مرۆڤەکان. بە تایبەت لە قۆناغی منداڵی و هەرزەکاریدا.. بەمانایەک خەون و خولیاکان و غەریزە لاشعوریەکانی شاعیر، بەدەر نین لە کێشە و گرفتەکانی کۆمەڵگە.. شاعیر کاتێک ئیش لەسەر غەریزە و خەمەکانی خۆی دەکات، من پێموایە لە هەمانکات، لە پشتی ئاماژە و کۆدەکانەوە، بیرکردنەوە و ڕوئیاکانی خۆی بۆ دەرەوەش دەخاتە ڕوو.. کە بیرکردنەوە و ڕوئیاکانی بارگاوین بە کۆمەڵێک کێشە و گرفتی دیاری کراوەوە، کە ڕاستەوخۆ پەیوەندیان بە باری دەروونی و بیرکردنەوە و پێکهاتەی کەسایەتی شاعیرەوە هەیە..! دەمەوێ بەو پۆینتە بگەم و بڵێم (ئەگەر ژیان بە دەقێکی شیعری وەر بگرین، شاعیر خۆی کاراکتەرێکی زیندوو و چالاکە لە نێو ئەو دەقەدا..!) ئەمەش نەک تەنها بۆ شیعر، بەڵکو بۆ تەواوی ئەدەب و هونەر/ کارلێک و هاوکێشەکان تا ڕادەیەک وەکو یەکن. ئەگەر کەمێک بگەڕێینەوە دواوە و لە ئیشەکانی " سیگمۆند فرۆید " بڕوانین دەبینین (لە ئۆدیبی سۆفۆکلیس و هاملێتی شکسپیر و برایانی کارامازۆفی دەستۆفسکی) کێشەی کوشتنی باوک و گرێی ئۆدیبی کەشف کرد. یان لە پشتی زەردەخەنە سیحراوییەکەی سەر ڕوخساری تابلۆی مۆنالیزای داڤنشی/ تەواوی یادەوەریەکانی داڤنشی لەگەڵ دایکی و هەستی " ئەنتاگۆنیزم " واتە ڕق و تووڕەییەکانی بەرامبەر باوکی خوێندەوە..! بەمانایەک ئەگەر بمانەوێت لەهەر دەقێک لە باری دەروونی شاعیر و بیرکردنەوەکانی تێبگەین، دەبێت ئیش

لەسـەر هێمـاو ئاماژەکـانی نێـو دەقەکە بکەیـن. چـونکە زمـان یـان وشـەکان لە شـیعردا شـتێک نـین جـگە لە کۆمەڵێـک ئامـاژە و هێمـا..! دەربـارەی ئەوەی شیعری کوردی تا چ ئاستێک توانیویەتی کێشـەو گرفتەکانی مرۆڤ بخاتە ڕوو ؟ من پێمـوایە شـیعری کـوردی لەمبـارەیەوە درێخـی نەکـردووە.. چـونکە لەنێـو شـیعری شـاعیرانی کـوردیش وشـەو ئاماژەکـان پێویسـتیان بە خـوێنەر و ڕەخنەگری جدی هەیە، پێویستیان بەوە هەیە بە قووڵی ئیشیان لەسـەر بکرێت، تاکو خوێندنەوەیەکی دروست و هەمەلایەنەیان دەست بکەوێت..!

شیعر و ئەدەبی تاراوگە

مـن پێمـوایە ئەدەبـی تـاراوگە لە سـەرەتای دروسـتبوونیەتی، دەتـوانم بڵـێم ئەدەبێکی تۆکمە و ئەدەبێکی هەمەلایەنە نـاوی بنێین ئەدەبی تـاراوگە، ڕەنگە لە ئێستادا ئەمەمان نەبێت.. چونکە ئەدەبی تاراوگە هەڵگری تایبەتمەندی و سیما و ڕەنگ و ڕوخساری خۆیەتی.. من پێموایە ئەدەبی تاراوگە وا پێویست دەکات کە کاریگەری تاراوگەی پێوە دیار بێت، بە مانایەک دەبێت تەعبیر لە ژیانی تاراوگە بکـات، بە هەمـوو پێکهاتەکـانیەوە، بە هەمـوو خەم و خولیاکـانیەوە.. وا پێویسـت دەکات جیهانبینیەکی نوێ و جودا بە ڕۆشـنی ببینـدرێ.. تەنانەت کاربکاتە سـەر شێوازی نووسینیش.. ڕاستە ئەدیب و نووسـەرانێکی بەرچـاو لە تـاراوگە دەژیـن بەڵام دەتـوانم بڵـێم، زۆربەیـان لەگەڵ خەمەکـانی دوێنـێ دا دەژیـن..! یـان لەگەڵ کێشـە و گرفتەکـانی نیشـتیمانی دایـک، نەک ئەم نیشـتیمانە و کیشـوەرە نوێیەی لێـی گیرسـاونەتەوە..! واتە هەمیشـە ئـاوڕ لە دواوەی خۆیـان دەدەنەوە.. کەمتـر تـێکەڵ بە شارسـتانیەت و مەعـریفە و کەلـچەری نیشـتیمانی نـوێ بـوون.. کەمتـریش ڕووبەڕووی گرفـت و کێشــە و خەمــی ئەم نیشــتیمانی تــاراوگە بوونەتەوە..! لەگەڵ ئەمانەی باسم کرد، دەبینین ژیانی تاراوگە لەنێو نووسـین و ئەدەبی هەندێک لە نووسەرانی کۆچبەر ڕەنگدانەوەی هەیە و کـاریگەری ئیجابی هەیە لەسـەر داهێنانەکانیـان، لە هەمانکـات تـاراوگە لەلای ئەم نووسـەرانە بۆتە

بابەتی ئەدەبی.. دەکرێ (ئەسپیدیلۆن) ی (کاروان عومەر کاکەسوور) بە نموونە بهێنینەوە بە تایبەت لە چیرۆکەکانی (ماسی و پێڵاوی چەرخەدار) دا، کە ژیانی کەمپەکان و بیئەی نوێ کاریگەری بووە یان بۆتە هەوێن و لەدایکبوونی ئەم چیرۆکانەی.. یان چیرۆکێکی (شێرزاد حەسەن) هەیە، کاتێک بۆ یەکەم جار سەفەری فینلەند دەکات، بەداخەوە ناوی چیرۆکەکەم لەبیر نیە، چونکە سەرچاوەکەم لەبەر دەست دا نیە، بەڵام ئەوە دەزانم بۆ کەژاڵی هەوسەری نووسیبوو، لە چیرۆکەکە، شێرزاد لە ستۆرێکە یان لەناو مۆلێک، سەرسامە بەوەی ئەم هەموو شتە جوانانە دەبینێت کە زۆربەیان لە وڵاتی خۆماندا نین.. ئارەزووی ئەوە دەکات نەک تەنها ستیانێک یان ملوانکەیەک بەڵکو، ستۆرەکە یان مۆلەکە بەسەرشانی خۆیدا بدات و بۆ هاوسەرەکەی بەرێتەوە.. یان چیرۆکێکی (فەرهاد پیربال) هەیە کە پەناهەندەیەک دە مۆز دەخوات و پەلکەکانیش فرێدەداتە سەر شۆستە.. ئیتر لێرە و لەوێ دەتوانین نموونەی لەم بابەتانە بهێنینەوە، دەبینین ئەم بەرهەمانە مۆرکێکی تاراوگەیان پێوەیە، بۆن و بەرامەی تاراوگەیان لێدێت هاوکات ڕۆحێکی تاراوگەشیان لە پشتە. یان لە نێو شیعری زۆرێک لە شاعیرانی کۆچبەر، بێئەندازە باس لە تەنیایی و غوربەت و نامۆیی دەکرێت.. دیارە ئەمانە چەمکەهایەکن قسەی زۆر هەڵدەگرن و ئەو پەیوەندیە تۆخەشیان نیە بە شوێنەوە، بەڵام کاریگەریەکان هەرچیەک بن، بەشێکی بۆ نیشتیمان و کیشوەری نوێ و ژیانی تاراوگە دەگەڕێتەوە، من بۆخۆم تاراوگە کاریگەری بەسەر خۆم و دەقەکانمەوە هەیە و لای من بۆتە بابەتی ئەدەبی و تەنانەت کاری کردۆتە سەر شێواز و زمانی نووسینیشم.. دەکرێ ناوی هەندێک لەم دەقانەم بهێنین وەک (سەحەر و دوای نیوەڕۆیەکی کەنار دەریا، نیگایەک بەسە بۆ مردن، سێرنادا، بابڕۆینە ماڵەوە گوڵم، زۆرانیتر،) دیارە ئەوە ڕۆشنە ژیانی تاراوگە ئاوێزانبوونە لەگەڵ، ژیان و کەلچەر و مەعریفە و شارستانیەتێکی نوێ، وە خۆیلەخۆیدا دابڕانێکە لەگەڵ دوێنێ.. ڕەنگە لە سەرەتادا ئەم ژیانە نوێیە، زۆر ئاستەم و نامۆ و جێگای سەرسامی و شاگەشکەیی بێت.. بەڵام، لەگەڵ تێپەڕبوونی کات وا پێویست دەکات وردە وردە

تێکەڵاوبـوون و ئـاوێزانبوون ڕوودەدات، وە کـاریگەری نامۆییەکـانیش کـاڵتر و کـاڵتر ببـنەوە. لەگەڵ هەمـوو ئەو بەربەسـت و بـارە نائاسـاییانە بەڵام نـاتوانین کــاریکەری تــاراوگە بەســەر بەرهەمە ئەدەبیەکــانی نووســەرانی کۆچبەرمــان نەبینــین.. هەروەک لە شــوێنی تریشــدا گتــومە (شــاعیران و نووســەرانی کۆچبەرمـان لە سـێرچ و گەڕانـدان..!) ڕەنـگە ئەم هەوڵ و گەڕانـانە لە سـبەینێدا، ڕوئیا و بەرهەم و داهێنانی جوانی لێ بکەوێتەوە. بەڵام لە ئێستادا، هەر ئەوەنـدە دەتوانم بڵێم کەوا، ئەدەبی تاراوگەمان لە سەرەتای دروستبوون دایە..!

شیعر و شوناسی شاعیر

بە بـڕوای مــن ســەرچاوەی شـیعر لە ڕووبەرێکـی نادیـارەوەیە، ڕەنـگە نەتـوانین بە دروسـتی ئەم سـەرچاوەیە دەسـت نیشـان بکەیـن، دەربـارەی ئەو هێزەش کە شوناسی شاعیر بوون بە شـاعیر دەبەخشـێ، مـن پێمـوایە ئەو هێزە زمــانە.. لە شــیعردا، لە ڕێــگەی ئیشــکردن و چڕبــوونەوە لە زمــان، دەتــوانین شیعری جوان بنووسین و داهێنانی گەورە بکەین.. چونکە فۆڕمە جیاوازەکـان و مانــای قــووڵ و خەیــاڵ و فەنتازیــا و کــۆد و هێماکــان و کەشــف کــردن و وڕوژانـدنی پرسـیاری نـوێ و وێـنە و پـارادۆکس و هەمـوو ئەمـانە لەڕێـگەی زمــانەوە دەســتەبەر دەبــن.. کەواتە لە شــیعردا، زمــان ســەرچاوەی هەمــوو جوانیەک و هەموو داهێنانێک و هاوکات سەرچاوەی هەموو شوناسێکیشە..!

شیعر و تەکنەلۆژیا و ئایندەی شیعر

بەر لە هەر شـتێک دەمەوێـت ئەوە بڵـێم، چارەنووسـی شـیعر پەیوەنـدیەکی ئەوتـۆی بە تەکنەلۆجیـا و بە ئـامێربوونی شـتەکانەوە نـیە.. شـیعر ڕاسـتەوخۆ پەیوەنـدی بە مـرۆڤ و ژیـانەوە هەیە..! بە مانـای شـیعر ڕاسـتەوخۆ ژیـان

دەنووسـێتەوە، لەم ڕاسـتایەش تـاکە ئامانجێـک کە هەیبـێ جـوانکردنی ژیـانە.. بـۆیە دەتـوانین بڵێـین شـیعر، هـاوارێکە بە دژی هەمـوو ئەو شـتانەی کە ژیـان ناشـیرین دەکەن یـان جوانیەکـانی ژیـان دەشـێوێنن..! دەربـارەی ئەوەی ئایـا پانتـاییەک مـاوە بـۆ ئـارامی شـیعر ؟ لێـرەدا دەتـوانم ئەوە بڵـێم، شـاعیر خـۆی پێکهـاتەیەک و ڕۆحێکـی نائـارامە، لە نێـو پانتـایی و ڕووبەرە نائارامیەکـان ئـیش دەکـات.. بـۆیە شـیعر ناتوانێت لەنێو بازنەکـانی ئـارامی و بێدەنگیـدا بمێنێتەوە..! مـن لەم دوایـیە بەوە گەیشـتووم کەوا (شـیعر فـۆرمێکی بێـدەنگ نیـیە..!) بـۆیە ئەوکاتانەی مـاڵی ژیان دەگوازرێتەوە بۆ سـەر شـەقامەکان یان هەر شـوێنێکی تر، شیعریش وا لەوێدا..! چونکە شـیعر و ژیان بە یەک ئاراسـتە ڕێدەکەن یان ڕوونتـر بڵـێم شـیعر لەنێـو هەنـاوی ژیـان دایە..! بـۆیە شـیعر نە لە نێـو بـازنەی ئـارامی وە لە نێـو هـیچ بـازنەیەکی دیـاریکراو نـامێنێتەوە، بە مانـایەک بە هـیچ شـێوە و ڕوخســار و ڕەنگێکــی دیــاریکراو خــۆی نــادات بە دەســتەوە.. بــۆیە زۆرجـاران، شــیعر لەنێـو ئەوپەڕی ئارامیـدا، بەدوای ئەوپرسـیار و گومانـانە دەگەڕێـــت کە نائــــارامیترین ئەتمۆســــفیر لەلای خــــوێنەران دەخــــوڵقێنێ و هەنـدێجاریش لەنێـو گەرمەی هـاوار و نائارامیەکـان، میلـۆدیە ناسـکەکانی خـۆی بـۆ جوانیەکـانی ژیـان بە ئەوپەڕی ئـارامی دەچڕێـت..! ئیتـر سـیحری ئەمە لە کوێوەیە ؟ هەر ئەوەندە دەتوانین بڵێین.. ئەوە حەقیقەتی شیعرە و هیچی تر..!

شیعر و بەرەنگاربوونەوە

ئەزرا پاوەنـد " جگە لەوەی شـاعیرێکی نوێخـواز و لە ئەمریکا بە یەکێک لە بنــاغە و دامەزرێــنەری قوتابخــانەی مــۆدێرنیزم دادەنرێــت، هاوکــات لەدوای جەنگــی جیهــانی دووەم وەکــو شــــاعیرێک و ڕەخنەگرێــک و نووســەرێک، کـاریگەری بەرچـاوی بـووە چ لەسـەر ڕەوشـی ئەدەبـی و تەواوی ڕەوشـی

ڕۆشنبیریش، نووسین و بیرکردنەوەکانی بەرز دەنرخێندرێن، کەسێکی چالاک بووە بە دژی هەست و بیری ڕەگەزپەرستێتی، خوازیاری دونیایەکی نوێ و مۆدێرن بوو.. یان سوریالیستەکان بەدوای گۆڕانی کۆمەڵگەوە بوون، پێیان وابوو " هونەر دەتوانێ دونیا بگۆڕێت..! " دەتوانم بڵێم هەوڵدان بۆ گۆڕینی کۆمەڵگە بەرەو مەدەنییەت و نوێخوازی، بنەما و پرنسیپی زۆرێک لە قوتابخانەکانی مۆدێرنە بوو.. بە بڕوای من مرۆڤ بوونەوەرێکی هۆشمەندە، پڕاوپڕە لە ئومێد و مەیل و ئارەزووی ڕەنگاوڕەنگ، مرۆڤ پێکهاتەیەکە لە خەون و خەیاڵی سپی، بۆیە هەمیشە مەیلی گۆڕان و خولیای بەرەو پێشەوەچوون و هەرچی زیاتر دەستڕاگەیشتن بە ئومێدە جوانەکانی، لە دەروونیا کڵپە دەکات..! کاتێک مرۆڤ لەنێو ئەم خەون و خەیاڵ و ئومێدە جوانانەوە، لە هەوڵی گۆڕانی ژیاندا دەبێ، بەو مەبەستەی ژیان جوانتر بکات.. لە هەمانکاتیش هەموو هەوڵەکان و ئامانجی شیعریش " جوانکردنی ژیانە ".. کەواتە، " مرۆڤ و هونەر " یان " مرۆڤ و شیعر " هەردووک، لە پێتی " جوانی " بەیەک دەگەن و بەیەکەوە هاوکێشەکەی ژیان تەواو دەکەن..! بۆیە دەتوانم بڵێم شیعر هاوارێکی بەردەوامە، بەدژ هەموو ئەوشتانەی لەگەڵ ناخی مرۆڤ ناگونجێن و یان ئەو شتانەی دەیانەوێت ژیان ناشیرین بکەن..! تا ئەو جێگایەی بە خۆم و شیعرەکانیشم دەگەڕێتەوە، من پێموایە، لەوڕۆژەوەی دەستم داوەتە قەڵەم " ئەم هاوارەم لەگەڵدایە..! " لەگەڵ نووسینی هەر شیعرێک، ئەم هاوارە بە جۆرێکی تر و بە ڕەنگێکی تر، ڕووبەرەکانی دەروونی من و شیعرەکەم دادەپۆشێ..! کە بیر لە هەر ئومێدێکی لە دەستچووم یان خەونێکی قەشەنگم دەکەمەوە، ئەم هاوارە وا لەوێدا..! دەربارەی ئەوەش، ئایا من لەنێو شیعرەکانم بە ئارەزووی دڵی خۆم ئەم شەڕەم یان ئەم هاوارەم کردووە ؟ من پێموایە، هەموو هاوارەکانم و هەڵبەز و ڕووبەڕوو بوونەوەکانم، لەپێناو جوانیەکانی ژیان دا، لەنێو پرۆسەی نووسین و شیعرەکانم بە ئەوپەڕی ئارەزووی دڵی خۆمەوە بووە.. بۆیە من پێموایە لەنێو شیعر و نووسینەکانم درێخیم نەکردووە، هەرچیەکم مەبەست

بوو‌بێت نووسیومە.. من لەکاتی نووسین هیچ بەربەستێک لەبەردەمی خۆم نابینم، بە ئەوپەڕی سنوورەکانی ئازادی دەگەم، تا ئاستی ڕەهایی.

شیعر و ڕیکلام و دەزگاکانی ڕاگەیاند

دیارە لە دیمانەو لە شوێنی تر، بە دوور و درێژی قسەمان لەسەر ڕۆلی ڕاگەیاندن و پەیوەندی ڕاگەیاندن بە داهێنان و لایەنی پۆزەتیف و نێگەتیفی ڕاگەیاندن کردووە.. بۆیە زۆر بە پێویستی نازانم، لێرەدا خۆم دووبارە بکەمەوە و لەسەر هەمان بابەت بە دوور و درێژی قسەی تیا بکەمەوە. هێندە نەبێ دەمەوێت پێ لە سەر ئەوە دابگرم و تەنها ئەوە دووبارە بکەمەوە و بڵێم/ ڕیکلام و ڕاگەیاندن بە هیچ شێوەیەک پەیوەندیان بە داهێنانەوە نیە..! هێندە نەبێ، تەنها دەتوانن نووسەران و دەقەکانیان یان کتێبەکانیان لە ئاستێکی بەرین بناسێنن.. لە ئاستێکی بەرین ناساندنیش بە مانای داهێنان نیە..! زۆرن ئەو نووسەر و هونەرمەندانەی کە لە ئاستێکی بەرین ناسراون و کەچی نەک هەر داهێنانیان نیە بەڵکو، ئەدەب و هونەرەکەیان لە ئاستێکی زۆر نزم دایە..! زۆرن ئەو نووسەر و هونەرمەندە حزبیانەی یان ئەوانەی لە ژێر ساباتی دەسەڵات ڕاکشاون، کە هەموو ئیمکانیاتێک و هەموو دەزگا چاپەمەنیەکان و دەزگا ڕاگەیاندنەکانیان لە خزمەتدایە و کەچی، نووسین و بەرهەمەکانیان لە شتێکی بێ داهێنان و کرچ و کاڵ بەولاوە شتێکی تر نیە..! لە هەمانکاتدا، زۆریشن ئەو نووسەر و هونەرمەندانەی کە هەمیشە خەریکی داهێنانن بەڵام، بە دەلیلی نا حزبی بوونیان، یان ڕەخنە گرتن لە دەسەڵات و یان بە دەلیلی بیرکردنەوەی جیاوازەوە، هەمیشە فەرامۆش دەکرێن و تەنانەت لە کوڵەکەی تەڕیش ناویان ناهێندرێ و باسیان ناکرێ..! بە کورتی مەبەستمە ئەوە بڵێم/ ئەگەر دەقێک خۆی داهێنانی تیا نەبێت، ڕیکلام چی بۆ دەکات..؟ هەر ئەوەندە،

دەتوانێ لە ئاستێکی بەرین بیناسێنێت و بیگەیەنێتە هەموو شوێنێک بەڵام، ناتوانێت ئەلفێکی داهێنانی بۆ بخاتە سەر..!

شیعر و توخمە سەرەکیەکانی شیعری

من باوەڕم وایە، خەون و خەیاڵ و فەنتازیا و وێنە و پارادۆکس و چەمکەکانی ڕەوانبێژی، کە ئەمانە پێکهاتە سەرەکیەکانی شیعرن لەنێو ڕووبەری زماندا، لەگەڵ هەستەکانی دوێنێ بوونێکی ئۆرگانیکی و زیندوویان هەیە لە پێکهاتەی شیعر. هەر بۆیە یادەوەری کەرەسە و توخمێکی سەرەکیە بۆ نووسینی شیعر.. گێڕانەوەی یادەوەریەکانیش لە ئامێزی خەیاڵ و فەنتازیادا لە بونیاد و پێکهاتەی شیعرەکانی من، یان ئیشکردنی چڕوپڕ لەسەر پارادۆکس و یان گەمەکردن بە وشە دیارە ئەمانەش پەیوەندیان بە دوو هۆکارەوە هەیە، یەکەم/ من بە هەناسەیەکی درێژەوە شیعر دەنووسم. دووەم/ هەندێک لە قەسیدە درێژەکانم نزیکن لە " ڕۆمانە شیعر " یان چەند ڕووداوێک دەگێڕنەوە، یان تەمەنێکی دیاریکراوی خۆمم نووسیوەتەوە..! نموونەی لەمجۆرە قەسیدانەشم زۆرن.. بۆ نموونە/ " ڕەشبەڵەکی ڕۆح " یان " کەژاوەی خۆرەتاو " یان توانەوە " کە پێکهاتووە لە سێ بەش " یان خەونەکانی مردن " و زۆرانی تر. بێگومان ئیشکردن بەم ستایل و هەناسەیە، گێڕانەوەی خەیاڵئامێز و ئاوێتەبوو لەگەڵ فانتازیادا، یان قووڵبوونەوە و مانەوە لە نێو ڕووبەرە نادیارەکان، ئەمانە نەک هەر پێویستن بەڵکو، توخم و ڕەگەزی سەرەکین بۆ پێکهاتە و بنیاتنانی ئەم جۆرە شیعرانەی کە، بەم ستایل و هەناسەیە دەنووسرێن..!

شیعر و فەلسەفە

شیعر و فەلسەفە نزیکایەتیەکی زۆریان هەیە بەیەکەوە، ئەم نزیکایەتیە مشتومڕ و قسەی زۆری لەسەر کرایە، هەندێ کەس پێیان وایە شیعر

فەلسـەفەیە و شـاعیرانیش وەک فەیلەسوف چاولێدەکەن، ئەوەتا لـە ئـەمریکا (ت س ئیلیـۆت) لەمـەڕ داهێنانـەکانی لـە شـیعر و بیرتیـژی لـە بابەتـە ڕەخنەییـەکانی بـە شـاعیرێکی فەیلەسـوفی ئـەمریکی نـاوی دەبـەن، بـەڵام لەبنەڕەتدا ئـەم تێڕوانینـە دروسـت نیـە. هەرچەنـدە شـیعر و فەلسـەفە خـاڵی هاوبەشیان هەیە شیعریش وەک فەلسـەفە پەیوەندی بە مەعریفەی مرۆڤەوە هەیە بـەڵام، دوو شـتی جیـاوازن و هـەر یەکـەو جـۆری ئیشـکردن و تایبەتمەندی خۆیان هەیە لە هەندێ شوێنیش نا تـەبا دێنـەوە لەگەڵ یەکتریدا، بۆیە ناکرێت لە شیعردا بۆ فەلسـەفە بگەڕێین.. لـە سـەرەتا هەوڵدەدەین خاڵـە هاوبەشـەکانیان دیـاری بکـەین، شـاعیران و فەیلەسـوفان زۆر یـەکتری دەخوێننـەوە و لـەژێر کاریگـەری یـەکتری دان. شـاعیران زۆرجـار ئیلهـام لـە فەلسـەفەوە وەردەگرن. یان هەندێک لە فەیلەسوفەکان زمانی شیعریان بەکار هێناوە بۆ نموونە " نیتچە " زۆر لەژێر کاریگەری شیعردا بووە، هەندێکەس بەرهەمـەکانی نیتچـە بـە دەقی شیعری ناودەبـەن. یان کتێبـە ئایینیـەکان، کـە هەموویان باس لـە بابـەتی فەلسـەفی دەکـەن وەک ژیان و بوون و مـەرگ و سروشـت و فەلـەک و.. کـەچی بـە زمـانێکی شـیعری نووسـراون، پلاتـۆی فەیلەسوف هەرچەندە هێندە عەشقە شیعر نەبووە، بەڵام لە پەیوەند بە شیعر و فەلسـەفە بـاس لـەوە دەکـات کـە هـەردووکیان بـاس لـە جـوانی دەکـەن و جـوانی خـاڵێکی هاوبەشـە لـە نێوانیـان، هـەمووومان دەزانـین جـوانی چ ڕووبـەرێکی بـەرین و فراوانـی لـە شـیعر داگیـر کـردووە، جـوانیش خـۆی چـەمکێکی فەلسـەفیە، یـان پەیوەندیـەکی تونـدوتۆڵ هەیـە لـەنێوان شـیعر و فەلسەفەی

دەروونزانـی، خـەون و ڕووبـەری نەسـتی و غـەریزەکان و پێگـە و ڕووبـەری بنچینـەیین لـە شیعر، لەهـەمانکات ئـەم چەمکانـە بابـەت و بنـەمای سـەرەکی دەروونزانین، هـەروەها عەشق و خۆشەویستی، (سیگمۆند فرۆید) بـاس لـە خۆشەویسـتی دەکـات، وەک غەریزەیـەک لـە مـرۆڤ، بـە غـەریزەی ژیان ناوی دەبات.. واتە (ئیرۆس)، یان عەشق و خۆشەویستیش لە شیعردا،

بـه هەناسـه و پێکهاتەیـەکی سـەرەکی دادەنرێـت. هـەروەها زمـان، شـیعرو فەلسـەفه دەکرێ هەردووکیان لەسەر زمانی مەجازی خوازراو ئیشبکەن، یان زمـانی هێماکـان، کـه " ئیریک فـرۆم " لـه کتێبێک بـه نـاوی (باشـترین ئاسـتی بیرکردنەوەکانی فرۆید) باس لە خەون و هێماکانی خـەون دەکـات، خـەون بـه شیعر دەچوێنێ و زمانی نێوانیان بە (زمانی گشتگیر) ناو دەبات، چونکه هـەم زمانی شـیعر لـه ڕێگـەی وەقسـه هێنـانی وێنـه و هێماکـان زمـانێکی گشـتگیره، هەم زمانی خەون لەڕێگەی وە قسەهاتنی هێماکان زمانێکی گشتگیره.. لەگـەڵ ئەم نزیکایەتیـەو ڕووبـەر و خاڵـه هاوبەشـانەدا لـه هەندێ شـوێنیش شیعر و فەلسـەفه ناتـەبا دێنـەوە، بۆ نموونـه/ فەلسـەفه لەسـەر هۆکارەکـان و بنـەمای ڕاستی و حەقیقەتەکان ئیش دەکات، بـەڵام شیعر زیاتر لەسـەر خـەیاڵ، زۆر بەلای هۆکارەکاندا ناچێت، فەلسەفه مەبەستیەتی دونیا بگۆڕێت، بۆ ئـەم خاڵـه فەیلەسـوفەکان پرسـیارێک لـه شـاعیرەکان دەکـەن و دەڵـێن (ئایـا خـەیاڵ دەتوانێـت دونیـا بگۆڕێـت ؟). هەرچەنـدە زۆرێـک لـه قوتابخانـه ئەدەبیـەکانی مۆدێرنیزم لـه هـەوڵی گۆڕانی گۆمەڵگـەدا بـوون لـه ڕێگـەی ڕەخنـه و دونیـا بینیـه نوێیـەکانیان، بـه تایبـەت سوریالیسـتەکان لـه شـەڕێکی گـەرم دابـوون لەگـەڵ سیسـتەمی کۆمەڵگـه و ئـایین و داوونـەریتی بـاو، " ئۆکتاڤیۆپـاز " لـه نووسـینێک دەڵێـت (سوریالیسـتەکان لـه ڕێگـەی خەیاڵـه جوانـەکانیان دەیانویست دونیا بگۆڕن)، بـەڵام لەگەڵ هەوڵـه جوانـەکانی هـەموو قوتابخانـه ئەدەبی و هونەریەکانی مۆدێرنەته و تەنانەت دوای مۆدێرنەتـەش، دیسـان لـه بەرامبـەر پرسـیاری (ئایـا خـەیاڵ دەتـوانێ دونیـا بگۆڕێـت ؟) بێـوەڵام دەمێنینـەوە!. لـه ئـەدەبیاتی کـۆنی کـورد و عـەرەب و فـارس و کۆمەڵگـەی تریش، زۆرێک له شاعیره

کلاسیکەکان لـه نێـو شـیعرەکانیان قسـەیان لەسـەر بابەتـه فەلسـەفیەکان کردووە، بە تایبەت لە بواری فەلەکناسیدا.. دەکرێ شاعیر هەمیشـه ڕوانگـه و دونیابینیـەکی فەلسـەفیانەی هـەبێت وە شـیعریش فەلسـەفه لـەخۆ بگرێـت وە

فەلسەفەش بەپێی چەمکە شیعرییەکان بە تایبەت زمان و جوانی، ڕووبەرو جێگایەکی بەرین بۆ شیعر بکاتەوە.

کەنەدا
سەرەتای فێبروەری ٢٠١٣

شیعری پۆستمۆدێرنی ئەمریکی

کتێبی (شیعری پۆستمۆدێرنی ئەمریکی) کتێبێکی هەرە نایابی نێو کتێبخانەی ئەدەبی ئەمریکایە، ئامادەکردن و نووسینی لەلایەن پۆل هوڤێرە.. نزیکەی هەزار لاپەڕەیەک دەبێت. ئەم کتێبە بەرهەمی ١١٣ شاعیری هاوچەرخ لەگەڵ کورتەیەک لە ژیان و داهێنانەکانیان و ٥٥٧ شیعری لەخۆ گرتووە، هەروەها ١٥ وتار و لێکۆڵینەوەی شیعری کە لە لایەن ئەو نووسەرانەوە نووسراون، کە لە گۆشەی جیاوازەوە لە شیعر و نووسین و داهێنانیان ڕوانیوە و هاوکات پەیوەندی نێوان شیعر و زمان و ئیستاتیکا و ستایلی جودا و نویخوازی و زۆرێک لە بنەما و پێکهاتەی تر، کە ڕاستەوخۆ پەیوەندیان بە گوتاری شیعری و بە داهێنانەوە هەیە. نووسین و شیعری ئەو شاعیرە هاوچەرخانەی کە پێیان وابوو، نوێخوازی بریتیە لە گەران و هەولی بەردەوام لەنێو ڕووبەرەکانی زمان بۆ کەشفکردن و دۆزینەوەی هێما و مانا و دەستەواژەی نوێ، یان دووبارە ناونانەوەی وشەکان و بنیادنانەوەی پەیوەندیەکانی نێوان چەمک و هێما و کۆدەکان. بۆ نموونە وتارێکی " چارلس ئۆلسن " لە ساڵی ١٩٥٠، لە ڕاستیدا مانیفێستێکی شیعر بوو بەناوی (Projective verse) لەو وتارەدا داوای هەڵوەشاندنەوەی بونیادی شیعر دەکات لەڕووی ماناوە.. بەو مەبەستەی مەرج نیە هەموو بونیادی شیعرەکە لەسەر یەک مانای بڕوات یان یەک مانای هەبێت.. وەک ئەو پێکهاتە تەقلیدیەی کە (سەرەتا و ناوەڕۆک و کۆتایی) لەسەر هێڵێکی راست بڕوات. دەکرێ هەر کۆپلەیەک، هەر دێرێک مانایەکی دیاری کراو و سەربەخۆی هەبێت.. ئۆلسن لەم وتارەی ئازادیەکی فراوانتر بە وشەکان و ڕستە شیعریەکان و کۆپلە شیعریەکان دەبەخشێ و لەنێو بازنەیەکی داخراوی مانا دەریان دەهێنێ، ڕووبەرێکی فراوانتریان دەخاتە بەردەم. بە مانایەکی تر ئەم مانیفێستەی ئۆلسن هەولێک بوو بۆ تێکشکاندنی بەها و

پیرۆزی مانا و هەڵوەشاندنەوەی میتافیزیقیەتی مانا لە دەق، ئۆلسن پێی وابوو، مانایەکی یەکڕەنگ و نەگۆڕ وەک ڕاستیەکی ڕەها بوونی نیە.. ئەم ڕوانینەی ئۆلسن بۆ زمان و بونیادی شیعری بۆ سەرەتای پەنجاکان، ڕوانینێکی تەواو نوێ و هاوچەرخ و تەواو جیاواز بوو. لەهامانکات، کاریگەری تەواوی هەبوو لەسەر ستایل و گۆشەنیگای نوێخوازانەی شاعیرانی هاوتەمەنی خۆی.. یان وتاریکی تر کە لەلایەن (ستیڤ ماکفێری) نووسراوە، دەکرێ ناوەڕۆکی ئەم وتارە لەوەدا کورت کەینەوە کە ئیشکردن لەسەر پێکهاتە زمانەوانیەکانی دەق و کاریگەری زمان لەسەر دەق، بە مانای ئەگەر نووسین موغامەرەیەک بێت لە پێناو زماندا، چۆنیەتی مەمەلەکردن و چۆنیەتی ئاکت کردن لەنێو ڕووبەری ئەم موغامەرەیە و لە پێنا و بونیادی دەقێکی سەرکەوتوو بە فۆرم و ستایلێکی نوێ و جیاوازەوە، لە دیوێکی تری ئەم وتارە باس لە پەیوەندی و کاریگەریەکانی شاعیر و خوێنەر یان وەرگر و دەق دەکات، هاوکات ستیڤ جەخت لەوە دەکات گرینگی دان بە هێما و کۆدەکان زیاتر لە وشە، لە ڕوانگەیەکی فرۆیدیانەوە لە پێکهاتەی زمانی دەق دەروانێت. لە سەرەتای کتێبەکە، پۆل هوڤێر پێشەکیەکی درێژ و هەمەلایەنەی بۆ کتێبەکە نووسیوە و بە هەناسەیەکی درێژەوە باس لە شیعری پۆستمۆدێرنی ئەمریکی و سەرەتای دەسپێکردن و سەرهەڵدان وگەشەکردنی دەکات، هەروەها باسی ئەو سیما هاوچەرخ و یاخیانە دەکات کە بوونە هۆی بەرهەمهێنانی شیعری پۆستمۆدێرنی و کاریگەری دانان لەسەر نوێبوونەوەی شیعری ئەمریکی، هەروەها قوتابخانە شیعرییەکانی نێو ئەم تەوژمە پۆستمۆدێرنیە بۆ نموونە وەک قوتابخانەکانی

- black mountain poetry
- New York school
- Language poetry
- Beat poetry

هەوڵدەدەین لە خوارەوە، هەریەکێک لەو قوتابخانە و تەوژمە ئەدەبی و شیعرییانە بە کورتی بناسێنین.

Black mountain school ئەم قوتابخانە شیعریە لە سەرەتادا پەیمانگایەکی هونەری بوو، بیناکەی لە کەنیسەیەک بوو لە هەورازێک بە ناوی (چیای ڕەش) لە ساڵی ١٩٣٣ دروست بوو تا ساڵی ١٩٥٦.. وانەی هونەری تیا دەگوترایەوە.. وانەکانی شێوەکاری و مۆسیقا و شیعریش یەکێک بوو لە بابەتەکان.. دواتر وەک قوتابخانەیەکی شیعری هاوچەرخ و نوێخواز بە ناوی (قوتابخانەی چیای ڕەش) ناویان دەرکرد. شاعیرە دیار و ناسراوەکانی ئەمانە بوون (ڕۆبێرت کریلی، ڕۆبێرت دانکان، دەنیز لیڤەرتۆڤ، چارلس ئۆلسن و ولیەم کارلۆس ولیەم،...) لە ڕووی مەعریفەی شیعری و توانای شیعری کەسەکانی لێهاتوو و بە توانا بوون.. بە تایبەت چارلس ئۆلسن، لە ئاستێکی فراوان وەک بیرمەندێک و تەنانەت وەک فەیلەسوفێک لە نێوەندی ئەدەبی و ڕۆشنبیری ئەمریکیدا ناسراو بوو. مانیفێستە شیعریەکەی کاریگەری و زۆری لەسەر شیعری ئەمریکی دانابوو.. بەتایبەت لەسەر پێکهاتە و بونیاد و مانا و فۆرمی نوێ و زۆر لایەنی تر. ڕۆبێرت کریلی و دەنیز لیڤەرتۆڤ دوو کەسایەتی ناسراوی پڕ داهێنانی ئەم قوتابخانەیە بوون، دەنیز لیڤەرتۆڤ بە نووسینی شیعری سیاسی بەناوبانگ بوو.. ئەزرا پاوەند وەک بیرمەندێک و شاعیرێک لە نووسەران و شاعیرانی چیای ڕەش زۆر نزیک بوو.. ئەم قوتابخانە شیعریە ڕۆڵێکی کاریگەری هەبوو لە سەرهەڵدانی شیعری پۆستمۆدێرنی ئەمریکی.

New York school ئەم قوتابخانەیەش لە ساڵی ١٩٦٠ لە شاری نیۆرک سەریهەڵداوە.. شاعیرە دیار و ناسراوەکانیان ئەمانەن (جۆن ئەشبێری، بەربارا گەست، کەنێس کۆست، فرانک ئۆهارا...) شاعیرانی ئەم قوتابخانەیە زۆر بە تۆخی لەژێر کاریگەری سوریالیستەکان و مۆدێرنیستەکان بوون.. شاعیرانی قوتابخانەی نیۆرک هەم کەسانی جدی و هەم ئایرۆنی بوون.. بە

حەزەرەوە دەیاننووسی، جگە لە شێوازی نویی نووسین، بەرگری زۆریان لە مرۆڤ و ماف و ئازادیەکانی تاک دەکرد.. ماف و ئازادیەکانی تاک چەقی قورسایی ئیشکردن و بیرکردنەوەکانی ئەم گروپە بوون. لە هەمانکاتیش گرنگی زۆریان بە هونەری شێوەکاری دەدا.. زۆرێک لە شاعیرەکان هونەرمەندی شێوەکاریش بوون.. شاعیرانی قوتابخانەی نیۆرک لە ڕووی پەیوەندی و دۆستایەتیەوە لەگەڵ هونەرمەندە شێوەکاریەکان لە پەیوەندیەکی بەهێزدا بوون. بەتایبەت لەگەڵ (چارلس پۆلۆک و ولیەم دیکۆنین).. هەروەها فرانک ئۆهارا و جەیمس سیلەر لە مۆزەخانەی (هونەری مۆدێرم) کاریان دەکرد.

قوتابخانەی شیعری بییت Beat poetry school لە سەرەتای ١٩٤٠ سەری هەڵدا و گەشەی کرد.. لە شارەکانی نیۆرک و ویست کۆست و بەڵام شاری سانفرانسیسکۆ وەک ناوکۆکە و دڵی ئەم قوتابخانەیە بوو.. لە سەرەتای ساڵەکانی پەنجا واتە لە دوای جەنگی جیهانی دووەم هەوڵ و داهێنانەکانیان لەوپەڕیدا دەبێت. شاعیرە دیار و ناسراوەکانیان ئەمانەبوون (ئالێن گینسبێرگ، گێری سنیدێر، لۆرانس فێرلینێتی، گریکۆری کۆرسی..) شاعیرانی ئەم قوتابخانە شیعریە گرینگیان بە کەلتوور و سیاسەت دەدا.. بیرکردنەوە و پرسیارەکانیان لە پەیوەند ئەم چەمکانە چڕکربوویەوە. زۆر لە شاعیرانی بزووتنەوەی فڕانسیسکۆی ڕێنسانسەوە نزیک بوون. بەتایبەت لەگەڵ (کەنیس ڕێکسرۆت و ڕۆبێرت دانجان) وەک گرووپێکی ڕادیکال بە دژی پەیوەندیە کۆمەلایەتیەکان و کەلتوورە دواکەوتووەکان و شێوازەکانی ئەدەبی تەقلیدی کاریان دەکرد.. ئەمانیش وەکو سوریالیستەکان باوەڕیان بە هەستی لاشعوری و نائاگایی هەبوو.. دەرمانی بێهۆشکەریان بەکار دەهێنا تا بگەنە ئاستی هالۆسینەیشن و بێئاگایی، لاسایی کەسە ئاینیەکانیان بەتایبەت بودیەکان دەکردەوە.. لە نێو دونیای بێئاگایی دەقەکانیان دەنووسی.

ئەم قوتابخانە شیعریەش لە ساڵی The language school of poetry ١٩٧٠دەستی پێکرد، بۆ وەڵامدانەوە بە ستایلی تەقلیدیەکانی شیعری ئەمریکی و فۆرمە کۆنەکانی. لە پاڵنەی پێیەکانی قوتابخانەی چیای ڕەش و قوتابخانەی نیۆرکەوە هاتبوون.. واتە درێژکراوەی ئەوان بوون. ئامانجی ئەم قوتابخانە شیعریە ئەوە بوو، لەنێو ڕووبەری زمان زیاتر چڕ ببنەوە و مانایەکی تر بە زمان و شیعر ببەخشن، هاوکات پەیوەندی نێوان وەرگر و دەق ببەنە ئاستێکی تر.. لەگەڵ ئەم پەیوەندیە ئەدەبیە زمانەوانیە بەشداریان لە سیاسەت دەکرد.. سیمای دیار و هەوڵەکانی ئەم قوتابخانە شیعریە زمان بوو.. زمان لە پێنا و دروستکردنی بیرۆکە و هێما و چەمکی نوێ.. ئیشی زۆریان لەسەر مانا دەکرد، بیرۆکە و مانا و کۆد و وشەکانیان لە ڕێی گەمەکانیان و مەمالەکردنیان لەگەڵ زمان دەخستە ڕوو. هەوڵیان دەدا خوێنەر بەشدار بکەن لە دەقەکانیان.. خوێنەریان هاندەدا لە ڕێی خوێندنەوە و قووڵبوونەوەیان لە دەقەکان مانای دەق و وشە و هێماکان شیبکەنەوە. ئەویش لە ڕێکە هەڵوەشاندنەوەی مانا ی دەقەکە و دووبارە بونیادنانەوەی، گەیشتن بە خوێندنەوە و مانایەکی نوێ بۆ تێکستەکە.. ئەم گرووپە گرنگیان بە پەخشانیش دەدا و وتاری ئەدەبیشیان زۆر دەنووسی. لەسەر ئامانج و شێوازی نووسین و داهێنانەکان و جیاوازیەکانیان.. ڕۆن سمێل مان ی شاعیر یەکێک لە وتارنووسە بەناوبانگەکانیان بوو.. یان لین هێژینەین ئەم شاعیرە وتارە ئەدەبیەکانی لە کتێبێک کۆدەکاتەوە بە ناوی (the language of ingurity) لە یەکێک لە وتارەکان دەڵێت (زمان هیچ نیە جگە لە مانا، مانا هیچ نیە جگە لە تەوژمێکی نێو دەق، ئەو دەقانەی بە دەگمەن لەنێو وینەکان کۆدەبنەوە و یان دەبن بە چەمکی نوێ......) جگە لەم دوو شاعیرە، شاعیرە دیارەکانی ئەم قوتابخانەیەش ئەمانە بوون (چارلز بێرنستین، بارێک واتین، باب پێریلمان..). شیعری پۆستمۆدێرنی ئەمریکی جگە لە شاعیرانی ئەم چوار قوتابخانە شیعریە زۆرێک لە شاعیرانی تریش کە لەدەرەوەی ئەم قوتابخانانە بوون، هەندێکیان بە شاعیرانی یاخی ناویان دەبردن و زۆرانی

تــر.. هەروەهــا زۆرێــک لە شــاعیرانی نەوەی نــوێش چــونکە شــیعری پۆستمۆدێرن وەک و تەوژمێک هەتا ئێستاش هەر بەردەوەوامە.. زۆرێک لەو شاعیرانە سەرسامبوون بە تەوژم و شاعیرانی (ئاڤان گرەیدی) ئەوروپی.. بە پێــی زۆرێــک لە ســەرچاوەکان (پۆســتمۆدێرنیزم) وەک قۆناغێــک لە شەســتەکانەوە دەســت پێــدەکات بەڵام بە پێــی پێشــەکیەکەی پــۆل (هــوڤێر شیعری) پۆستمۆدێرنی ئەمریکی لە پەنجاکانەوە دەست پێدەکات.. ئەوەتا لە ســەرەتای نووســینەکەی لە شــوێنێک دەڵێــت (چــارلس ئۆلســن لەســەرەتای ١٩٥١ وشــەی پۆســتمۆدێرنیزمی لە نامەیەکدا بــۆ ڕۆبەرت کریلــی لە چیــای ڕەش نووسیوە) ئەمە لەلایەک، لەلایەکی ترەوە، ئەو شاعیر و قوتابخانانەی لەم کتێبەدا ناویان هاتووە و ڕۆلیان بووە لە بنیاتنانی شیعری پۆسمۆدێرنی ئەمریکی، ئەو شاعیر و قوتابخانە شیعریانە بوون کە لە چلەکانەوە بەدواوە. بۆیە دەتوانین بلێین شیعری مۆدێرنیستی ئەمریکی لە دوای جەنگی جیهانی دووەمەوە پێی ناوەتە قۆناغێکی ترەوە ئەویش (پۆستمۆدێرنیزم) ە. هەروەهــا پــۆل هــوڤەر باســی ئەوەمــان بــۆ دەکــات، کەوا پۆســتمۆدێرنیزم چەنــدین بیرمەندی بە دنیای ئەدەب و مەعریفە بەخشــی لەوانە (جاک لاکان و جاک دریدا و جولیا کریستیڤا و بێل هوکس و......... و) چەندانی تر، (جولیا و بێل) هەم بیرمەنــد و هەم هەڵســووڕاوی کــارای بــواری فیمینیســتی بــوون. پــۆل هــۆڤێر لەســەر شــێواز و ســتایلی نووســینی شــاعیرە پۆســتمۆدێرنەکان پیــی وابــوو شــاعیرانی ئەم گرووپــانە فــۆرم و ســتایلەکانیان هاوچەرخــانە و لە یەکتــریەوە نزیک بــوون، لە هەمانکــات جیــاوازیش بــوون.. یــان پیــی وابــوو زۆرێــک لەم شــاعیرانە لە پێنــاو زمــان فۆرمەکــان دیــاردەکەن ئەمەش بــۆ خولقانــدنی ســیمایەکی نــوی. ئەراگــۆنی شــاعیر لە شــوێنێک دەڵــێ (پێویســتە نووســین کردارێکــی ســیحری بێــت کە بتــوانێ ســیحر وەبەرهەم بێنێــت).. شــیعری پۆســتمۆدیرنی لەســەر ئەم ســیحرە ئــیش دەکــات، لەســەر بنەمــا و پاشخانێکی مەعریفیەوە گومان و پرسیاری نوێ بەرهەم دەهێنێ. لە شیعری پۆســتمۆدێرنیزم زەمەن بە هێلێکــی ڕاســت و ئاســۆییدا (ڕابــردوو، ئێســتا،

داهاتوو) ناروات.. ڕابردوو ئەو بناغە تۆکمە و ئەو کاریگەریە تۆخەی نیە، زیاتر ئیش لە ئێستادا دەکات و هاوکات ڕووە و ئایندەش.. ئەوە بەو مانایەی نیە ڕابردوو هیچ کاریگەریەکی نیە لە رووبەری شیعری پۆستمۆدێرنی.. بەمانایەک شیعری پۆستمۆدێرن هێندەی لەسەر کەلتوور ئیش دەکات هێندە لەسەر مێژوو ئیش ناکات، زیاتر بە ناخی پەیوەندی تاکەکان و ژیانی ڕۆژانە و بۆ ناوەوەی تاکەکان شۆڕدەبێتەوە، بە دیویکی تر لە کەنارەوە بەرە و قووڵاییەکان دەڕوات لە ڕێگای هونەری زمان و بەکارهێنانی پارادۆکس و گومان و دووبارەبوونەوە و پرسیارکردن و زۆر شتیتر.

شیعری پۆستمۆدێرن و یان پۆسمۆدێرنیزم و شیعر

ئەگەر بمانەوێت باسی شیعری پۆستمۆدێرنی بکەین یان باسی پۆستمۆدێرنیزم بکەین، ناتوانین باسی شیعری مۆدێرن یان باسی مۆدێرنیزم نەکەین.. ڕاستە هەندێک لە بیرمەندەکان پێیان وایە مۆدێرنیزم فەشەلی هێنا و لەبەرامبەر پرۆژەو ئامانجەکانی شکستی خوارد، بەڵام هەندێکی تر، بە پێچەوانەی ئەم ڕوانینە بیردەکەنەوە و پێیان وایە مۆدێرنیزم شکستی نەخواردووە بەڵکو چۆتە قۆناغێکی ترەوە بە مانایەکی دیکە، پستمۆدێرنیزم درێژکراوەی مۆدێرنیزمە.. ئەوەتا فریدریک جیمسۆن دەڵێ (پۆستمۆدێرنیزم هاوشێوە و هاوکۆپی مۆدێرنیزمە). بەڵام لە هەردوو قۆناغدا، چ مۆدێرنیزم و چ پۆستمۆدێرنیزم لە ئەنجامی گەشەی خێرای تەکنەلۆژیا و زانستە کۆمەلایەتیەکان و گەشەی شارستانیەت دروستبوون،بە مانای، ئەگەر ژیان وەکو دەقێکی ئەدەبی وەربگرین دەبینین فۆڕمەکانی ڕۆمانسیزم و ڕیالیزم نەیانتوانی بەرامبەر ئەم ستایلە نوییەی ژیان ڕێک و هاوتەریب بڕۆن. هەروەک (ڤێرگینا وۆلف) لە شوێنێکدا دەڵێ (هەموو پەیوەندییەکان گۆڕاون...) بۆیە ژیان پێویستی بە فۆڕمێکی تر بوو لە ئەدەب و شیعر هاوکات پێویستی بە میتۆدێکی تر بوو بۆ بیرکردنەوە..

بۆیە فۆڕمێکی نوێ بە دیدگا و بیرکردنەوەی نوێ پشت بەستوو بە گەشەی زانست و مەعریفە و تەکنۆلۆژیا لە سەرەتای دەیەی یەکەمی سەدەی بیستەم واتە مۆدێرنیزم دواتر لە لە دوای ساڵەکانی پەنجاش بەناوی پۆستمۆدێرن خۆیان ڕاگەیاند، بۆ وەڵامدانەوە بە فۆرمە کۆنەکانی ڕۆمانسیزم و ڕیالیزم و تەوژم و قوتابخانە کلاسیک و تەقلیدیەکانی پێش خۆیان. بۆ بە مۆدێرنکردنی کۆمەڵگە و دەستەبەربوون و وەڵامدانەوە بە ماف و ئازادیەکانی تاک و کەلتوورێکی شارستانی. گوتاری ڕەخنەی ئەدەبی چ لە دەورانی مۆدێرنیزم یان پۆستمۆدێرنیزم، گوتارێکی ڕەخنەیی زانستی عەقلانی بوو.. بە مانای دانانی یاساکان و بەڕێوەبردنی دەزگاکان لەسەر بنەمایەکی زانستی واتە لە هەموو بوارەکان زانست شوێنی ئایین و ئایدیۆلۆژیا دەگرێتەوە. چونکە زانست ئەو چوارچێوەیەیە، دەتوانێت تەفسیر و شیکردنەوەیەکی واقیعی و دروست پێشکەش بە ژیان بکات.. هەروەک دەبینین سەدەی بیستەم سەدەی پاشەکشەی ئایین و ئایدیۆلۆژیایە.. سەدەی سەردەرهێنانی زانست و پێشکەویتنی تەکنەلۆژیایە.. بەمانایەک زانست دەبێتە هۆکارێک بۆ دۆزینەوە و خولقاندنی پرسیار و گومانی نوی. یان زانست و مەعریفە وەزیفەی سەرەکیان ئەوە دەبێت ژیان بەرە و پێشەوە ببەن و ئاسۆ و ڕووبەری بیرکردنەوە فراوانتر بکەن، لە هەمانکاتیش ببن بە میتۆدێک بۆ بەرهەمهێنانی فکر، یان بەمانایەکی تر زانست دەبێتە کەرەسەی بیرکردنەوە و داهێنان.. چونکە ناتواندرێ لە ئەدەبدا، گومانی گەورە بخولقێندرێ گەر پشت بە مەعریفەیەکی گەورە نەبەسترێ، یان ناتوانین پرسیاری گەورە بهێنیتە ئاراوە گەر زانست و مەعریفە نەبێتە کەرەسەی بیرکردنەمان.. بەمانایەکی تر، عەقلی زانستی ناتوانێت کار بکات گەر میتۆدی بیرکردنەوە پشت بە بنەما مەعریفی و زانستیەکان نەبەستێت.. پۆستمۆدێرنیزم بە دژی کەلتووره کۆن و تەقلیدیەکان دەوەستێ و لەبەرامبەردا کار بۆ کەلتوورێکی شارستانی و پێشکەوتوو دەکات. دەتوانین بە شۆرشی تەکنەلۆژی و دیموکراتی ناوی بەرین و وەک ڕێبازێکی فیکری

زانستی یاخی له واقیعی کۆمەڵایەتی.. ئەگەر لێرەوە مەبەستەکانمان جڕ کەینەوە و لە شیعری پۆستمۆدێرنی یان هەندێک لە ئەدگار و سیماکانی شیعری پۆستمۆدێرنی بخەینە ڕوو دەتوانین بڵێین..

شیعری پۆستمۆدێرنی لەسەر گومان کاردەکات.. بە سوود وەرگرتن لە بیردۆزی نیسبی ئانیشتاین چونکە وەک چۆن تەکنەلۆژیا ژیان خێراتر دەکات بیری ئانیشتاینیش گۆشە نیگا و سیمای پۆستمۆدێرنی بە جیهانی کرد.. پۆستمۆدێرنەکان باوەڕیان بە هیچ بیرۆکەیەکی ڕەها و موتلەق و بە هیچ ڕاستیەک نیە.. بوارێک بۆ ئەوی تر دەهێڵنەوە.. هەروەکو قسەیەکی بەناوبانگی پۆست مۆدێرنیستەکان هەیە کە دەڵێن (ڕاستی نە لەلای منە نە لەلای تۆ بەڵکو لە هەمانکاتدا لای هەردووکمانە) بەمانایەک هیچ شتێک حەقیقەتی ڕەها نیە، بە گومانەوە لە هەموو شتێک دەڕوانن.. لە تەمەنی مۆدێرنیزم دونیا دەرگیری دوو شەڕی کاولکاری جیهانی بوو.. ئەمەش لە ئەنجامی باوەر هێنان بە حەقیقەتی ڕەها و بوار نەهێشتنەوە بۆ ئەوی بەرامبەر، بۆیە هەندێ کەس پێیان وایە مۆدێرنیزم لە بەرامبەر هەندێک لە پڕۆژە و ئامانجەکانی خۆی شکستی خواردووە، بەڵام پۆستمۆدێرنیزم بە گومانەوە لە هەموو شتێک دەڕوانێ و شیعری پۆستمۆدێرنی لەسەر ئەم گومانە کاردەکات. ڕەگەز و پێکهاتەیەکی تری شیعری پۆستمۆدێرنی (پارادۆکسە).. بە مانای بەکارهێنانی دوو بیرۆکە و یان وشە و دوو چەمکی پێچەوانە و هاودژ لە یەک ڕستە یان لە یەک کۆپلەی شیعری بۆ خولقاندنی مانا و دەستەواژەیەکی نوێ.. ئەم بەکارهێنانی هاودژی و پارادۆکسیە لە شیعری پۆستمۆدێرنی زۆر دەبیندرێت بۆ نموونە (ئێلین مایلێس) لە شیعری (خوێنبەربوونی دڵەکان) دا دەڵێ..

ئێستا چی
من ئیرەییم
بە دوێنێ شەو دێت
هەردووکمانی لە باوەش بوو
لە نێو
مەچەکە ڕەشەکانی
من ئەمڕۆ
لە نێو
ڕانەکانم ڕامگرتووە
... ێکی بێ موو
خوێنی لێ دێ و
دەلەرزێ
تەڕە
بە یادگاریە خەمناکەکان.....

ئەگەر لەم شیعرە ورد بینەوە، دەبینین پارادۆکسێکی تیایە کە قووڵی و جوانیەکی بێوێنەی بە شیعرەکە بەخشیوە.. ئەگەر ورد بینەوە و بڕوانین.. کۆ ئەندامی مێ یان نێر، کاتی لەرزین و تەربوون ئەوکاتەیە، گەیشتن بە لوتکەی لەزەت واتە ئۆرگازم.. گەیشتن بە ئۆرگازم بە تێکەڵاوبوونی ڕۆح و ئەتمۆسفیرێکی ڕۆمانسی یان ئیرۆسی و یادگاریە خۆش و لەزەتبەخشەکانەوە دەبێت، نەک بە یادگارییە خەمناکەکان.. بە پێچەوانەوە، یادگارییە خەمناکەکان حەز و ئارەزووەکانمان دەپووکێنێتەوە.. بەڵام شاعیر لە نێو ئەم خەیاڵە شیعرییە بە ئارەزووە خەمناکەکان دەمانگەیەنێتە لەرزین و تەڕبوون واتە دەمانگەیەنێتە ئۆرگازم.. پارادۆکس و هاودژیەکە لێرەدایە..

شیعری پۆستمۆدێرنی ستایلێکی دیاریکراوی نیە، زۆرجاران بە ڕواڵەت سادە و بەڵام لە ناواخن و لە ڕووی ماناوە قووڵ.. (ئێلین مایلێس)، هەر لەهەمان شیعر لە شوێنێکی تردا دەڵێ.

نازانم
بۆچی گەردوون
منی هەڵبژارد
ببم بە مێ یەکی
جوانیەکی زۆر و
ئازارێکی بەردەوام...

نازانم بۆ گەردوون منی کرد بە مێ ؟ یان جوانیەکی زۆری بێوێنە و ئازارێکی بەردەوام.. لەنێو هەناوی ئەم پرسیارە چ گلەییەک لە گەردوون دەکات ؟، چ بێ ئەمەکی و بێوەفاییەکی گەردوون پێشان دەدات، بەرامبەر بە ڕەگەزی مێ، جوانیەکی بێوێنە و ئازارێکی بەردەوام و ناخێکی پڕاوپڕ لە نائومێدی.. چ دەربەست و سپلە و بێهودەیە ژیان ؟ ئەم کۆپلە شیعرە بە ڕواڵەت وشەکانی سادە و ناسکۆلەن بەڵام، چ قوولیەک و دوورنماییەک و هاودژیەک لەودێو پرسیار و وشە و هێماکاندا هەیە ؟. کێشە و ماف و ئازادی تاک و نا بەرابەری ڕەگەزی و تووڕەهاتی گەردوون و ژیان، هەمووی لە پرسیارێک و لە چەند وشەیەکی ناسک خستۆتە روو.. سیما و رەگەزێکی تری شیعری پۆستمۆدێرنێ ئەوەیە، ئاراستەکان بەرەو ناوەوەن، بە مانایەک شاعیر خۆی دەنووسێتەوە و لە سەر حەز و ئارەزووەکان و هەستەکانی ناوەوەو ئومێد و خواستەکانی خۆی ئیش دەکات و یان گومان و نیگەرانیەکانی خۆی دەنووسێتەوە.. کەمتر وەک ڕۆمانسیەکان و ریالیستەکان ئیش لەسەر جوانیەکانی سروشت و داستانەکان و مەزنی

پەروەردگــار و ڕووداوەکــان دەکەن.. زیــاتر بە نــاخی خۆیانــدا دەچــنە خوارەوە.. هەروەک (ڕۆبەرت کریلی) لە شیعری " باران " دا دەڵێت.

هەموو شەوەکە
ئەم دەنگە دووبارە دەبوویەوە
جارێکی تریش ئەم بێدەنگیە
بارانێکی بەردەوام
من کێم لە بەرامبەر خۆمدا
دەبێ بیرم نەچێ
ئەو هەمیشە
کاریگەری بەسەرمەوە هەیە...

لە شــەوێکی خامۆشــدا بــاران دەبــارێ.. ئەمــیش لە ژوورەوە ڕۆچــووە بە نێو خەیاڵەکانیدا.. لە ئەتمۆسفیرێکی بێدەنگ، ئەمیش دەروانێ و بیردەکاتەوە، لە خــۆی و پرســیار دەکــات، مــن کــێم لەبەرامــبەر خۆمــدا، بەدوای کەســەکەی ناوەوەی یان منەکەی خۆی دا دەگەڕێ، خــۆی دوو کەســە منێکــی نەناســرا و لەبەرامبەر خۆی.. لەهەمانکات نەک لەنێو قووڵایی ئەم بێدەنگیە نەک هەر بیر لە خۆی بەڵکو بیر لەو کەسەش دەکاتە کە هەمیشــە کاریگەری بەســەریەوە هەیە. ئەم ڕۆچــوونە بەنــاو نــاخ و حەز و خەیــاڵ و ئارەزووەکــانی خــود شــێوازێک و ســیمایەکی شــیعری پۆســتمۆدێرنە بە مانــایەکی تــر، شــیعری پۆســتمۆدێرنی فــۆرمێکە لوولــدراو بە سیســتەم و پێکهــاتە دەروونیەکــان و گوڵــدانێکە پــڕ لە پشــکۆکانی حەزوو ئــارەزوو.. ســیمایەکی تــری شــیعری پۆستمۆدێرنی.. باوەڕیان بە نەهیلیزم ئەو پووچگەراییەی (نیتشــە) بانگەشــەی بۆ دەکرد هەیە، تێکشکانی بەها و پیرۆزی شتەکان.. هیــچ شــتێک ئەو بەهــا و پیــرۆزییەی نــیە کە نەتــوانی ڕەتــی کەیــتەوە، مــرۆڤ لــوتکەی بەهــاو پیرۆزیەکــانە.. زۆرێــک لە شــاعیرانی پۆســتمۆدێرنەکان ڕەچــاوی خاڵبەنــدیان

نەدەکرد بۆ شیعرەکانیان، واتە باوەڕیان بە خاڵبەندی نەبوو، ئەمەیان بۆ خوێنەر جێدەهێشت.. بۆ ئەوەی پەیوەندی خوێنەر و دەق لە ئاستێکی باڵا بێت.. خوێنەر قووڵتر تێکەڵ بە دەقەکە بێت و وریاتر مەمەڵە لەگەڵ دەقەکەدا بکات. پۆستمۆدێرنیستەکان لە ڕێی پوخت بەکارهێنانی زمانەوە گۆڕانکاری گەورە لە دەق و پرسیاری گەورە دروست دەکەن، لە ڕێی دووبارەکردنەوە و گەمەکردن بە وشەکان و بەمانای لەنێو ڕووبەر و پانتاییەکی فراوانتری زمان، بەدواداگەڕان و کەشفەکانی خۆیان دەکەن، هەروەها هارمۆنی و پەیوەندی نێوان کۆد و وشەکانیش لە هەر ڕستەیەک و کۆپلەیەک و وێنەیەک دەگۆڕێت، هیچ کاتێک وشەکان و هێماکان خۆیان قەتیس ناکەن لەنێو بازنەی مانای ڕووتی وشەکان.. خوێنەریش بۆ تێگەیشتن لە مانا و بونیادی دەق و گەیشتن بە ڕووبەرە قووڵەکان و دۆزینەوەی پرسیارەکان، پێویستی بە میتۆدی بیرکردنەوە و پاشخانێکی مەعریفی باڵا هەیە.

تەموزی ٢٠١٣

سەرچاوەکان

- Postmodern American Poetry

A NORRTON ANTHOLOGY

Edited by

PAUL HOOVER

- POSTMODERNISM IN POETRY

- POETS.ORG

شێرکۆ بێکەس و زمانی شیعر، یان شێرکۆ بێکەس وەک منداڵێتی ژیان

من هەر لە بەردی هەتاو و
لە کێوی خۆڵەمێشی خۆم
یەزدانی خۆم دروست کرد و
لە دارستانی زمانە چەند جار
سووتاوەکەی خۆمدا هەڵمکرد
من بەفرێکی هەڵگەڕاوی
یاخی بووم و لە سوورەتەکانی
خوای بیابان جیا بوومەوە
شێرکۆ بێکەس (قەسیدەی نسێ)

شێرکۆ بێکەس یەکێکە لەو شاعیرانەی کە خاوەنی ئەزموونێکی دوورودرێژی نیو سەدە زیاترە. ئەزموونێکی پڕ لە داهێنان و نوێبوونەوە. بە ستایل و شێوازی جۆراوجۆر. ئەوەی لە ئەزموونی شیعری شێرکۆ زۆر سەرنجڕاکێشە ئەوەیە، هەمیشە لە نوێکردنەوە دابووە، هەمیشە وەکو وەرزەکان بە شێوەی تر و ڕەنگی تر دەرکەوتۆتەوە.. هەموو شێوازەکانی تاقیکردونەتەوە.. لە یەک گۆشە و پەنجەرەوە لە شیعر و داهێنانی نەڕوانیوە. شێرکۆ ئەو

دەنگە شیعریە زیندووەیە، کە لە نێو قووڵایی کارەسات میحنەتەکانی ژیان سەریهەڵداوە و بەردەوامی بە خۆیداوە. شێرکۆ دەنگێکی نائارامە لەنێو ڕووبەری شیعر، سرەوتنی بۆ نیە و ناتوانێ بێدەنگ بێ. دەنگێکە لەگەڵ هاوارەکانی ژیان و شەپۆلەکانی تەریب دەڕوات. شێرکۆ بێکەس لە (تریفەی هەڵبەستەوە تا خێراکە مردن خەریکە بگات) دەبینین، هیچ شتێک نەماوە قسەی لەسەر نەکرد بێت.. توانایەکی سەرسوورڕهێنەر لە بەرانبەر وشە و زمان.. بەکارهێنانی ستایلی جۆراوجۆر، هەر لە پۆستەرە شیعر، شانۆنامە شیعر، چیرۆکە شیعر، پەخشانە شیعر، ڕۆمانە شیعر... چەندەها ستایلی تر.. لەو ڕۆژەی یەکەمین شیعر دەنووسێت تا دواهەمین شیعری، لە داهێنانەکانی بەردەوام دەبێت.. شێرکۆ بێکەس لە هەموو سەردەمەکان وەکو شاعیرێکی هاوچەرخ و سیمایەکی نوێی نێو ئەدەب و شیعر دەردەکەوێت. وە تاکە شاعیرێکە لە کورد کە توانی لە ئاستێکی بەرز سنووری نیشتیمان ببڕێت و شیعرەکانی بۆ زۆرێک لە زمانە زیندووەکانی دنیا وەربگێڕدرێن و چەند خەڵاتێکی جیهانیش وەربگرێت. شێرکۆ لە نێو شیعرەکانیدا، عاشقێکی نائارامە.. (عەشقی نیشتیمان و عەشقی مرۆڤ) ئەو دوو خولیایەن کە کە بە ژیانی دەبەستێتەوە و هەمیشە پەیوەندیەکانی لەگەڵ ژیان بەهێزتر و توندوتۆڵتر دەکات. لەنێو ژیانیش دا، شیعر دەکات بە ماڵ و نیشتیمانی خۆی. زمانی شیعریش دەکات بە زمانی خۆی، شێرکۆ جگە لە زمانی شیعر هیچ زمانێکی تر نازانێت (بۆ شیعر، بۆ عەشق، بۆ بەرگری، بۆ تووڕەبوون، بۆ داهێنان..) تەنها زمانی شیعر و هیچی تر.. شێرکۆ بێکەس لە نێو ڕووبەرە فراوانەکەی شیعر هەموو شتێک دەدوێنێ و هەموو شتێک دەهێنێتە نێو شیعر و بە قسەیان دەهێنێ (مرۆڤ، عەشق، نیشتیمان، خاک، چیا، ئاو، باران، وەرزەکان، باڵندەکان، ژنەکان، مردووەکان، مێژوو، مافەکان، ستەمەکان....) هیچ شتێک نامێنێ لەنێو شیعرەکانیدا نەیدوێنێ و حیواری لەگەڵدا نەکات. شێرکۆ شاعیرێکە هەمیشە لە شەڕدایە لە بەرانبەر زۆرداری و ستەمکاری، بەهۆی شیعرەکانی و بە زمانی شیعر هەمیشە بەرگری لە میللەتەکەی کردووە لەدژی لەناوچوون و

ڕەشبوونەوە.. شێرکۆ وەکو شاعیرێک هەمیشە دەنگی ئازادی و ئاشتی بووە.. (کەشکولی پێشمەرگە و داستانی هەڵۆی سوور و زۆرێک لە قەسیدە و شیعرەکانی تری..) ئەمە بە ڕوونی پێشان دەدەن.. وەکو کەسێکی هاوچەرخ و مەدەنی هەمیشە بەرگری لە مافەکان و ئازادیەکانی مرۆڤ کردووە.. وەک دەنگێکی پێشکەوتووخواز هەمیشە لە سەنگەری خەباتی ژنان بووە و داوای یەکسانی کردووە.. شێرکۆ بە زمانی شیعر عەشقی کردووە، سیاسەتی کردووە و هەر بەزمانی شیعر نیگەرانی و بێهوودەییەکانی خۆی و خەون و ئومێدەکانی خۆی نووسیوەتەوە.. (شێرکۆ بێکەس زمانی شیعری کردووە بە زمانی ژیان) بەمانای زمانی شیعر زمانی تێگەیشتن و پەیوەندیەکان و زمانی مانەوە و زمانی ئایینەکان و سروشت و مرۆڤەکان و مێژوو و زمانی هەموو شتەکان و کاهینەکان بووە. زمانی شیعر زمانی تێگەیشتن و ناسینی مرۆڤ بووە، ئەم ڕاستیەش لە شیعرەکانی شێرکۆ لە بەرانبەر دەسەڵاتی زمانی شیعر، لەنێو داهێنانە جوانەکانی بە ئاشکرا دەبیدرێن بە تایبەت، لە قەسیدە درێژەکانی کە وەکو ئەزموونێکی نوێ ناوی نابوون (دەقی والا، واتە دەقی کراوە). لەم دەقە درێژانەی وەک (دەربەندی پەپوولە، خاچ و مار و ڕۆژمێری شاعیرێک، کورسی و گۆڕستانی چراکان و ئێستا کچێک نیشتیمانمە و چەندانی تر..) دەسەڵاتێکی ڕەها و ئەفسووناوی بە زمانی شیعر بەخشیبوو.. بەزمانی شیعر شانۆ دەنووسێت، چیرۆک دەنووسێت، ڕۆمان دەنووسێت، پەخشان دەنووسێت.. زمانی شیعر زاڵ دەکات بەسەر زمانی هەموو ژانرە ئەدەبیەکانی تر.. زمانی شیعر دەکات بە زمانی ئەدەب، کە لێرەدا ئێمە بە زمانی ژیان ناوی دەبەین.. چونکە شێرکۆ جگە لە ئەدەب و شیعر، لەگەڵ عەشق و سیاسەت و مێژوو و لەگەڵ هەموو چەمک و لایەنەکانی تر بە زمانی شیعر دەدوا، جگە لە زمانی شیعر هیچ زمانێکی تری نەدەزانی.. لای شێرکۆ زمانی شیعر زمانێک بوو، لەنێو شیعرەکانیدا دەیتوانی ئەفسانە بخوڵقێنێ.. لەهەر شتێکدا تا ئەوپەڕی قووڵبێتەوە، گەریدەیەک بوو، دەیتوانی هەموو ڕووبەرێک بدۆزێتەوە، سەری بەهەموو شوێنێکدا دەکرد. لە ڕێگەی زمانی شیعر لە گەڕانەکانیدا قسەی لەسەر شتی

زۆر ورد و نایاب دەکرد، چونکە شێرکۆ بێکەس لە بەرانبەر ڕۆڵی زمان، لەنێو شیعر و ئەدەبدا، خاوەن مەعریفە و بیرکردنەوەیەکی ڕۆشن بوو.. بۆیە هەر لەسەرەتای حەفتاکاناوە (ڕوانگە) یان وەک تەوژمێکی نوێخوازی ئەدەبی پێکهێنا. بۆ ئەوەی زمانی شیعر و زمانی ئەدەبی کوردی، لە چەقبەستن و دووبارەبوونەوە و جوینەوەی بەردەوام ڕزگار بکەن. بۆ ئەوەی چەمکە میتافیزیک و باوەکانی زمان تێک بشکێنن و دووبارە بەشیوەی تر و مانای تری پێببەخشن. یان فۆکەس بکەنە سەر پارادۆکس و گومان و یاخیبوون و سیمایەکی نوی بە زمان ببەخشن.. هەرچەندە خۆی لە دیمانەیەکدا، دان بەوەدا دەنێت و دەڵێ (بەیانی ڕوانگەی ئەدەبی قووڵ و هەمەلایەنە نەبوو، بە ڕوونی ئەو بنج و بناوان و هۆ و هۆکارانەی ڕوون کردبێتەوە، نا، بەیانەکە هاواریێ بوو، بۆ ئەوەی خەڵک لە وشەی (تازەکردنەوەی بەردەوام) ئاگادار بکەینەوە. زەنگێک بوو لێماندا بۆ ئەوەی خوێنەری کورد بێت پێی بڵێین، شیعر هەر ئەو قاڵبانە نییە کە تا ئێستا پێیان نووسراوە...). شێرکۆ بێکەس هەمیشە لە قووڵایی دەریاکان گەوهەرە بە نرخەکانی دەدۆزییەوە. هەموو گەڕان و داستان و ئەفسانەی نێو شیعرەکانی لە پێناو مرۆڤ و بەها جوانەکانی مرۆڤایەتی بوو.. عەشقی نیشتیمان و عەشقی مرۆڤ دوو هێڵی تەریبی درێژی نێو شیعرەکانی شێرکۆ بێکەس بوون. هەموو تەمەن و شیعرەکانی خۆی بەم عەشقەی بەخشیبوو.. ئەو پێیوابوو ژیان موغامەرەیەکە لە پێناو عەشق، عەشق بە هەموو مانا قووڵیەکەی.. ئەو بۆ چرکەساتێکیش لەو عەشقەی دانەبڕا، چونکە هەمیشە بۆ عەشقەکەی خۆی دەنووسی، بەزمانێک کە عەشق لەهەر بارودۆخێک بێت یان هەرچەندە لێیەوە دوور بێت لێی تێدەگات.. ئەو خۆی دەیزانی چ عاشقێکی سەوداسەرە و بە چ زمانێک لە پێناو عەشقەکەی دەنووسێت، یان هەر وەک خۆی دەڵێت (لە شیعری مندا، یەک ژن و یەک عەشقی دیاری کراو نیە، پۆڵێ ژن و پۆڵێ عەشق و پۆڵێ شیعر هەیە..) بۆیە لە ڕێگەی زمانە شیعریەکەی خۆی لە شاعیرانی تر جودا دەکاتەوە و پەیوەندی خۆیی و عەشق لە

تایبەتمەندی زمانە شیعریەکەیەوە پێشان دەدات و لە بەشێکی شیعری (دوو زمان) دا دەڵێت:

جیاوازی من و زۆر شاعیر هەر ئەوەیە
بە زمانی سادە وەکو ئاوی ڕەوان
بۆ عەشقەکەی خۆم دەنووسم
بۆیە عەشقیش ئەگەر لەوپەڕی دنیاش بێ
لەمن ئەگا...!

شێرکۆ بێکەس لە هەموو ئەزموونی شیعریدا هیچکاتێک، ئەو ئاگاییەی خۆی ون نەکردووە کە لە چوارچێوەی زمانی شیعری دەربچێت.. چ لە شیعر چ گوتار چ لە دیمانە و گفتوگۆ هەمیشە زمانی شیعر زمانێکی ئامادە و زاڵ بووە.. هیچکاتێک توندوتیژی تێکەڵ بە زمانی ئەو نەبووە.. نووسەر هەیە لە کاتی وەڵامدانەوە بە ڕەخنەیەک یان لە بەرامبەر بابەتێکی ڕۆژانە یان لە بۆنەکاندا بێویستی خۆیان زمانێکی توندوتیژ بەرامبەر ئەویتر بەکاردەهێنن.. بێئەوەی مەبەستیان بێت، ڕۆلی کاراکتەرێکی سیاسی دەبینن.. بەڵام شێرکۆ هەمیشە بە زمانی شیعر قسەی کردووە و نووسیویەتی.. ئەوەتا لە شوێنێک بۆ یادی (ڤالانتاین.. ڕۆژی خۆشەویستی) پێش ئەوەی شیعرەکەی بخوێنێتەوە و چەند قسەیەک دەکات دەربارەی ڤالانتاین دەڵێ..

ڕۆژی خۆشەویستی
ڕۆژی عەشق و ژن و خۆشەویستی
ڕۆژی یەکتر ناسین
بۆ دروستکردنێکی نوێ
لە پەیوەندی کۆمەڵایەتی و شارستانیا
لێرەبێ یان لە وێ..

هەمیشە میلۆدی و هارمۆنیەک لە شێوەی قسەکردنی و لە نێوان وشە و دەربڕینەکانیدا هەبوو.. ئەمەش خۆی لە خۆیدا ئەو توانا ئەفسووناویەی شێرکۆ مان پیشان دەدات بەرامبەر زمان و شیعر.

شێرکۆ بێکەس شاعیرێک بوو بۆ ژیان دەینووسی، پەیوەندی لەگەڵ ژیان و تەنانەت مەرگیش هەر لەرێگەی شیعرەوە بوو.. جگە لەو وەسیەتنامەی بەر لە مردنی کە داوای کرد لە پارکی ئازادی بنێژرێ بۆ ئەوەی، پەیوەندی لەگەڵ خەڵک و شاعیران و نووسەران و مۆسیقاران و عاشقان نەپچڕێت.. مەبەستمە ئەوە بڵێم دەیەویست لە ڕێگای شیعرەوە لەنێو مردنەوە بگەڕێتەوە نێو ژیان.. لە شیعری (میرات) یش زۆر بە ئاشکرا ئەوە دەڵێت..

کە کەو ئەمرێ
دوای خۆی بۆ شاخ
چەند قاسپەیەک بەجیدێڵێ
کە هەنگ ئەمرێ
دوای خۆی بۆ باخ
هەندێ ماچی شیرین شیرین
بەجێدێڵێ
کە وەختێکیش تاوس ئەمرێ
دوای خۆی هەندێ تێلی ڕەنگین
بۆ ناو گوڵدان
بەجێدێڵێ
کە وەختێکیش ئاسک ئەمرێ
دوای خۆی مسک بەجێدێڵێ
هەرکاتێکیش کە من مردم
دوای خۆم بۆ ئێوەو کوردستان

هەندێ شیعری
نازدار و جوان..
بەجێدێڵم

کەواتە لەدوای خۆی جگە لە شیعر هیچ شتێکی تری نیە بۆمان جێبهێڵێ و پێشکەشمانی بکات.. دەیەوێت لەڕێگەی شیعرەوە لەگەڵ ژیان بەردەوام بێت و لەدوای مردنیشی شیعرەکانی ببنە شوناسێکی ئەبەدی بۆ ئەو. کەواتە هاوکێشەکە وای لێدێت.. پەیوەندی ژیان و شێرکۆ/ پەیوەندی ئێمە و شێرکۆ/ پەیوەندی مردن و شێرکۆ.. هەموو پەیوەندیەکان لە شیعردا یەکتری دەگرنەوە، هەر شیعر و هیچی تر.

ئەگەر نووسینی شیعر گەڕان بێت بەدوای شتە جوانەکان یان ئامانجی شیعر جوانکردنی ژیان بێت، دەتوانین بڵێین، شێکۆ بێکەس زۆر بە ئاگاییەوە کاری بۆ ئەو ئامانجەی شیعر دەکرد.. بەڕاستی شێرکۆ بێکەس ئامانجی بوو لەرێگەی شیعرەکانی ژیان جوان بکات.. دەیەویست مرۆڤ ئازاد بێت، جیاوازیەکان نەمێنن، پیرۆزیەکان شایستە بە مرۆڤ بن و هیچ شتێک لە سەرووی بەهاکانی مرۆڤ نەبن.. هەر لە ڕێگەی ئەم ئامانجەشەوە، دەیەویست ئەدەبێکی هاوچەرخ و نوێ و پڕ لە ئیستاتیکامان پێشکەش بکات.. هەر خۆی لە چاوپێکەوتنێکدا دەڵێ (شیعر دەبێت دوو باڵی هەبێت. باڵێک بۆ هونەر و باڵێک بۆ گەیاندن واتە خوێنەر یان وەرگر..) ئەو پێیوابوو، شیعر یان ئەدەب شتێک نیە لە بۆشاییدا بخولێتەوە.. چونکە لە پشتی شیعرەکانی ئەو ئامانجێکی گەورە هەبوو، بۆیە لە نێوان شێرکۆ و خوێنەر لە ڕێگەی گەیاندنەوە پەیوەندیەکی بەهێز هەبوو.. ئیستاتیکاش خۆی سەرچاوەیەکە بۆ لەزەت.. لەڕێگەی ئەم لەزەتەوە هەمیشە خوێنەرەکان و گوێگرەکانی شاگەشکە و سەرسام دەکرد. دوای ئەوە شێرکۆ بێکەس شاعیرێکی جیهانی بوو بۆ مرۆڤایەتی دەینووسی.. ڕووبەری بیرکردنەوەکانی ئەو زۆر فروان بوو، لەهەمانکاتیش شوێنێک نەبوو بۆ بیرکردنەوەکانی ڕاسیستی و یان

جیاوازی نێوان مرۆڤەکان بەهۆی ڕەگەز و ڕەنگ و هەرشتێکی ترەوە. وەکو کەسێکی مەدەنی هاوچەرخانە بیری دەکردەوە و دەینووسی لە کۆپلەیەکی پەخشانە شیعری (بۆ ٨ ی مارس) دا دەڵێ..

من ئەمڕۆ پیاو نیم و بووم بە ژن
ناوی دایکم دەخەمە جێی ناوی باوکم و
بەمجۆرە ئەمڕۆ من
شێرکۆ فایەق بێکەس نیم و
شێرکۆ شەفیقە سەبیحەم من...

هەموو نووسەرەکان خاوەنی ئەم بیرکردنەوە مرۆییە نین، ئەو نووسەر و بیرمەندانەی کە بۆ مرۆڤایەتیان نووسیوە و داهێنانەکانیان هێندە لە ئاستێکی باڵا بووە، بۆیە دواتر بوون بە مولکی مرۆڤایەتی و تاهەتاش لەنێو ژیاندا ماونەتەوە، بە دڵنیایەوە شێرکۆ بێکەس یەکێکە لەو شاعیر و نووسەرانە.. وەک چۆن (ئەنجلس) لە نووسینێکدا ئەدەبی شکسپیر بە (منداڵیتی مرۆڤایەتی) ناو دەبات، بە مانای هەرچەند مرۆڤایەتی بەرەو تەمەن هەڵکشێ، ئەدەبەکەی شکسپیر وەکو منداڵ بێگەرد و شیرینتر دەمێنێتەوە.. لێرەدا منیش مەبەستمە شیعر و ئەدەبی شێرکۆ بێکەس بە (منداڵیتی ژیان) ناوبەرم. چونکە من دڵنیام ژیان بە هۆی شیعرەکانی شێرکۆ بێکەس ڕۆژ لە دوای ڕۆژ باڵا دەکات و یان تابلۆی ژیان بە هۆی شێعرەکانی شێرکۆ بێکەس، ڕەنگەکانی جوانتر و ڕەنگینتر دەبێت، بە مانای ژیان بە هەموو پێکهاتەکانیەوە لە نێو شیعرەکانی شێرکۆ بێکەس ڕاکشاوە. یان لە نێو شیعرەکانی شێکۆ بێکەس دا، مرۆڤ و ژیان سەرچاوەی هەموو بەهاکانی جوانین.

سەرەتای ئۆگستی ٢٠١٣

وەفایی و شیعری ڕۆمانسی

ڕۆمانسیزم قوتابخانەیەکی فەلسەفی، هونەری، کەلتووری، ئەدەبی بوو لە کۆتایی سەدەی هەژدەیەمەوە سەری هەڵداوە، لای زۆرێک لە شاعیران تا ئێستاش شیعری ڕۆمانسی درێژەی هەیە، ئەم قوتابخانەیە یان باشترە بڵێین شیعری ڕۆمانسی لە هەڵڕژتنی سووتان و کڵپە ویژدانیەکانی ناخ و تەقاندنەوەی کانیەکانی سۆز و دەروونەوە هەڵدەقوڵێ.. یان سەرسامبوون و دەربڕینی ناخ بە پێکهاتەکانی دەرەوە.. وەک (جوانیەکانی سروشت و موعجیزەکان و گەورەیی و پیرۆزی پەروەردگار، عەشق و کاریگەریەکانی دڵبەر، کەسایەتی و پاڵەوانە ئەفسانەییەکان و زۆرانیتر...). لە بەرگێکی ئیستاتیکی و تا ڕادەیەکیش ئیرۆتیک. بەمانایەک، شیعری ڕۆمانسی سووتان و هەڵقووڵانەکەی لە ناخ و دەروونەوەیە بۆ کێشانی وێنەی پێکهاتە و شتەکانی دەرە. یان بە مانایەکی تر، ئاراستەکان لە ناوەوە بەرە و دەرەوەن. وەفایی شاعیریش وەک هەر شاعیرێکی سەردەمی کلاسیک بەم دید و ڕۆحە ڕۆمانسیەوە شیعری نووسیوە. هەست و خەیاڵە ڕۆمانسیەکان، پێکهاتە و جەستەی شیعرەکانی وەفایی ڕەنگ دەکەن. خولیا و خەون و خەیاڵە جوانەکانی ئاودامانن بە شەونمی عەشق. عەشقێکی ئەفسووناوی و بێئەندازە تژی لە سووتان و کڕنووش بردن و تا ئاستی ورێنەکردن و شێتبوون. وەفایی خۆی خەڵکی سابڵاخە و لە ڕێگەی حوجرەکانی ئایینیەوە خوێندەواریەکی باشی هەبووە.. جگە لە زمانی کوردی زمانی عەرەبی و فارسیشی زانیوە.. بە زمانی کوردی و فارسی شیعری نووسیوە..

قوتابخانەی هەبووە.. قوتابیانی فێرە خوێندەواری و وێژە کردووە.. (ئەدەب و ئەدیبی) شاعیر، پەروەردەی دەستی وەفایین. وەفایی لە ساڵی (١٨٦٦ ی زایینی) دەچێتە نەهری و بۆ چەندین ساڵ لەلای بنەماڵەی شێخ عبێدلای نەهری دەمێنێتەوە.. وەفایی لە ئاکامی دووری لە دۆست و ئەحباب و هاوڕێ و کەسوکارە نزیکەکانی خۆی، هەمیشە هەست بە تەنیایی و بێتاقەتیەکی ڕۆحی کردووە و هاوکات کەسێکی هەست و سۆز ناسک و عاشق بووە. هەموو غوربەت و هەست و مەیلە ئیرۆسی و شەیداییەکانی خۆی، بە جوانکاریەکی ڕۆمانسیانە لە شیعرەکانیدا لە بەرانبەر پەیکەری دڵبەرەکەی دەربڕیوە.. عەشق لە شیعرەکانی وەفایی سنوورێکی بەرینی داگیرکردووە، عەشق لە شیعرەکانی وەفایی حیکایەتێکی ڕۆمانسی و پڕە لە هەست و خۆلیای چەپێندراو لە هەمانکات، هاوارێکە بۆ ڕزگار بوون لە دەست ئاهی تەنیایی و غوربەتی ڕۆحی، دەگێڕنەوە. وەفایی جارێکیان لە خزمەت شێخ عوبێدولا دەبێت، لەو دەمەدا کەنیزەی شۆخ و شەنگی جوانکیلە و پەریئاسا دەبینێ، کە لە گوێسانەکەوە بە لەنجە و عیشوە و نازەوە خەریکی تەشی ڕستنە، بە نیگا گەرمەکانی جارجارەش ئاگر لە چاوەکان و جەستەی وەفایی بەردەدات، وەفاییش لە نێو ئەم سووتانە دۆزەخیە و لە بەرانبەر ناز و نەرم و نیانی و شۆخ و شەنگی شیرین هەموو دەمارەکانی عاتیفەی دێتە سەما و وەسفی جوانی و لەنجە و لاری و تەشی ڕستنەکەی دەکات و دەڵێ :-

تاییکی ڕیشەیی دڵ بە نووکی غەمزە دادا
دەستێکی بۆ سەما برد ڕووبەندی ماهی لادا
ئافەی گوڵی عەیان بوو عطری بەدەم سەمادا
باریک و لووس و ناسک دوو زولفی خاوی لادا
وەک شاخی گوڵ بەلادا شیرین تەشی دەڕێسێ

وەفـایی لەم شـیعرەیدا، داهێنـانێکی گەورەی کـردووە، هەمـوو پێکهـاتەی شـیعرەکە، چ مـامەلەکردن لەگەڵ زمـان و چ وەسـف و وێـنە و خەیـاڵی شـیعرەکە، هێنـدە لە بەرگێکـی ناسـک و جوانکـاری دایە، شـیعریەتی لـێ دەچۆڕێـت. بەهـای جـوانی شـیعرەکە توانـای مـانەوەی بەردەوامـی هەیە. وەفـایی وەک شـاعیرێکی ڕۆمانسـی جواننـووس، بـۆ دەرخسـتنی نـاخ و دەروونـی پـڕ لە ناسـۆری خـۆیی و هاوکـات چەمـانەوە و وەسـفکردنی جوانیەکـانی دڵـبەرەکەی هەوڵ و شـیعری لەم بـابەتەی زۆرن ئەوەتـا لە شیعرێکی تر دەڵێت...

گوڵئەندام ئەی تەنافی گەردنم زولفی پەرێشانت
عیلاجێ چارەیێ ڕوحمێ ئەمان دەستم بە دامانت
غریبی تۆم نەخۆشی تۆم بە گۆشەی چاوی بیمارت
ئەسیری تۆم شەهیدی تۆم بە نووکی تیری موژگانت
اشارەت آفتی ڕۆحم کلامت غارتی کردم
تبسم سیحری لێوانت تکلم زێڕ و مەرجانت

تا لە کۆتاییەکەیدا دەڵێت :

(وەفایی) کەوتە حەلقەی زولفت ئیدی مەیدە بەر موژگان
کە من کوشتەی تەنافت بم چ حاجت تیرە بارانت

وەفـایی یەکێـک بـووە لەو شـاعیرە هەسـت ناسـکانەی کە هەمـوو جوانیەکـانی ژیـانی لە نێـو جـوانی زولـف و موژگـان و چـاو و قەدو بـاڵای دڵبەرەکەی دا بینیوە و هەمـوو خۆشـی ئارامیەکانیشی لەنێو نیگایەکی گەرم

و بزەیەکی مۆنالیزایی سەر ڕوخساری دڵبەرەکەی دا هەست پێکردووە.. لە هەمانکاتیش بەبێ هیچ فشار لەخۆکردنێک هەست و خەیاڵەکانی لەنێو قووڵایی دەروون و ناخی هەڵقوڵاون. ئەم شاعیرە دڵتەڕ و دڵ پڕ لەبرین و زوخاو بە ئاگری عەشق، وە نەبێت تەنها ئاهوناڵە و سووتانەکانی تەنها بۆ جوانی دڵبەرەکەی بووبێت و تەنها وەک سوارچاکێکی شەیدا، شیعری عاشقانەی نووسیبێ، وەفایی هێندە هەست و سۆزێکی شاعیرانە و ڕۆمانسیانەی هەبووە، بە ئەندازەی دڵبەرەکەی سەرسامبووە بە گوڵ و گوڵزار و ڕەنگینی و جوانیەکانی سروشت وەک دەڵێن (هەرکەسێک دەسکە گوڵێکی بە دیاری بۆ هێنابا، وایدەزانی ئەسپێکی حدودیان پێشکەش کردووە...!) هاوکات لە باخچەی ماڵەویدا جۆرەها گوڵی ڕواندووە لە چەشنی شەوبۆ و شێست پەڕ و زمانەگا و نازناز و لاولاوەی زەرد و سوور و بنەوشەو گوڵەباخ و چەندانی تر. هەمیشەش جوانی گوڵ و گوڵزار و ڕەنگینی سروشتی بە جوانیەکانی دڵبەرەکەی وێنە کردووە، یان بە مانایەکی تر، دڵبەرەکەی هەمیشە بە گوڵزاری باغ و گوڵزاران وەسف کردووە، وەک گوڵێکی جوان و گەش کە جوانی و ڕووناکی بە ژیان دەبەخشێت و بۆن و بەرامەکەشی دڵ و ڕۆحی مرۆڤەکان ئاسوودە و ئارام دەکات، ئەوەتا لە شیعری (ئەی پڕ تەوی حوسنت) دا دەڵێت :-

ئەی پڕ تەوی حوسنت هەموو ڕەنگی گوڵەباخان
نەشئەی نەزەرت شەوقی دڵ و ذەوقی دەماخان
ئەسماء و صفاتن بە تەجەللا لە وجودم
یا شەو بوو کەتۆ هاتی لێمت کردە چراخان
تۆ هاتیە گولشەن بە سەر و زولفی بڵاوت
زۆر پێ نەچوو ڕۆیی لە چەمەن لالە لەداخان
ئەو کولمە کە ئاسایشی سەد دائرە زولفە
گوڵ شەوقی بەشەو داوە چراخان لە باخان

هەرچەنـــدە وەفـــایی خـــۆی خەڵکـــی ســـابڵاخ بـــووە بەڵام هەروەکـــو لە سەرچاوەکان باس دەکرێ، وەفایی دوای ئەوەی شێخ عوبیدوڵڵای نەهری دەبێـتە ڕابەر و مورشـیدی خانەقـای نەهـری وەفـای یـش لەوسـاوە دەبێـتە مورید و دواتر میرزای شێخ و چەندین ساڵ هەر لەماڵی شێخ لە ژووریکی تـایبەت بە خـۆی دا دەمێنێـتەوە.. شـێخ عوبیـدوڵڵا کـاریگەریەکی بێئەنـدازەی لەسـەر وەفـایی دەبێت و لە هەمانکـات ڕێزێکـی تـایبتی بـۆ وەفـایی دەبێـت و زۆری خۆشـــدەوێت. وەفـــایی یـــش بێئەنـــدازە سەرســـامە بە جـــوامێری و شەهامەت و سەنگینی و لێهاتووی شیخ چ وەکو پیاوێکی ئایینی و چ وەکو ســـەرکردە و قارەمـــانێکی ئەوکـــاتە.. پـــاش ئـــاوارەبوونی شـــیخ و دواتـــر کـۆچکردنی یەکجـارەکی.. مردنـی شـێخ کـاریگەریەکی بێـوێنە لەسـەر بـاری دەروونـی و ڕۆحـی وەفـایی دادەنێـت.. ئەم کـاریگەرییە لە قەسـیدە ڕەنـگ دەداتەوە و وەکـو شـیوەنێکی تـایبەت بە ماڵئـاوایی کردنـی شـێخ عوبێدوڵڵای سـەرکردە و هاوکـات لەگەڵ شـێخ عەبـدولقادری کـوڕی شـێخ عوبەیـدوللاش هەمـان نزیکـایەتی هەیە بە هەمـان خەشەویسـتی و دڵسـۆزییەوە، شـئعر بـۆ ئەمیش دەنووسێت..

وەفایی لە شیعری (شیوەن) بۆ شێخ عوبێدولا دا دەڵێ..

درێخا بای خەزان دایە بەهاری شۆخ و ڕەعناکەم
لە اضهاری عمل کەوت ئافتابی عالەم ئاراکەم
ورق و ڕێزان خەزان کەوتە ڕزان وضعی چەمەن گۆڕا
بەسەر چوو فصلی گولگەشت و تەماشای باخ و صحراکەم
خەزان هات و چەمەن چۆڵ بوو لە نەغمەی بولبول و قومری
درێخا حەسرەتا بۆ گوڵ عوزاری سەر و باڵاکەم

له گریان ئاسمان دامانی سوور بوو شینی داناوه
مەگەر گیراوه یا مائل به شەو بوو ڕۆژی ڕووناکەم
تا دەگاته...
به قوی جاذبەی دڵتان (وەفایی) دەست و دامانه
چنابی گەر له سایەی ئێوه قەتعی ما سوی الله کەم

هەروەها له قەسیدەیەکی تر بەناوی (بۆ شەهیدی نیشتیمان شیخ عەبدولقادر......) دا دەڵێ،

گاه دەگرییێم گاه دەسووتێم غرقی ئاو و ئاورم
ئاخ له بەر بەختی سیا نازانم ئەز بۆچ نامرم
هەر که دەتبینم دەڵێی تۆ شەم منیش پەروانەتم
تا سەراپا ئەبمه کۆی زوخاڵ قەت ئارام ناگرم
هەر ڕەگەم تارێکه تالەی دێ له شەوقی ڕوویی تۆ
عندلیب و مطربم خۆشخوان گوڵی ڕامووشگەرم
عکسی زولفی ڕووته مایەی جۆشسی گریانی من
چیبکەم ئاخر چاو پڕ ئاو و دوودی عودی مجمرم
تا دەگاته..
وەک (وەفایی) دڵ بده و دین دانی بۆ صاحب دڵێک
تا بزانی بۆچی من عاشق به حسنی قادرم

وەفایی و شیعری سیاسی

وەفایی شاعیرێک بووه زیاتر لەنێو ڕووبەری عەشق و حەسرەتەکانی ئەوین داهێنانەکانی خۆی کردووه، شیعرەکانی هۆکارێک بوون بۆ دەربڕینی کڵپه و سووتانەکانی دەروون و هەست و سۆزی ناوەوەی.. کەمتر بەلای

سیاسەت ڕۆیشتوە.. دەتوانین بڵێین، وەفایی هێندەی شاعیری عەشق و جوانی بووە، هێندە شاعیری

نەتەوە و نیشتیمان نەبووە.. با بزانین مامۆستا گیو موکریانی لە پێشەکی دیوانەکەی وەفایی لەم بارەوە چی بۆ نووسیوە

(هەرچەندە " وەفایی " یەکێک بووە لە وورشەدارترین ئەستێرەکانی وێژە کە لە ئاسۆی سابڵاخەوە هەموو کوردستانی ڕەوشەن و تروسکەدار کردووە و لە سایەی هەوایانی تەڕ و خۆش و ئاهەنگە نووژەنە دڵڕفێنەکانی..) دیارە ئەم سەرەتایە دانپیانان و خوێندنەوەیەکی دروستە بۆ شیعر و داهێنانەکانی وەفایی بەڵام، ئەوە ئەسلی مەبەستەکەی مامۆستا گیو نییە بەڵکو، ئەوە سەرەتایەکە بۆ هەڵڕشتنی بیرۆکەی تر کە دەڵێت (هەڵبەست نمونەی هەستی نەتەوەیە و بوێژ و هەستیاریش دەبێ هەست بە زۆرترین چتی وا بکات و لە نهێنی یانی ئەوتۆ بدوێ کە بیری کەسی پێ ڕانەگات وە دەبێ پەردە لەسەر زۆر چتی داپۆشراوی وا لا ببات کە سوودی کۆمەڵ و گەل و نیشتیمانی تێدا بێت..) ئەوە ڕوانگەی مامۆستا گیوە بۆ شاعیر و شیعر. بەمانای شیعر دەبێ لە چۆن ڕووبەرێک کار بکات و خۆی لە قەرەی چ بابەتێک بدات یان بە مانایەکی تر، ئەمە وەزیفەی شیعرە. ئینجا هەر لەم پێشەکیە لە دوای ئەم پەرەگرافە مامۆستا گیو دەبێژێت (منیش لەو ڕووەوە بە نێوی هەموو کورد و کوردستان پەرستێکی پاک و یەک ڕەنگ بە گشتی و بە نێوی هەموو دڵسۆزێکی دڵ و دەروون پاکی موکریانی یەوە بە تایبەت بە هەزاران پەرۆش و داخەوە گلەیی لە ڕەوانی وەفایی دەکەم کە بۆچی تەواوی سەلیقە و لێهاتوویی و توانای زانست و بیروباوەڕی خۆی لە پێناوی خەت و خالی یار و خانەقا و شێخەکاندا چوواندووە وە بۆچی دەبێ کەموزۆر ئاورێکی لە کوردستانێکی دابەشکراو و کوردێکی دواکەوتوو و بەشخوراو و دیل و ئێخسیر نەداوەتەوە وەکو خانی و سالم و حاجی و ئیتر، تا ئێمە ئەمڕۆ لە جیاتی گلەیی شانازیمان پێوە کردبا..) دیارە مامۆستا گیو هێندە دڵ پڕ و تووڕەیە

لە وەفایی بۆیە دڵی بەم گلەییانە ئاو ناخواتەوە و لە شوێنێکی تردا دەڵێت (بەڕاستی ئەگەر ئێستا وەفایی سەری خۆی لەژێر خاکی دەرێنی و تەماشایەکی هەستی بەرزی هاو زمان و بوویژەکانی ئەو سەردەمەی بکات و بە ووردیش سەرنج بداتە سەر ئەو کارەساتەی کە بەسەر شەهیدانی ڕێگای ئازادی بەهەشتی شێخ عبدولقادری نەهری و سەید

محەمەدی کوڕی هاتووە کە ئەو دەیپەرستن ئەگەر گۆڕ وەخۆی گریتەوە لە شەرمەزاریان خۆی داویتە نێو دڵی گۆڕەکەیەوە و لەو بڕوایەی دام کە لە ڕۆژی ئەسلان (یوم القیامە) یش دا ڕووی وەی نابێ سەر بڵند کاتەوە..) مامۆستا گیو لە بڕگەیەکی تر بە ئاشکراو بە ڕوونی هیچ لە دڵی خۆیدا ناهێڵێتەوە و دەڵێت (ئەویستا ئەمن بە ڕاستی لایەنگیری وەی نەبووم کە بەو هەموو ڕەنج و ئەرکەوە ئەم دیوانە چاپ و (وەفایی) یەو هەموو بەدنمەکی و سپلەیی و تاوانەوە بخەمە ڕێزی بوویژە بەرێزەکانمانەوە بەڵام فەرموودەی مێژووناسی گەورە و بەنێوبانگ بەهەشتی داماو (حسێن حزنی) موکریانی برام ناچاری کردم کە هەزارجارانم پتر لێ بیستووە دەیفەرموو (ئەگەر بە زمانی کوردی جنێوم پێ بدرێ لەوەم پێخۆشترە کە بە زمانی بێگانان ئافەرینم لێ بکرێ)..... دیارە بەندەش بە بختیاری کاتی مان و نەمانی خۆمی دەزانم کە بۆ هەموو فەرمانێکی کاکی گەورە و گران یەکرەنگی خۆشی نەدیتوی خۆم کوڕنوشێ بەرم...). بەمانایەک ئەگەر لەبەر فەرموودە و قسەکانی بەڕێز (حسێن حزنی موکریانی) نەبا مامۆستا گیو لەبەر ئەوەی وەفایی شیعری سیاسی نەگووتوە ئامادە نەبوو دیوانەکەی بۆ چاپ بکات. چونکە لە گۆشە نیگای مامۆستا گیو، شاعیران وەک چۆن لە خەمی چەمکەکانی عەشق و بابەتە زاتی و دەروونیەکانی خۆیانن، بەهەمانشێوەش دەبێ لە خەمە نەتەوایەتیەکان و خاک و نەتەوە و نیشتیمان دا بن.

وەفایی و هەستی نەتەوەیی

لەم لێکـۆڵینەوە و لە تێڕامــان لە ســەرتاپای شــیعرەکانی وەفــایی ئەوە دەبینین، کە وەفایی کەمتر لە ڕووبەری سیات دا ئیشی لەسەر شیعرەکانی کردووە و زیاتر هەست و سۆز و دەروونی خۆی بەرانبەر مەحبوبەکەی، هەسـتە تەنیـایی و غوربەتیەکـانی خـۆی، یـان سەرسـامیەکانی بە دونیـای دەرەوە دەربڕیوە. لەم بەشەدا هەوڵ دەدەین قسە لەسەر کەسایەتی وەفایی یــان کــۆی هەســتی نیشــتیمان پەروەری و هەســتە نەتەوایەتیەکــانی ئەم کەسایەتیە بکەین ئەویش بە پشت بەستن بە کتێبی (بیرەوەریەکانی وەفایی) کە لە گرد و کۆی مامۆستا (قازی محەمەد خزر) و وەرگێڕانی لە فارسیەوە (محەمەد حەمە باقی) یە. ئەم کتێبە پێمـان دەڵێت.(وەفایی لە ساڵی ١٨٦٦ ز چۆتە خزمەت شێخ عوبەیدوللای نەهری، واتە ساڵێک دوای ئەوەی شێخ عوبەیدوللای نەهری لە جێی شێخ محەمەد ساڵحی مامی لە خانەقای نەهری دەبێتە جێگر و مورشیدی تەریقەتی نەقشبەندی.. ل ٥).. وەفایی لەو کاتەی دەچێتە خزمەت شێخ و هەروەکو لە بیرەوەریەکانی خۆی باسی دەکات نزیکەی بۆ ماوەی چواردە ساڵ دەبێتە ئەڤینداریک و دڵسۆزێکی شێخ، واتە دەبێتە مورید و بە هۆی ئەو ڕێز و کەسایەتیەی هەیەتی لەلای شێخ ەوە بە میرزا بانگ دەکرێت و دەبێت بە یەکێک لە مورید و میرزاو دۆستێکی زۆر نزیکی شێخ عوبەیدوڵلا، وە لەوێدا بەردەوام دەبێت تا دوای ساڵانی ڕاپەڕینە بەناوبانگەکەی شێخ عوبەیدوڵلای نەهری.. کە ئەم ڕاپەڕینە ڕۆڵێکی بەرچاو و بە نـوێترین ڕاپەڕینـی ئـازادیخوازانەی لە مێژووی بزاقـی کـورد دا بـاس دەکرێت.. مەبەستی ئەم ڕاپەڕینەش بە دژی فارسەکان بوو، بۆ ڕزگارکردنی هەردوو بەشــی کوردســتانی ڕۆژهەڵات و باشــوور بـۆ پێکهێنـانی کیـان و دەولەتێکی کوردی لە ناوچەکەدا.. بێگومان شێخ عوبەیدوڵلا خاوەنی نزیکەی ٢٠٠ گوند بووە.. دوای ئەوەی لە ساڵی ١٩٦٥ ز دەبێتە مورشیدی تەریقەتی نەقشبەندی کە خانەقای ئیرشادی لە خانەقای نەهری دەبێت، لە ویلایەتـی هەکـاری، لە ڕووی جـوگرافیەوە کەوتـۆتە ناوەڕاسـتی کوردسـتانەوە شـێخ

دەســەڵات و ڕابەرایەتیەکــی فراوانــی نــاوجەکەی دەکــرد، کە پێکهــاتبوو لە سەدان مەلا و میرزا و ئاغا و سەرۆک خێل و عەشیرەت و خەلیفە و مورید و سۆفی و تەنانەت لە ناوچە جیاجیاکانی کوردستانەوە. هەروەکو وەفایی بۆمان باس دەکات. دیوەخانی شێخ جمەی هاتووە لە خەڵک ڕۆژانە ٤٠٠ تا ٥٠٠ میوان لە هەمـوو پـلە و ئاسـتەکانەوە لە دیـوانی شـێخ میوانـداری و خزمەت کراون.. وەفایی لە پەیوەندییەکی زۆر نزیک دەبێت لە شێخ و جێگە و مەکـانێکی تـایبەتی دەبێـت.. هەر لە مـاڵەکەی شـێخ سـوکنەیەک دەدەن بە وەفـایی و لەوێـدا وانە بە کوڕەکـانی شـێخ و هەنـدێک لە منـداڵانی بنەمـاڵە دەڵێــتەوە.. وەفــایی دەبێــتە میــرزا و بە یەکێــک لە جێگــای متمــانە و پاوەڕپێکراوی شێخ عوبەیدوڵڵا و تەنانەت زۆربەی نامە تایبەت و نهێنیەکانی

شێخ وەفایی دەینووسێت و لەوەش زیاتر، هەروەکو وەفایی خۆی دەڵێت (هەمیشـە کیسـە مـۆری موبـارەکی حەزرەتـی شـێخ لەلای مـن بـووە..) یـان تەنانەت لەو گەشتە هاوینانەدا کە شێخی نەهری، هەواری بۆ بناری هەندێ زۆزانــی نزیــک بــردووە وەفــایی دەڵــێ (هەر بە تەنیــا مــن و ســەیید عەبـدولڕەحمان ی خزمــی شـێخ، مەحرەمــی ڕاز و نهێنیەکـانی ڕەشـماڵی تـایبەتی شـێخ بـووین.. ل ٢٢).. لە هەمانکات شێخ بۆ زۆرێک لە کاروبـاری سیاسـی گـرینگیش هەر متمـانە بە وەفـایی دەکـات و بە نـوێنەرایەتی خـۆی دیاری و دەستنیشانی دەکات. بۆ نموونە، ئەو کێشـەیەی کە سـاڵی ١٨٧٤ ز لە ئەنجـامی ئەو کوشـت و کوشـتار و زوڵـم و سـتەمەی میـری ورمــێ و مەرگەوەڕ بەرانبەر دانیشتووانی ئەو ناوچانەی ژێر دەسەڵاتی شێخ دەیکەن، دەبێتە هۆی دروستبوونی پشێوی کێشەی سیاسی بو هەردوو سنوورەکانی دەوڵەتـی عوسـمانی و ئێـران. وە لە ئەنجـامی ڕەخـنە و گوشـار و گازانـدەی شێخ عوبەیدوڵڵا، کار دەگـاتە ئەوەی پێکێنـانی کۆمیسـیۆنێکی نێودەوڵەتی کە بریتــی دەبێــت لە نــوێنەرایەتی هەردوو دەوڵەتــی ئێرانــی و عوســمانی و نوێنەری شێخ عوبەیدوڵڵا.. هەروەک وەفایی لە بیرەوەریەکان باسـی دەکات

(وەفـایی خـۆی لەم کۆمیسـیۆنەدا دەبێـتە نـوێنەر و دەمڕاسـتی شـێخ و لە هەمانکاتیشدا دەبێتە سکرتێری کۆمیسیۆنە سیٚ قۆڵییەکە و بۆ ماوەی " ١٤ – ١٥ " مانگ، خەریکی چارەسەری ئەم کێشەیە دەبن).

لێرەدا دەبینین، لە پاڵ باوەڕ و مەسـەلە ئایینیەکان وەفایی بۆ ماوەیەکی دووروودرێژ لە ژێر ساباتی بنەماڵەیەکی ئایین پەروەر ونیشتیمان پەروەر و خەمخـۆر بـۆ کێشـە و مەسـەلە نەتەوایەتیەکـان مـاوەتەوە، لە پێنـاو چارەسـەرکردنی کێشـەکان و بەدیهێنـانی مافەڕەواکـانی کـورد هاوکـار و کەسـێکی دڵسـۆز و جێگـای متمانەیـان بـووە.. ئەوەش ئەوەمـان بـۆ ڕوون دەکاتەوە کە وەفایی تەنها خاوەن خوێندەواری و ڕۆشنبیریەکی شیعری و ئەدەبی نەبووە بەڵکو، خاوەن بیروباوەڕێکی نەتەوەیی و کەسێکی نیشتیمان پەروەریش بووە.. هەر بۆیە لە ئاکامی جوامێری و لێهاتووی خۆی ئەم جێگا و مەکانە و ئەم متمانەیەی لە شێخ عوبەیدوڵڵا و دواتر شێخ عەبدولقادری کوڕی و تەواوی بنەماڵەی نەهری یەوە بەدەستهێناوە.

شێخ عوبەیدوڵڵا دوی ڕاپەڕینەکەی، لەسـەر داوای کاربەدەستانی کورد لە ژێـر گوشـاری ڕووس و ئینگلیـز و ئێـران، دوای زۆرێـک لە دانیشـتن بە مەبەسـتی گفت و گۆ، دواوەتـی دەکەن بـۆ ئەسـتەموول، لەسـەرەتا ڕێـز و حـورمەتی زۆری دەگـرن دواتـر تەلەکە ئاشـکرا دەبێـت و دەستبەسـەری دەکەن.. دوای مانەوەی دە مانگ بە دەستبەسەری پاشان لە ئۆگستی ساڵی ١٨٨٢ بە پاسپۆرتێکی دروستکراو توانی بگەڕیتەوە بۆ بارەگاگەی خۆی لە نەهری.. هەمدیسـان جارێکی تـر، لەسـەر داوای ئێران و بەریتانیا و ڕووس فشارخرایەوە سەر تورکان تا لە هەوڵێکی تر، چەکدارە تورکەکان شێخ یان بە دیل گرتەوە و لە ٢٩ی سێپتەمبەری ١٨٨٢ بە دیلی ڕەوانەی موسل یان کرد لەوێوە بەرە و ئەسکەندەروونە و لەوێشـەوە بۆ بەیرووت و پاشان بۆ حیجاز دوورخرایەوە. لەوێدا مایەوە، تا لە ساڵی ١٨٨٣ دا کۆچی دوایی کرد.

وەفایی دوای مەرگی شیخ عوبەیدوڵلا، تا ماوەی هەشت ساڵ چاوی بە بنەماڵەی شێخ نەکەوتووە تا لە ساڵی ١٨٩١ وەفایی لەگەڵ خەلیفە مەلا عەبدوللای زەردەدرووی هاورێی دا بە مەبەستی زیارەتی شیخ عەبدالقادری تاقە کوڕی شیخ عوبەیدوڵلا بەڕێدەکەون.. وەفایی هەمان هەستو دڵسۆزی و وەفاداری و لە هەمان پەیوەندی لەگەڵ شیخ عەبدولقادریش دا دەبێت.. لە ساڵی ١٨٩٥ لەلایەن سوڵتان عەبدولحەمیدی دووەمەوە ڕێگە بە شیخ دەدرێ تا بە ماڵ و منداڵەوە بگەرێتەوە بۆ ئەستەموول، کە ئەویش لەگەڵ لەوسەردەمانەوە لەگەڵ باوکی هەندێک لە کەسانی بنەماڵەکەی نەفی کراوە.. شیخ عەبدولقادر کە دەگەڕێتەوە ئەستەموول، داوا لە وەفایی دەکات، کە خەریکی نووسینەوەی بیرەوەریەکانی بێت تا ئەمیش بۆ چاپ بکات. شیخ عەبدولقادر ماوەیەکی زۆر لە حیجاز دوور خراوەیی دەمێنێتەوە.. تا سەردەمی ڕووخانی ئیمبراتۆری عوسمانی و سەرکەوتنی مستەفا کەمال. جارێکی تر ڕێگەی پێدرا بۆ ئەستەموول بگەڕێتەوە، دوای گەڕانەوەی بۆ ئەستەموول، دەکەویتە پەیوەندی لەگەڵ دۆستان و سیاسەتمەدار و ڕووناکبیرانی کورد. لە ماوەی ساڵانی (١٩١٠ز- تا ١٩٢٤ ز) لە پێکهێنانی چەندین ڕێکخراوی فەرهەنگی و کۆمەڵایەتی و سیاسی دا.. بەشداریەکی کاریگەر و ڕاستەوخۆیان لە دۆخی کورد دا کردووە. بە تایبەت لە پێکهێنانی (کۆمەڵەی تەعالی کوردستان) دا و خۆی بووە بە سەرۆک. دوای ئەوەی

کەمال مستەفای تورک لە هەموو بەڵێنەکانی پەشیمان دەبێتەوە، بزووتنەوەی ڕزگاری خوازی کورد شێوەیەکی تر وەردەگرێ لە ڕووبەڕوو بوونەوە و ڕاپەڕین. تا لە ئاکامدا شۆڕشی " ١٩٢٥ " ی بە سەرکردایەتی شێخ سەعیدی پیران کە شیخ عەبدولقادر یەکێک لە سەرکردە درەوشاوە و بەرچاوەکانی ئەم شۆڕشە دەبێت. هێزەکانی تورک زۆر دڕندانە ئەم شۆڕشەیان سەرکوت کرد و ڕابەرانی شۆڕشەکە و ڕووناکبیرانی

کوردستانی تورکیایان بە سەدان و بە هەزاران گرتن و کوشتن دواتر لە سێدارەیان دان.

شاعیرانی کورد زۆرێکیان لە سەروویانەوە پیرەمێرد چەندان شیعری بە بۆنەی لە سێدارەدانی ئەم خەباتگێڕانە بە گشتی و شیخ عەبدولقادر بە تایبەتی نووسیوە. کە ئەمانە هەندێک لە نموونەی ئەم شیعرانەیە.

هاتن شەهیدەکان بە جلی سووری خوێنەوە
دایکی وەتەن دە هەستە سڵاویان بسێنەوە
شێخ قادرە لە پێشەوە، سەرقافلەی ئەوان
چەند جوانە، خوین و ڕیش سپی، پیرونەوجەوان

تا دەگاتە..
ئەو جەژنەی میللەت تێیدا کەساسە
من سەرم شینە و بەرگم پەڵاسە

شاعیر و شیعر و سیاسەت

لە سەرەتا هەوڵدەدەین، لەسەر ڕوانگە و بیرکردنەوە و قسەکانی مامۆستای بەڕێز و خۆشەویست مامۆستا (گیو موکریانی) قسە بکەین، بەرانبەر شیعر و زمان و ئیستاتیکا و لە هەمانکاتیش پەیوەندی نێوان شیعر و سیاسەت. بەر لەهەرشتێک دەمەوێت ئەوە بڵێم، ئەمجۆرە بیرکردنەوانە بۆ شیعر، بیرکردنەوەی زۆر نادروست و کورت بینن. بیرکردنەوەی قووڵنەبوونەوە و خۆماندوونەکردن و بیرکردنەوەی دروشمئاسا و جۆرێک لە هەڵوێست نواندنە لەسەر حیسابی شیعر و ئیستاتیکای شیعری. ناکرێ ئەگەر کەسێک شیعری نەکردە هۆکارێک بۆ کێشە و مەسەلەیەکی دیاریکراو یان شیعری نەخستە خزمەت سیاسەت و کێشە نەتەوەیی و کۆمەڵایەتیەکان

ئەوا، ئەو کەسە بە سپلە و تاوانبار و یان لە ئاستێکی نزم لە کەسایەتی و شیعرەکانی بڕوانین و ڕووی ئەوەمان نەبێت شیعرەکانی بۆ بەچاپ بگەیەنین. هەروەک و ئەوەی بەڕێز مامۆستا گیو لە پێشەکی دیوانەکەی وەفایی نووسیویەتی، لەولاوەش شیعرەکانی ئەو کەسە لێوانلێو بێت لە جوانی و لە شیعریەت. کێشەکە لەوەدا نیە کە، مامۆستا گیو لە ساڵانی حەفتاکانەوە ئەم قسانەی کردووە، کارەساتەکە لێرەدایە ئەمجۆرە بیرکەدنەوانە بۆ شیعر و ئەدەب ئێستاش ئامادەیی هەیە. کە بە بڕوای من بیرکردنەوە و تێروانینێکی زۆر نادروستە. مەرج نیە هەموو کەسێک لەسەر سیاسەت بنووسیت لەگەڵ ئەوەش، شیعر وەکو ژیان هێندە ڕووبەرێکی فراوانی هەیە جێگای هەموو چەمک و بابەتێکی تیا دەبێتەوە بە سیاسەتیشەوە.. من بەلامەوە ئاساییە شیعر دەم لە هەر بابەتێک بدات بەڵام، بە زمانی شیعری و ئیستاتیکای شیعر نەکرێتە قوربانی هیچ بابەتێک. شیعر جگە لە گەمەیەکی زمانەوانی هیچی تر نیە.. یان دەتوانین بڵێین شیعر گەمەیەکی ئیستاتیکیە لەنێو ڕووبەری زمان. شاعیر خۆی بە پێی ئارەزووەکان و بیرکردنەوە و خەیاڵەکانی بڕیاری ئەوە دەدات لەسەر چی بنووسێت، نە پەیوەندی بە زەمەنەوە هەیە نە پەیوەندی بە کێشە و پێکهاتەکانی دەرەوە هەیە.. شاعیر لە ڕێگەی حەزە چەپێندراوەکانی نێو ڕووبەری نەستی، موخاتەبەی ڕابردووی دەکات، لە ڕێگەی خەیاڵەکانی موخاتەبەی ئێستای دەکات، لە ڕێگەی خەونەکانیشی موخاتەبەی داهاتووی دەکات.. بێگومان هەمووی لە ڕووبەرێکی نادیار و بەهۆی گەمەیەکی زمانەوانیەوە.. ئەوە خوێنەر و ڕەخنەگری زرینگ و بە سەلیقەن لەگەل دەقدا شۆڕببنەوە و بگەنە قووڵاییەکان و لە نێو رووبەرە نادیارەکان نەبیندراوەکان بە بیندراو بکەن و هێما و کۆدەکانمان بۆ بکەنەوە هاوکات، لە ڕێگەی خوێندنەوەکانیان دەقێکی نوێمان پێ ببەخشن. وەفایی هیچ گوناهێکی نیە کە لە نێو شیعرەکانیدا سیاسەتبازی نەکردووە.. لە ڕێگەی ترەوە خزمەتی بە نەتەوە و خاک و نیشتیمان کردووە.. وەک کەسێکی

نیشتیمانپەروەر دڵسۆز بووە بۆ کۆمەڵگاکەی خۆی بە تەنگ کێشەکان و خەمە نەتەوایەتیەکانەوە بووە. بۆ دەبێ لە بەهای شیعرەکانی کەمبکەینەوە و لە ئاست شاعیرەکانی تر وەک نالی و سالم و کوردی و حاجی قادر نەیبینین.. کە بەبڕوای من لە ڕووی جەمالیەتی شیعری و لە رووی شیعرییەتەوە، شیعرەکانی وەفایی لەو شاعیرانە و لە سەرجەم شاعیرانی سەردەمی خۆی لە ئاستێکی خوارتر نییە. چونکە دەبێ ئەو ڕاستییە درک پێ بکەین کەوا، سیاسەت ناتوانێ شیعر دەستەمۆ بکات و بیخاتە ژێر ڕکێفی خۆیەوە. بەڵکو ئەوە شیعرە لە نێو ڕووبەرە فراوانەکەی خۆی جێگایەک بۆ سیاسەت دەکاتەوە...! چونکە شیعر لەسەر مەعریفەیەکی گشتگیر ئیش دەکات. بۆیە دەتوانین بڵێین، شیعر لە سیاسەت ڕاناکات.. بەڵام، وەک چۆن سیاسەتیش وەک هەر چەمکێکی تر دوو دیوی هەیە، دەکرێ شیعر لە سەر دیوە جوانەکەی سیاسەت ئیش بکات. شیعر بەدوای چارەسەری کێشەکان ناگەڕێت بەڵکو کێشەکان دەوروژێنێت.. چونکە گەر داوای چارەسەری کێشەکان لە شیعر بکەین، ئەوا وەزیفەیەکی دیاریکراو بۆ شیعر دادەنێین، لەم حالەتەش شیعر دەخەینە نێو بازنەیەکی دیاری کراو و سنووردار. بە بڕوای من شیعر (هیچ وەزیفەیەکی دیاریکراوی نیە بەڵکو شیعر ئامانجی هەیە..!).. ئامانجی شیعریش (گەڕانە بە دوای چەمکەکانی جوانی و بەرزڕاگرتنی بەها مرۆییەکانە...!). وە ئەو شیعرانەی بۆ عەشق و خۆشەویستی دەنووسرێن، لەنێو رووبەری بەها مرۆییەکان جێگایان دەبێتەوە. ئەگەر بگەڕێینەوە بۆ ڕوانگەکانی مامۆستا گیو دەبینین، لەگەڵ هەموو توورەیی و بێزاریەکانی لە کەسایەتی وەفایی لەولاوەش، هەندێک دانپیانان بەرانبەر ئیستاتیکا و داهێنانە شیعرییەکانی وەفایی دەکات و دەڵێت (هەر دەستە هەڵبەستێکی وەفایی چەشنە هەوایەکی ئاودار و

خۆش و تایبەتی هەیە کە ئێستاش لە موکریانێ دا لەناو هەموو کۆڕێکی بەزم و ئاهەنـــگ و ســـەیرانگاییێکی دا هەڵبەســـتەکانی وی بە دەنـــگ و ئاوازەییێکی وا خۆش و پڕ سۆز و ئاسمانی دەخوێندرێنەوە کە دڵی هەزاران دڵداران ئاور تێبەر دەدەن) بەبڕوای من هێزی شیعر لەوە دایە کە سەرەرای هەر ڕەخنەیەک بەڵام، ئاراستەی جوانیەکان لە دەست نەدەن.. سیاسەت لە ڕووبەری ئەدەب و شیعر مەیلێکی ئایرۆنی تیایە، بۆیە شاعیر دەبێ وریا بێت لەگەڵ مامەلە کردنی چەمکی سیاسەت یان هەر چەمک و بابەتگەلێکی تر، بۆ ئەوەی ئیستاتیکای شیعرەکانی نەکاتە قوربانی ئەم چەمک و بابەتانە.

سەرەتای نۆڤەمبەری ٢٠١٣

سەرچاوەکان

١- دیوانی وەفایی
چاپی سێ یەمین/ چاپخانەی کوردستان

٢- بیرەوەرییەکانی وەفایی
گرد و کۆی/ مامۆستا قازی محەمەد خزر
وەرگێڕانی لە فارسییەوە/ محەمەد حەمە باقی

من و شیعر و من و لم

چەندین ساڵە لە شەونخونی و لە ژووانی بەردەوامدام لەگەڵ شیعر. لە پەنجەرەکانی شیعرەوە دەڕوانمە ژیان و باخچە و گوڵ و ئاوەدانی، دەڕوانمە ئاسمان و تریفە و هەور، چەندین ساڵە/ هەموو شەوێ لە ژوورە ڕووناکەکانی شیعر تا درەنگانی شەو، لایلایە بۆ ئومێدە گەرمەکانی دڵی خۆم و دڵی خوێنەرە ئازیزەکانم دەکەم. ئەو خوێنەرانەی لە نێو چیمەنە سەوزەکانی شیعر، وێڵن بەدوای، مانایەک بۆ پێکهاتەکانی جوانی...! چەندین ساڵە، سواری پشتی شەپۆڵە ماندووەکانی دەریای وشە دەبم، بۆ قووڵاییە پڕ پەنهانەکانی دەچمە خوارەوە. تا لە ئاکامدا بەو بیرکردنەوانە گەیشتووم.. بەوپەڕی قەناعەتەوە دەتوانم بڵێم/ شیعر منی گۆڕی و منی گەیاندە سەر ئەو سەکۆیەی کە لەوێوە بیر لە جوانییەکانی ژیان بڕوانم و لەویوە بە جیا بیر بکەمەوە.. ئەگەر زمان لەلای سۆسێر دیاردەیەکی کۆمەڵایەتییە، یان پەیوەندی نێوان بیری مرۆڤ و ئەو دەنگانەیە کە دەری دەکات. یاخود لەلای " چۆمسکی "، زمان وەکو ئامرازێکە بۆ دەربڕینی ئازادانەی بیر و ئەندێشە و وەڵامێکە بۆ پێگەکانی مرۆڤ خۆی. بۆ منیش زمان لە شیعردا، پەیژەیەکە بۆ گەیشتن بە ترۆپکی جوانی، مانگە بۆ دەرکەوتنی ئیستاتیکای شەو، ڕووبەرێکە بۆ نمایشکردنی سیما نەخشینەکانی ژیان. دەکرێ وشە بە هۆڵێکی گەورە چاولێبکەین کە چەندین دەرگاو پەنجەرەی هەبێت، هەرجارەی لە دەرگایەکەوە لێی بچینە ژوورەوە. لە نێو پانتایی وشە پەپوولەیەکی ئازاد هەیە، هەرجارەی لەسەر چلێک دەنیشێتەوە. بە مانایەکی

تر، هیچ پێنووسێک مەحالە بتوانێت پەپوولە ئازادەکانی وشە لەنێو قەفەزی مانادا بەند بکات...! بۆ نموونە وشەی سێبەر، دەکرێ بۆ چرکرساتەکانی خۆشی و ناخۆشی، بۆ خامۆشی و ئارامی، بۆ ونبوون و مردن، وێلی و سەرگەردانی بەکاری بهێنین.. دەتوانین دەیان وێنەی تری لێ دروست بکەین. دەکرێ هەرجارەی لە گۆشەیەکی جیاوە لێی بڕوانین بەبێ ئەوەی، خۆمان ببەستینەوە بە مانای ڕووتی وشەکە. مەبەستمە ئەوە بڵێم، زمانی شیعر دەبێ چڕ و خەست بێت و هەڵگری چەندین دەلائیلی هەمەڕەنگ بێت، تا جوانتر وەتەرەکانی جوانی و وەتەرەکانی چێژی خوێنەر بجولێنێت. تاکو دەق هێزی ئەوەی تیابێت، خوێنەر بۆ پانتاییە قووڵەکان بباتە خوارەوە. لەم بەدواداگەڕانەش، خوێنەر هەم چێژ وەرگرێت و هەم سەرسامی. بۆیە ئەو دەقانەی کە ناتوانن خوێنەر سەرسام بکەن، بە دڵنیاییەوە خوێنەریش تەنها یەکجار دەیانخوێنێتەوە. ئەو نووسەرانەی کە چڕی زمان بە (تەمومژی ساختە) ناوزەد دەکەن، ئەوا ئەو نووسەرانە هەژار و دەست کورتن بەرامبەر بە دنیا و بە مەعریفەی زمان و شیعر. یان لە باشترین حالەت دا دەتوانین بڵێین " ئەم نووسەرانە خوێنەری هەستیار و وریا و بە سەلیقەی شیعر نین...! ".

ڕەنگە تا ئێرە دەسپێکێک بێت یان دەروازەیەک بێت بۆ چوونە نێو باسێکی ترەوە کە پەیوەندی ڕاستەوخۆی هەیە بە تایتلی باسەکەمانەوە، ئەگەر لەم دەسپێکە کورتەمدا زۆر بە خێرایی ڕامانەکانی خۆمم خستبێتە ڕوو لە پەیوەند بە زمان شیعردا، یاخود چۆنیەتی مامەڵەکردنم لەگەل وشەدا، لە هەمانکاتیشدا مەبەستمە، لە ئەزموونی ئەو چەند ساڵەی تەمەنی خۆم لەگەڵ شیعردا، لە دەرگای باسێک بدەم ئەویش ڕوانین و بیرکردنەوەکانی منە بۆ (بیابان و لم لە نێو ڕووبەر و چوارچێوەی شیعرەکانم دا). یان بە مانایەکی تر، (وشەی لم) لە پانتایی مانادا چ کاردانەوەیەکی هەیە لەسەر حالەتە دەروونیەکانی من لە ڕاستای داڕشتنی شیعرەکانم دا..؟ بێ پێچوپەنا و بە ڕاشکاوی دەیڵێم، لە سەرەتادا، من زۆر

سەرسام بووم بە جوانیەکانی لم و لەزەتی زۆرم لێ دەبینی. لەگەڵ ئەم وشەیە دەچوومە ژووان و ڕامووسانیم لەگەڵ ماناکانی دا دەکرد، وشەیەک بوو، لە ناسکترین وێنەی شیعریدا بەکارم دەهێنا. ئەم وشەیە لەنێو شیعرەکانم سەرچاوەیەک بوو جوانی لێ دەتکا. هەندێکجار لەکاتی نووسینەوەی شیعرەکانم بە خەیاڵ دەڕۆیشتمە کەنار دەریا و لەنێو لم دا دەگەوزام، هێندە دەگەوزام تا دەمارەکانی حەز و ئارەزووم شەکەت و ماندوو دەبوون. هەندێکجار بە تەنیا هەندێکجاریش دڵبەرەکەشم لەگەڵ خۆمدا دەبرد یان هەندێکجار بەو خەیاڵانەوە، خۆم دەگەیاندە بیابانەکان و تا چاو بڕکات لە لمم دەڕوانی، لە دووری دوورەوەش تروسکاییە گەشەکەی ئاسۆم دەبینی...! دواتر لەگەڵ بیرکردنەوەم لەکارەساتە جەرگبڕەکەی ئەنفال، لەگەڵ بیرکردنەوەم لە کوژانەوەی مۆمی تەمەنی سەدوهەشتاو دوو هەزار پەپوولەی سپی، لەگەڵ بیرکردنەوەم لە زیندەبەچاڵکردنی سەدوهەشتاو دوو هەزار مرۆڤی بێتاوان. ئەم کارەساتە بە قەبارەیەکی زۆر گەورە هاتە نێو ساتە لاشعورییەکانم. ئیتر منیش ڕۆژ لە دوای ڕۆژ لەگەڵ خەمەکانی ئەم کارەساتە گەورە دەبووم. تا وایلێهات ماناکانی لم لە جوانی و ناسکی و گەشبینی و عەشقەوە گۆڕا بۆ ترس و هەناسەسواری و مەرگ و خوێن...! پێشتر ئەو شنەبایەی لە کەنار دەریا یان لە بیابانەکان یان لە نێو مەمکۆڵە قنجەکانی لم هەڵیان کردبا، لە نێو خەیاڵی شیعریمدا بە سەمایان دەهێنام و مەستیان دەکردم.. دواتر بێویستی خۆم، هەر ئەو شنەبایە کە بارگاوی بوو بە خەیاڵە مەجازییەکانی شیعر، لێم دەبوو بە ڕەشەبا و زریان و گەردەلوولێکی مەرگ هێنەر و ترسناک.. بێ ویستی خۆم، دەبا دەرگای حەزەکانی خۆم بە ڕووی ئەم ڕەشەبایە ئافاتیەی نێو مەملەکەتی لم دا بخەم. ئێستا ئەم بارە دەروونیە ترسناکە لە نێو هەستە نەستیەکانی مندا، زۆر بە قوڕسی ئامادەیی هەیە. لەوساوە هەرجارێک بیر لە مەملەکەتی لم دەکەمەوە، ترس دامدەگرێت و سەدو هەشتا و دوو هەزار مرۆڤ پێکەوە هاوار دەکەن و دەستم بۆ درێژ دەکەن، داوای ژیانم لێ دەکەن..! لێتان

ناشـارمەوە، خوێنـدنەوەی " دواهەمـین هەنـاری دونیـای " بەختیـار عەلـی ش ئەم خەیاڵانە و ئەم ترسـە فۆبیایانەی لەلا قـووڵتر و زێتـر کـردم. دوابەدوای ئەم ئـالوگۆڕانەی کە بەسـەر بیرکردنەوەکـانی منـدا هـاتوون، ڕووە دزێـو ناشـیرنەکانی مەملەکەتـی لـم لەنێـو ناخمـدا ببـوو بە موعانـاتێکی پـڕ سـۆ.. هەمیشـە و بەردەوام ئـازارم پێـیەوە دەبینـی و بە دەسـتیەوە دەمناڵانـد.. تـا ڕۆژێک وەک بورکانێک خەمەکانم تەقینەوە و قەسیدەی (شـەوە یەڵداییەکانی لـم) لە دایک بـوو. بە نووسـینی ئەم قەسـیدەیەش هێشـتا هەر نەمتوانیـوە بە تەواوەتی خۆم بە تاڵ بکەمەوە، لەم خەونە ترسئامێزانەی مەملەکەتی لـم. کە لەگەڵ خۆیدا، وێنەی مەرگ و زیندەبەچاڵ کردن و هەوڵدان بۆ سـڕینەوەی ئاسـەواری کـۆمەڵگەیەکی بێتـاوانی بـۆ دەکێشـام. بـۆیە لەو سـاتەوە تـا نێـو مۆخی ئێسقانەکانم، ڕقم لە بیابان و ڕقم لە لم دەبێتەوە..!

٢٠٠٥ /٤/١٤

شیعر چییە و بۆچی پێناسە ناکرێ؟

بۆ وەڵامدانەوەی پرسیاری (بۆچی شیعر پێناسە ناکرێ... ؟) یان (بۆ ناتوانین شیعر پێناسە بکەین...؟)، هەروەها قسەکردن لە هۆکارەکان، وا پێویست دەکات تێگەیشتنێکی ڕۆشن و دروستمان لەسەر شیعر هەبێت. شیعر دەتوانێ لەسەر هەموو بابەتێک بنووسێ، یان قسە لەسەر هەموو بابەتێک بکات. هۆکارەکەش ئەوەیە، شیعر لە نێو ڕووبەری خەیاڵ دێتە بوون. ڕووبەری خەیاڵیش، ڕووبەرێکی فراوان و بێ سنوورە. پرۆسەی نووسینی شیعر بەم شێوەیەیە، شاعیر لەسەرەتاوە بیر دەکاتەوە، دواتر لە نێو بیرکردنەوەکانی قووڵ دەبێتەوە، دەگاتە ئاستی (ئەندێشە) واتە خەیاڵ. لەوێوە شاعیر لە ڕێگەی زمانەوە گەڕان و داهێنانەکانی خۆی دەکات. یان لە پڕێکا بیرۆکەیەک یان خەیاڵێکی شیعریت بۆ دێت دواتر، لە ڕێگەی بیرکردنەوە بە نێو خەیاڵەکەت قووڵ دەبییەوە و دەست بە گەڕانەکانت دەکەی، واتە شیعر پەیوەندییەکی ڕاستەوخۆی بە بیرکردنەوە و فیکرەوە هەیە. بە مانای، بیرکردنەوە پردێکە شاعیر بەهۆیەوە دەگاتە ڕووبەری ئەندێشە و خەیاڵ. دەتوانین خەیاڵ بە نیشتیمانی شیعر ناوبەرین. ئەو شوێنەی شیعر تیایدا لە دایک دەبێت. شاعیر لە نێو خەیاڵدا بەهای مرۆڤایەتی و بەهای بوون و بەهای جوانییەکان و خەونەکان دەنووسێتەوە. لە نێو خەون و نهێنییەکانی بوون، نهێنییەکانی ژیان و گەردوون کەشف دەکات و قسەیان لەسەر دەکات. گومان و پرسیارەکان دەهێنێتە بوون، دەچێتە نێو جەنگە دەروونییەکان و شەڕ لەگەڵ بیرە دواکەوتووەکانی نێو کەلتوورە تەقلیدییەکان دەکات، ئەوانەی دەیانەوێت سنوورێک بۆ ئازادی ژیان و تەنانەت سنوور بۆ جوانی و خەون و بیرکردنەوەکانیش دابنێن. تاکە چەکێکیش بە دەستی شاعیرەوە بۆ ئەم جەنگە، فیکر و زمان و مەعریفەیە. چونکە شیعر لە بنەڕەتەوە بە هۆی بیرکردنەوە دێتە بوون، واتە فیکر و مەعریفە سەرچاوەی بوون و پێکهاتەی شیعرن. بیرکردنەوەش سەرچاوەی مەعریفەی مرۆڤە، تەنانەت لە نێو ڕووبەری خەیاڵیش فیکر لە ڕێگەی زمانەوە بەردەوام کاری خۆی دەکات، وەک سەرچاوەکی جوولێنەر یان بزوێنەر

بۆ بنیاد و پێکهاتەی دەق. ئەگەر زمان بە دیوە بنەڕەتییەکەی، هۆکارێک بێت بۆ تێگەیشتن یان سیستەمێکی ڕێزمانی یان سیستەمێکی ئاماژەیی بێت، یان هەر مانایەکی تری هەبێت. بەڵام، لە بنەڕەتدا بەشێکە لە مەعریفە و پێکهاتەی مرۆڤ، بەرهەمی بیر و مەعریفەی مرۆڤە. لە هەمانکاتیش، پێکهاتەیەکی بنچینەییە بۆ بەرهەمهێنانی دەقی شیعری. یەکێک لە کارە سەرەکییەکانی زمان بەرهەمهێنانی جوانییە لە نێو رووبەری دەقدا. شاعیر لە ڕێگەی زمانەوە دەتوانێ قسە لەسەر بابەتەکان بکات یان ناوەوەی خۆی بخوێنێتەوە و کار لەسەر ئارەزووەکان و غەریزەکانی خۆی بکات، پەیوەندییەکانی لەگەڵ خۆیی و لەگەڵ دەرەوەی خۆی ڕەسم بکات. هەروەها بیرەوەرییەکان و ڕابردووی خۆی بنووسێتەوە. تەنانەت، خەون و پێشبینییەکانیش. شیعر لە ڕووبەرێکی هێندە فراوان ئیش دەکات، هیچ سنوور و بەربەستێک ناتوانێت بەر بە هێزی خەیاڵ بگرێت. ناتوانین هیچ سنوورێک و بازنەیەک بە دەوری خەیاڵ بکێشین، یان خەیاڵ لە چوارچێوەیەکی دیاریکراو بەند بکەین. شیعریش زادە و بەرهەمی ئەم ڕووبەرە بێ سنوور و فراوانەیە. ئەگەر بڵێین، ئایا شیعر نووسینەوەی ڕابردوو و بیرەوەرییەکانی شاعیرە...؟ یان ئایا شیعر نووسینەوەی خەونەکان و غەریزە و ئارەزووەکانی شاعیرە...؟ ئایا شیعر زمانی ناوەوەی مرۆڤە...؟ ئایا شیعر گەڕانە بە دوای حەقیقەتی جوانی...؟ ئەمانە و دەیان پرسیاریتر...! ڕەنگە بۆ هەر یەکێک لەم پرسیارانە وەڵامەکە (بەڵێ) بێت. بەڵام، هیچ کام لەم وەڵام و (بەڵێ) یانە بە (تەنها)، ناتوانن مانایەکی دروست و گشتگیر بۆ شیعر بدەن بە دەستەوە. دەتوانین بڵێین (لە یەککاتدا/ شیعر هیچ کام لەم وەڵامانە نییە لە هەمانکاتیش هەر هەموویانە...!). بە مانایەکیتر، دەتوانین بڵێین (کۆی هەموو ئەم وەڵامانە ڕەنگە مانایەک بۆ شیعر بدەن بە دەستەوە یان نزیکمان بکەنەوە لە مانای شیعر...!). بەو مانایەی وەک گوتمان، شیعر لە ڕووبەرێکی هێندە فراوان ئیش دەکات ناتوانین تەنها لە گۆشەیەکەوە خوێندنەوەی بۆ بکەین. یان لە یەک دیودا ببینین. بۆیە هەر کەسەو بە پێی تێگەیشتن، ئاستی وشیاری و مەعریفە و بینین و بە پێی باری دەروونی خۆی خوێندنەوە بۆ شیعر دەکات و قسەی لەسەر دەکات. هەموو ئەم قسە و گۆشەنیگا جیاوازانەش مانایەک نین بۆ شیعر، چونکە شیعر بوونێکی چەسپاو و نەگۆڕی

نییە، لە چرکەیەکەوە بۆ چرکەیەکیتر، لە زەمەنێکەوە بۆ زەمەنێکیتر گۆشەنیگا و قسە و خوێندنەوەی جودا لە خۆ دەگرێت، یان لە کەسێکەوە بۆ کەسێکی تر تەنانەت، لە خودی کەسێکەوە بەڵام لە کاتێکەوە بۆ کاتێکی تر، تێڕوانینییان بۆ شیعر دەگۆڕێت، یان بە پێی هەست و باری دەروونی ئەوکاتەی قسە لەسەر شیعر دەکات. بە بڕوای من/ ئەم قسەکردنانەش لەسەر شیعر لە چرکەساتێکی دیاریکراو، ئەوە مانایەک نین بۆ شیعر بەڵکو ئەوە، دەربڕینی هەست و باری دەروونی ئەوکەسەیە بەرامبەر بە شیعر بامانای، کەسەکە لەو کاتەدا باس لە هەستی خۆی یان باس لە باری دەروونی خۆی دەکات لە پەیوەند بە شیعرەوە. کەسەکان سەر بە هەر زمان و کەلتوور و نیشتیمان و ڕەگەزێک بن، شیعر هەر بە شێوەی ناچەسپاو و ناجێگیرییە دەبینىدرێ و دەخوێندرێتەوە. چونکە شیعر لە بنەڕەتدا بوونێکی گەردوونی هەیە. بۆ هێشتنەوەی شیعر لەم ئاستە فروانییە، زۆرێک لە شاعیران مانای شیعرییان هاوتا کرد بە مانای ژیان. واتە شیعر تەریبە لەگەڵ ژیان. هەرچەندە شاعیر وەک مرۆڤێک/ ئازادی و مافی ئەوەی هەیە لە ژیان دوور بکەوێتەوە و بچێتە دەرەوەی ژیان، بەڵام شیعر/ بۆ هەمیشە لە نێو ژیان دایە و هەر لە نێو ژیان دەمێنێتەوە. بەمانایەک، ژیان لە کوێ بێت شیعریش لەوێدا دەبێت. شاعیر دەتوانێ بێدەنگی هەڵبژێرێت و بە بێدەنگی قسەکانی خۆی بکات بەڵام، شیعر ناتوانێ بەرامبەر هەموو ئە شتانە بێدەنگ بێت کە ژیان ناشیرین دەکەن. بە مانایەکی تر/ شیعر فۆڕمێکی بێدەنگ نییە..! بەڵام، لێرەدا ئیشکالییەتێکی تر دێتە پێشەوە، ئەویش ئەوەیە/ گەر شیعر هێندە نزیک و تەریب بێت بە ژیان، دەتوانین بپرسین، ئەی ژیان مانای چییە... ؟! ئایا ژیان مانای لە دایکبوون و هەناسەدانە ؟ ئایا ژیان مانای عەشق و خۆشەویستی و پێکەوەییە ؟ ئایا ژیان مانای مردنە...؟ لێرەدا ژیانیش وەکو شیعر چەمکێکی گەردوونی و بوونێکی گەردوونی هەیە. دەقی شیعری لە بنەڕەتدا ڕووبەرێکی نادیار و تاریک دەردەکەوێت، وەکچۆن مرۆڤ پێکهاتەیەکی ئاڵۆزە و پڕاوپڕە لە نهێنی شیعریش بەهەمانشێوە. مانگە شەوی دەقی شیعری لە ڕێگەی خوێندنەوەی بەردەوام و قووڵبوونەوە دەردەکەوێت، بە خوایندنەوەی جیاواز و بەردەوام، دەقەکە بە گشتی و ئەو ڕووبەرە تاریکەی پشتی

ئاماژەکـان و کۆدەکـانیش بە تـایبەتی، ڕۆشـنتر دەردەکەون. لێـرەدا دەتـوانین بەم ئەنجامە بگەین و مەبەستەکانمان لەو چەند خاڵانەی خوارەوە چڕ بکەینەوە.

١/ هەمــوو ئەم چەمکــانەی بــوونێکی گەردوونییــان هەیە وەک (شــیعر، عەشق، مۆسیقا، ژیان...) پێناسـە نـاکرێن، چـونکە نـاتوانین لە یەک گۆشـەوە بیانبینین و خوێندنەوەیان بۆ بکەین.

٢/ هەمــوو ئەم چەمکــانەی لە ڕووبەری ئەندێشـــە واتە خەیـاڵ لە دایـک دەبن (بەتایبەت شیعر)، پێناسـە نـاکرێن، چـونکە خەیـاڵ بەپێی شـوێن و کـات دەگۆڕێ و هەمیشە بە جۆرێکی تر دەردەکەوێت.

٣/ هەموو ئەم چەمکانەی لە سەر جوانی ئیش دەکەن یان جوانی بەشیکە لە بنیاد و پێکهاتەیان، یان ئامانجییان بەرهەمهێنانی جوانییە، یان لە ڕێگەی جــوانییەوە لەزەت بە مــرۆڤ دەبەخشــن، وەک (شــیعر مۆســیقا، تــابلۆ، سروشـت) پێناسـە نـاکرێن. چـونکە جـوانی خـۆی بـوونێکی ڕێژەیـی هەیە، ناتواندرێ بە شێوەیەکی گشتگیر و ڕەها ببیندرێ.

٤/ شیعر وەک مرۆڤ چەمکێکی ئاڵۆزە واتە، بوونێکی نادیار و شێواوی هەیە و پڕاوپڕە لە نهێنی، نهێنییەکان و دیوە شاراوەکانیش کۆتاییان نایە و هەوڵەکـانیش لە شـیعردا هەرگیـز نـاگەنە خـاڵی کۆتـایی، قورسـایی زمـان لە ئاماژە و کۆدەکان چڕ دەبێتەوە. ئامـاژە و کۆدەکانیش بوونێکی ئایرۆنییـان هەیە، بە داخـراوی و ڕوخسـار و ڕەنگـی جیـاواز دەردەکەون، بۆیە هەمیشـە پێویستییان بە کرانەوە و خوێندنەوەی نوێ هەیە.

نیسانی ٢٠١٦

شیعر و چەمکەکانی ئیرۆس و ساناتۆس و ئەبەدییەت

خوێندنەوەیەک بۆ کتێبی
(حەزدەکەم ئەوەندە بژیم)ی سەباح ڕەنجدەر

دەسپێک

مەبەستی ئێمە لەم نووسینەمان، قسەکردن نییە لەسەر کۆی ئەزموونی شیعری (سەباح ڕەنجدەر)، بەڵکو تەنها خوێندنەوەیەکە بۆ چەند شیعرێکی نێو کتێبی (من حەزدەکەم ئەوەندە بژیم)، هەروەها قسەکردن لەسەر ئەم گۆشەنیگا و باوەڕانەی کە شاعیر، لە ئەنجامی ئەزموونێکی دوورودرێژ لە بەرامبەر شیعر و داهێنان پێی گەیشتوون. چونکە بە بڕوای من، ئەم کتێبە کرۆک و ڕیشەی ئەزموونییەکانیەتی. شیعرەکانی نێو ئەم کتێبە، بە هەناسەو ستایلێکی جیاواز نووسراون. لە نێو ئەم کتێبەدا، لە نێو جیاوازەکاندا، شتێکی جیاوازتر دەبینین...! لەنێو فەزای زماندا، گومان و یاخیبوون و پرسیار و گەمەی جیاوازتر دەبینین. شاعیر لە نێو ئەم کتێبەیدا، بە پشت ئەستوور بە شکۆی شیعر و داهێنان، یان شیعر و جاویدانی، قسە لەسەر پەیوەندی نێوان/ (خۆی و شیعر) دەکات، قسە لەسەر پەیوەندییەکانی (خۆی بە دنیای

دەرەوە) دەکات، قسە لەسەر (ژیان و مردن) و (دوای مردنی) خۆی دەکات، کە دواتر بەدرێژی قسەیان لەسەر دەکەین. دوای خوێندنەوەیەکی ورد بۆ کتێبەکە، دەکرێ ئەم پرسیارە بکەین، (ئایا شاعیر دەیەوێت تەنها هەشتا ساڵ بژی؟)، هەرچەندە بەپێی ژمارە شیعرەکان ٨١ شیعرن، بەڵام شاعیر ژمارەی سفری بە ژمارە حیساب نەکردووە، دیارە لە ڕووی زانستی و ماتماتیکییەوە سفر ژمارەیە بەڵام ئێمە زۆر لەسەر ئەوە ناوەستین، وادیارە هەشتا ساڵ تەمەن لەلای شاعیر، تەمەنێکی هێندە درێژ نییە هەروەک خۆی لە شیعری (بانگەواز بۆ گۆڕ هەڵکەن) دا دەڵێ، (هەشتا ساڵ دەزوو بە دەرزی وەکردنێکە...!). لێرەدا، واز لە گومان و وەڵامی پرسیارەکەمان دەهێنین، دواتر لە سیاقی شۆڕبوونەوە بەنێو دەقەکان و وردبوونەوە لە ڕوانگە و گۆشەنیگاکانی شاعیر، ئەوەمان بۆ ڕوون دەبێتەوە کە شاعیر حەزدەکات چەند ساڵ بژی.

پەیوەندی خۆی لەگەڵ شیعر

شاعیر هێندە خۆی بە نزیک لە شیعر دەبینێ، تا ئەو ئەندازەیەی، شیعر بۆتە ماڵ و نیشتیمانی ئەبەدی ئەو، بەشێوەیەک تێکەڵاو و ئاوێزانی شیعر بووە، بەیەکەوە تابلۆیەکی ئارام و ڕەنگینییان پێکهێناوە، وەک سوریالیستەکان، لەگەڵ شیعردا پەیوەندییەکی بوونی و دەروونی ڕەسەنی نەخشاندووە، بوون و ژیانی ئاوێتەی شیعر کردووە، هەر وەک دەبینین، لە شیعری (بانگەواز بۆ گۆڕ هەڵکەن)دا:

پوورەی شیعر دەوری گرتووم و ناوی شیعرم لەسەر لێوە
شیعر لە دڵەوە نوێژم لەسەر دەکات

شیعر وەک هێزێک هێندە پەیوەستی کردووە بە ژیانەوە کە ئاگای لە هەموو هەست و جووڵەیەکە، وەک خۆی دەڵێ، (من پێوەری هەستەکانی زەویم..). لەنێو (بەهرە و سرووش و شیعر)، قاڵبۆتەوە، لە ئاکامی بیرکردنەوە و داهێنانەکانی، هەست بە ماندووبوونێکی زۆر دەکات، لەگەڵ ئەوەش مرۆڤێکی سوپاسگوزار و دڵئارامە بەوەی، کە خودا لە بری هەموو شتێک شیعری پێ بەخشیوە هەروەک لە شیعری (ژیان لە دوو سەدە)دا:

خودا شیعری لە بری هەموو شتێک پێ بەخشیم
سوپاس بۆ بەشە دڵباشەکەی خۆم

هەموو میرات و سەروەت و سامانی شاعیر شیعرەکانییەتی، بوون و ژیانی ئەو لەنێو شیعرەکانییەتی، خۆشبەختی و سەرفرازی ئەو لەنێو شیعرەکانییەتی،

شیعر نەک تەنها میرات و سەروەت و سامانییەتی بەڵکو، نزیکترین و ئازیزترین کەسییەتی، لە شیعری کە (مەرگ مانای نامێنێ) بە دڵبەرە دڵباشەکە ناوی شیعر دەبات، هەروەها شاعیر وا هەست دەکات، داهێنانە شیعرییەکانی، ژیانی پڕ کردووە لە خرۆشان و شیعریش ماڵی پڕکردووە لە ڕووناکی، شاعیر بەو بڕوایە دەگات کە، شاعیران مرۆڤی داهێنەرن، وەک مرۆڤی گەورە و بەرز ناوییان دەبات، وەک کەسانێک کە لە خوداوەندەوە نزیکن یان خوداوەندێکی بچکۆڵەن، چونکە خوداوەند ڕۆح بەبەر بوونەوەر و شتەکاندا دەکات، شاعیری داهێنەریش لەنێو ڕووبەری زماندا، ڕۆح بەبەر وشەدا دەکات و جوانی دەهێنێتە قسە، چونکە لە نێو ڕووبەری زماندا/ مەعریفە و بیر و بونیادە وجودییەکان گەشە دەکەن، شاعیر وەک کەسێکی پەیامبەر لە خۆی دەڕوانێ و لە شیعری (بانگەواز بۆ گۆڕهەڵکەن) دا دەپرسێ.

ئەرێ مێژوو لە کتێبی چەندەمی ئاسمان
بەشێکم بۆ تەرخان دەکات

کتێبە ئاسمانییەکان، شوێنی پەیامبەرەکان و فریشتەکان و ئەو کەسانەن کە لە خوداوەندەوە نزیکن، کەسانێک لە سەرووی ئەوانیترن، شاعیری داهێنەر ئەو کەسەیە کە مێژوو لە کتێبە ئاسمانییەکان، شوێنێکی بۆ تەرخان دەکات و بۆ تاهەتا دەمێننەوە. شاعیر لە شیعری (قەڕاغی دەف) دا:

خودا لە بۆشایی نێوان ئەستێرە و مانگدا منی دۆزییەوە
دەستی گرتم و هێنامییە خوارەوە
لە سێبەری درەختی پیرۆزدا نیشتەجێی کردم
باڵندە هۆگرم بوون و بەرزییان کردمەوە بۆ ئاسمان
دووبارە خودا پێشکێشی زەوی کردمەوە

ئەو دەقە شیعرییانەی کە داهێنانیان تیایە، پڕاوپڕن لە جوانی، جوانیش لەنێو دەقدا ئارامی بە ڕۆح دەبەخشێ. بۆیە شاعیران ئەو کەسانەن خودا دەیاننێرێ بۆ سەر زەوی، بۆ ئەوەی لە ڕێگەی دەقە شیعرییەکانییان ڕۆح و دەروونی مرۆڤەکان ئارام بکەنەوە، لە هەمانکاتیش/ ڕووناکی و بەختەوەری بخەنە نێو دڵیان. خودا شاعیری لە بەرزایی ئاسمان لە بۆشایی نێوان ئەستێرەکان دۆزیوەتەوە، ناردوویەتی بۆ سەرزەوی، باڵندەکان بەرزییان کردۆتەوە خودا دووبارە ناردوویەتییەوە بۆ سەر زەوی. بە بڕوای شاعیر، مرۆڤی داهێنەر لەنێو ڕووبەری گەردوونییەت، بە هێزی جووڵەی شیعر، نەک هەر مرۆڤەکان ئارام و دڵخۆش دەکات بەڵکو، زەویش لە باری نائارامی و دڵتەنگی دەپارێزێ. هێزی شیعر/ دەتوانێ خرۆشان بخاتە نێو درەخت و باڵندەکان و سروشت و هەموو بوونەوەرەکان. لە شیعری (بەرەو ساکاربوونەوە):

خۆرسڕبووە
ڕوومەتی ئاسۆی پێ گەرم ناکرێتەوە
توو خوای جوانی وەرە خەونم
بۆ ئەوەی ساکارانە بڕوانمە زەوی
با زەوی لە دڵتوندییەکیدا هەناسەیەکی من هەڵمژێ

زمانی شیعر زمانی مرۆڤە گەورەکانە، زمانی بوونێکی نا ئارام و سەرکەش و یاخییە، زمانی پەیامبەر و کتێبە ئاسمانییەکان و خوداکانە، زمانی داهێنان و خولقاندنی شتی نوێیە، زمانێکە دەتوانێ سروشت و بوونەوەرەکان بهێنێتە قسە. شاعیری داهێنەر ئەو کەسەیە، هەمیشە دەمی پڕ قسەیە و خەیاڵەکانی پڕ قسەن، خەونەکانی پڕ ئومێدن، شاعیری داهێنەر ئەوکەسەیە لە خوداوەند نزیکە، بە زمانی کتێبە ئاسمانییەکان دەدوێ،

زمانێکی پڕاوپڕ لە حیکمەت و لە دانایی، زمانێکی مژدەبەخش و ئارامبەخش، شاعیری داهێنەر ئەوکەسەیە/ بۆ هەمیشە لەنێو ڕووناکی دەمێنێتەوە پرسیاری و نوێ و گومانی نوێ و گەڕان و سەفەری نوێ دەخاتە بەردەم مرۆڤەکان و خوێنەرەکانی، (سەباح رەنجدەر) لەم کتێبەیدا، لە سەرەتاوە تا کۆتایی لە گفتوگۆیەکی بەردەوام دایە لەگەڵ خودا، دەیەوێ (بەهرەو سرووش و شیعر) دەستی بگرن و بیگەیینە ماڵی ڕۆشن، واتە ژیانێکی ئەبەدی و ماڵی هەتاهەتایی. بە هۆی شیعر و داهێنانەکانییەوە، پێیوایە هێندە لە خودا نزیکە تا ئاستی ئەوەی، دەتوانێ بە زمانی کتێبە ئاسمانییەکان بدوێ، یان جەستە و گیانی خودا لە نێو جەستە و گیانی ئەو دان، تا ئاستی ئەوەی لە شیعری (مانەوە لەنێو ڕووناکیدا):

ئەی خودای سەدویەک ناو بە زمانی
تەورات
ئینجیل
قورئان
دەدوێم
دەمم پڕ قسەیە و هاتووم تیشکی دەروونت سەرپێم بخات
هەڵە بووم
تۆ خۆم بوویت

شاعیر لە ڕێگەی شکۆی شیعرەوە یان شکۆی داهێنانە شیعرییەکانییەوە، لە ئاستێکی بەرز لەخۆی دەڕوانێ و پێیوایە، دەمی پڕ قسەیە دەتوانێ لەسەر هەموو شتێک قسان بکات. دەتوانێ بە زمانی (تەوڕات و ئینجیل و قورئان بدوێت...!). کەسێکە خودا ئەوی لە بەرزاییەکانی ئاسمان دۆزیوەتەوە و ناردوویەتی بۆ سەرزەوی، کەسێکە (خودا ئەو) بووە یان (ئەم خودا) بووە، ئەوەتا بە ڕۆشنی دەڵێ (تۆ خۆم بوویت..!)، کەسێکە بەهۆی پەنجەکان و

قەڵەمەکەی ئەو، مۆمە داگیرساوەکان تا هەتا گەش و رووناک دەمێننەوە. (سەباح ڕەنجدەر) یەکەمین کەس نییە ئەو هەستەی لەلا دروست بووبێ کە/ شاعیران وەک مرۆ بەخشندە و گەورەن یان، وەکو خالق و خوداوەندەکانن، ئەوەتا شاعیر ونووسەرێکی ئەمریکی بە ناوی (هیدۆبرۆ Huidobro) دەمێکە گتویەتی (شاعیران خوداوەندێکی بچکۆڵەن..!). یان بە بڕوای (فریێدریک نیچە) ئەو کەسانەی داهێنان دەکەن، کەسی باڵاو سوپەرمانین. کەسانی خودان ئیرادە و خاوەن هێزن، کەسانێکی یاخی و سەرکەش و بوێرن کەسی داهێنەر لای (فریێدریک نیچە)، دەبێت کەسێکی ڕووخێنەر بێت، بەهای شتە کۆن و تەقلیدییەکان تێکبشکێنێت، دەبێ هەموو شتێکی میراتی تووڕ هەڵبدات، خۆی بەهاو نەریت و ڕەفتار بۆ خۆی بتاشی، کە پێچەوانەی دەوروبەر و ئەوانەی پێش خۆت بن. کەسانی داهێنەر لای نیچە، کەسانی جیاوازن، کەسانێکن خودان ویستی هێزن، (سەباح ڕەنجدەر) بە شکۆمەندییەوە لە داهێنانە شیعرییەکانی خۆی دەڕوانێ و بەرز دەیان نرخێنێ، بە (سروودی سروودەکان) ناویان دەبات..! پێیوایە/ دەقە شیعرییەکانی ئەو پڕاو پڕن لە قسە و پەیامی ڕۆشن. کە بەڕێگادا دەڕوا، درەختەکانی ئەوبەر و ئەوبەر فەرمووی لێدەکەن و دەزووی گەورەمەندی شکۆمەندی لە پەنجە دەکەن. هەروەک لە شیعری (دوا پەیام)دا:

درەختەکانی ئەوبەرو ئەوبەری ڕێگاوبان
فەرموویان لێکردم ئەی سروودی سروودەکان تێپەڕە
شکۆی خۆشەویستانت لە ئاسماندا ببینە
دایکە سروشت
دەزووی گەورەمەندی لە پەنجە ئاڵاندم و هەڵیدام
بێ دڵ لە دڵدان
بە ئاسماندا ڕۆیشتم و گەیشتم بە شکۆی پەیام

شیعر و چەمکەکانی ئیرۆس و ساناتۆس و ئەبەدییەت

لێرەدا، ئەگەر بگەڕێینەوە بۆ پرسیارەکەی سەرەتا، ئایا شاعیر حەزدەکات تەنها هەشتا ساڵ بژیت؟ بە پێی ئەو تێڕوانین و گۆشە نیگایانەی کە شاعیر لە ئاکامی ئەزموونی شیعری پێیگەیشتوون، بەرامبەر شیعر و داهێنەکانی و پەیوەندییەکانی خۆی لەگەڵ شیعر، مادام شاعیر بەو بڕوایە گەیشتووە کە، جیگای ئەو بەرزاییەکانی ئاسمان و بۆشایی نێوان ئەستێرەکانە و خودا دەستی گرتووە و هێناوییەتە سەرزەوی، هێندەش لە خودا نزیکە لە پەیامبەرەکان گەلێک زێتر، هەروەک خۆی دەڵێ (هەشتا ساڵ هێندەی داو بە دەرزی وەکردنێکە...!)، ئیتر بەم شکۆمەندییە و بەم گەورە سالارییەوە چۆن حەزدەکات تەنها هەشتا ساڵ بژیت؟!. بە پێی لێکدانەوەکانی (سیگمۆند فرۆیید)، (ئیرۆس) یانی غەریزەکانی ژیان، دەستگرتن بەو هەولانەی بۆ مانەوە لە نێو ژیان، بەمانایەکیتر/ مانای حەز و ئارەزووەکان بۆ ژیان، (ساناتۆس)، مانای غەریزەکانی مردن، یان ئەم هەوڵ و ڕەفتار و کردارانەی کە سەرەنجام مرۆڤ بەهۆیانەوە بە مردن دەگات، شەڕ و تاوان و کردارە خراپەکان دیوێکی غەریزەکانی مردنن، بە کورتی دەتوانین بڵێین، ئیرۆس بەمانای ژیان و ساناتۆس بەمانای مردن دێت. شاعیر لەنێو ماڵی ژیان حەزدەکات تەنها هەشتا ساڵ بمێنێتەوە یان بژی. دواتر لە ڕێگەی مردنەوە بچێتە نێو ڕووبەری گەردوونییەت و لەوێدا بۆ تاهەتا بمێنێتەوە، چونکە چەمکی (مردن) لەلای شاعیر ئەو مانایە فیزیکی و تەقلیدییەی نییە، یان بەمانای مردنێکی بایۆلۆژی و لەکارکەوتنی دڵ و کۆئەندامەکانی لەش نایەت. لەلای شاعیر مردن ئەو دیوە نێگەتیڤەی نییە! یان بە مانای (هایدگەرییەکەی) کاتێک دازاین لە بارێکی نارێک و ناڕەسەن بێت، ئەوکات کەسەکان دەبن بە ئەوانیتر و کەس نابێت بە خاوەنی بوونی خۆی، لە جەوهەردا لە ژێر فەرمان و جووڵەی ئەوانیتر دا دەبن نەک خۆیان. شاعیر لێرەدا لە ڕێگەی مردنەوە یان بەهۆی تێگەیشتنی ئەو بۆ

مردن دەیەوێت ببێ بە خاوەنی بوونی خۆیی، دەیەوێت وەک (سەباح ڕەنجدەر)ی شاعیر لە ڕێگەی مردنەوە بە شکۆی شیعر و داهێنانەوە، بگاتە نێو ڕووبەری ئەبەدییەت.. چونگە شیعر بوونێکی گەردوونی هەیە، شاعیری داهێنەریش مرۆڤی گەورە و گوردوونین. مردن لای شاعیر/ ماڵئاوایی کردن و دوورکەوتنەوەی یەکجارەکی نییە لە ژیان، لای شاعیر مردن و ژیان/ یان (ئیرۆس و ساناتۆس) یەک ڕەنگ و ڕوخسارییان هەیە هەردووکییان، هۆکارێکن بۆ گەیشتن بە ماڵی ڕۆشن و ژیانی ئەبەدییەتی بۆ تاهەتا. بە مانایەک/ وەک خۆی بەوە گەیشتوە کە/ (مردن و ژیان) ئەوە نییە یەکێکیان براوە بێت و ئەویتر دۆڕاو. هاوکیشەی (ئیرۆس و ساناتۆس) یان (ژیان و مردن) بەم شێوەییەیە لای شاعیر، هەروەک لە شیعری (ئادەم لە سێ ئاوێنەدا) وێنەی دەکات.

بە قووڵی گوێ لەو ئاوازانە دەگرم کە ناپچڕێن
بەناو ئەو بۆشاییانەشدا دەپەڕمەوە
کەوتوونەتە نێوان ژیان و مردن
نە ژیان بردنەوەیە
نە مردن دۆڕان

لێرەدا مردن بەمانای دۆڕان نایە، یان بە مانای لەکارکەوتنی جووڵە و هەناسە نایە، شاعیری داهێنەر ئەو کەسانەن دەبنە موڵکی گەردوونیەت و مێژوو، دەبنە موڵکی مرۆڤایەتی، ئەوانەن مێژوو لەنێو کتێبە ئاسمانییەکاندا، لە نیو کتێبە پیرۆزەکانی ئەبەدییەتدا، شوێنێکییان بۆ تەرخان دەکات، **(شکسپیر و ئەزرا پاوند دانتی و تی سی ئیلییەت و مایکۆفسکی و ڕامبۆ و مالارمێ و بۆدلێر و جەواهیری و خەیام و سوهراب و نالی و گۆران و شێرکۆ بێکەس و...)** ئەوانە بۆ تاهەتا لەنێو ئەم ڕووبەرە گەردوونییە دەمێننەوە. ئەوانە ئەو مرۆڤە گەورانەن بوونەتە موڵکو کەلەپووری

مرۆڤایەتی، بۆ ئەوکەسە داهێنەرانە، مردن تەنها پردێکە بۆ پەڕینەوە لەنیو ڕووبەری ئیرۆسەوە بۆ گەردوونییەت و ئەبەدییەت. ئەو مرۆڤە داهێنەرانە لەنێو مردنیش هەر دەژین. مردن بۆ ئەو مرۆڤە گەردوونییانە هەر بەمانای ژیان دێت، هاوکێشەکە بەم شێوەیە دەبێت.

ئیرۆس/ مردن/ ئەبەدییەت...!

یان ئیرۆس/ مردن/ هەمیشە ئیرۆس..!

هەمیشە ئیرۆس بەمانای/ گەردوونییەت، ژیانێکی سەرمەدی و ئەبەدییەت. کەواتە لێرەدا وەڵامی پرسیارەکەی سەرەتامان وەردەگرینەوە، کە لە ڕاستیدا شاعیر دەیەوێت یان حەزدەکات چەند بژیت! لە نێو کتێبی (من حەزدەکەم ئەوەندە بژیم).. ئیرۆس/ واتەماڵێک لەنێو ژیان.. شاعیر لەنێو ئەم ماڵەدا دەخوازێ هەشتا ساڵ بژیت، لە نێو ماڵی مردنیش دەیەوێت پشوویەک بدات و هەربژیت، دواتر بچێتە نێو ماڵی هەمیشە ئیرۆس واتە ئەبەدییەت لەوێدا بۆ تاهەتا بمێنێتەوە و هەربژی. جونکە ئەوێ ماڵی ڕۆشنی شاعیرەکانە، شاعیرە داهێنەرەکان.. ئەو شاعیرانەی گەورەمەند و شکۆمەندن بە شیعر. کەواتە وەڵامی پرسیارەکەمان ئەوەیە کە ئەوی شاعیر دەخوازێ و حەزدەکات، بگاتە ماڵی ڕۆشن و لەنێو ژیاندا هەربژی لەنێو مردندا هەربژی لەدوای مردنیش هەربژی، بەمانای ببێ بەخۆی، بە بوونێکی گەردوونی و بوونێکی شکۆیی شیعری، بۆ تاهەتا هەربژی..! هەروەک شاعیر لەنێو شیعری (مردن مانایەکی نامێنێ) و تێکەڵ بەم بوونە گەردوونییە دەبێت و ئەم وێنەیەمان بۆ ڕەسم دەکات:

دڵبەرە دڵباشەکەی من
شیعر و
جاویدانی
لەگەڵ خۆتان بمبەنەوە خانەی خودا

خانەی خودا بەمانای ماڵی ڕۆشنی خودا، چاوەڕێیە، دڵبەرە دڵباشەکەی ئەو کە (شیعر و جاویدانییە)، بیگەڕێننەوە نێو ماڵە ئەبەدییە ڕووناکەکەی خودا، چونکە ئەویش شاعیرێکی داهێنەر و مرۆڤێکی خالیقە، تەمەنێک و ئەزموونێکی دوور و درێژە لەنێو ڕووبەری زماندا، ڕۆح بەبەر وشەو جوانیدا دەکات..! مرۆڤێکە لەنێو بۆشاییەکانی ئاسماندا هاتووە، باڵندەکان و فریشتەکان بە شکۆی شیعرەوە بۆی دەچەمێننەوە و دەیگەڕێننەوە ماڵە ئەبەدییە ڕۆشنەکەی جاویدانی. (سەباح ڕەنجدەر)ی شاعیر، لەبەر ئەنجامی ڕووناکایی مۆمی ئەزموون و داهێنانە شیعرییەکانی بە ڕوانینێکی (نێچە)ییانە، بەم بڕوایە گەیشتتوە، کە مرۆڤە داهێنەرەکان ئەو کەسانەن دوای مردن لەدایکدەبنەوە و هەردەژین. وەک لە شیعری (چوارین و من):

خانمی شیعری هەستەکانمت دەستەمۆکردووە
ئەمەکدارم بە
لە مردندا لێوەکانم بکەرەوە حیکمەت و فەرموودەم دەبیستیت

لێرەدا پارادۆکسێک دەبینین، کە بڕشت و قووڵاییەکی بەخشیوە بە شیعرەکە، داوا لە خانمی شیعر دەکات، ئەمەکداری بێ، لە مردندا لێوەکانی بکاتەوە تا فەرموودە و حیکمەتەکانی ببیستێ..! خۆی بە شێوەیەکی ئاسایی مردن یانی جووڵە نەکردن و هەناسە نەدان، یانی بێدەنگ بوون و فەرموودە و حیکمەت نەگوتن، بەڵام ئەو دەیەوێت لەنێو مردنیشدا، حیکمەت و فەرموودەکانی بە خانمی شیعر بڵێت..! حیکمەت و فەرموودەکان بە مانای داهێنان، واتە لەنێو مردنیشدا، دەیەوێت بژیت.. لە داهێنانە شیعرییەکانی بەردەوام بێت..! ئەمە یەکێکە لە قووڵایی بیرکردنەوەکانی شاعیر/ کە لە نێو ئەم کتێبەیدا بەرجەستەی کردووە، ئەویش کە شاعیران بە مرۆڤی گەورە ناودەبات و مرۆڤەگەورەکانیش لە ڕێگەی داهێنانەکانییان لەدوای مردنیش هەردەژین و لەنێو ماڵی ئەبەدییەتدا بۆ تا هەتا دەمێننەوە.

زمان و ستایل و شیعری پۆستمۆدێرنی

له کتێبی (من حەزدەکەم ئەوەندە بژیم) (سەباح ڕەنجدەر) ی شاعیر، زمان و ستایلێکی جیاوازی بەکارهێناوە، تەنانەت جیاوازتر له ئەزموونەکانی پێشووتری. دیارە هەر له بنەڕەتەوە، یەکێک له شێوەو سیما دیارەکانی شیعری ئەم شاعیرەمان ئەوەیە، ئەم وەک شاعیرێکی تازەگەر، بە زمان و ستایلێکی جیاواز دەنووسێت، بەشێک له هۆکاری ئەم جیاوازییەش بە بڕوای من، هۆشیاری شاعیرە له پەیوەند تێڕوانینی بۆ شیعر، هەروەک (بەختیار عەلی) له کتێبی (له دیارەوە بۆ نادیار) دا دەڵێ، (تازەگەر بۆ ئەوەی بوونێکی کاریگەری هەبێت، دەبێت له شەڕە قورسەکانەوە دەستپێبکات، تازەگەر بەم مانایە دەبێت، له کۆی بونیادەکە داببڕێت، دابڕانیش لێرەدا بە مانای گۆشەگیری نایەت و مانای بێئاگایی ناگەیەنێت، بەڵکو جۆرێکە له جیابوونەوەی هۆشیار له پێکهاتەیەک کە وەڵامی پرسیارەکانی ئەوی پێ نییە، لەبەر ئەوە تازەگەر بۆچوونی خۆی له بۆچوونی پێش خۆی داناتاشێت، بەڵکو خۆی بیردۆزی خۆی دادەنێت، خۆشی هەوڵدەدات بیسەڵمێنێت..!)، بۆیە بە چڕی مامەڵە لەگەڵ زمان دەکات و هێندە چڕ دەبێتەوە تا ئاستی ئەوەی ناوی ئەم چڕبوونەوەیە بنێن (تەمومژ)، ئەم جۆرە مامەڵەکردن لەگەڵ زمان و هاوکات/ پەیوەندی زمان و بونیادی دەق، ئەمە زێتر وێنەیەکی فۆڕمالیستیانەمان پێ دەبەخشێ، هەروەک (تێری ئیگلتن له کتێبی (تیۆری ئەدەبی) دا باسی دەکات و دەڵێ (فۆڕمالیزم بە شێوەیەکی گەوهەری بریتی بوو/ جێبەجێکردنی زانستی زمان له توێژینەوەی ئەدەبدا لەبەر ئەمەش، زانستی زمان له باسکردنی جۆرێکی ڕەسمی بوو، بایەخی دەدا بە بونیادەکانی زمان) یان له شوێنێکیتری هەمان کتێب دەڵێ (دەربارەی « شێوە و ناوەڕۆک « ئەوان پەیوەندی ئەم دووانەیان واتە، (شێوە و ناوەڕۆک)یان له

بەرزترین ئاستدا ڕاگرتووە، ناوەڕۆک بە تەواوی بزوێنەری شێوەیە)، یان تا ئاستی ئەوەی، گەر خوێنەرێک، تەواو خوێنەرێکی بێگەردی شیعری نەبێت، نابێتە خوێنەری هەمیشەیی شیعرەکانی ئەم شاعیرە، یان/ خوێنەران لە کاتی خوێندنەوەی قەسیدەکانی هەست بە هەناسەسواری دەکەن، چونکە ئەمجۆرە شیعرانەی کە بەزمانێکی چڕ دەنووسرێن، خوێنەرانێکی بە سەلیقە و خوێنەرانێکی بێگەردی شیعری و خوێنەرانێکی عاشق بە شیعری دەوێ. یان خوێنەرانێک خاوەن مەعریفەیەکی شیعری و تا ئاستێک مەعریفەیەکی زمانەوانیش بن. بە شێوەیەکی گشتی، ئەزموونی شیعری (سەباح ڕەنجدەر)، زێتر دەچێتە خانەی قوتابخانە شیعرییە مۆدێرنەکان، لە پەیوەند بە مامەڵەکردن لەگەڵ زمان و نووسینەوەی خود و پەیوەندی خود بە دنیای دەرەوە.. بەڵام ئەم کتێبەی بە پێی زمان و پێکهاتە شیعرییەکانی وەک/ ئیشکردن لەسەر (گومان و پرسیار و پارادۆکس و دووبارەبوونەوە و گەمەکردن بە وشە و ڕستە و دەستەواژەکان...) هەموو ئەمانە سیما و پێکهاتەی شیعری (پۆستمۆدێرنین). بۆیە کتێبی (حەزدەکەم ئەوەندە بژیم) بە شێوازێکی پۆستمۆدێرنی نووسراوە، لە خوارەوە بە نموونە باس لە هەندێکیان دەکەین.

گومان/ توخمێکی گرینگە لە شیعری پۆستمۆدێرنی، ڕووبەرێکی فراوانی داگیرکردووە، پۆستمۆدێرنەکان کاری زۆریان لەسەر گومان دەکرد، بەو مەبەستەی باوەڕیان بە موتلەقی ڕەها نەبوو، لەلای ئەوان، هەموو چەمکەکان و بیرۆکەکان و پێکهاتەکان ڕێژەیی بوون. پێیانوابوو/ (حەقیقەت تەنها لەلای ئەوان نییە)، ئەوانیتریان سەددەرسەد ڕەت نەدەکردەوە، بە مانایەک، بە شێوەیەک لە شێوەکان/ گۆشەیەک، کەلێنێکییان بۆ گومان دەهێشتەوە. هەروەها پرسیاریش بە هەمانشێوە، لە ڕێگەی پرسیارەوە، مەبەست و گومانەکانییان قووڵ دەکردنەوە، خوێنەریان دەخستە نێو بیرکردنەوە و دڵەڕاوکێ و گومان و ڕاڕایی. (سەباح ڕەنجدەر) لەم کتێبەیدا، ئیشی زۆری لەسەر گومان و پرسیار کردووە. لەسەرەتای کتێبەکە تا

کۆتایی گومانەکان بەردەوامن. شاعیر لە نێو خەیاڵ و بیرکردنەوەکانی بە قووڵایی گومانەکان شۆڕبۆتەوە، گومان لە بیرۆکە میراتییە تەقلیدییەکان، یان بیرۆکە میتافیزیکییە چەسپاوەکان، لە پڕێکدا هەموو شتێک لە وەهمەوە سەرچاوە دەگرن، دەتوانین بڵێین گومان لە هەموو شت. لە ڕێگەی پرسیارەکانیش مەودای گومان و بیرکردنەوەکانی فراوانترکردووە، شاعیر لە شیعری (ماوە خواستن بۆ دوا نیگا)دا:

ئایە ماوەی دوا نیگا ماوە
بە تەک گەڵایەکدا تێبپەڕم
شەونمێکی لەسەر مابێتەوە
بەسەریدا بنووشتێمەوە و ماچی بکەم

لەم وێنە شیعرییە، شاعیر پرسیارێک دەکات، پرسیارێکی گوماناوی و دەپرسێ، ئایە ماوەی دوانیگا ماوە، کە بەلای گەڵایەکدا تێبپەڕێ، شەونمی لەسەر مابێتەوە؟!! چونکە شاعیر لە زەمەنێکدا دەژی، گەڵاکان هەموو وشک بوون، گومان لەوە دەکات، کە تاکە گەڵایەک مابێت کە شەونمی لەسەر بێت، گومان لەوە دەکات کە ماوەی دوا نیگا مابێت، ئەو گومانەی کە ئەم لەم شیعرە بەرجەستەی کردووە، جگە لەوەی دوورنمایەکی مەعریفی و وشیاری قووڵی هەیە، لە هەمانکاتیش/ فیگەرێکی ئیستاتیکی بە دەقە شیعرییەکە بەخشیوە.. لە پشتی گومانەکەوە نائومێدییەکی گەورە وێنا دەکات لەوەی، کە گەڵایەک مابێتەوە لێوەکانی شەونمییان لێ بتکێن.. گومان لە کات و زەمەن دەکات، گومان لە سروشت، گومان لە دەوروبەر دەکات، لە ڕێگەی پرسیارەکەشی گومانەکەی قووڵتر کردۆتەوە.

یان لە شیعری (دوا تاریکی)دا:

ئەرێ لە بەهەشت گۆڕستان هەیە

ئەمە پرسیارێکە دەتوانم بڵێم، قووڵترین گومان و هەڵگری دژی بیرکردنەوەی باوە، دیمەنێکی بێئەندازە شیعری و ناسکی خولقاندووە، شاعیر لەم کتێبەیدا و لەنێو شیعرەکانیدا، جەستەیەکە پڕاوپڕ لە گومان، گومان و نیگەرانییەک هەروەک (قەدیس ئۆگستن) لە کتێبی (دانپیانانەکان) تەعبیری لێدەکات و دەڵێ/ (دڵەکانمان هەر بە نیگەرانی دەمێننەوە تا ئەوکاتەی کە لە خودادا پشوو دەدەن..!) پرسیار و گوناهەکانی (سەباح ڕەنجدەر)یش نیگەرانییەکی لەم چەشنەمان بۆ ڕەسم دەکات، کەوا لە پشتی ئەم پرسیارە، هەموو یەقینەکان و قسەی نێو کتێبە ئاسمانییەکان هەڵدەوەشێنێتەوە، چونکە بە پێی قسەی خوداوەندەکان و ئایینەکان و کتێبە ئاسمانییەکان، بەهەشتماڵێکی ڕۆشنی هەمیشەیی و هەتاهەتاییە. ئەوکەسانەی دەچنە بەهەشتەوە، دەگەنە نێو ماڵ و نێو ژیانە هەمیشەییەکەی ئەبەدییەت. بەهەشت شوێنی ژیانە نەک مردن. بەڵام شاعیر گومان لەم چەمکە جێگیر و موتلەق و ڕەهایە دەکات و گومان لە هەموو بیرۆکە میتافیزیکییە چەسپاو و میراتییەکان دەکات، کەلێنێک بۆ گومان دەهێڵێتەوە و دەپرسێ/ ئەرێ لە بەهەشت گۆڕستان هەیە..؟ هەموومان دەزانین گورستان ماڵێکە بۆ مردووەکان، نەک بۆ مرۆڤە سەرمەدییە بەهەشتییەکان..! لە هەرشوێنێک کە گۆڕستان هەبێ، مانای وایە لەو شوێنە مردنیش هەیە..! بەمانای دیسان لە بەهەشتیش مردن هەیە..! ئەوەش لەگەڵ باوەڕە خوداوەندییەکان و کتێبە ئاسمانییەکان دژ و ناتەبا دێتەوە، یان ناگونجێ. ئەم پرسیارە گومان و ڕەهەندێکی مەعریفی قووڵی لە پشتە، شاعیر دەمانگەیەنێتە ئەم باوەڕەی کە هەموو پرسیارێک گومانێکی گەورەی لە پشت بێ، هەموو گومانێکیش مەعریفەیەکی قووڵی لە پشت بێ..! هەروەها لە شوێنێکی تر و لە شیعری (بانگەواز بۆ گۆڕهەڵکەن)دا:

ئەرێ شادی بێهوودە خەونەکانم چی لێبکەم

شاعیر جەستەیەکە پڕاوپڕ لە خەون و خەونەکانی پڕاوپڕن لە گومان، نازانێ چی لە خەونەکانی بکات و تەسلیم بە کێی بکات، بەکام ڕێگادا بڕوات تا لەوسەرەوە بە ئومێد و خەونەکانی بگات.. ڕێگاکان تەماوی و تاریکن، لەنێو بێشکەی مەشخەڵانێکدا، دەروونی تاساوی پڕە لەخەون و کڵپە دەکات، لە هەمانکاتیش/ نازانێ خەونەکانی چی لێبکات...! دەبینین شاعیر لە ڕێگەی پرسیارەکان تەعبیر لە ناخ و هەستە گوماناوییەکانی خۆی دەکات. (پارادۆکس) توخم و پێکهاتەیەکی ترە لە نێو شێواز و زمانی شیعری ئەم کتێبەی (سەباح ڕەنجدەر)، پارادۆکس بەمانای/ پێکەوە گرێدانی دوو دەستەواژە یان دوو چەمکی دژبەیەک لە ڕستەیەک یان دیمەنێک یان لە پەرەگرافێکدا، ئەمەش بۆ ئامانج و مەبەستی دیاریکراو، بۆ دووبارە ناونانەوە و بەخشینی ماناو مەبەستی جیاواز، شاعیر لە ڕێگەی بەکارهێنان و لێکگرێدانی چەمکە دژ و ناتەباکان دەیەوێت، مەبەست و مانای نوێ بخوڵقێنێ،/ چونکە زمان لە فەزایەکی ئازاددا دەبێتە بێشکە و منداڵدانی بیرکردنەوەی نوێ، یان فۆڕم و دەستەواژەی نوێ..! هەروەک (**ئەدۆنیس**) لە شوێنێکدا دەڵێ (ئەرکی شاعیر هەر بە تەنیا ژێرەوژوورکردنی چەمکی زمانی شیعری و فۆڕمی قەسیدە نییە، بەڵکو بەر لەهەر شتێ، دەبێت چەمکێکی نوێ بۆ مرۆڤ و جیهان دابهێنێ..!). شاعیر لەنێو ئەم هەوڵانەی دەیەوێت، دنیاو شێوازێکی نوێی تایبەت بەخۆی وێنە بکات، هەربۆیە هەموو ستایل و شێوازە کۆنەکانی بەرلەخۆی ڕەتدەکاتەوە، زمانێکی شیعری تایبەت بەخۆی بەرهەمدەهێنێ و ملکەچی هیچ سیستەمە ڕێزمانییەکیش نابێت، هەموو سیستەمە باوەکان و فۆڕمەکانی پێشخۆی رەتدەکاتەوە یان هەڵیان دەوەشێنێتەوە. لەسەر سیستەمێکی زمانەوانی و فۆڕمێکی تەواو جیاواز دەڕوات، هەروەک لە شیعری (هەواڵپرسین)دا:

یاری دڵ یارمەتیم بدە بتوانم بنووسم دڵی خۆم
لەگەڵ دڵی خۆم ڕاوێژبکەم و ڕاز بدرکێنم

لێرەدا پارادۆکسێک دەبینین.. داوا لە یاری دڵ دەکات یارمەتی بدات تا بتوانێ دڵی خۆی بکاتەوە و ڕازەکانی بدرکێنێ، لە باری ئاسایی هەموو کەسەکان یان دڵدارەکان داوا لە یاری دڵ یان دوڵبەرەکەیان دەکەن کە (ئەوان) دڵی خۆیان بکەنەوە بۆیان. دوڵبەرەکان ڕازی دڵیان بدرکێنن و نهێنییەکان ئاشکرا بکەن، بەڵام، ئەم بە پێچەوانەوە/ داوا لە یاری دڵ ناکات کە دڵی خۆی بکاتەوە و ڕازەکانی دڵی بدرکێنێت، ئەو دەخوازێ یاری دڵ یارمەتی ئەو بدات، بۆ ئەوەی ئەو ڕازی دڵی خۆی بکاتەوە و بدرکێنێ.. بە پێچەوانەی هەموو دڵدارەکانی تر و بە جیاواز لە هەموو کەسەکانی تر، چونکە خۆی جەستەیەکە لە گومان و پڕاوپڕە لە شەرم غەریزەی چەپێندراو و نیگەرانی، خۆی ناتوانێ دڵی خۆی والابکات و ڕازەکانی بدرکێنێ، داوا لە یاری دڵ دەکات کە یارمەتی بدات، بەهۆی ئەم پارادۆکسەوە وێنەیەکی شیعری پڕ لە جوانکاری نەخشاندووە. هەروەها لە شیعری (دایکم و باوکم)دا:

بە جلی ڕەشەوە چووە پەردەی بووکێنی و ئاهەنگی خامۆشییەوە

لەم ڕستەیە و لەم دیمەنە شیعرییە، پارادۆکسێکی ناسک و جوان دەبینین، (جلی ڕەش و پەردەی بووکێنی) دوو چەمک و دوو دەستەواژەی دژ بەیەک، جلی ڕەش هێمایە بۆ کارەسات و مردن و ڕووداوە خەمناک و تراژیدییەکان، لە هەمانکاتدا، پەردەی بووکێنی/ ئاهەنگ و زەماوەند و خۆشی و کەیف و سەفا، دیمەن و ڕووداوە دڵخۆشەکان و چوونە نێو ژیان و دنیایەکی نوێوە، زەماوەند یانی بەزم و شادی و جلی سپی، جلوبەرگی ئاڵوالاو ڕەنگاوڕەنگ، بەڵام ئەم لەم ڕستە شیعرییە، جلی ڕەش و زەماوەند پێکەوە دەلکێنێ، دوو دنیای ڕەش و سپی لە یەک دیمەن ڕەسم دەکات، ئەمەش ئامانج و مەغزایەکی ڕیشەداری قووڵ دەنەخشێنێ.. لە هەمانکاتیش جوانییەکی بێئەندازەی بە وێنە شیعرییەکە بەخشیوە. لە نێو ڕووبەری

زماندا، بیرکردنەوە و مەعریفە گەشە دەکەن، دەتوانین بڵێین/ شیعر پشت دەبەستێ بە باکراوندێکی مەعریفی کە دەبێتە، چوارچێوەیەکی نەخشەڕێژ بۆ بیرکردنەوە و خەیاڵ و گەڕانەکانی شاعیر، چوارچێوەیەکی زمانەوانی و ئیستەتیک، لەوێوە ئەفراندن و داهێنان مانا پەیدا دەکەن. چونکە هەموو ئەفراندنێک بریتییە لە نەخشاندنی دنیایەکی نوێ و دنیایەکی تایبەت بەخود، (سەباح ڕەنجدەر) لە (کتێبی حەزدەکەم ئەوەندە بژیم) لە ڕێگەی چڕبوونەوە لە نێو زمان و بەکارهێنانی شێواز و ستایلێکی ناوازەوە، ئەفراندن دەکات و دنیایەکی نوێ و پڕ لە گومان و پرسیار، پڕ لە تەنگژەی نێوان دەستەواژە و چەمکە هاودژ و ناتەباکان، لە بەرگێکی جوانکاریدا، بە بڕوای من زۆرێک لە دیمەکانی ئەم کتێبەی شیلەی شیعرییەتیان لێدەڕژێ..! دووبارەکردنەوەی وشە و ڕستە و دەستەواژەکان و جێگۆڕکێکردن بە وشە و ڕستەکان، ئەمەش پێکهاتە و شێوازێکی شیعری پۆستمۆدێرنییە کە، شاعیر لەم کتێبەیدا بە تۆخی ئیشی لەسەر کردووە، شاعیر لەم کتێبەیدا، لە ڕێگەی دووبارەبوونەوەو جێگۆڕکێیەکان، گەمەیەکی زمانەوانی جوان دەکات، ئەمەش بۆ دوو مەبەست، لەلایەک/ بۆ قووڵبوونەوەی ماناکان و ڕاکێشانی فۆکەسی زێتری خوێنەر، لەلایەکیتر/ بۆ جوانکاری و نوێخوازی. هەروەک لە شیعری (بەتاڵبوونەوەی داوا) دا.. دووبارەبوونەوەی و گەمەیەکی جوان دەبینین.. هەر دیمەنە شیعرێک لە ڕستەیەک پێکهاتووە، هەر ڕستەیەک چوارجار نووسراوە، واتە سێجار دووبارە کراوەتەوە، دیمەنی کۆتاییش پێکهاتووە لە کۆی هەرچوار ڕستەکان.

دیمەنی یەکەم/ کارئاسکێک بەرەو پاوانی من دێ و بۆنی شکۆ لە شاخەکانی بەرز دەبێتەوە،

دیمەنی دووەم/ تەمەنی بەفری سەر لووتکە بەپیتە و دەڕژێتە باخی ناوبانگەوە

دیمەنی سێیەم/ پەپوولە بەتاسەوە ڕاوی بۆنی پاککردنی لیمۆ دەکات

دیمەنی چوارەم/ ڕۆژ لەسەر ڕێگاکان دەردەکەوێت و دەبێتە خەیاڵێکی ئەفسانەیی

دیمەنی پێنجەم/ پێکهاتووە لە وشەی یەکەم و دووەمی هەموو ڕستەکانی سەرەوە وەک/ (کارئاسکێک، تەمەنی بەفر، تاسەی پەپوولە، ڕۆژی سەر ڕێگا) تاریکبوون وەک هێلانەی هێلکەی شکاو.

لە کۆتایی ئەم شیعرە دیسان دەڵێ/ وەرە خەونم ناتوانم هیچت لەبارەوە بڵێم..! ئەم دێرە شیعرە لە شوێنی تر و لە شیعری تریش دووبارەی کردۆتەوە، بەم دووبارەبوونەوەیە، پرسیار و گومانێک لەلای خوێنەر دەوروژێنێ! دەبێ ئەوکەسە یان ئەو شتە چی بێت، کە ناتوانێت هیچی لەبارەیەوە بڵێت؟ دەبێ چ نهێنییەک لەم نێوەدا هەبێت؟ بۆ دەبێت شاعیر هێندە بە تەحەفز و دڵەڕاوکێوە باس لەوە بکات، ئەمانە و چەندین پرسیار و گومانیتر..! هەروەها لە شیعری (دابەشکردنی شتێک لە خۆت) لە ڕێگەی دووبارەبوونەوە و جێگۆڕکێ بە وشەکان، گەمەیەکی جوان دەکات بە وشەکانی (بوون و نەبوون و ژیان و مردن).

مەستی پەیوەندی منە لەگەڵ/ بوون
مەستی پەیوەندی منە لەگەڵ/ نەبوون
مەستی پەیوەندی منە لەگەڵ ژیان
مەستی پەیوەندی منە لەگەڵ/ مردن

بوون نەبوون ژیان مردن
نەبوون ژیان مردن بوون
ژیان مردن بوون نەبوون
مردن بوون نەبوون ژیان

یان لە شیعری (باوک و دایکم) دا، پەیوەندی جلی ڕەش و پەردەی بووکێنی، ئەم دیمەنە وەک پارادۆکسێک قسەمان لەسەر کرد. بەڵام، دوای ئەوە وشەی (جلی رەش) هەشتجار دووبارەی کردۆتەوە، دیارە لە قوتابخانە ئەدەبییەکانی مۆدێرنە و دوای مۆدێرنەش، لە میتۆدی (سیاقخوازی) ژیان و باری دەروونی نووسەر گرینگی زۆری پێدەدرێ، لەم شیعرە کاریگەری ئەم باری دەروونییەی نووسەر دەبینین لە بەرامبەر، لە شەوێکی خامۆشیدا، بە جلی ڕەشەوە چوونە نێو پەردەی بووکێنییەوە..! کاریگەرە دەروونییەکان زۆر بە تۆخی دەبیندرێن، کاریگەرییەکی بێوێنە لەسەر بیرکردنەوە و هەست و تەنانەت ژیانی نووسەر..! تا ئاستی ئەوەی/ ناتوانێ بە ڕەسمکردنی دیمەنەکە و بە پارادۆکسکردنی دیمەنەکەش وازبهێنێ، دێت وشەی (جلی ڕەش) هەشتجار دووبارە دەکاتەوە، بەڵام، بە بڕوای من/ (تەنها یەکجار جلەکەی) پێویست بوو، دەیتوانی ڕەشەکە دووبارە بکاتەوە، ئەوکات هەم بۆ جوانکاری و هەم لەباری مۆسیقا و هەم جلە ڕەشەکەش، ڕەشێتییەکەی تۆختر و سەرنجڕاکێشانەتر دەردەکەوت وەک.

جلێکی ڕەش/ ڕەش ڕەش رەش ڕەش ڕەش ڕەش ڕەش ڕەش..! بەمشێوەیە دیمەنەکە ناسکترو شیعرییانەتر دەردەکەوت. یان لە شیعری (چاوەڕوانییەکی تێکشکاو) دا، دیمەنێکی تەنها بە دووبارەبوونەوەی نوختەکان نەخشاندووە،

....

....

....

وێنەیەکی شیعری جوان، وەک ئەوەی نوختەکان بە بێدەنگی قسە دەکەن، باسی نیگەرانییەکان و چاوەڕوانییەکی تێکشکاو دەکەن، بە بێدەنگی و بەچرپەوە خەونەکان و خەمەکانییان بۆ یەکتری دەگێڕنەوە، وێنەیەکی شیعری جوان، هێمن و ئارام لە هەمانکات/ پڕ لە قسە و پڕ لە گلەیی.

شیعر و یادەوەری

خاڵێکی تری ئەم کتێبە شیعرییە کە دەکرێ باسی بکەین ئەویش، دەبینین شاعیر لەسەر زۆرێک ڕووداوە گرینگەکان بە زمانی شیعری، دوور لە زمانی هوتاف و هاتوهاوار، قسەی کردووە، مەبەستی شاعیر لێرەدا لەلایەک/ بەشێک لە یادەوەرییە هەمیشە لە یادەکانی خۆی بە شیعر نووسیوەتەوە، لەلایەکیتر/ دەیەوێت ئەوەمان پێبڵێ کە، شیعر دەتوانێ قسە لەسەر هەموو کارەساتێک و ڕووداوێک بکات، یان دەتوانی بە زمانی شیعریش ڕەخنەی توند بگریت.. دیارە شاعیر بە شێوە سروشتییەکەی، کەسێکی ئارام و هێمنە، هەروەک خۆی لە پێشەکی کتێبەکەدا دەڵێ، (بە سروشتی ژیانی خۆشم حەزم لە تەنیایی و کەمدوویی و کەمێک دوورکەوتنەوەیە لە خەڵک، بەڵام لە میانی شیعرەکانمەوە چۆڵایی بەر زەین و هەستەکانم پڕکردووە لە خەڵک و ئاژەڵ و گیاندار و پەلەوەڕ...!) بەمانایەک، بەشێوە ئاساییەکەی خۆی حەزی لە تەنیایی و کەمدووییە بەڵام، لەنێو شیعردا دەمی پڕ قسەیە و کەسێکی ئاوەدان و قەرەباڵغە، لەکاتی پێویست ڕەخنەکانی خۆی دەگرێت و قسەکانی خۆی دەکات...! هەروەک لە شیعری (چاوەڕوانی تێکشاکاو) دا، دەبینین زۆر بە جدی وەکو شاعیرێک بە زمانی شیعر ڕەخنەی توند لە دەسەڵات دەگرێ، ئەوانەی ئومێد و خەونەکانییان خنکاند، گەنجینە و سامانی ئەم وڵاتەیان بەبادا، شووشەی خەون و دڵەکانییان شکاند، سەباح ڕەنجدەر لەم شیعرەیدا:

دەسەڵاتی بێزراو و پرسیاری
دوورکەونەوە لێم و گیرخواردن و وێڵکردن
دەست و دەسەڵاتێک گەنجینەی نەتەوەکەی

شکاند و نیشانەی شانازی لە دەست خزی
نیگای چاوێکی کوێری کێشا
دڵی بە شادی لێی نەدا
....
شووشەی دەروون و ناوی شکاو بۆنی گەنیو ئەوناوەی
هەراسان/ هەراسان/ هەراسان/ هەراسان کرد
ئێمەش چەناگەمان خستە ناو دەستمانەوە

دەسەڵاتێکی بێزراو، ئەوانەی گەنجینەی نەتەوەکەیان شکاند و نیگای چاوێکی کوێرییان کێشا..! کوێرانە هەموو خەونەکانییان زیندەبەچاڵ کرد، نیشانەی شکۆمەندی و شانازییان لەدەست خزیو هەموو شتە پیرۆز و جوانەکانییان بێبەها کرد، شووشەی ناخ و دڵە بۆگەنەکانییان شکاو، ئەوناوەی بێزار و هەراسان کرد و ئێمەشیان لە چاوەڕوانییەکی تێکشکاو، سەرگەردان و نائومێد هێشتەوە..! ڕەخنەیەکی مەعقول و جوان، زمانێکی شیرین و هەستێکی مرۆیی ئەم هەستە ڕەخنەییەی ئەم شیعرە، کۆپلە شیعرێکی (عەبدوڵا پەشیوی) شاعیرمان دێنێتەوە یاد، کە بەهەمان هەناسە و هەمان جوانکاری شیعری، بێزاری و ڕەخنەکانی خۆی لەم دەسەڵاتە وێناکردبوو، وابزانم شیعرەکە بەمجۆرەیە کە:

کوردستان پەیتوونێکە
دوو ئەسپی کوێر ڕایدەکێشن

هەروەها (سەباح ڕەنجدەر) لە شیعری (گەرمبوونەوەی یادەوەری) لە ڕەخنەکانی بەردەوام دەبێ:

گەمارۆی هەموو جێگاکانمان شکاند
تەنیا گەمارۆی جێگا پێی شەهیدەکان ما

وەک هێما و ڕەمزێکی پیرۆز باس لە شەهید دەکات. وەک شوناس و ناسنامەی شۆڕش و نەتەوایەتیمان، وەک سیمبوڵ و بەرخودانی ئازادی و بوون و مرۆڤایەتیمان، ڕووی دەمی لەو دەسەڵاتە دەکات، ئەوانەی نیشانەی شانازییان لە دەستخزی و نیگای چاوێکی کوێرییان کێشا و پێیان دەڵێ/ گەمارۆی هەموو جێگاکانمان شکاند، هەموو سنووریێکمان بەزاند، هەموو خەونێکمان خنکاند، تەنیا سەروەری و جێگا پێی شەهیدەکانمان ماوە، لێرەدا مەبەستییەتی پێیان بڵێ (ستۆپ)، ئیتر بەسە..! بێزاری گەیشتۆتە ئێسقان، سنووربەزاندنەکان و بازنە شکاندنەکان وا خەریکە دەگاتە شوێنپێی شەهیدەکان، لەنێو ئەم ڕەخنە و هاوارەیەدا، شاعیر دەیەوێت بڵێ/ شکاندنی تەوقی شوێنپێی شەهیدەکان هێڵی سوورە و ئیتر دەبێ هەوڵە ناشیرینەکان لێرەدا بوەستێندرێ..! هەروەک لە شیعری (شەڕی ناوخۆ) دا، دیارە شەڕی ناوخۆ مێژوویەکی ڕەش و خەونێکی ڕەش و مەرگهێن بوو بۆ هەموومان. لەم شەڕەدا/ هەموو تخوبە نامرۆییەکان بەزێندران و خیانەت و تاوانەکان بە ئەوپەڕی گەیشتن. هەموو پیرۆزییەک خرایە ژێر پێ.. شەڕی ناوخۆ لە یادەوەری هەریەکێکمان، نائومێدییەکی گەورە و بارێکی دەروونی فۆبیایی و مێژوویەکی ڕەش و خوێناوییە، کاریگەرییەکی نێگەتیڤی تۆخی لەسەر هەست و نەستمان جێهێشتبوو، شاعیریش لەم کتێبەیدا، لەژێر ئەم کاریگەرییە و ئەم بارە دەروونییەی ئەم شیعرە دەنووسێ:

ئەوە تابلۆی چ شانازییەکە
دەیەوێت قسەم لەگەڵدا بکات
منیش ناتوانم گوێی لێ بگرم و هیچیشی لەبارەوە بڵێم

شەڕی ناوخۆ هەموو بەهاکانی سووتاند، هەموو پیرۆزییەکانی خستە ژێر پێ، باڵەخانەی ئومێدەکانی ڕووخاند، ئیدی ئەوە تابلۆی چ شانازییەکە و بەکام ڕوو دەیەوێت زمانی بجووڵێ و قسەبکات. شەڕی ناوخۆ مەدالیای مردنی لە گەردنمان کرد، ئیدی چۆن شاعیر سەلیقە و توانای ئەوەی دەبێ جارێکی تر گوێیان لێبگرێت؟ دەبینین/ ئەم ڕووداوانە هێندە کاریگەرییان لەسەر باری دەروونی شاعیر جێهێشتووە کە، نەیتوانیوە بەلایاندا ڕەتببێ و قسەیان لەسەر نەکات..! بەمانایەک ڕووداوەکان شاعیرییان هێناوەتە قسە. گرینگی ئەدەب لەوەدایە، دەتوانێ هەموو ماسکە ڕەش و ناشیرینەکان لەسەر ڕوخساری کەسەکان و ڕووداوەکان لابدات و هەموو دیاردە قێزەوەنەکان وەکو خۆی پێشان بدات. چەند جوانە بتوانین بەزمانی شیعر، قسە لەسەر ڕووداوە گرینگ و حەساسەکان بکەین، یان کەسەکەی نێو خۆمان بە زمانی غەریزە و خەون و خۆزگەکانمان بهێنینە قسە. سوریالیستەکان/ بیرۆکەی نێو خەونەکان و ڕووبەری ناخودئاگاییەکانییان ڕەسم دەکرد و دەیانکردە بنەمای شیعر و تابلۆکانیان. لەلای (سەباح ڕەنجدەر)ی شاعیریش، هەڵچوونە دەروونییەکان و خەونە ڕەنگاورەنگەکان و غەریزە چەپێندراوەکان، وەکو شەونم دەڕژێنە نێو پانتایی دەقە شیعرییەکانی.

شیعر و پەیوەندییە کۆمەڵایەتییەکان

لە ڕاستای خوێندنەوەی شیعرەکانی نێو کتێبی (حەزدەکەم ئەوەندە بژیم)، چەند دیمەنێکی هاوشێوە دووبارە دەبنەوە، نیگاو سەرنجی خوێنەر زۆر بەخێرایی ڕادەکێشن، دیمەنەکانیش خۆیان قسە دەکەن، باری دەروونی شاعیر و پەیوەندییەکانی شاعیر بە دەوروبەرەکەی بەتایبەت، لە نێوەندی نووسەران و پەیوەندی لەگەڵ شاعیرانیتر، ڕوون دەکاتەوە. شاعیر لەم دیمەنانە موعانات و دەردەدڵییەکانی خۆی نووسیوەتەوە. هەندێک لە شاعیرەکان، بە کەسی دەروونکلۆر و دڵڕەش و مەنگۆل.. ناویان دەبات، دیارە مرۆڤەکان وەک بوونەوەری کۆمەڵایەتی، لە پەیوەندی بەردەوامدان لەگەڵ یەکتریدا و لەگەڵ دنیای دەرەوەی خۆیان، شاعیرانیش بە هەمان شێوە، بەڵام وا دیارە، ئەم شاعیرەمان لەگەڵ ئەم نێوەندە بە تایبەت/ بەشێک لە نووسەران و شاعیران، هاودژ و ناتەبا دێتەوە و نەگونجاو هەڵدەکات، ئازار و موعاناتی بە دەستییانەوە بینیوە، بە بڕوای من/ یا هەست دەکات خوێندنەوەی نادروست بۆ شیعر و داهێنانەکانی دەکەن، لەبەر هەرهۆیەک بێت وەک خۆی نایخوێننەوە، تەنانەت (ئەدۆنیس)یش لەشوێنێک باس لە گرنگی و کێشەکانی خوێندنەوە دەکات و دەڵێ (خوێندنەوە داهێنانێکی دیکەیە، من لەو بڕوایەدام کە یەکێک لە گرفتەکانی نێو ڕۆشنبیری بە گشتی ئەوەیە، کە چۆن بخوێنینەوە، گرفتەکە لە خوێندنەوە دایە نەک لە نووسین، داهێنەری گەورە هەن بەڵام، نەخوێندراونەتەوە، کەواتە گرفتەکە لە داهێنان نییە، بەڵکو لە خوێندنەوە و ئاستەکانی خوێندنەوەدایە..!) سەباح ڕەنجدەری شاعیریش، هەمان کێشەی لەگەڵ ئەم ناوەندە ڕۆشنبیرییە هەیە، بۆیە وا هەستدەکات لە پشتڕا خەنجەری ژەهراوییان لێداوە، تا ئاستی ئەوەی ڕقێکی

ئەستووری لەلا دروست بووە، یاخییانە لێیان دوورکەوتۆتەوە، هەروەک لە شیعری (بانگەواز بۆ گۆڕ هەڵکەن)دا:

خودای سەدویەک ناو
حیکمەتی وشەم تێدا بخرۆشێنە و لە شاعیرە
مەنگۆڵی و
دڵڕەش و
بەدگۆ و
دەروون کلۆرەکان بمپارێزە

هەمان موعانات و دەردەدڵ لە شیعری (پێشبینی زمان) لەم شیعرەدا ڕوونتر و ئاشکراتر هاتۆتە قسان:

چاکەیەکی زۆری شاعیرە
مەنگۆڵی و
دڵڕەش و
بەدگۆ و
دەروونکلۆرەکانم لەسەرە
بەوەی زۆر گێچەلیان پێکردووم
لە گێچەلیانەوە فێربووم بە ئەدەبەوە بیربکەمەوە

هەمان هەست و هەمان دەردەدڵ لە شیعری (داڕشتنی چاو) دووبارەی کردۆتەوە:

دیکتاتۆر چاوی لە مس و کەلاشووشە داڕێژراوە
چاوی شاعیری
مەنگۆلی و
دڵڕەش و
بەدگۆ و
دەروونکلۆریش
لە بەردی لامردە و ڤایرۆس و مەقەس
چاوی ڕوون حەز بە خۆشبەختی بیندراو دەکات

لە هەرسێ شیعر و لە هەرسێ دیمەن، ئامانج و مەبەستەکان دووبارە دەبنەوە، بەڵام موعاناتەکانی بێئەندازە ڕقئەستوورن.

لە دیمەنی یەکەم/ لە دەست شاعیرەکان بێزار و بە ئازارە، داوا لە خودای سەدویەک ناو دەکات و سکاڵا دەکات کە لە شاعیرە مەنگۆلی و دڵڕەش و بەدگۆ و دەروونکلۆرەکان بیپارێزێ..! لە دیمەنی دووەم/ ڕۆشنتر موعانەت و دەردەدڵەکانی بەیان دەکات، بە توانجەوە دەڵێ/ چاکەیەکی زۆری شاعیرە، مەنگۆلی و دڵرەش و بەدگۆ و دروونکلۆرەکانم لەسەرە بەوەی، گێچەلیان پێکردووم، بەڵام ئەو وەکو ئەوان نییە هەوڵدەدات، لە گێچەلەکانیانەوە فێرببێ بە ئەدەبەوە بیربکاتەوە...! بە مانای/ بیر لە تۆڵەسەندنەوە و ئازاردانییان ناکاتەوە، دیارە ئەمەش کاردانەوەیەکی شاعیرانە و مرۆدۆستانە و پۆزەتیڤە.

لە دیمەنی سێیەم/ ڕقەکەی ئەستوورتر دەبێ و شاعیرەکان، وەک دیکتاتۆر و بێهەست و کوێر و نابینا ناو دەبات، دەڵێ/ چاوی دیکتاتۆرەکان لە کەلاشووشەیە و چاوی شاعیرە مەنگۆل و دڵڕەش و بەدگۆ و دەروونکلۆرەکانیش لەبەرد، واتە

ئەوانیش وەک دیکتاتۆرەکان زاڵم و کوێر و نابینان.. جوانیی و ئەفراندن و داهێنانەکانی ئەم نابینن، یان ئەو بە شێوەیەکی جیاواز دەنووسێ و ئەوانیش جیاوازیەکانی ئەم بە هەر پاساوێک بێت، قبووڵ ناکەن و هەوڵەکانی بەرز نانرخێنن..! پێیوایە/ ئەم جۆرە لە شاعیر و نووسەرانە بێهەست و شەڕانگێز و دڵڕەشن. داوا لە خودای سەدویەک ناو دەکات، لەدەست شەڕانگێزی و دەم مەقەستی و بێهەستی ئەم جۆرە شاعیرە بیپارێزێ. چونکە چاوییان لە بەردە و حەز بە خۆشبەختی و جوانییەکانی بیندراو ناکەن. بە پێچەوانەی ئەوان، چاوی ڕوون حەز بە خۆشبەختی و بیندراو دەکات. ئەم بارە دەروونییە و ئەم پەیوەندییەی خۆی لەگەڵ شاعیرەکان و لەگەڵ ئەم نێوەندەدا لە شیعرێکی تر بە ناوی، (ژیان لە دوو سەدە) هاودژییەکان و ململانێیەکان دەچنە ئاستێکی تر، ئەمیش بە پشتبەستن بە شکۆیی شیعرەوە شەڕی خۆی ڕادەگەیەنێت و دەچێتە پێشەوە، ئەمجارەیان لە ئاستی سکاڵا و دەربڕینی دەردەدڵ ناوەستێ و سنووری بیرکردنەوەی هێمنانە و ئارامبەخشانە دەبەزێنێ و چیتر ئەمیش بێدەنگ نابێ، دەست بۆ هێرشبردن دەبات، لە هەمانکاتیش، شیعرەکانی و داهێنانەکانی خۆی لە ئاستێکی بەرز دەنرخێنێ، تا ئەو ئاستەی، شیعر ئێسکی دەستی ئەو بۆ نێو دەستی خۆی دەگوازێتەوە، هێندەش لە خوداوەند نزیکە تا ئەو شوێنەی، خوداوەند دێرە شیعرەکانی لە ناوچەوانی بەرد هەڵدەکۆڵێت و خۆی بە ئەلف و بێی (بوون و نەبوون) دادەنێ. هێندە شکۆمەندانە لە خۆیی و داهێنانەکانی دەڕوانێ پێیوایە، لە شکۆییەوە جامی داهێنان و ئەفراندنەکانی قەت بە تاڵ نابێت، لەم ڕووبەڕووبوونەوەیەی ئەمجارەیان، شاعیرەکان بە مەنگۆل و دڵڕەش و بەدگۆ و دەروونکلۆر ناونابات، ئەمجارەیان بە (شاعیرە پاشخاپەڕۆک و دووپشکە خوودارەکان ناودەبات، کە لە ئاست داهێنان و ئەفراندن و شکۆی ئەو، چزووی شپرزەییان بەکارهێنا و ڕقی ئێسک توانەوەیان هەڵڕشت. لێرەدا یەک دوو دیمەنی شیعری (ژیان لە دوو سەدەدا) وەکو خۆی دەنووسینەوە.

شیعر هەی نان و ئاوم کە تۆ لە خۆکردی

بوویت بە برای خوێنی و شیریم و لە دەرگا و پەنجەرەوە هاتیت
دەستی بڕوا هێنانت لە لە خوێنو شیرمدا ڕواند
ئێستی دەستمت بۆناو دەستی خۆت گواستەوە
دەستی خدری زیندە ئێسکی تێدا نییە
شاعیرە پاشخاپەڕۆک و دووپشکە خوودارەکان
چزووی شپرزەییان بەکارهێنا ڕقی ئێسک توانەوەیان هەڵگرت

یان:

خوداوەند دێرەکانم لە ناوچەوانی بەرد هەڵدەکۆلێت
هەڵمی شێلانی قوڕی ئادەم دەست و پەنجەمی
گەرم کردەوە و ڕۆحی بوون و نەبوون لە ناخمدا دەسووتێت
شاعیرە پاشخاپەڕۆک و دووپشکە خوودارەرەکان
پێیان لە خۆڵەمێشی سووتانم دەبێ و مێروولە دەکات
لە ئاوێنەیەکی ڕەشدا دەمێننەوە

خودا شیعری لە بڕی هەموو شتێک پێبەخشیم
سوپاس بۆ بەشە دڵباشەکەی خۆم

بە بڕوای من هۆیەکانی ئەم کێشە و گرفت و ئەم ڕکابەری و ململانێیە لەگەڵ شاعیران و ئەم نێوەندە بۆ ئەوە دەگەڕێتەوە کە (سەباح ڕەنجدەر) بە زمانی شیعر و ستایلێکی جیاواز دەنووسێت، ئیتر هەندێک لە شاعیرانیش هەوڵدەدەن جیاوازییکانی ئەو بێبەها سەیر بکەن و لە داهێنانەکانی کەم بکەنەوە، بۆیە لە ململانێی بەردەوام و شەڕی بەردەوام دەمێننەوە.

شیعر و ڕۆمانسییەت

لەگەڵ ئەوەی شاعیر بە زمانێکی جیاواز دەنووسێت، لە نێو زماندا هێندە چڕ دەبێتەوە بە شێوەیەک کە، ئەم چڕبوونەوەیە بە (تەمومژ یان دەقی گران) ناوبنێن بەڵام، لەم کتێبەیدا دیمەنی ناسک و جوان دەبینین کە خوێنەر سەرسام دەکەن، هەرچەندە بە شێوەیەکی گشتی/ هەست و خەیاڵە ڕۆمانسییەکان کەمتر لەنێو شیعرەکانی (سەباح ڕەنجدەر) بەرچاو دەکەون بەڵام، ئەگەر سەیر بکەین لە شیعری (بەرەو ساکاربوونەوە):

خۆر سڕبووە
ڕوومەتی ئاسۆی پێ گەرم نابێتەوە
وەرە خەونم ناتوانم هیچت لەبارەوە بڵێم
ڕایەڵەکانی تاسەو ماڵئاوایی ون دەبن و دەردەکەونەوە
تووخوای جوان وەرە خەونم
بۆ ئەوەی ساکارانە بڕوانمە زەوی
با زەوی لە دڵتوندییەکیدا هەناسەیەکی من هەڵمژێت

یان:

دەمەوێت بە تەواوی تێت ڕابمێنم و بەوڕامانەوە بژیم
وەرە خەونم
مانگەشەوان لە نزیک کانی و ئاوێک
پێم بە کەناری پشوودان شۆڕدەکەمەوە و تێت ڕادەمێنم
لێم ڕامێنە لە مردن زیاتر لە ژیان پێت دەژیم

ئەم شیعرەی (سەباح ڕەنجدەر)، بە جیاواز لە ستایل و زمان لەگەڵ شیعرەکانیتری، شیعرێکی ناسک و پڕاوپڕە لە هەست و خەیاڵی ڕۆمانسییانە، چونکە خوێنەر بە شێوەیەکی ئاسایی لە گەڵ شیعرەکانی (سەباح ڕەنجدەر) وا بە ئاسانی ناگەنە بنج و بناوانی مەبەستەکان و بەم شێوە کۆنکرێتییە مانایەکی ڕۆشن و ڕوونییان دەستناکەوێت. بۆ کردنەوەی هێما و میتافۆر و وشە و ئاماژەکان، پێویست بە خوێندنەوەی زێتر و بە ڕامانی وردتر و قوولتر هەیە. بەڵام لەم شیعرە خوێنەر بە خوێندنەوەیەک تا ئاستێکی باش تێکەڵ بە دیوی ناوەوەی دەقەکە و خەیاڵەکان دەبیت. مانایەک و خوێندنەوەیەکی لەلا دەست دەکەوێت. (خۆرسڕ بووە، ڕوومەتی ئاسۆی پێ گەرم نابێتەوە)، لەم دێرە شیعرە دا پارادۆکسێکی زۆر بەهێز و زۆر سەرکەوتوو دەبینین، وێنە شیعرییەکەش زۆر هونەریانە و وەستایانە نەخشێندراوە و پڕاوپڕە لە شیعرییەت.. هەروەک هەموومان دەزانین، خۆر سەرچاوەی ئاگر و رووناکییە، بە شێوەیەکی ئاساییش، کاتێک پلەی گەرما لە ژێر سفر دا دەبێت، واتە لەبەر سەرمایەکی زیاد لە پێویست شتە سروشتیەکان سڕ دەبن و لە جووڵە دەکەون یان سست دەبن. مانای شیعرەکە وای لێدێت، خۆر لەبەر سەرمایەکی لەڕادەبەدەر سڕ بووە و ڕوومەتی ئاسۆی پێگەرم نابێتەوە، بەمانای ئاگر لەبەر سەرمادا سڕ بووە، (ئاگر و سەرما) دوو پێکهاتە و دوو شتی دژبەیەکن، بەیەکەوە گونجاندنی ئەم دوو دژە، سەلیقە و توانایەکی شیعری بەهێزی تیا بەدیدەکرێت.

وەرە خەونم ناتوانم هیچت لەبارەوە بڵێم/ هەروەک باسمان کرد، ئەم دێرە شیعرە وەک بوخچەیەک وایە، پڕیەتی لە نهێنی، نهێنییەکانیش پڕن لە شیعرییەت و جوانی.

تووخوای جوان وەرە خەونم

بۆئەوەی ساکارانە بڕوانمە زەوی

به زەوی لە دڵتووندییەکیدا هەناسەیەکی من هەڵمژێت

شاعیر زۆر پەرۆشانە، داوا لەکەسێکی نادیار و وەهمی دەکات بێتە خەونی، وە ئەوکەسەش بە ئەندازەی خودا پیرۆز و جوان و شیرینە لەلای. تووخوای جوان وەرە خەونم، پاڕانەوەیەکی پڕ لەبەرائەتی سۆفییانە، لەهەمانکات، پڕ لە عەشقێکی خودایی، وا هەستدەکرێ شاعیر لێرەدا لە بارێکی دەروونی شێواو و ئاڵۆزدایە، بە دیتن و نیگایەکی گەرمی ئەوکەسە، ئەگەر لەخەونیش بێت، ئارام دەبێتەوە و هێزی دێتەوە بەر و دەتوانێ، ساکارانە بڕوانێتە زەوی و زەویش لەم دڵەڕاوکێیە و لە دڵتووندییەکیدا ڕزگاری بێت و هەناسەیەکی ئارام هەڵمژێت.

وەرە خەونم مانگەشەوان لە نزیک کانی و ئاوێک
پێم بە کەناری پشوودان شۆڕدەکەمەوە و تێت ڕادەمێنم
لێم ڕامێنە لە مردن زیاتر لە ژیان پێت دەژیم

لێرەدا، هەست بە عەشقێکی تابڵێی ئەفسووناوی و ئەشقیایی دەکەین، هەستی ئەو عاشقە گەورانەی کە لەتاو عەشقەکەیان بە دەشت و چیاو کێوان دەکەوتن، ئەوانەی ئەفسانەیان دەخوڵقاند، وەرە خەونم..!/ لێم ڕامێنە/ لە مردن زێتر/ لە ژیان پێت دەژیم.. کەسێک وا دیارە وەکو هەناسە وایە بۆ ئەو، دەتوانێ وەک (موعجیزە) جووڵە و ژیانی ئاسایی پێ ببەخشێتەوە، یان هێزی ئەوەی پێ ببەخشێ، تا لە مردن دوورکەوێتەوە، تەنها داوا دەکات بێتە خەونی کارەساتەکەش لێرەدا ئەوەیە تەنها داوادەکات بێتە خەونی چونکە، ناتوانی هیچ شتێکی لەبارەوە بڵێت

پەیوەندی خۆی لەگەڵ ئەوی شاعیر

لە نێو کتێبی (من حەزدەکەم ئەوەندە بژیم)، خوێنەر بە خێرایی هەڵوێستە لەسەر خاڵێک دەکات و هەستی پێدەکات ئەویش، (پەیوەندی شاعیر لەگەڵ خودی خۆی، یان عەشق و خۆشەویستی بۆ شاعیرییەتی خۆی، واتە خۆیی و ئەوی شاعیر..!). ئەمە بۆ کەسی دووەمی تاک، بەڵام بۆ کەسی یەکەی تاک واتە، (من و خۆم) یان (خۆم و منی شاعیر..!) ئەم عەشق و خۆشەویستییە بۆ خود لە ئەفسانەی یۆنانییەکان و لەلای (سیگمۆند فرۆید) ناونراوە (نەرجسییەت). هەروەکو لە کتێبی (نەرسیسیزم) دا هاتووە، نەرجسییەت بە شێوەیەکی گشتی، ئەوکەسانە دەگرێتەوە، کە بۆ هەمیشە بیرو هۆشییان لەلای خۆیانە، خۆیان لە سەرووی کەسانیترەوە دەبینن، یان هەروەک (تیۆدۆر ڕۆبین)ی دەروونناس و نووسەر دەڵێ/ (کەسی نەرجسی لە دنیای تایبەتی خۆیدا دەژی و پێیوایە، هەموو دنیا هی ئەوە..!). ئەدەب و هونەر یان نووسین بەگشتی/ ئەو دەربڕینە هێما ئامێزەیە، بۆ ئەو دنیا پەنهان و شاراوەیەی نێوخۆمان. غەریزەکان و خەونە چەپێندراوەکان، ڕووبەرێکی فراوانی ئەم دنیا شاراوەیەن، (سەباح ڕەنجدەر) لەگەڵ کەسەکەی نێو خۆی، کە هەڵگری بوخچەی غەریزەکان و خەونە چەپێندراوەکان و مەیل و حەزو ئارەزووەکانییەتی، لە پەیوەندییەکی ڕۆحی نزیکدایە..! بە شکۆمەندییەوە باس لەو شاعیرە و ئەو کەسەی ناوەوەی خۆی دەکات، ئەو کەسەش (ئەوی شاعیرە..!)، کە لەنێو دنیای ئیلهام و سرووش و کەشوهەوای داهێناندا دەژی، وە لە پەیوەندی نێوان (ئەو و خۆیدا)، حەزدەکات، ئەوەکەی ناوەوەی، کەسایەتییەکی شاعیر بێت، (شاعیربوون) بکات بە شوناسی کەسایەتی خۆی، مەبەستمان ئەوی خۆی واتە (ئەوی شاعیر)، فەخر و

شانازی دەکات بەو شوناسە و بە شاعیربوونی خۆی، دەیەوێ بە شوناس و کەسایەتی شاعیری دەرکەوێت و بناسرێتەوە، چونکە لە کتێبی (لەگەڵ سایکۆلۆژیادا) هاتووە کە کەسێتی/ (دەمامکێکە دەیپۆشین، ئەو ڕوخسارەیە کە لەنێو خەڵکدا پێوەی دەرکەوین، ڕەفتارەکانمانی پێ دەنوێنین، مامەڵەی پێ دەکەین، کارەکانمانی پێ ڕایی دەکەین، پەیوەندییە کۆمەڵایەتییەکانمان پێ ڕێکدەخەین..!) هەروەها دەشڵێ (مەرج نییە ڕوخساری کەسێتی بە تەواوی ناوەوەی ئێمە یان جەوهەری ئێمە بخاتە ڕوو..!) یان هەر لەنێو ئەم کتێبەدا لە شوێنێکی تردا دەڵێ/ (کەسێتی لە حەقیقەتدا مرۆڤ خۆی نییە، بەڵکو ئەو ڕوخسارەیە کە لەبەردەم خەڵک خۆی پێیەوە نمایش دەکات و ڕەفتار دەنوێنێت..!). (سەباح رەنجدەر)ی شاعیر، وەک کەسێکی نەرجسی، هێندە سەرسامە بەو کەسایەتییە شاعیریەتیەی خۆی، کە (ئەوی شاعیر) لە سەرووی هەموو کەسێکیترەوە دەبینێ، شیعر وەک میرات و سەرمایەکی گەورە چاولێدەکات و وادەزانێت/ هەموو دنیا هی ئەوە..! ئەگەر بڕوانینە شیعری (گەیشتن بە خۆت)دا:

سوپاس بۆ ئەو دڵەی خۆم
هەزار ڕێگای هەیە بۆ گەیشتن بە ناوکی ڕووناکی
نایەڵێ دڵشکاو بم
بەو جۆرەی هەی دەتناسم
ناشکرێ ئاشنای کەسێ بم
ناشبمە برادەری کەسێک کە بمرێ

ئەو لە بنەڕەتدا، باوەڕی بە مردنی کەسی شاعیر و داهێنەر نییە، چ جای ئەوکەسە شاعیرە خۆی یان (ئەوی شاعیر) بێت..! کە هێندەی دنیا خۆشەویستی بۆ (ئەوی شاعیر) هەیە و عاشقانە بۆی دەڕوانێ.. ئەو پێیوایە/

دوای ژیان،ماڵی دەگوازێتەوە نێو گەردوونییەت و ئەبەدییەت، یانی ژیانی سەرمەدی و هەتاهەتایی، بۆیە برادەرایەتی کەسێک ناکات، کە بمرێ، دەبێ برادەرەکانیشی (هاوشان و هاوشوێن و هاوباڵای خۆی بن..!)، خۆی لە شوێنێکی بەرزەوە دەبینێت، ئەگەر کەسێک برادەری ئەو بێت، دەبێ لەو شوێنە بەرزە بوەستێ و لەو شوێنە بەرزە بڕوانێ، ئەگەرنا ناتوانێ بەوبگات و برادەرایەتی ئەم بکات..! بەو مەبەستەوە سوپاسگوزاری دڵی خۆیەتی، کە هەزار ڕێگای هەیە بۆ گەیشتن بە ناوکی ڕووناکی، دڵی ئەو، دڵی شاعیرێکی داهێنەر و جواننووسە، دڵی ئەو ماڵێکی ڕۆشنە و چراخانی ئەبەدییەت و گەردوونییەتە. دڵی (ئەوی شاعیر) بە هەزار ڕێگا بە ناوکی ڕووناکی بەستراوەتەوە، دڵی ئەو هەرگیز ناهێڵێ، ئەم دڵشکاو و نائومێد بێ، بەم دڵە گەورە چراخانییە پرشنگییە سەرمەدییەوە، نابێتە برادەری کەسێک کە بمرێ..! یان لە شیعری (شیعر ئەی ناوی خۆم)دا:

گۆرانیم گوت و بە ناخی خۆم گەیشتم
بە ناخی خۆم بگەم بە
تەورات و
ئینجیل و
قورئان
دەگەم

چەند بەرز و شکۆمەند لەخۆی دەڕوانێ..!؟ لە ڕێگەی گۆرانی گوتنەوە، لە ڕێگەی دەربڕینی غەریزەکانییەوە بە ناخی خۆی دەگات، (ناخی خۆی) هێندە شکۆمەند و بەرز و پیرۆزە، کە بەوناخە شکۆمەندییەی خۆی بگات بە مانای/ بە کتێبە پیرۆزە ئاسمانییەکان دەگات. گەیشتن بەناخی خۆی مانای

ئەوەیە، نزیکبوونەوەیە لە خوداوەند، ناخی خۆی، بە ئەندازەی کتێبە ئاسمانییەکان پیرۆز و پڕ بەهایە، هەروەها لە شیعری (قەڕاغی دەف)دا:

خودا لە بۆشایی نێوان ئەستێرە و مانگدا منی دۆزییەوە
دەستی گرتم و هێنامییە خوارەوە
لە سێبەری درەختی پیرۆزدا نیشتەجێی کردم
باڵندە هۆگرم بوون و بەرزییان کردمەوە بۆ ئاسمان
دووبارە خودا پێشکێشی زەوی کردمەوە
من لە شەوی تاریک و نووتەکدا
بەچرای دزانەوە نەهاتوومەتە ناو ژیان
لە ڕۆژی نیوەڕۆدا تاسە ڕسکاندمی
ڕیخۆڵەی ناوکم بوو بە چەرمی ورد دووراوی قەڕاغ دەف

دیارە هەر لەنێو ئەم لێکۆڵینەوەمان جارێکیتریش ئەم پارچە شیعرەم نووسیوە و خوێندنەوەم بۆ کردووە، ئەوەش هێما و مانای ئەوەیە، کە زۆرێک لە شیعرەکانی نێو ئەم کتێبە، زێتر لە خوێندنەوەیەک لە خۆدەگرن و وا پێویست دەکات، لە گۆشە و لە دیدگای تروە لێی بڕوانین و قسەی لەسەر بکەین. ئێمە لە خۆڕا نییە، کە باس لە نەرجسیەت و خۆشەویستی بۆ خود دەکەین، دیارە ئەنجامگیری و گۆشەنیگاکانمان لە شیعرەکانەوە سەرچاوەیان گرتووە، شیعرەکان خۆیان قسە دەکەن. شاعیر دەڵێ (خودا لە بۆشایی نێوان ئەستێرە و مانگدا منی دۆزییەوە..!) ئەو پێیوایە/ (ئەوی شاعیر) کەسێکی ئاسایی نییە، ئەو لە سەرووی خەڵکانی ترەوەیە..! لە شوێنە بەرزەکانی ئاسماندا دەژی، خودا ئەوی لە نێوان بۆشایی ئەستێرە و مانگدا

دۆزیوەتەوە، خودا خۆی دەستی گرتووە، وەک دیارییەک بە ژیان و مرۆڤایەتی بەخشیوە، هێناوییەتە خوارەوە و لە سێبەری درەختی پیرۆز نیشتەجێی کردووە، کاتێک لە پێناسەی نەرجسیەت دا گوتمان/ کەسە نەرجسییەکان خۆیان لە سەرووی خەڵکانی ترەوە دەبینن..! ئەوەتا ئەو شاعیرەمان چەند خۆی بە جیاواز و لە سەرووی خەڵکانی ترەوە دەبینێت. لە ئاسماندا لە دایک بووە، لەوێدا/ لە شوێنێکی بەرز دەژی. لەسەر زەویش لە ژێر سێبەری درەختی پیرۆزدا نیشتەجێ دەبێ..! هەم لە ئاسمان هەم لەسەر زەوی، لە سەرووی خەڵکانی ترەوەیە، بە پێی حیکایەتە مێژوویی و ئایینیەکان، خوداوەند کە ئادەمی لە بەهەشت وەدەرنا فڕێیدایە سەرزەوی، لەژێر سێبەری درەختی پیرۆز نیشتە جێی نەکرد. واتە (ئەوی شاعیر) لەلای خوداوەند لە (ئادەم) کە باوکی هەموو مرۆڤایەتییە، پیرۆزتر و خۆشەویستترە. پەیامبەرەکان، هەریەکەیان لە سەر زەوی لە ماڵ و لە شوێنێکی ئاسایی لە دایکبوون و ژیاون، هیچ کامێکییان لەژێر درەختی پیرۆز نیشتەجێ نەببوون. (ئەوی شاعیر) لەلای خوداوەند لە پەیامبەرەکانیش پیرۆزتر و خۆشەویستر بووە، لە ژێر درەختی پیرۆز نیشتەجێی دەکات، باڵندەکان هۆگری دەبن و بەرزی دەکەنەوە بۆ ئاسمان بەڵام، ئەو شاعیرە و خاوەنی شکۆمەندی شیعر و داهێنانە، کەسێکی جیاوازە، پیرۆز و شکۆمەندە لەلای خودا، لەسەرووی خەڵکانی ترەوەیە، خودا دووبارە پێشکەشی زەوی دەکاتەوە. ئەو بەم هێزە و بەم سەروەری و بەم بەرزەفڕیی و بەم هەموو عەشقە گەورەیەیەی بۆ خود، دەڵێ/ من لە شەوی تاریک و نووتەکدا بە چرای دزانەوە نەهاتوومەتە نێو ژیانەوە، ئەم کەسێکە هێزی ئەفراند و هێزی شیعری لەگەڵدایە، کە پێویستی بە چرای دزان نییە، خۆی واتە (ئەوی شاعیر) خۆرەتاوێکی چراخانی و ڕۆشنە، هەمیشە لە نێو شەوە تاریک و نووتەکەکاندا دەدرەوشێتەوە..! ئیتر ئەوە ئەوپەڕی عەشقێکی بێوێنەیە بۆ خود من وەکو (ناڵە حەسەن) لە قەسیدەی (دەقی تەمەن) ئەم هەستی نەرجسیەتە و ئەم بەرز ڕوانین و خۆشەیستییەم

بۆ خود یان وەک منێکی باڵا بەرجەستە کردووە، لە بەشی یەکەمی (دەقی تەمەن) لە شوێنێک/ باس لەوە دەکەم کە (لەنێو خەڵوەتگەی ژینی من، ژنێک سەرسامە بە پەنجەکانم، یەکێکی تر بە سمێڵی سوورم، یەکێکیتر بە نیگاکانم...)، دواتر دەڵێم/

سەیرەکە لەوەدایە
منیش سەرسامم بەخۆم
هەرخۆم و هەرخۆم و هەرخۆم
خۆمی تاک و تەنیا
خۆم تا ئەبەد خۆم

هەر لە قەسیدەی (دەقی تەمەن) لە بەشی دووەمدا، لە کۆپلەی ژمارە شەش موخاتەبەی بەرامبەرەکەم دەکەم، کە دەکرێ بەرامبەرەکەم، دوڵبەرەکەم یان هەرکەسێک بێ بەڵام/ کەسێکی نزیک، حەزدەکەم ئەوکەسە لە هەموو کەس بەختەوەرتر و ئاسوودەتر بێت، بەڵام لەخۆم نا، ئەوەش ئەوپەڕی نەرجسیەت و خۆشەویستییە بۆ خود، شیعرەکە:

من حەزدەکەم
هەموو ژیان لەنێو تۆدا بتوێتەوە
تۆش لەنێو من
من حەزدەکەم
تۆ لە هەموو مەخلوقاتێک ئاسوودەتر بیت
منیش لە تۆ

دیاره لەنێو (دەقی تەمەن) دا، زۆرێک لە خوێنەرەکانم درکییان بەم هەستە نەرجسییە و بەرز لەخۆڕوانینەم کردبوو، بۆیە لە دیدارێک و لە وتووێژێکی شیعریم، لەگەڵ شاعیر و ڕۆژنامە نووس (فەهمی نەبی) کە ئەم دیدارەمان لە یەکێک لە ژمارەکانی گۆڤاری (هەنار) بڵاوبۆتەوە، کە لە یەکێک لە پرسیارەکان لێمدەپرسێ و دەڵێ/ لە ڕوونکردنەوەیەکت نووسیوتە (شاعیر لەم دەقە منی خۆی لە سەرووی هەموو منەکانی دەوروبەر دەبینێت) لە پشتی ئەم دەربڕینەت دەتەوێت چیمان پێ بڵێیت؟ منیش لە وەڵامدا دەڵێم (دەمەوێت بڵێم، ئەم ڕۆژگارە بەسەرچووە بڵێین (کوردم و ناتوێمەوە ناتوێمەوە...!) ڕۆژگارە سەختەکان بەسەرچوون و ئێمەش نەتواینەوە، دەمەوێت بپرسم/ ئێستا چۆن لە خۆمان و بوونمان دەڕوانین؟! چ ئاست و تەوەقوعێکمان هەیە بۆ خۆمان و بۆ ژیانمان؟ دەمەوێت بزانم لەم دەورانی دوای پۆستمۆدێنیزم و لەنێو ئەم هەراو زەنای تەکنەلۆژیایە خۆمان لە کوێی هاوکێشەکان دەبینین..؟ شاعیر لەم دەقەدا، بە دیدێکی مۆدێرنەوە منی خۆی لە ئاستێکی بەرز دەبینێت، هێندە بەرز، تا ئاستی ئەوەی/ هەموو خۆشییەک و بەختەوەرییەک و جوانییەکی ژیان بۆخۆی بە ڕەوا دەبینێت.. لەهەمانکات، خوازیارە هەر تاکێکی کۆمەڵگاکەی لەم ئاستە بەرزە بۆ خۆیی و ژیان بڕوانێت، پێیوایە وەکو کورد، کاتی دەست ماچکردن و چەمانەوە بۆ بەرامبەرەکەی بەسەرچووە، تاکی کورد لە بەرزترین ئاست تا نزمترین ئاست، هەر جێگا و ڕێگایەک و هەر پلەوپایەکی بەرپرسیارێتی هەبێت، دەبێت خۆی لەم ئاستە بەرزەدا ببینێت، بە تایبەت لە بەرامبەر ئەوانیتر، یان پێویستە تاکی کورد دەستبەرداری ئەم ڕۆحە شەرمنۆکی و خەجوولییە ڕۆژهەڵاتییە بێت، وا خەریکە ڕۆح و بوون و خەونەکانمان وێران دەکات..!) سەباح ڕەنجدەری شاعیریش هەمان هەستی نەرجسی، هەمان ئەوی باڵای، هەمان عەشق و خۆشەویستی، بۆ (خۆدی خۆی) بە تایبەت، بۆ (ئەوی شاعیر) لەم کتێبەیدا، بە شێوەیەکی تۆخ بەرجەستە و وێنای کردووە، واتە/ سەیری خۆ کردن بە دیدێکی جیاواز لە خەڵکیتر و بینینی خودی خۆی

لە سەرووی خەڵکانیترەوە. ئەمەش کرۆک و ناوکی نەرجسیەتە، یان لە شیعری (ئادەم لە سێ وێنە)دا:

بەناو ئەو بۆشاییانەشدا دەپەڕمەوە
کەوتوونەتە نێوان ژیان و مردنەوە

بەناو ئەو بۆشاییانەشدا دەپەڕمەوە، کەوتوونەتە نێوان ژیان و مردنەوە. بەرز لەخۆڕوانین وعەشقێکی نەرجسی بێگەرد بۆ خود، زۆر بە قووڵی لەم دێرە شیعرەی سەرەوە هەست پێدەکەین، ئەویش (بۆشایی نێوان ژیان و مردن) هەموو کەسەکان لەم بۆشاییەدا بێدەنگن، یان ناتوانن بەنێو ئەم بۆشاییەدا ڕەت ببن، ئەم بۆشاییە ڕووبەری بێدەنگی و ونبوونە، مرۆڤەکان لەنێو ئەم بۆشاییەدا ون دەبن...؟ بەپێی لێکدانەوە ئایینیەکان و کتێبە ئاسمانییەکان/ بۆ نموونە کەسێک کە دەمرێ، دوای ماوەیەک ئەگەر بەهەشتی بێت. لە بەهەشت زیندوو دەبێتەوە بۆ تاهەتا لەوێدا دەژی..! خۆ ئەگەر دۆزەخیش بێت، ئەوا لە دۆزەخدا لەنێو ئاگردا دەمێنێتەوە. لەم بۆشاییەی ژیان و مردن هیچ دەرکەوتنێک و هیچ سیمایەکییان دیار نابێت، بەڵام/ ئەم بەنێو ئەو بۆشاییەشدا ڕەتدەبێ و بوون و جووڵەی هەیە، کە کەسانیتر لە نێو ئەم بۆشاییەدا بێدەنگ و ونن، هۆکارەکەش، (ئەوی شاعیر) وەک کەسێکی ئاسایی نامرێ، لێرەدا/ وەکو گوتمان، مردن لە جووڵە کەوتنی بایۆلۆژییانە نییە بۆ ئەو، ئەو لەنێو ژیان و لە بۆشایی نێوان ژیان و مردن، لەنێو مردن و لە دوای مردنیش و ئەو هەر دەژیت، چونکە ئەو شاعیرە و خودان شیعر و داهێنانە، لەنێو گەردوونییەت دا بۆ تاهەتا دەمێنێتەوە، دوا فاکت و نموونەمان بۆ نەرجسیەت و شیعری (بەرزبوونەوەی باج)دا:

نواڵە لە ئێسکی حەوتەمی تەنیشتم
خوێن و دەماری خەمڵی و جۆشا

پڕبەپێ بەناو سپیندارەکان هەڵات و سێبەری بۆ پەیدا کردن
بۆنی هەڵاڵان و ئارەقەی زیندووبوونەوەی
بەدوایخۆیدا بڵاو کردەوە
منی نەرگسی بەدوای خۆمدا غارمدا و دوورکەوتەوە

بڕۆننێ/ نواڵە لە ئێسکی حەوتەمی ئەو، خوێن و دەماری دەخەملێ و جۆش دەدا و بە جووڵە دەکەوێ، پەراسووی حەوتەمی ئەو دەبێتە هێزی جووڵە بەخشین و جۆشدان بە نواڵە، نواڵەش سێبەر بە سپیندارەکان دەبەخشێ یان چێدەکات. بۆنی هەڵاڵان و ئارەقەی زیندووبوونەوە، بەدوایخۆیدا بڵاو دەکاتەوە، بۆن و بەرامەی هەڵاڵەیی و هەناسەی زیندووبەوونەوەش بە سروشت و دەوروبەر دەبەخشێ، نواڵە ئەم کارە پیرۆزە دەکات، هەناسە و ژیان بە سروشت دەبەخشێ، بەڵام ئەو هێندە کەسێکی نەرگسی و خۆویستە یان عاشق بە خودی خۆیەتی بە تایبەت، (ئەوی شاعیر) یان خۆی هێندە لە ئاستێکی بەرز دەبینێ، بەرەو نواڵە ناڕوات بەدوای خۆیدا غاردەدات و نواڵەش دوور دەکەوێتەوە، ئەو لەنێوان/ ئەوی شاعیر و نواڵە، بێگومان ئەوی شاعیر واتە خودی خۆی هەڵدەبژێرێ، بە دوایخۆیدا غاردەدات چونکە، ئەو لە بنەڕەتەوە کەسێکی نەرجسی و عاشق بە خودی خۆیەتی، هەموو جوانییەکانی دنیا، شکۆمەندییەکانی دنیا لە خودی خۆیی و لە ئەوی شاعیر دەبینێتەوە، ئەو تا خودی خۆی لێوە دیار بێت ناتوانێ بەرەو نواڵە غاربدات.. دەبێ ئەوەشمان لەبیر نەچێت نەرجسییەت پێنج ستەیگ یان پێنج جۆری هەیە، بەڵام ئەم نەرجسیەتەی (سەباح رەنجدەر)، کە لەنێو ئەم دەقە شیعرییانە بەرجەستەی کردووە، لە چوارچێوەی ستەیگی یەکەم و دووەمی نەرجسییەت، جێگای دەبێتەوە ئەوانیش (نەرجسیەتی نێرایەتی و نەرجسیەتی ئەدگاری)، هەروەکو لە لێکۆڵینەوە و باسەکانی (فرۆید) ئەوە دەخوێنینەوە،/ هەرزوو لەساڵی ١٩١٤ (فرۆید) وەکو بابەتێکی جدی دەستی بە لێکۆڵینەوەی (نەرجسییەت) کرد.

لەوەوە دەستی پێکرد، لە وردبوونەوەی بنەڕەتی دەستەواژەکە، کە (ئەو تاکانەی ڕوانینێکی زایەندییانەیان هەیە بۆ جەستەی خۆیان)، هەرزوو ئەوەی بینی کە زۆرێک، لەم سیمایانەو بەم ئەدگارانەوە، لە زۆربەی کەسەکان بەدیدەکرێ، هەرچەندە ئەم نەرجسیەتە بەشێک بێت لە (گەشەکردنی ئاساییانەی زایەندی لە ڕەگەزی مرۆڤدا)، لە بنەڕەتەوە بە پێی لێکدانەوەکانی فرۆید، (ئێمە دوو سەرچاوەی زایەندیمان هەیە، یەکێکیان خودی خۆمان و ئەویتریان، ئەوەی چاودێریمان دەکات)، بەپێی ئەم بیرکردنەوەیە، (فرۆید) وایادەنێت/ ئەگەر نەرجسیەتی بەرایی لە هەر کەسێکدا هەبێت، دوای تێپەڕبوونی کات خۆی بەدەردەکەوێت، کە ئەمەش لایەنێکی پۆزەتیڤە بۆ هەرکەسێک، کە بەم شێوەیە و لەم ئاستە بەرزە لە خودی خۆی و لە داهێنان و ئەفراندنەکانی خۆی بڕوانێ، ئەم بیرکردنەوە و ئەم تێڕوانینەی بۆ خودی خۆی، هەروەها داواکردن بۆ ئاستێک و شێوە ژیانێک کە شایستە بێت بە مرۆڤ و پیرۆزی و گەورەیی مرۆڤ بەتایبەت، مرۆڤی دەستڕەنگین و خەیاڵڕەنگین و داهێنەر.. پێویستە مرۆڤەکان لەسەر ئەوە ڕابێن کە ئاستێکی بەرزی ژیان لە ڕووی ڕیفاهییەت و خۆشگوزەرانی بۆ خودی خۆیان داوابکەن و لە هەوڵی بەدەستهێنانی ئەم جۆرە ژیانە بن.

مردن و کۆتایی

لە کۆتایی کتێبەکەدا، شیعری ژمارە (٠) واتە (بانگەوازێک بۆ گۆڕهەڵکەن)، دووبارە بۆتەوە، بۆتە شیعری ژمارە (٨٠) بە هەمان ناوەڕۆک و تایتلەوە، ئەو گەمەکردنی دووبارەبوونەوەیە، چەندین ئاماژە و مانای جیاجیا لەخۆدەگرێت، دەیەوێت لە پشتی ئەم گەمەوە پێمان بڵێت، بۆ ئەو، نەژیان بردنەوەیە و نەمردنیش دۆڕان، بۆ (سەباح رەنجدەر)ی شاعیر، هاتنە نێو ژیان و چوونە دەرەوە لە ژیان، یەک مانای هەیە، ئەویش بەردەوامبوونی ژیانە لە شوێنێکی تر و لە نێو ڕووبەرێکی تر، مردن بۆ ئەوی شاعیر، ماڵێکی تری ژیانە...! لێرەدا شاعیر لە ڕێگەی مردنەوە، دەیەوێت هاوکێشەی ئایندەی خۆی بەیان بکات، ئایندەی خۆیی و (ئەوی شاعیر)، دەیەوێت ئەوە بڵێت، ئەو حەزدەکات هەشتا ساڵ بژی و ئینجا بمرێت، ئەویش دەمرێت، وەک مردنی برا و باوک و دایک و هەرکەسێکی تر، ئەوە مرۆڤە داهێنەرەکانن نامرن، لەنێو مردندا دەژین و دەگەنە ماڵ و نیشتیمانی ئەبەدییەت، لە نێو شیعرەکەدا، دوو بەرواری بۆ نووسیوین، ڕۆژی هاتنە نێو ژیان (١٩٦٥/١١/١٨)، بەرواری ماڵئاواییکردن لە ژیان (١٨/ ١١/ ٢٠٤٥)، لە هەمانکات، هەواڵی جێگۆڕکێی (سەباح سابیر حەسەن)، ئێمە گوتمان مردن لای ئەو، یان بۆ ئەوی شاعیر/ (لە جووڵە کەوتن و وەستانی کۆئەندامەکانی جەستەی نییە) مردن، تەنها جێگۆڕکێیە، لە نێو ماڵی ژیان دەگوازێتەوە بۆ نێو ماڵی مردن، لەوێوەش بۆ نێو ماڵی ئەبەدییەت، چونکە خۆی لە شیعرەکەدا دەخوازێ و دەپرسێ (ئەرێ مێژوو لە کتێبی چەندەمی ئاسمان، بەشێکم بۆ تەرخان دەکات..؟)، ئەوەش هێمایە بۆ گەیشتن بە سەرمەدییەت و مانەوە لەنێو ئەبەدییەت دا، بەڵام بەپێی ئاماژە و هێماکان، ئەو دەیەوێت لە کۆتایی ئەم کتێبەدا، حیکایەت و ڕۆمانی ژیانی (خۆیی و

ئەوی شاعیر)مان بۆ بنووسێتەوە، لە ڕەسمکردنی چەند هاوکێشەیەک، ئەو داوای کردووە و حەزدەکات (هەشتا ساڵ) بژیت.. وەک خۆی (سەباح سابیر حەسەن)، سەباح ی هاوڵاتی، سەباح ی باوکی منداڵەکانی، بەروارەکانی بۆ خۆی نووسیوە، بەرواری یەکەم هی لەدایکبوونیەتی، بەرواری دووەمیش/ ڕۆژ و ساتی مردنییەتی، خۆی وەک سەباح سابیر، دەیەوێت بمرێت، وەک مردنی هەرکەسێکیتر. واتە حەزدەکات تەنها هەشتا ساڵ بژی. بەڵام (ئەوی شاعیر) واتە/ (سەباح ڕەنجدەری شاعیر)، دەخوازێت بمێنێتەوە و بۆ تاهەتایە بژی، داوادەکات، مێژوو لەنێو کتێبە ئاسمانییەکان شوێنێکی بۆ دیاری بکات، مردن بۆ ئەوی شاعیر، تەنها جێگۆڕکێیەکەو هیچی تر، لە نیو ماڵی ژیانەوە بۆ نێو ماڵی مردن، وەک چۆن خۆی/ بە نان و ئاو و ئاگری خۆیەوە هاتۆتە نێو ژیانەوە، (ئەوی شاعیر)یش بە هەمانشێوە، بە نان و ئاو و ئاگری خۆیەوە، لەسەر دووباڵی فریشتەکانەوە، بە هێز و شکۆی شیعرەوە، بە نێو ماڵ و بۆشاییەکانی مردن ڕەت دەبێ و دەگاتە نێو ماڵی گەردوونییەت و ئەبەدییەت، لەوێدا/ تا ئەبەد دەمێنێتەوە، کەواتە هاوکێشەکان بەم جۆرە دەبن.

خۆی واتە، سەباح سابیر حەسەن/ ژیان + مردن = (ڕەشبوونەوە)

یان/ ئیرۆس + ساناتۆس = ڕەشبوونەوە و مردن..!/ بەڵام،

ئەوی شاعیر واتە، سەباح رەنجدەری شاعیر،

ژیان + مردن = مانەوە (ئەبەدییەت)..! یان،

ئیرۆس + ساناتۆس = ئەبەدییەت...!

چونکە (ئەوی شاعیر)، لە شیعر هێندە نزیکە، پوورەی شیعر دەوری گرتووە و شیعر لە دڵەوە نوێژی لەسەر دەکات، دەیەوێت، دیمەنە جیاوازییەکانی نێوان خۆی و ئەوی شاعیر ڕەسم بکات و پیشان بدات، ژیانی دووکەسی نێو یەک جەستە، کەسێکی ئاسایی و کەسێکی شاعیر و داهێنەر، بۆیە/ مردن بۆ خۆی یانی ڕەشبوونەوە، یانی مردن و لە جووڵە کەوتن، یانی بێدەنگ بوونی بۆ تاهەتا، بەڵام بۆ (ئەوی شاعیر)، مردن یانی بەردەوامبوون و ژیانەوە، ڕەتبوون

و ڕاکشان لەسەر باڵی باڵندەکان، قسەکردن و گوتنی حیکمەتەکان. زەمەن بۆ خۆی (هەشتا ساڵ)، بۆ ئەوی شاعیر (تا هەتا و ئەبەدییەت).. شوێن/ بۆ خۆی واتە (سەباح سابیر حەسەن)، لە ڕێگەی دایک و باوکێکەوە، لەنیو سکی دایکییەوە، هەناسەی وەبەرهاتووە دواتر لەوێوە هاتۆتە نێو ژیانەوە، لە شوێن و ماڵێکی ئاسایی ژیاوە، بەڵام، ئەوی شاعیر، لە ناشوێن هاتۆتە بوون، لەنیو بیرکردنەوە و خەیاڵ، دواتر لەنێو ڕووبەری زمان، بە قەوڵی (مارتن هایدگەر)، زمان ماڵ و نیشتیمانی هەمیشەیی بوونە، ئەوی شاعیر کەسێکی کۆچەری بێ شوێن و بێ ماڵە، لە ئاسماندا، لەنێو بۆشاییەکانی نێوان ئەستێرەکان خودا دەیدۆزێتەوە، دەستی دەگرێت و دەیهێنێتە سەرزەوی، لە ژێر سێبەری درەختی پیرۆز نیشتەجێی دەکات، بەڵام چونکە ئەوی شاعیر، کەسێکە، کۆچەری و ماڵی ئەو لەنێو بۆشایی و ناشوێن دایە، بۆیە لەژێر سێبەری درەختی پیرۆز ئارام ناگرێ و باڵندەکان هەست بە نیگەرانییەکانی دەکەن و دەیگەڕێننەوە بۆ بۆشاییەکانی ئاسمان و شوێنە بەرزە نادیارەکان، (ئەوی شاعیر) خاوەن دڵێکە، هەزار ڕێگای هەیە بۆ گەیشتن بە ناوکی ڕووناکی..!، ئەو بە زمانی تەورات و ئینجیل و قورئان دەدوێت، هەمیشە دەمی پڕ قسەیە، ئەوی شاعیر کەسێکە لە نەوەی خوداکانە، (قومرییەکی دڵڕووت قاچەکانی لەسەر شانی گیردەکات و دەیگەیەنێتە ماڵی خودا)، (ئەوی شاعیر) کەسێکە، شیعر نان و ئاوییەتی و بە شێوەیەکی سروشتییانە بۆتە برای خوێن و شیری، شیعر ئێسکی دەستی ئەو، بۆ ناو دەستی خۆی دەگوازێتەوە، بە هێز و شکۆی شیعرەوە دەبێتە/ ئەلف و بێی بوون و نەبوون..! شیعر لە توانایدا هەیە، ناوەڕۆک و جەوهەری مرۆڤ و بوون، بنەخشێنێ و ڕەسم بکات..! شیعر دەتوانێ کرداری بە ئەزموونکردنی مەعریفە و پردی پەیوەندییەکانی نێوان وەهم و حەقیقەت بێت..! ئەوی شاعیر کەسێکە، خودا شیعری لەبری هەموو شتێک پێ بەخشیوە، واتە شیعر، تاقە میرات و سەروەت و سامانی ئەوە، هەروەها خوداوەند/ دێرە شیعرییەکانی لەناوچەوانی بەرد هەڵدەکۆڵێت..! (ئەوی شاعیر) کەسێکە، کە بەڕێگادا دەڕوات درەختەکانی ئەمبەر و ئەوبەری ڕێگاوبان فەرمووی لێدەکەن و پێی دەڵێن/ ئەی

سروودی سروودەکان تێپەڕە..! یان دایکە سروشت/ دەزووی گەورەمەندی و سەرمەدی لە پەنجە دەئاڵێنێت، تا هێزی ئەوەی پێ بێت بەنێو بۆشاییەکانی ئاسمان و زەوی و بۆشاییەکانی نێوان مردن و ژیان تێپەڕێت و بگاتە نێو ماڵی ڕۆشنی ئەبەدییەت..! (ئەوی شاعیر) لەنێو بیرکردنەوە و لەنێو خەیاڵ و ڕووبەری زمان، لەنێو داهێنان و ئەفراندنەکانی شیعر/ زێتر لە چارەگە سەدەیەکە، لە نێو گەمەکان و نیگەرانییەکان و گومانەکان و پرسیارەکان.. لەسەر پشتی شەپۆلی وشەکان و ڕستەکان و دەستەواژەکان دەخولێتەوە، کەسێکی ماندووە، ماندوو ماندوو ماندوو، باڵندەکانیش بە خاتری ئەو فڕینەکانییان دوادەخەن، تا پشوویەک بدات، دواتر بیگەڕێنن بەنێو ڕووبەری بۆشاییەکانی جوانی، لەسەر پشتی باڵندەکانەوە بەیەکەوە، خۆیی و هێزی شیعر، خۆیی و شکۆی داهێنان، تادەگاتە ماڵە ڕۆشنەکەی ئەبەدییەت، لەوێدا لەژێر سێبەری درەختی پیرۆز تاهەتا دەمێنێتەوە.. (سەباح ڕەنجدەر)ی شاعیر لە کۆتایی ئەم کتێبەیدا، دەیەوێت/ بە قەڵەمێک کە پڕە لە مەرەکەبی (هێزی شیعر و هێزی ئەفراندن)، بە خەتێکی درشت بنووسێت/ سڵاو لە مرۆڤی گەورە، سڵاو لە گەردوونییەتی شیعر، سڵاو لە داهێنان.

سیپتەمبەری ٢٠١٧

سەرچاوەکان

-ـ کتێبی (حەزدەکەم ئەوەند بژیم)، شیعر/ سەباح ڕەنجدەر.

- Postmodern American Poetry
Norrton Anthology
Edited by Poul Hoover

- Life and Dewth Drives

- Sigmund Freud

-ـ کتێبی (نیچە فەیلەسووفێکی بەرزەفڕ)، وەرگێڕانی/ حەیدەر عەبدوڵڵا.

-ـ کتێبی (تیۆری ئەدەبی)، نووسینی/ تێری ئیگلتن، وەرگێڕانی عەتا قەرەداغی.

-ـ کتێبی (لە دیارەوە بۆ نادیار)، نووسینی/ بەختیار عەلی.

-ـ کتێبی (لەگەڵ سایکۆلۆژیادا)، نووسینی/ سۆزان جەمال.

-ـ کتێبی (ئەدۆنیس ئەفسوونکاری وشەکان)، وەرگێڕانی/ عەبدولمتەڵیب عەبدوڵڵا.

-ـ کتێبی (نەرسیسیزم)، نووسینی/ ئەلیکساندەر لۆوین وەرگێڕانی/ ناڵە حەسەن.

-ـ گفتۆگۆی (ناڵە حەسەن و دەقی تەمەن)، سازدانی/ فەهمی نەبی، گۆڤاری (هەنار) و سایتی (ئەمڕۆ).

-ـ بەشی یەکەم و دووەمی قەسیدەی (دەقی تەمەن)، ناڵە حەسەن.

-ـ وتاری (چەمکی مردن لە فەلسەفەی « مارتن هایدگەر « دا)
نووسینی، ع. غەریب، ژمارە (٢٢٩) ی گۆڤاری (ڕامان).

-ـ بەشی (پێنجەم) لە گفتوگۆی ڕۆژنامەی (هاوولاتی) بەناوی
(فەلسەفەی مارتن هایدگەر و گفتوگۆ لەگەڵ د.محەمەد کەمال)سازدانی/ شوان ئەحمەد.

شیعر و فەلسەفە، یان فەلسەفە و شیعر

شیعر و فەلسەفە دوو چەمکن پەیوەندی بەهێز و توندوتۆلیان لەگەڵ یەکدا هەیە، زۆرجاران وەک دوو هێڵی تەریب هەندێکجاریش پێچەوانە و دژ، پەیوەندییەکە تا ئاستی ئەوەی، هەندێکجار شاعیران بیرۆکەی فەلسەفی لە نێو شیعرەکانییان بەرجەستە دەکەن، یان هەندێک لە فەیلەسوفەکان بە زمانی شیعر بابەت و فەلسەفەکانییان دەنووسنەوە، هەندێک لە نووسەران و ڕەخنەگران هاوڕانین لەگەڵ ئەم پەیوەندییەدا و پێیانوایە، شیعر و فەلسەفە لە دوو کایەی تەواو جیاواز ئیش دەکەن و نابێت تێکەڵاوی یەکترییان بکەین، بە مانایەک، لەگەڵ بە (شیعرکردنی فەلسەفە) و یان (بە فەلسەفەکردنی شیعردا) نین. ئێمە لەم وتارەماندا، هەوڵدەدەین لە ڕووبەرێکی فراوان باس لە شیعر و زمانی شیعر و پەیوەندییەکانی فەلسەفە و شیعردا بکەین، لەم ڕاستایەش، وەڵام بە زۆرێک لە پرسیار و ناڕۆشنییەکان بدەینەوە. بەر لەهەرشتێک، شیعر مێژوویەکی دوورودرێژی هەیە، لە سەردەمی (سۆمەرییەکان) دا، (داستانی گلگامێش)، وەک دەقێکی زۆر کۆنی شیعری بە فۆڕمی ئێپیک نووسراوە، دەگەڕێتەوە بۆ سەدەی سێیەمی پێش زایین، بەڵام بە بڕوای من، مێژووی شیعر لەم بەروارەش کۆنتر و دێرینترە، مێژووی شیعر/ دەگەڕێتەوە بۆ مێژووی مرۆڤ، پێش پەیدابوونی نووسین، لەوکاتەی مرۆڤ توانای بیرکردنەوەی پەیدا کرد، توانای ئەوەی پەیدا کرد، لە ئاکامی بیرکردنەوە بە نێو خەیاڵدا ڕۆبچێ، یان قسەبکات و گۆرانی بڵێ، لەوکاتەدا شیعر پەیدا بووە.. بەڵام، لەم وتارەماندا کاری ئێمە ساغکردنەوەی مێژووی شیعر نییە، لێرەدا واز لەم مێژووە کۆنە

دەهێنین و لە یۆنانی کۆنەوە دەست پێدەکەین.. لە سەردەمی یۆنانی کۆن، شیعر دوو جۆر بووە،

یەکە/ شیعری ئیپیک

دووەم/ شیعری لیریکئەم دوو جۆرە شیعرەش، دوو جۆر لە فۆرمی شیعرین، (ئیپیک) فۆڕمێکە بەم جۆرە شیعرە درێژانە گوتراوە، کە چیرۆک و ئەفسانە و داستان و بەسەرهاتە تراژیدییاکان و مێژوویەکانی پێنووسراوەتەوە، پێشەنگی ئەم فۆڕمە شیعرییەش (هۆمیرۆس) بووە، کە لە سەردەمی (سەرەتای سەدەی هەشتەم و تا ناوەڕاستی سەدەی نۆیەمی پێش زایین ژیاوە) باشترین دوو دەقی هۆمیرۆس (ئەلیادە و ئۆدیسە) ن کە بە فۆڕمی ئیپیک نووسراون.. هەروەها (لیریک)/ بەمجۆرە شیعرانە دەگوترێن، کە مامەڵە لەگەڵ هەستەکان و غەریزەکانی مرۆڤ دەکەن. بۆ شێوازێکی ڕۆمانسییانە و بە زمانێکی سادە و لەزەتبەخش و ئیرۆسییانە، بە هارمۆنی و مۆسیقایەکی هەست بزوێن. پێشەنگی شیعری لیریکیش (ئارکیلۆکەس و سافۆ و ئالکمان و ئالسییەس) بوون، (سافۆ) ژنە شاعیرێکی نێوداری شیعری لیریکە و لە مێژووی شیعردا، بە یەکەمین شاعیری (مێ) دەژمێردرێ. دەتوانین بڵێین لەم سەردەمەی یۆنانی کۆن، سەردەمی زێڕینی شیعر بووە. زمانی شیعر لەم سەردەمەدا، زمانی فەلسەفە و مەعریفە و زمانی ئایین و بە کورتییەکەی/ زمانی دەربڕین بووە.. لەم سەردەمەدا، شانۆگەری بە هەردوو جۆرەکانییەوە، واتە (کۆمیدی و تراژیدییەوە) لە هەناوی شیعردا پەیدا بوون. ئەوەتا هەردوو فەیلەسوفی ناودار (ئیپمادۆکلیس و پارمەنیدس)، لە سەدەی پێنجەمی پ ز، بە شیعر بۆچوونە فەلسەفییەکانییان دەربڕیوە و کاریگەرییان لەسەر شاعیراندا هەبوو، بەڵام هەردووکییان لە بنەڕەتدا، فەیلەسوف بوون نەک شاعیر، هەروەها دوو کەسایەتی دیاری نێو فەلسەفەی کۆنی یونانی بوون، بۆ نموونە، (ئیپمادۆکلیس) فەلسەفەکەی دەربارەی چوار پێکهاتەی سەرەکی گەردوونی بوون وەک/ (زەوی، هەوا، ئاو، ئاگر) لە هەمانکاتیش، شیعرەکانی

(هۆمیرۆس و سۆفۆکلێس) ناوەڕۆکی فەلسەفییانەیان هەبوو، هەر لەم سەردەمەدا، زۆرێک لە فەیلەسوفان قسەیان لەسەر شیعردا کردووە، (ئەفلاتوون) لە ڕاستای بۆچوونە میتافیزیکی و ڕامیارییەکانیدا لە جەوهەر و چۆنییەتی هونەر و شیعری کۆڵیوەتەوە و قسەی لەسەر کردوون، شیعری بەکردەیەکی لاساییکرنەوە پێناسە کردووە، بە بڕوای ئەو/ هەر هونەرێک مامەڵە لەگەڵ هەست و سۆزدا بکات، مامەڵە لەگەڵ فیکر و عەقلدا نەکات، بە هونەرێکی ئاست نزم پێناسەی دەکات..! بەڵام (ئەرستۆ) بیرکردنەوە و تێڕوانینەکانی بۆ شیعر جیاواز بوون، هەروەک لە کتێبی شیعر باسی دەکات، ئەرستۆ پێیوانییە کەوا شیعر، لاساییکەرەوە و کتومت کۆپی جیهانی دەرەوە بێت، ئەگەر نا هیچ جیاوازییەک لە نێوان شاعیران و مێژوونووسان نەدەبوو، مێژوونووس ئەوانە دەنووسێتەوە کە ڕوویانداوە، مامەڵە لەگەڵ ڕابردوودا دەکات، بەڵام شاعیر ئەو شتانە دەنووسێتەوە کە هێشتا ڕوویان نەداوە یان دەکرێ ڕووبدەن، بەمانای/ ڕووداوەکانی شاعیر بیریان لێدەکاتەوە یان دەیەوێ قسەی لە بارەیان بکات، پەیوەندی بە کات و شوێنەوە نییە، ئەمەش جیاوازییەکی ترە لەگەڵ مێژوونووس، دەربارەی ئەم تێڕوانینەی (ئەفلاتوون) کەوا، شیعری لە ئاستێکی نزم بینیوە و بە کردەیەکی لاساییکردنەوەی داناوە، بە جیا لەم جیاوازییانەی (ئەرستۆ) کە باسی کردوون، شیعر بەم شێوەیە نییە کە ئەفلاتوون باسی کردووە، ڕەخنەگرتن لەم جۆرە بیرکردنەوە ئەفلاتوونییە بۆ ژیان و شیعر، دەمانخاتە بەردەم دوو ڕەهەندی جیاواز، یەکێکییان/ ڕەهەندی (ئۆپۆلۆن) ییە، کە تەعبیرە لە خودای هێورکەرەوە و مەنتیقییەت و بە سیستەماتیککردنی شتەکان، کە ئەفلاتوون و زۆرێک لە فەیلەسوفیتر، لایەنگریان لەم ڕەهەندە کردووە، ئەویترییان ڕەهەندی (دایۆنسیزم) ییە، واتە خودای هونەر و لەزەت و خۆشی و بایەخنەدان بە عەقل، ئەم ڕەهەندەش (فریدریک نیچە) و زۆرێک لە فەیلەسووفانی دوای نیچە، لایەنگریان لەم ڕەهەندە کردووە. بۆ نموونە/ نیچە پاراستنی زات بە خراپترین شێوەی ویست دەزانێ، ئەم زیاتر

خوازیاری مرۆڤی سوپەرمانی و یاخی و خودان ویستی هێزە.. تەنانەت لە ڕوانگەی (زەردەشت) یش، ڕێگەی ژیان بەسەربردن لایەنگری لە چوارچێوەی مەنتیقی و ژیرانە و عەقل نییە، بەڵکو کەسەکان ئازادن بۆ هەڵبژاردنی ڕێگەی ژیانی خۆیان، ئەمەش بە مانایەک/ هەڵوەشاندنەوەی پاوەرەکان و سنوورەکانی عەقل و سیستەماتیکە. (شیعر و داهێنان) پێویستییان بە کرانەوە و پچڕاندنی هەموو کۆت و زنجیرەکانی بەها و نەریتە میراتییەکانە، بۆ ئەوەی ببی بە کەسێکی داهێنەر، دەبێت خۆت بەها و نەریت و ڕەفتار بۆ خۆت بتاشی کە پێچەوانەی ئەوانەی پێش خۆت بن...!
هەروەها لەم وتارەمان وردتر باسی ئەم فاکتانە دەکەین کە ئەم بیرکردنەوەیە نا دروستانەی ئەفلاتوون ڕەتدەکەنەوە، بۆ نموونە باس لەوە دەکەین کەوا، شیعریش وەک فەلسەفە لەسەر بنەمای بیرکردنەوە ئیش دەکات و ڕەهەندی فیکری و مەعریفی لە پشتە. زۆرن ئەو فەیلەسوفانەی کاریگەرییان لەسەر شیعردا هەبووە، یان قسەیان لەسەر شیعر کردوەو باسی گرنگی و پەیوەندییەکانی فەلسەفە و شیعریان کردووە، یان زمانی شیعرییان بەکارهێناوە بۆ دەربڕینی فەلسەفەکانییان، ئەم فەیلەسوفانەش بە (فەیلەسوفی شاعیر) ناوبراون. یەکێک لەوانە (فریدریک نیچە) یە. لە پەیوەند بە شیعرەوە، تایبەتمەندی نیچە جیاوازە لەگەڵ فەیلەسوفەکانی تر، چونکە هەندێک لە فەیلەسوفەکان هەم شاعیریش بوون هەم فەیلەسوف، واتە لەپاڵ فەلسەفە شیعریشیان نووسیوە یان سەرەتا بە شیعر دەستییان پێکردووە، لەوانە (مارکس، جان جاک ڕۆسۆ، ساموێل تەیلۆر کۆلیریج....) بەڵام نیچە، لەگەڵ ئەوەی شیعریشی نووسیوە بەڵکو کتێبە فەلسەفییەکانیشی بە زمانی شیعر نووسیون، بۆیە بە بڕوای هەندێک کەس (نیچە لە زکماکەوە شاعیر بووە) واتە، هەر بە شاعیری لە دایک بووە. شیعر گەورەترین بەشی نووسینەکانی و تەنانەت فەلسەفەکەشی داگیرکردووە. نیچە زۆر بە ڕۆشنی درکی بەوە کردووە کە، زمان چ سیعرێک و هێزێکی تیایە بە تایبەت زمانی شیعری، بۆیە لە شوێنێک دەربارەی زمانی شیعری دەڵێ، (زمان گەمەیەکی

گەمژانەیە، بەهۆی زمانەوە مرۆڤ دەتوانێ سەما بەسەر هەموو شتێکەوە بکات) نیچە فەیلەسوفێکە، ئامانجی بەرهەمهێنانی مرۆڤی باڵا بووە لە ڕێگەی ئیرادە و ویستی هێزەوە، بۆیە لە زۆر شوێن پێ لەسەر ئەوە دادەگرێ و دەڵێ، (من هاتووم هەواڵی مرۆڤی باڵاتان پێڕابگەیەنم، مرۆڤی باڵا ئەو کەسەیە لە نەریتی باو یاخی دەبێت و خودان ئیرادە و هێزی کارای خۆی دەبێ..) ئەمە ڕۆشن بووە لای نیچە کەوا داهێنان بە کەسی لاواز و بێ ئیرادە ناکرێت، کەسەکانی دیلی بەندی کەلتوور و ئایین و دیلی مرۆڤەکانی تر بن.. لای نیچە بۆ ئەوەی ببی بە کەسێکی داهێنەر وا پێویست دەکات هەموو کۆت و زنجیرەکان بپچڕێنیت، ببی بە خۆت و تەعبیر لە ویستی خۆت بکەی، هەموو شتێکی میراتی تووڕ هەڵبدەی، خۆت بەها و نەریت و ڕەفتار بۆ خۆت دیاری بکەی، خۆت هێزی جوولێنەری خۆت بی، جوولە ڕەفتارەکانی خۆت پێچەوانەی ئەوانەی پێش خۆت بن، بەمانایەک هەروەک دروشمێکی هەبوو کەوا (تەنها خۆت بیت و ئەویتر نەبیت...!) چونکە/ داهێنان وا دەخوازێ کە دنیاو جیهانێکی نوێ بخولقێنی. نیچە لە کتێبی (ئا ئەمەیە مرۆڤ) دا دەڵێ، (من لە هیچ شتێک لاسایی کەس ناکەمەوە، گاڵتە بە هەموو ئەو مامۆستایانە دەکەم کە هێشتا فێرنەبوونە گاڵتە بە خۆیان بکەن، لەسەر دەرگای ماڵەکەم ئەمە نووسراوە...!). نیچە وەک (شوبنهاوەر)، کاری بە (فەلسەفەی ویست) کردووە بە تایبەت ویستی هێز.. چونکە (شوبنهاوەر) کتێبێکی هەیە بە ناوی، (جیهان وەک ویست فیکرە)، لەم کتێبەیدا پوختەی فەلسەفەکەی خۆی تیا باسکردووە، باوەڕی وایە/ کە عەقل ئامرازێکە بە دەستی ویستەوە، لای ئەو/ بوون لەسەر بنەمای حیکمەت و ئەزموون و مەبەستێک وەستاوە...!)، بۆیە نیچەش پێ لەسەر ئەم بیرۆکەی ویستە دادەگرێ و ئامانجیەتی، تاکەکان خودان هێز و ئیرادەی خۆیان بن، کە ناوی ناون (مرۆڤی سوپەرمانی) یان (مرۆڤی باڵا)، بۆیە پێیوابوە، دەسپێک و سەرچاوەی ویست و هێز لەسەر ویژدان و فیکردا شتێکی بنەڕەتی و جەوهەری شتەکانە.. یان بە بڕوای نیچە (گرنکترین دەرکەوتەی ژیان، لە

تیۆری دارِشتن لە ڕێگەی هێزی عەقڵ نییە، بەڵکو (ویستە)، ناوەڕۆکی ژیان ویستە، ئەم ویستەش ویستی هێزە...!) نیچە پاراستنی زات بە خراپترین شێوەی ویست دەزانێ، ئەو پێیوایە، کەسێک بەدوای پاراستنی زات بێ، خۆی لە قەرەی مەترسییەکان نادات و ژیانی پارێزگارانە هەڵدەبژێرێت، بە مانایەک/ ئەو کەسانەی کە، ناتوانن زنجیری کۆت و بەندەکان تێکبشکێنن و بەهاکانی ئایین و کەلتوور و ئەو بەهایانەی بەزۆر سەپێندراون بەسەریاندا ڕابماڵن، لە هەمانکاتیش ناتوانن وەک مرۆڤێکی باڵا خودان ویست و هێزی خۆیان بن...! بە کورتی پوختەی فەلسەفەکەی نیچە ئەوەیە کە، (فەلسەفەی عەقلێکی ئازادە، فەلسەفەی ئاوەژووکردنەوەی بەهاکانە، ئازادکردنی مرۆڤە لە هەموو کۆتوبەند و ئەخلاق و ئایین و مەعریفەی دەستاودەست، فەلسەفەی نیچە بە دەنگێکی بەرز بانگەوازی ڕزگاربوون دەکات...!)، ئەمانەشی هەمووی بە زمانی شیعر لە نێو شیعرەکان و کتێبە فەلسەفییەکانی دەربڕیوە، بۆیە نیچە (فەیلەسوفی شاعیران و شاعیری فەیلەسوفان بووە...!). کتێبی (وەهای گوت زەردەشت) یەکێکە لە بەناوبانگترین کتێبی نیچە، کە لە ساڵی ١٨٨٣ چاپکراوە، کتێبێکە بە شیوەیەکی ئەدەبی ڕەخنەیی نووسراوە، بە زمانێکی شیعری ناسک و پاراو، لەم کتێبەدا چەندین بیرۆکەی گرنگی دارِشتووە، کە وێنەی مرۆڤی باڵا و هەڵکشاوی کێشاوە، ئەو مرۆڤەی لە دەستی کۆت و زنجیری کۆمەڵایەتی و کەلتووری و ئەخلاقی ڕزگاری بووە، کتێبێکە نیچەی پێ داناسرێتەوە، نیچە لەم کتێبەیدا هەروەک سەرچاوەکان دەڵێن، خۆی وەک شاعیرێکی مەزن دەبینێت نەک وەک فەیلەسوفێک، دەربارەی کتێبی (وەهای گوت زەردەشت)، ئەدیبی گەورەی ئەڵمانیا (تۆماس مان) دەڵێ، (ئەم کتێبە باشترین کتێبە کە بە زمانی ئەڵمانی نووسرابێت)، نەک تەنها کتێبەکانی بەڵکو شیعرەکانیشی پڕن لە بیرۆکەی فەلسەفی و ئاوێنەیەکن بۆ ڕەنگدانەوەی تێز و بیرکردنەوەکانی خۆی، بەڵام شتێکی گرینگ هەیە، نیچە پرسیارە فەلسەفییەکان و ئایدیا و بیرۆکە شیعرییەکانی، لە قووڵایی و هەناوی ژیان

دەردێنێت و پەیوەستیان دەکاتەوە بە مرۆڤ و خۆشبەختی و بەختەوەرییەکانییەوە. دیارە نەک هەر لەلای نیچە بەڵکو، لای زۆربەی فەیلەسوفەکانی سەردەمی مۆدێرنە، مرۆڤ دەبێتە ناوەندی گرنگیدان، هەوڵدانێکە بۆ بە بەرهەمهێنانی سەربەخۆیی بیرکردنەوە و عەقلی مرۆڤ. دەرکێشانی لەژێر هەموو کاریگەرە دەرەکییەکان، دەکرێ ئەمەش بە یەکێک لە خاڵە هاوبەشەکانی نێوان شیعر و فەلسەفە حیساب بکەین، کە دوایی دێینە سەر خاڵە هاوبەش و جیاوازییەکان، لێرەدا چەند نموونەیەکی شیعری نیچە دەخەینە ڕوو و قسەی لەسەر دەکەین، هەروەک لە کتێبی (نیچە فەیلەسوفێکی بەرزەفڕ) دا، لە بەشی (پێنجەم)، بە ناوی (نیتچە، شاعیرێکی جیاواز دا).. کە لە سەرەتا باسی شاعیربوونی نیچە و دواتر چەند نموونەیەکی شیعری هێناوەتەوە و ئێمە لێرەدا قسە لەسەر هەندێکییان دەکەین. هەر لەوێدا باسی ئەوە کراوە کە، نیچە شاعیرێکی جیاواز بووە و بە ستایلێکی جیاواز نووسیویەتی، هەروەک مێژوونووسی فەڕەنسی (ئەلیکسیس ڤیلۆنینکۆ) پێیوایە (نیچە ئیستاتیکای ڕووکەشی دەقی پێش وردیی مانا خستووە، چونکە نیتچە بەرلەوەی فەیلەسوف بێت، بە پلەی یەکەم شاعیر بووە، لە نێو نووسینە پەخشانی و شیعرییەکانی داهێنانی سوریالییانەی کردووە، بە تایبەت لە کتێبی (وەهای گووت زەردەشت) هێندە دوور دەڕوات ئەستەمە تێی بگەیت...! نیچە کەسێک بووە زۆر قووڵ بیری کردۆتەوە، هەمیشەش بە زمانی ڕەخنەیەکی توند نووسیویەتی، تا ئاستی ئەوەی مەرگ بۆ خوداوەند دەخوازێ و ئەخلاق و ئایین و کەلتوورە دواکەوتووەکان ڕەتدەکاتەوە، تا مردن لە نووسین ناکەوێت، نیچە بە درێژایی ژیانی هەمیشە ئەوەی دووبارە کردۆتەوە کەوا (هێشتا پێویستە بژیم، چونکە هێشتا گەرەکمە بیربکەمەوە...!)، نیچە بیری لە هەموو سەکۆ و گۆشە و کەلێنەکانی ژیان و مرۆڤ کردۆتەوە، ئەوەی بە فەلسەفە دەرەقەتی نەهاتووە بە شیعر قسەی لەسەر کردوون، بۆیە شیعر و فەلسەفەکەی بە یەک ئاراستە ڕۆیشتوون. نیچە لە شیعری (مرۆڤە بەرزەکان) دا دەڵێت.

ئەوەی ڕادەپەڕێ، پێویستە پێیدا هەڵدەین!
وەڵێ ئەو لە بەرزاییەوە ئەمە پەسەند دەکات،
تاکو لە سەرووی پەسەندگرەوە بژیت،
ئەو لە بەرزی دایە ئەو لەسەر دەرگای ماڵی منە،
ئەو لە ماڵی من نیشتەجێیە،
هەرگیز بە دوای کەس نەکەوتووم
لە سەرووی ئەمانەش، قۆشمەم بە هەموو مامۆستایەک کرد.

ئەم شیعرە تا بڵێی شیعرێکی ناسکە، نیچە بە زمانێکی شیعری ناسک و پڕ لە هارمۆنیا و ئیستاتیکایەکی جوان، کرۆک و ئامانجی بیرکردنەوە و فەلسەفەکەی خۆی دەخاتە روو، لێرەدا نیچە باس لە مرۆڤی باڵا دەکا، ئەوانەی خودان هێز و ئیرادەی خۆیانن، دەیانەوێت ڕاپەڕین بکەن و زنجیری دیلیەتی و ستەم بپسێنن، ئەو پێی وایە ئەوانە لە شوێنێکی بەرزی ژیان وەستاون، ئەوانە هێندە بەرز و خۆشەویستن، بەشێکن لە ڕۆحی ئەو لە ماڵەکەی ئەو نیشتەجێن. ئەمان ئەو مرۆڤە بەرز و خودان هێز و سەربەخۆیی و بیرکردنەوەی خۆیانن، کە دوای هیچ کەسێک ناکەون و بەس خۆیانن و بەس، ئەمان ئەوکەسانەن لە مامۆستاکانییان فێردەبن، سنوور و تخوبەکان دەبەزێنن و لە ئاستێکی بەرز لە مرۆڤایەتی و ژیان دەڕوانن.

هەروەها لە شیعری (جەسوور) دا دەڵێ..
لە هەر کوێیەک بیت، قووڵ هەڵکۆڵە
بنەوان لە ژێرەوەیە،
وازبێنە لە پیاوانی ڕەشبین با بچریکێنن

" دۆزەخ بەردەوام لە ژێرەوەیە "...!

لێرەشدا وێنەی مرۆڤێکی جەسوور و خاوەن هێز و توانایەکی لەبن نەهاتوومان.بۆ دەکێشێ، ئەو مرۆڤانەی لە پێناو ئامانجە پیرۆزەکان مرۆڤی تێکۆشەر و کۆڵنەدەرن، ئەوانەی هەمیشە بە ورەیەکی پۆڵایین و بە دید و بەرچاو ڕۆشنییەوە بەرەو لوتکەی ئاسۆ و ئامانجەکانییان دەکەونە ڕێ، بێوچان و نەسرەوتن، نیچە ڕقی لە مرۆڤی لاواز و ڕەشبینە، ڕقی لەو کەسانەیە کە هەمیشە بۆ پاروە نانێک دەکڕوزێنەوە، نیچە لە شوێنێک دەڵێ (مرۆڤە لاوازەکان، ئەوانەن بۆ مردن باشن، شایستە بە ژیان نین) بۆیە لەم شیعرەشدا دەڵێ (واز بێنە لە پیاوانی ڕەشبین با بچریکێنن). دۆزەخ بەردەوام لە ژێرەوەیە، مەبەستییەتی گەیشتن بە لوتکە و ئامانج ڕەنج و قوربانی دەوێت، ئاگر و ڕووناکییەکان، لە بنی بنەوەن، قووڵن دەبێ لە هەڵکۆڵین بەردەوام بین، دیارە وشەی دۆزەخ لێرەدا میتافۆرێکە یان هێمایەکە بۆ ئاگر، لە ئەفسانە و داستانەکانیش گەیشتن بە ئاگر هێمایە بۆ گەیشتن بە ئامانج و سەرکەوتن...!

نیچە لە شیعری (ئەوەیە مرۆڤ) دا دەڵێ...
بەڵێ، دەزانم لە چ بنەچەیەکم،
وەک بڵێسە تینووم،
هەڵپە دەکەم و خامۆش دەبمەوە،
هەرچییەک دەستی بۆ دەبەم دەبێتە نوور،
هەرچییەک جێی دەهێڵم پشکۆیە :
بێ یەکودوو من بڵێسەم...!

بێگومان، لە نێو بیری نیچە مرۆڤەکان دەبێ مرۆڤی بەرز و دیار بن، خودان بنەچە و شوهرەتێک و ناوێکی پایەدار و بەرزییان هەبێ، ئەمەش

ئەو مرۆڤانەن هەمیشە هەڵپەی ژیانێکی بەرز و پڕاوپڕ لە بەختەوەری و دەستگەیشتن بە خۆزگە و ئومێدەکانییانن، وەک بلێسە تینوون بۆ ئەم جۆرە ژیانە، وەک عاشق شەیدای ژیانێکی شایستە بە مرۆڤن، ئەو مرۆڤانەی کە لەم شوێنە بەرزە بۆ ژیان و ئومێدە گەشەکان و ئارەزووە جوانەکانییان دەڕوانن، ئەوانە دەست بۆ هەر چییەک دەبن دەبێتە نوور، هەرچییەک جێدەهێڵن دەبێتە پشکۆ، ژیان و دەوروبەر دەدرەشێننەوە، چونکە وەک بلێسە خاوەن نیگا و ڕوانین و دیدگایەکی ڕۆشنن بۆ ژیان. لێرەدا، لە نێو بەرهەمە شیعری و فەلسەفییەکانی نیچە، هاوئاهەنگییەک و ئاوێزانبوونێکی گرنگی نێوان فەلسەفە و شیعر دەبینین، کە هەردووک بە یەک ئاراستە تا ئەندازەی تێکەڵاوبوون، فەلسەفە بە بەرگ و ڕوخساری شیعرییەوە، شیعریش بە ناوەڕۆکی فەلسەفییەوە، وەک ئەوەی گیانێک بن لە دوو جەستەدا. نیچە بەم هەوڵانەی توانی شیعر و فەلسەفە زیتر لێک نزیک بکاتەوە.

(مارتن هایدگەر) یش یەکێکە لەو فەیلەسووفانەی، قسەی زۆری لەسەر شیعر کردووە و گرنگی زۆری بە شیعر داوە. بایەخدانی (مارتن هایدگەر) بە شیعر و چاولێکردنی شیعر لەم ئاستە بەرزەدا، لە ڕوانگە و تێڕوانینە بوونگەراییەکەی بووە بۆ بوونی مرۆڤ. چونکە لای (هایدگەر)، شیعر/ تەنها لایەن و پێکهاتەیەکی ئەدەبی و هونەری نییە بەڵکو، شیعر ڕاستەوخۆ پەیوەندی هەیە بە بوونی مرۆڤەوە. ئەمەش بۆ هایدگەر گرینگییەکی زۆری هەبووە، شیعر هونەرێکە زیتر مامەڵە لەگەڵ بوون و ناوەوەی مرۆڤ دەکات، هایدگەر بۆ پڕۆژە فەلسەفی و ئەنتۆلۆژییەکەی خۆی لە زۆر شوێن هانای بۆ شیعر بردووە بە تایبەت شیعرەکانی (هۆڵدەرلین).. تا ئەو ئاستەی پێیوابووە کە شیعر دەتوانێ ڕاستی بوون دەربخات. پڕۆژە ئۆنتۆلۆژییەکەی هایدگەریش هەروەک د. محەمەد کەمال لە کتێبی (هایدگەر و ئۆنتۆلۆجی شیعر) دا دەڵێ (پڕۆژەی ئۆنتۆلۆژی بنەڕەتی، گەورەترین پڕۆژەی فەلسەفی هایدگەرە، لە پەرتووکی (بوون و کات) دا، کە بەدرێژایی تەمەنی ئیشی

لەسەر کردووە. ئەم پڕۆژەیە لە شیکردنەوەی بوونگەرانەی مرۆڤەوە بە میتۆدێکی فینۆمینۆلۆجیانەی هێرمینیۆتیک دەستپێدەکات، تاکو لەوێوە لە تێگەیشتن لە بوونی مرۆڤەوە (بوون) بە گشتی بگات. شیعر ڕەنگدانەوەی یان ئاوێنەیەکە بۆ دەرخستنی ناوەوەی مرۆڤ.. شیعر لەنێو پانتایی خەیاڵی مرۆڤ لە ژێر کاریگەری غەریزەکان و هەستەکان و خەونەکان دێتە بوون، غەریزەکان و هەستەکان و خەونەکانیش، ڕەنگ و شێوەی مرۆڤ ڕەسم دەکەن، مرۆڤێکی تێکشکاو یان بەرزەفڕ، یان ڕووخاو، واتە مرۆڤ خۆی لە چوارچێوەی زەمەنێکی دیاریکراو، هەموو خەون و هەست و ئارەزووەکانی مرۆڤ، پەیوەستن بە زەمەنێکی دیاریکراوەوە، ئەم هاوکێشەیەش بۆ هایدگەر زۆر گرنگ بووە، واتە مرۆڤ خۆی لەگەڵ کات، یان بوون و کات. بۆیە لای هایدگەر شیعر لە ڕیزبەندی هونەرەکان دا لە ئاستی هەرە سەرەوە بووە. چونکە لە توانای هەبووە ڕاستی بوون دەربخات. بۆیە پێیوابووە، شیعر وەک فەلسەفە بیرکردنەوەیەکی داهێنەرانەیە چونکە، هەموو بیرکردنەوەیەکی فەلسەفی بەتایبەت بیرکردنەوە قووڵەکان، لە نێوخۆیاندا شیعرین، هەروەها بەرهەمە شیعرییەکانی پڕن لە داهێنان، بەتایبەت سروودەکانی هۆڵدەرلین و شیعرەکانی دانتی و گۆتە و زۆرێک لە شاعیرانی تر، خاوەنی ڕوانین و هزری بەرزن بەڵام فەلسەفە نین. هەموو ئەمانەش لە ڕێگەی زمانەوە دێنە بوون، بۆیە هایدگەر دەیگوت (زمان ماڵی بوونە).هەرچەندە لەسەردەمی مۆدێرنە و لە بەرئەنجامی گەشە و پێشکەوتنی تەکنەلۆژیادا، مرۆڤ تووشی نامۆبوون دەبێت، نامۆبوونێک تا ئاستی ئەوەی مرۆڤ ڕەسەنایەتی خۆی لەدەست بدات، بۆ ئەم نامۆبوونەی مرۆڤ هایدگەر کۆپلە شیعرێکی هۆڵدەرلین دەهێنێتەوە کە دەڵێ..

ئێمە هەموو هێمایەکی نەخوێندراوەین
لە خاڵێکی بێگانەدا
زمانەکەی خۆشمان بیرچۆتەوە

دیارە هەر لەسەدەمی تەکنەلۆژیاوە مرۆڤ لە بەرئەنجای ئەم نامۆییە تووشی قەیران دەبێت، قەیرانی فکر و داهێنان و کوشتنی پرسیار.. لەگەڵ هەموو ئەم قەیران و نامۆبوونەش هایدگەر پێیوایە (مرۆڤ شاعیرانە نیشتە جێ دەبێ)، هایدگەر لەگەڵ ئەوە دایە، هەموو کەس شاعیرانە بژی، چونکە شیعر چاوساغی و ڕۆشناییمان دەداتێ بۆ ناسین و ڕاستی بوون، هەروەها ژیانی شاعیرانە، تێکەڵبوونە بە ڕووبەری گەردوونییەت و مانەوەیە بۆ تاهەتا، چونکە زمانی شیعر هێزی ئەوەی تیایە بۆ ناسینی بوون و سروشتی مرۆڤ. هەربۆیە لای هایدگەر و لای زۆرێک لە کەسانی بیرمەند شاعیران وەک مرۆڤی گەورە یان وەک خوداوەندێک دەیان بینن، بەڵام خودایەک لەسەر زەوی کە بیردەکەنەوە و بوونیان هەیە. کاتێک هایدگەر پێیوابووە کە، شیعر بەرهەمی بیرکردنەوەی داهێنەرانەیە دیارە ئەمە لەخۆڕانەبووە، شیعر زمانی خواداکان و پەیامبەرەکانیش بووە، زۆربەی کتێبە ئاسمانییەکان بە زمانی شیعر نووسراون، یان زۆرێک لە حەدیس و وتەی بیرمەندەکان شیعری بوون. هەر لە پەیوەند نزیکایەتی شیعر و فەلسەفەوە، شیعر پێکهاتەیەکە لە هەست و سۆز، هەست و سۆزیش ڕەهەندێکی دەروونییان هەیە، بۆیە دەروونزانی چی وەک فەلسەفە یان زانست، پەیوەندییەکی بەهێزی لەگەڵ شیعردا هەیە، ئەدەب و شیعر لای (سیگمۆند فرۆیید) بەرهەمی هەستی بێئاگایین. بۆیە لای وا بووە/ شاعیران وەک منداڵ وان چونکە، بەشە گرنگەکەی مێشکیان لەژێر کاریگەری نائاگاییدایە، (فرۆیید) مێشکی مرۆڤی دابەشکردووە بۆ سێ بەش (من، منی باڵا، ئێد)، (ئێد) ئەو بەشەیە، تەواو لە ژێر کاریگەری بێئاگاییدایە، جلەو بۆ ئارەزوو و غەریزەکانی شل دەکات، بە بێ گوێدانە زروف و باری مەوزوعی و دەرەوە، لەگەڵ خەون و ئارەزووەکان و دنیای خۆیدا ڕووبەڕووە، مێشکی منداڵیش تەواو لەژێر کاریگەری ئەو بەشەدایە، شاعیرانیش بەهۆی گرنگیدان و ئیشکردنیان لەسەر هەست و غەریزەکانیان تەواوی دەکەونە ژێر کەریگەری ئەو بەشەی مێشک،

لە کاتی نووسینی هەر دەقێک، باری دەروونی نووسەر، لە ڕێگەی زمان و هێما و میتافۆرەکاندا، سایە دەکێشێ بەسەر ڕووبەری دەقەکەدا، بۆ خوێندنەوەی هەر دەقێک سایکۆلۆژییەتی دەق پێکهاتەیەکی گرینگە، هاوکات سایکۆلۆژییەتی خوێنەریش لەم نێوەدا کاریگەری دەبێت، بە مانای/ هەر دەقێک دەبێتە پردێک لە نێوان ساکۆلۆژییەتی نووسەر و سایکۆلۆژییەتی وەرگر، بۆیە هەندێک لە دەقەکان بۆ ماوەیەکی درێژتر لای خوێنەران دەمێننەوە و ئارامی و لەزەت و چەشەیەکی تایبەتییان پێدەبەخشن، هەندێجاریش پڕیان دەکەن لە گومان و نیگەرانی و پرسیار. هەروەها (جولیا کریستیڤا) ش لە پێناو هەوڵەکانی بۆ (شیکردنەوە سیمۆلۆجییەکەی) گرنگی زۆری بە شیکردنەوەی دەروونی داوە، بۆ ئەم مەبەستەش ئیشی زۆری لەسەر شیعرەکانی (مالارمێ) و چەند شاعیرێکی تر کردووە، ئەمەش لە کتێبەکانی (لە پێناو شۆڕشێک بۆ زمانی شیعری) و (خۆری ڕەش و) و حیکایەتەکانی خۆشەویستی) و چەند کتێبێکی تری، بە ئاشکرا و بە ڕوونی دەبیندرێن. لێرەدا بۆمان دەردەکەوێت کە، شیعر و فەلسەفە چەند لە یەکەوە نزیکن، وەک دوو توخمی هاوتەبا لەگەڵدا یەکدا زۆربەی کات تەریب دەڕۆن، دوای پێشاندانی ئەم ڕووبەرە نزیکایەتییە هەوڵدەدەین، لێرە بەدوا ڕاستەوخۆ قسە لەسەر خاڵە هاوبەشەکانی نێوانییان بکەین لە هەمانکات، خاڵە دژ و ناتەباکانیش.. بۆ نموونە/ چی شیعر چی فەلسەفە، هەردووک بوونێکی گەردوونییان هەیە و ناتوانین پێناسەیان بکەین. ناتوانین بازنەیان بە دەوردا بکێشین و لە چوارچێوەیان بدەین. هۆکارەکەش ئەوەیە، هەردووکیان لە ڕووبەرێکی هێندە فراوان ئیش دەکەن، ناتوانین لە یەک گۆشەوە بیان بینین و خوێندنەوەیان بۆ بکەین. هەروەک لە کتێبی (سەرەتاکانی فەلسەفەی هاوچەرخ) دا هاتووە و دەڵێ.. (ناتوانین فەلسەفە پێناسە بکەین، ئەمەش هێمای بە کەمال گەیشتنی فەلسەفەیە، یان دەڵێ/ دیاریکردنی پێناسەیەک بۆ فەلسەفە، ئەمە سنووردارکردنی فەلسەفە دەگەیەنێت...!). ئەم قسانە بۆ شیعر و بۆ مۆسیقا و بۆ عەشق و بۆ هەموو چەمکە گەردوونییەکان هەر ڕاستە و لە

ڕووی پێکهاتەییەوە هەمان بنیاد و بوونییان هەیە. خاڵێکی تر، دەبینین زمان ئەو توخمە هاوبەشەی نێوان شیعر و فەلسەفەیە. زمان ئەو ڕووبەرە بەرین و فراوانەیە کە تیایدا، شیعر و فەلسەفە یان مەعریفە و ئەدەب بە گشتی تیایدا گەشە دەکەن، لە نێو ئەم رووبەرە ئەفسووناوییە، گەڕانەکان و داهێنانەکان و گەمە زمانەوانییەکان و پرسیارەکان دێنە بوون و گەشە دەکەن. زمان ئەم بنیادە بنەڕەتییەیە، کە پێکهاتەیەکی سەرەکییە بۆ مەعریفە و کلتووری هەر نەتەوە و کۆمەڵگایەک. دەتوانین ئاستی وشیاری و پێشکەوتنی هەر نەتەوە و کۆمەڵگایەک لە زمانەکەیەوە ببینین. زمان توخمێکی سەرەکییە بۆ دەرخستن و کرانەوەی دیوە شاراوەکان و پێکهاتە ئاڵۆزەکانی مرۆڤ، هەروەها پردێکە بۆ پەیوەندی غەریزە و بارە دەروونییەکانی ناوەوەی مرۆڤ بە جیهانی دەرەوەی خۆی، یان ناوەوەی دەق بە دنیای دەرەوە. لێرەدا دەبینین، شیعریش وەک فەلسەفە ئیش لەسەر مرۆڤ دەکات، یان پەیوەندییەکانی مرۆڤ بە شتەکان و هەبووەکانی دەرەوە وەک، خودا، سروشت، کۆمەڵگە، کەلتوور، ئایین، هەتادوایی..! خاڵێکی تر/ پرسیار توخمێکی تری هەوبەشی نێوان شیعر و فەلسەفەیە. شیعر یەکێک لە ئامانجەکانی دروستکردنی گومان و پرسیارە لای خوێنەر، یان زۆرجاران، لە ڕێگای پرسیارەوە مەبەست و ئامانجەکانی خۆی قوولتر پێشان دەدات. فەلسەفەش بە هەمان شێوە، ئیش لەسەر پرسیار دەکات. هەر لە هەمان کتێب لە(سەرەتاکانی فەلسەفەدا) هاتووە و دەڵێ (فەلسەفە مانای بەردەوامبوون لە پرسیار دایە.،. فەلسەفە لە بنەرەتەوە لە ڕێگای پرسیارەوە دەبێ بە فەلسەفە، یان لە شوێنێکی تردا دەڵێ/ فەلسەفە بیرکردنەوەیە و بیرکردنەوەش وروژاندنی پرسیارە...، کەواتە فەلسەفە پرسی مرۆڤەکانە لەسەر بابەت یان دۆخێک تەنانەت ڕووداوێکیش...!). هەروەک فەلسەفە، پرسیار لە نێو ڕووبەری دەق و زمانی شیعردا، جێگا و شوێنێکی گرنگی هەیە بە تایبەت، لای قوتابخانە ئەدەبییەکانی سەردەمی مۆدێرنەتە، بۆ نموونە/ لە ستایلی شیعری پۆستمۆدێرنی، پرسیار پێکهاتەیەکی گرینگە لە پاڵ/ پارادۆکس و گەمەکردن بە وشە و تەواوی

پێکهاتە و تەکنیکە شیعرییەکانی تر، هەروەها لە شیعر و فەلسەفە دا، مرۆڤ چەقی ئیشکردن و ناوەندی ئامانجە، چی شیعر چی فەلسەفە، لە پێناو مرۆڤ هاتوونەتە بوون. لەگەڵ هەموو ئەم خاڵە نزیک و هاوبەشییانەدا، دەبینین لە هەندێ شوێن/ فەلسەفە و شیعر، دژ و ناتەبا دێنەوە، یان بە دوو ڕێگای جیاوازدا دەڕۆن. بۆ نموونە شیعر ئاماژە بە بوون دەکات بەڵام، شرۆڤەی ناکات..! یان لە توانایدا نییە شرۆڤەی بکات. شیعر وەک فەلسەفە ناتوانێ لە بوون بکۆڵێتەوە و قسە لەسەر دیوە شاراوەکانی بکات. هەروەک بە پێی بیرکردنەوەکانی (مارتن هایدگەر) شیعر وەکو فەلسەفە بیرکردنەوەیەکی داهێنەرانەیە، شیعر پەیوەندییەکی ڕاستەوخۆی بە زمانەوە هەیە، کە شێوازێکی سەرەکی و گرنگە بۆ دەربڕینی ڕاستی بوون، لێرەدا زێتر ئەوە دەبینین کە شیعر تەنها ئاماژە بە بوون دەکات، بەدوای شرۆڤە و سەلماندنی ڕاستییەکاندا ناگەڕێت، زێتر ئەمە کاری فەلسەفە و زانستەکانن.. ئێمە گوتمان زمان ڕووبەر و توخمێکی هاوبەشە لە نێوان شیعر و فەلسەفەدا، لە هەمانکات/ ناوەندی دەربڕین و داهێنانەکانە. بەڵام ڕوونکرنەوە و شرۆڤە کردن و دەربڕینی ڕاستییەکان لە فەلسەفەدا ڕاستەوخۆیە، واتە فەلسەفە دوور لە کۆد و هێماکان بە زمانێکی ڕووت و ڕەوان لە شتەکان دەدوێت، بەڵام شیعر لەسەر میتافۆر و ئاماژە و هێماکان ئیش دەکات، بە دیوێکی تر/ دەتوانین بڵێین لە شیعردا دەربڕینی مەبەست و ئامانجەکان ناڕاستەوخۆن. ئەمە یەکێکە لەو جیاوازییە سەرەکییانەی نێوان شیعر و فەلسەفە، بۆیە ناتوانین هەردووک بکەین بە خاوەنی یەک شوناس. پرسیاریش ئەم توخمەیە جگە لە بوونی خاڵی هاوبەش لەنێوانیاندا بەڵام، بەدیوێکدا دەتوانین هەر لەنێو ڕووبەری پرسیاردا، جیاوازی لە نێوان شیعر و فەلسەفەدا ببینین چونکە، شیعر وەکو فەلسەفە لەسەر پرسیار ئیش دەکات و پرسیار دەورووژێنێ، بەڵام/ بە دوای وەڵام بۆ پرسیارەکاندا ناگەڕێت...!

تەمموزی ٢٠١٧

سەرچاوەکان

کتێبی (سەرەتاکانی فەلسەفەی هاوچەرخ) نووسینی/ پرۆفیسۆر مەحموود خاتەمی، وەرگێڕانی سەعید کاکی

_کتێبی (نیچە فەیلەسووفێکی بەرزەفڕ)نووسینی/ حەیدەر عەبدوڵا

_کتێبی (شیعر و ئەرستۆ).. وەرگێڕانی/ د. محەمەد کەمال

_ وتاری (هایدگەر و ئەنتۆلۆگی شیعر).. د. محەمەد کەمال گۆڤاری شیعر ژمارە ١ ساڵی ٢٠١٦

_ دیمانەی ڕۆژنامەی (هاوڵاتی) لەگەڵ د. محەمەد کەمال/ بەشی پێنجەم

_ کتێبی (philosophical classics) Editor By: James M. Russell

_ کتێبی (prominent Greeks of Antquity their Live and works)

_ کتێبی (Greek mythology and Religion)

_ چەند سەرچاوەیەکیتری ئەنتەرنێت دەربارەی شیعر و فەلسەفە

پەیوەندی ڕەنگ لەگەڵ کات و شوێن لە شیعردا

من...
لێوم بۆت سوور دەکەم و
تۆش
چاوت لێم سوور
دەکەیت..!

مەریەم کاکەیی

مەریەم کاکەیی شاعیر لەم کورتە شیعرەدا، کە من بە وردە شیعر ناوی دەبەم، دەیەوێت بڵێ/ من لێوم بۆت سوور دەکەم و من خۆم جوان دەکەم، من کەسێکم دڵم پڕە لە میهرەبانی، دنیاش جوان دەبینم و بە ئومێدەوەش لە ژیان و ئایندە دەڕوانم، بەڵام تۆی پیاو لە بەرامبەر ئەم میهرەبانییەی من، دڵرەقانە چاوم لێ سوور دەکەیتەوە، دەتەوێت لە نێو ترس و فۆبیا و تۆقاندندا بچووکم بکەیتەوە! تاهەتایە خۆت سەردار و سەروەرم بیت، منیش زەلیل و کۆیلە و بێدەسەڵات، چاوەکانی تۆ لە جیاتی نیگا گەرمەکانی عەشق و خۆشەویستی و جوانی، سوور سوورن، پڕاوپڕن لە هەڕەشە و ترس و نائومێدی، هەمیشە لە نێو سوورێتی چاوەکانت مەرگ و مردن بەدیدەکرێن..!

ئامانجی شیعر بەرهەمهێنانی جوانییە، ئەم جوانییەش لە ڕێگەی زمانەوە بەدەست دێت، چونکە شیعر هەر لە بنەڕەتەوە گەمەیەکی زمانەوانیی، یان باشترە بڵێین، کردەیەکی زمانەوانییە لە نێو ڕووبەرێکی مەعریفیدا، جوانیش بە پێی بیرکردنەوەکانی کارل یەنگ (سەرچاوەیەکە بۆ چێژ بەخشین)، بە مانایەک هەر دەقێکی شیعری بەو ئەندازەیەی جوانی بەرهەم دەهێنێ بەو ئەندازەیەش لەزەت یان چێژ دەبەخشێ، بە مانای ئەو دەقە شیعرییانەی زۆرترین جوانی بەرهەم دەهێنن، زۆرترین چێژ دەبەخشن. هەموو شیعرێکیش کۆمەڵێک مانا و هێمای لە خۆگرتووە، یان باشترە بڵێین، وشەکانی هەر دەقێکی شیعری، هەلگری هێما و مانایەکی دیاریکراون یان هەندێجار، وشەکان زیاتر لە هێما و مانایەک لەخۆ دەگرن، ئەمەش دەگەڕێتەوە بۆ سەلیقە و ئەو توانا مەعریفییەی شاعیر لە مامەڵەکردن لەگەڵ زمان و قووڵبوونەوە لە نێو ڕووبەری گەڕانەکانیدا. (جوانی و مانا)ش وەک ئامانج یان بەرهەمی هەر دەقێکی شیعری، بە کورت و درێژی دەقە شیعرییەکە نییە، بە مانای گەر قەسیدەیەک درێژ بێ، بە مانای ئەوە نایە کە زۆرترین مانا لەخۆگرتبێ و زۆرترین جوانی بەرهەم هێنابێ، زۆرجاران، وردە شیعرێک بە ئەندازەی قەسیدەیەکی درێژ بەڵکو زیاتریش، مانا لەخۆ دەگرێت و جوانی بەرهەم دەهێنێت. دەتوانین ئەم وردە شیعرەی (مەریەم کاکەیی) شاعیر بە نموونە بهێنینەوە. کە وردە شیعرێکە، بە کەمترین وشە زۆرترین مانا لەخۆگرتووە و زۆرترین جوانی بەرهەمهێناوە، وردە شیعرێکە، پڕاوپڕە لە جوانی و لە مانا و پڕاوپڕە لە شیعرییەت، شیعرییەت بەمانای لە ڕووی بونیاد و ئیستاتیکای شیعرییەوە. شیعرێکە پڕاوپڕە لە چێژ، بە خوێندنەوە و ڕامانێکی خێرا خوێنەر سەرسام دەکات..! وشەکان زێتر لە هێما و مانایەکیان لەخۆگرتووە، وشەکان لە بارێکی ڕێک و لە پەیوەندییەکی توندوتۆڵدان لەگەڵ یەکتریدا، وەک ئەوەی لە باری ئاگاییەوە، وشەکان هەڵبژێردرابن و وا بەڕێکی ڕێکخرابن. شیعرێکە، لە ڕووی ماناوە تا ئاستێکی بەرز مانایەکی قووڵ و فراوانی هەیە، باس لە کێشەیەکی

کۆمەڵایەتی گرینگ دەکات، چەوساندنەوەی ژنان و باڵادەستی پیاوان و فەرهەنگێکی دواکەوتوو و باوکسالارانە، ئەم کێشەیە زۆری لەسەر نووسراوە، ڕەنگە کتێبێکی قەبارە گەورەی چەند سەدلاپەڕەیی یان قەسیدەیەکی درێژ، لە پەیوەند بەم کێشە کۆمەڵایەتییە و چەوساندنەوەی ژنان و نابەرابەری، هەر ئەو مانایە بدەن بەدەستەوە کە لەم وردە شیعرەدا بەدەست هاتووە. شیعرێکی خەملیوو بە خەم و هەستی ژنانە، من بۆ خۆم باوەڕم بە دابەشبوونی شیعر نییە بە ناوی شیعری پیاوان و شیعری ژنان، بەڵام دەکرێ هەست و خەمی ژنانە لە نێو شیعرێکدا ببیندرێ یان بەرجەستە بکرێ، بۆ شاعیرانی پیاویش بەهەمانشێوە، هەست بەوە دەکەی شاعیر لەم شیعرەیدا، بە مەعریفەیەکی قووڵەوە لە دەرگای بابەتێکی گرینگ دەدات و مەسەلەیەکی هەستیار دەوروژێنێ، کێشەیەک کە پەیوەندی بە ژیانی مرۆڤەکانەوە هەیە، کێشەیەک کە لێوانلێوە لە بەهای مرۆڤبوون، کە ئەمەش تایبەتمەندێتی شیعر و ئەدەبە..! بە مانای ئامانجی شیعر و ئەدەب لە پاڵ بەرهەمهێنانی جوانی مامەڵەکردنیشە لەگەڵ بەها مرۆڤایەتییەکان..! بەمانای/ ئەگەر شیعر و ئەدەب لە بەها مرۆڤایەتییەکان جودا بکەینەوە، شتێکی ئەوتۆیان لێنامێنێتەوە کە شایستە بەوە بن، مرۆڤ کاتیان بۆ تەرخان بکات، دەبنە شتی پڕوپوچ و بێمانا..! ئەو وردە شیعرەش پڕاوپڕە لە جوانی لە بەهای مرۆڤبوون..! (سووری لێو و سووری چاو)، دوو مانا و دوو هێمای جیاوزیان لە خۆگرتووە، لە هەمانکات، پارادۆکسێکە لە ڕووی جوانکارییەوە بڕست و هێزێکی زۆری بە شیعرەکە بەخشیوە، (پارادۆکس) بە مانای (بە کارهێنانی دوو دەستەواژەی جیاواز لە ڕستەیەک یان کۆپلەیەک یان لە دەقێکدا)، کۆکردنەوەی هاودژەکان و چەمکە ناتەباکان قووڵایی بە نووسین و دەقەکان دەبەخشن. (مەریەم کاکەیی) لەم وردە شیعرەیدا، دوو چەمکی ناتەبا و دژبەیەکی بەیەکەوە کۆکردۆتەوە و دەقێکی شیعری پڕاوپڕ لە جوانی لێ پێکهێناون..! سووری لێو.. هێمایە بۆ جوانی واتە مانای جوانی دەگەیەنێت، هەموو جوانییەکیش ئارامی بە ڕۆح

دەبەخشێت..! سووری چاویش.. هێمایە بۆ ترس و تۆقاندن و هەڕەشە.. واتە مانای ترس و تۆقاندن دەگەیەنێت.. واتە شاعیر لەم وردە شیعرە دا (ئارامی و ترس) ی لە یەک هاوکێشە کۆکردۆتەوە، هەردوو هێماکەش لە پشتی ڕەنگی سوورەوە دەردەکەون..! بە دیویێکیتر، (بەرائەتی ڕەگەزی مێ) و (دڵڕەقی و شەڕانگێزی ڕەگەزی نێرمان) بۆ دەخاتە ڕوو..! هەردوو هێماکەش هەر لە پشتی یەک رەنگەوە ئەویش ڕەنگی سوورە. خاڵێکی تر کە زۆر گرینگ و سەرنجڕاکێشە لەم وردە شیعرەدا دەبیندرێ ئەویش/ (پەیوەندی نێوان " ڕەنگ و شوێن و کاتە "..!). بەمانای شوێن لەم شیعرەدا، ڕۆڵێکی کاریگەر دەبینێ لە دیاریکردنی هێماکانی پشت ڕەنگەکان، واتە ئەو هێما و مانا جیاوازانەی پشت ڕەنگی سوور بەهۆی شوێنەوەیە..! گوتمان سووری لێو مانای جوانی و ئارامی دەبەخشێ، شوێنەکە لێوە، بەڵام سووری چاو مانای ترس و تۆقاندن دەگەیەنێت، شوێنەکە چاوە.. (لێو و چاو) ئەو دوو شوێنەن کە مانای جیاواز بە هەمان وشە یان هەمان ڕەنگە سوورەکە بەخشیوە، دەتوانین نموونەی تر بهێنینەوە، کە شوێن چ کاریگەرییەکی هەیە لەسەر گۆڕینی مانای ڕەنگەکان یان بەخشینی مانا و هێمای جۆراوجۆر بە هەمان ڕەنگ..! بۆ نموونە ئەگەر سەیری پەنجەکانی هەمان دەستی کەسێک بکەین، کاتێک نینۆکی پەنجەکانی سوور دەکات، جیاوازە لەگەڵ ئەوەی هەمانکەس کە پەنجەکانی سوور ببن، سووری نینۆک بۆ جوانییە و هێمایە بۆ جوانی، بەڵام سووری پەنجە هێمایە بۆ خوێن و مەرگ.. وەک دەڵێن (پەنجەکانی سوور بوون بە خوێن..!)، تەنانەت ئەگەر، نینۆکەکان و پەنجەکانی هەمان دەست و هەمان کەسیش بن.. لێرەدا شوێن ڕۆڵی گرینگ دەبینێ و هێماو مانای جیاواز بە ڕەنگەکان دەبەخشێ، بە مانای سووری نینۆک جیاوازە لە سووری پەنجە، یان لە سووری گۆنا و ڕوومەت، کە کە سووری ڕوومەت و گۆنا/ مانای هیلاکی و ماندووبوون دەگەیەنێت..! لە ڕاستیدا نەک هەر شوێن بەڵکو (کات) یش گاریگەری زۆری لەسەر ڕەنگەکان هەیە بۆ بەخشینی مانا و هێماکانی رەنگەکان، بۆ نموونە

سووری دەمەوئێوارانی خۆرئاوابوون، مانای نائومێدی دەگەیەنێت، بەڵام شەوە سوورەکان، یان سووری شەو مانای خۆشی و لەزەت و ئومێد دەگەیەنێ، یان سووری بەیانی، مانای گزنگ و شەبەق و هیوا دەگەیەنێت، دەبینین (کات)یش وەکو (شوێن) مانا و هێمای جۆراوجۆر بە ڕەنگەکان دەبەخشن، وەنەبێ تەنها ڕەنگی سوور ئەو پەیوەندییەی هەبێ لەگەڵ (کات و شوێن)، بەڵکو هەموو ڕەنگەکان بە هەمانشێوەن، بۆ نموونە/ ئەگەر بڵێین، (من هەمیشە چاوم بۆت ڕەش دەکەم و تۆش هەمیشە بە دڵێکی ڕەشەوە مامەڵەم لەگەڵدا دەکەیت...!) دەبینین/ ڕەشی چاو هێمایە بۆ جوانی، کەسەکان بۆ جوانی چاویان ڕەش دەکەن، بەڵام ڕەشی دڵ، هێمایە بۆ ڕق و قین و نێگەتیڤی، کاتێک بە کەسێک دەڵێی دڵ ڕەش بەمانای/ کەسێکی دڵ پیس و پڕ لە قین و نێگەتیڤ! لێرەدا ڕەنگی ڕەشیش بە هۆی شوێنەوە هێماو مانای جیاوازی وەرگرتووە، بە ئومێدم مەریەم کاکەیی ئازیز وەک هەمیشە، بە هەمان سەلیقە و بە هەمان تواناوە، بەردەوام بێت بۆ نووسینی شیعری جوان.. سڵاو لە داهێنان..!

جولای ٢٠١٦

شیعر و هۆلۆکۆست

هۆلۆکۆست بە مانای کوشتنی بە کۆمەڵ دێت یان هەوڵدان بۆ سڕینەوە و لەناوبردنی کۆمەڵگەیەک یان کەسانێک بەهۆی/ جیاوازی ڕەگەز، ئایین، پێست....یان هەر جیاوازییەکی تر. هۆلۆکۆست و گینۆساید، لە مێژووی مرۆڤایەتیدا لە زۆر شوێن و سەردەمدا ڕوویانداوە. هەروەک هۆلۆکۆستی جولەکەکان لەلایەن هیتلەر و ئەلمانیای نازی، لەساڵی ١٩٣٩ تا ساڵی ١٩٤٥ بەردەوامبوو، ئاکامەکەش شەش ملیۆن مرۆڤی جولەکە بوونە قوربانی، هۆکارەکەش بە پێی لێکدانەوە و بۆچوونی هیتلەر و نازییەکان، گوایە یەکێک لە هۆکاری دۆڕانییان لە جەنگی یەکەمی جیهانی، جولەکەکان بوون کەوا، یارمەتی دوژمنییان داوە و لە پشتڕا خەنجەری ژەهراوییان لێداون. هەربۆیە هەوڵدەدەن تۆڵەیان لێ بسەنەوە، ئەنجامەکەش بە هۆلۆکۆست کۆتایی هات.. لێرەدا مەبەستمانە بەدواداچوونێک بۆ شیعر و هۆلۆکۆست بکەین، دەمانەوێ هەڵوێستە لەسەر ئەوە بکەین، کەوا شیعر لە توانای دا هەیە ئەم جۆرە ڕووداو و کارەساتە مێژوویانە بنووسێتەوە؟ یان لە نووسینەوەی کارەساتێکی تراژیدیای جەرگبڕی وەک هۆلۆکۆست یان ئەنفال، کە هەزارەها یان ملیۆنەها مرۆڤ دەبنە قوربانی. ئایا زمانی شیعر چۆن ئیش دەکات؟ یان لەم جۆرە دەقە شیعرییانە چۆن مامەڵە لەگەڵ زمان دەکرێت؟ هەروەک دەزانین زمانی شیعر و ئەدەبیات وا پێویست دەکات زمانێکی جیاواز بێت لە زمانی قسە کردن بەمانای، زمانێک بێت لادانی تیابێت و جیاواز بێ، هەروەها ئیش لەسەر داهێنان بکات بەمەبەستی بەرهەمهێنانی جوانی. یان لەمجۆرە دەقە شیعرییانەی کە ڕوودا و کارەساتە گەورە مێژووییەکان دەنووسنەوە، چۆن ئیش لەسەر کۆد و هێماکان دەکرێت؟ یان زمان لە نێو رووبەری مەرگ بە چ شێوەیەک مامەڵە لەگەڵ وشە و سیستەمە ڕێزمانییەکان دەکات؟ یان خودی کەسەکان و شاعیرەکان،

ئەوانەی لە نێو ڕووداوەکان بوون و دواتر ڕزگارییان بووە، جیاوازی زمان و ئاستی داهێنانی دەقە شیعرییەکانییان، لەگەڵ ئەو کەس و شاعیرانەی کە لە دەرەوەی ڕووداوەکان بوون چۆنە..؟ نازییەکان ئەو هێزە فاشیستە بوون پێش کوشتنی مرۆڤەکان، کتێبەکانیان سووتاند، ئاگرییان لە فەلسەفە و ئەدەب و زانست و مەعریفە بەردا..هۆلۆکۆست کارەساتێک بوو، ژیانی لە ملیۆنەها مرۆڤ سەندەوە، خەون و ئومێدی ملیۆنەهای خنکاند، مردنی بەوکەسانەش بەخشی کە لە ژیان مانەوە، هەندێ کەس لە هۆلۆکۆست ڕزگارییان بوو بەڵام، تا مردن لە گەڵ خەیاڵ و بیرکردنەوە ڕەشەکان و لەگەڵ یادگارییە تاڵەکان ژیانییان بەسەر برد. ئەوانەی لە هۆلۆکۆست بەشدار بوون، ڕۆژانە لەگەڵ برسییەتی و ترس و تۆقاندن و کاری قورس ڕووبەڕوو بوون، کوشتن و سووتاندنی کەسە نزیکەکان و هاوڕێکانییان بە بەرچاویانەوە، زۆرێک لە شاعیر و ڕۆماننووسەکان، ئەوانەی شیعر و ڕۆمانەکانییان بۆ هۆلۆکۆست نووسیوە، زێتر مەبەستییان خۆ بەتاڵکردنەوە بوو، لەدەست بیرۆکە ڕەشەکان و خەون و خەیاڵە مەرگئامێزەکان، هۆلۆکۆست بە مانای درێژبوونەوەی مەرگ بۆ نێو ژیان. هەروەک (ماریان کامپینسکی) شاعیر و نووسەری پۆلەندی، یەکێک لە ڕزگاربووانی هۆلۆکۆست، لە کتێبکدا بە ناوی (منتان لە بیر بێ)، باسی ئەو ئازار و موعاناتەی خۆی دەکات.. کتێبەکە باس لە بە هۆلۆکۆست بوونی خۆیی و کەسە پۆلەندییەکانی شارەکەی خۆی دەکات، لە کاتی هاتنی نازییەکان و گواستنەوەیان بۆ کەمپەکان و تا ئازادبوون و ڕزگاربوونییان، چیرۆکی ژیانی نێو هۆلۆکۆست و دوای هۆلۆکۆستیش دەگێڕێتەوە. هەر لەم کتێبەدا باسی ئەو ئازار و خەیاڵە مەرگئامێزەی کە شەوانان ناهێڵی بخەون، خەیاڵە ناخۆشەکان هەراسانی کردوون و بارێکی دەروونی شێواوی بۆ دروست کردوون. بۆ خۆ بەتاڵکردنەوە لەم خەیاڵە مەرگئامێزانە، شەوانان لە تاو ئازار و فرمێسک دەستی دەدایە قەڵەم و هەست و ناخ و خۆی دەنووسییەوە، لە سەرەتای کتێبەکە باس لەم ژان و میحنەتانەی خۆی دەکات، هەر لەوکاتانە شیعری (ناتوانین لەبیری کەین) ی نووسیوە. ئەم شیعرە و زۆرێک لە شیعرەکانی تری زادەی ئەم

بیرکردنەوانە و ئەم چرکەساتانەن، بۆ نموونە شیعرەکانی (بەرائەت، من کێم، گەنجینەی ژیان و چەندانی تر...)، نەک تەنها شیعری ئەم خانمە زۆربەی ئەو شاعیرانەی، شیعرییان بۆ هۆلۆکۆست نووسیوە لە شیعرەکانیاندا، باس لە مردنی بە کۆمەڵ و ئێشوئازارێکی بێوێنە و یادگارییە ڕەش و تاڵەکان دەکەن، یان باس لە فاشییەت و مامەڵەی نامرۆییانەی نازییەکان دەکەن. شاعیرێکی تر بە ناوی (مارتین نیمۆلەر) لە شیعرێکدا بە ناوی (یەکەمینجار کە هاتن).. ناوەڕۆکی شیعرەکە باس لە هاتنی نازییەکان دەکات، یەکەمینجار کە دێن، چۆن وەک ڕەشبگیرییەکی سەرتاپایی هەموو کەسێک دەبەن، داواتر هەرخۆی بە تەنیا دەمێنێتەوە، پاشان خۆشی دەبەن، ڕەشبگیرییەک/ لە کەس نابوورن و دەست لەکەس ناپارێزن، زانا، دانا، شاعیر، ڕۆماننووس، فەیلەسوف، کاسبکار، هەرکەسێک تەنها جوولەکە بێت و بەس، یان خانمە شاعیرێکی تر بە ناوی (بەرباره سینۆک) لە شیعرێکدا بە ناوی (لە دێر زەمانەوە) باس لە کارەساتی هۆلۆکۆست دەکات، بە زمانێکی شیرین و جوان، باس لە سادەیی خەڵک دەکات، کە چۆن هەموویان لە ئامێزی خۆشەویستی بۆ یەکتری، لە ئامێزی خەون و ئومێدەکانییان دەژیان، بەڵام لە پڕێکا هۆلۆکۆست وەک ڕەشەبایەک دێت زۆر نامرۆڤانە و دڕندا ژیانی ملیۆنەها کەس کۆتایی پێ دەهێنێت. سەرەتای شیعرەکە وا دەست پێدەکات (ئێمە یاریمان دەکرد و پێدەکەنین و خۆشەویست بووین، لە باوەشی دایک و باوکمان دەریانهێناین و فڕێدراینە نێو ئاگر، ئێمە تەنها منداڵ بووین و هیچیتر.....) ئەگەر سەیری شیعرەکانی هۆلۆکۆست بکەین دەبینین، هەموویان لە ڕووی فۆرم و مانا و تەنانەت پێکهاتەی شیعریەوە لە یەکترییەوە نزیکن، هەموویان زێتر مامەلە لەگەڵ مردن دەکەن، مردن ڕووبەرێکی فراوانی داگیر کردووە، هەموو باس لە بەرائەتی مرۆڤەکان دەکەن، ئەوانەی بە بێ هۆ لە ژیان دوور خرانەوە و لە هەموو خۆشییەکان و جوانییەکان بێبەش کران، هەر لەبەرئەوەی تەنها جولەکە بوون، هەموو باسی دڕندەیی و ڕەفتارە نامرۆییەکانی نازییە فاشیستەکان دەکەن.. بەمانایەکی تر، شیعری هۆلۆکۆست، هێندەی مامەڵەکردنە لەگەڵ مردن و

برسییەتی و ئێش و ئازار یان خەون و خەیاڵە ترسناکەکان، هێندە مامەڵەکردن نییە لەگەڵ زمان و وشە و هێما و بنەما شیعرییەکان.. یاخود هەوڵدان بۆ بەکارهێنانی فۆڕمی نوێ و جیاواز، زیاتر ئیشییان لەسەر ناوەڕۆک و مانای شیعرەکان دەکرد. ئەوەش بەمانای ئەوەی نییە کە شیعرییەت لە شیعرەکانی هۆلۆکۆست دا نییە، بە شێوەیەکی گشتی لە شیعردا، پەیوەندی نێوان فۆڕم و ناوەڕۆک پەیوەندییەکی هاوتەریب و توندوتۆڵ و لێکنەپچڕاوە، هەریەکە و بە جۆرێک جوانی بەرهەمدەهێنن و پەخشی دەکەن بە نێو ڕووبەری دەقەکەدا، لە هەندێ شیعر، فۆڕمەکان زاڵ دەبن و زێتر لە نێو ڕووبەری جوانی دەق دەردەکەون، لە هەندێکییان ناوەڕۆکەکە، لە هەندێکییان هەردووک پێکەوە. لە شیعرەکانی هۆلۆکۆست زێتر ناوەڕۆکەکان دەبنە پنتی بەخشینی ئارامی و چێژ و جوانی، یان دەبن بە سەرچاوەیەک بۆ وەبەرهەمهێنانی جوانی و چێژ. ئەویش بە هۆی دەستەبەربوونی ئەم مانا قووڵ و ئەم هەستە مرۆییانەی کە لە نێو شیعرەکان دەخرێنە ڕوو.. ئاخر ئاسان نییە، مامەڵەکردن لەگەڵ ڕووداوێک یان کارەساتێکی گەورە و جەرگبڕی وەک هۆلۆکۆست، دیارە باوەڕمان بەوە هەیە کە شیعر، دەتوانێ تەواوی ژیان بنووسێتەوە بە هۆلۆکۆستیشەوە، یان بە هەموو کارەسات و دیاردەکان و بە هەموو ڕووبەرەکانییەوە. لە نووسینەوەی هۆلۆکۆست و ڕووداوە تراژیدییەکان، زۆرجاران شیعر دەبێتە هۆکار تا ئەوەی ئامانج بێت، زۆربەی ئەو شاعیرانەی شیعرییان بۆ هۆلۆکۆست نووسیوە، بەتایبەت ئەوانەی لە کارەساتەکە بەشدار بوون، بە مانای ئەو کەسانەو تا کۆتایی، لە نێو مردن و برسییەتی و ئازارەکاندا مابوونەوە، دوای ڕزگاربوونیش، مردن و خەون و خەیاڵە ناخۆش و تاڵەکان، بەشێک بوون لە ژیان و بیرکردنەوەکانییان، ئەوانە بۆ دوو مەبەست شیعرەکانییان دەنووسی، یەکەم/ بۆ خۆبەتاڵکردنەوە، دووەم/ بۆ گەیاندنی کارەساتی هۆلۆکۆست وەکو خۆی. ئەم (خۆبەتاڵکردنەوە و گەیاندنە) سێبەری کردبوو بەسەر هەموو شیعرەکاندا، وایکردبوو هەموو شیعرەکان هۆکارێک بن بۆ ئەم دوو مەبەستە، ئەوەتا (ماریان کامپینسکی) بە ڕوون و ئاشکرا لە شوێنێکی کتێبەکەی

باسیکردووە کەوا، هیچ شەوێک نەیتوانیوە بەئاسایی بخەوێ، درەنگە شەوان، گەورەترین ئازاری دەبینی بەدەست خەیاڵە ناخۆشەکان، شەوانان لە جیاتی خەو کاری فرمێسک ڕشتن و گریان و ئازار چەشتن بووە، گریان بۆ شەش ملیۆن قوربانی، گریان بۆ ناسکترین و جوانترین تەمەنی لەدەستچووی، چونکە کاتێک نازییەکان دەگەنە پۆلەند دوای سێ مانگ (ماریان) تەمەنی دەبێتە چواردەساڵ، واتە مێردمنداڵی و سەرەتای گەنجێتی، کاتێک ڕزگارییان دەبێ و هۆلۆکۆست کۆتایی دێت، ئەم تەمەنی دەبێتە نۆزدە ساڵ، لە ڕاستیدا ڕزگاربوونییان هەرئەوەندە بوو، لە کەمپەکان و لە دەست برسییەتی ڕزگارییان دەبێ، ئازاد دەبن و دەگەڕێنەوە نێو ئاوەدانی، ئەگینا، مەرگ هەر لە گەڵیاندا دەمێنێتەوە و دەبێتە بەشێک لە بوون و ئایندەیان..! بۆیە هەموو شەوێک خەیاڵە ناخۆشەکان و بیرکردنەوەکان، بە جۆرێک فشاری ڕۆحی و دەروونییان بۆ دەهێنا، تا ئاستی ئەوەی هەندێجار جەستەی ڕەق دەبوو وەک سەهۆڵ، ناچار دەبوو ئەم هەستە خەمناک و مەرگاوییەی، لە نووسین و شیعرەکانی خۆی دەرببڕێ و خۆی بەتاڵدەکردەوە..! لەلایەکیتریش مەبەستییان بوو، ئەم کارەساتە تراژیدیا و گەورەیەی هۆلۆکۆست وەکو خۆی بگەیەنن، چ بۆ دنیا و چ بۆ نەوەکانی داهاتوو. ئەگەر لێرەوە لە (گۆڕستانی چراکان) ی شێرکۆ بێکەس ورد بینەوە، کە وەک دەقێکی درێژ بۆ (ئەنفال) نووسراوە، بە بەراورد لەگەڵ ئەو شیعرانەی بۆ هۆلۆکۆست، دەبینین لایەنی زمانەوانی و ئیستاتیکا و شیعرییەت و داهێنان لە ئاستێکی بەرزدایە، زێتر ئیش لەسەر تەکنیک و هونەری زمان کرایە لە هەمانکاتیش ناوەڕۆکێکی قووڵ و پڕ مانا و بەرزی هەیە.. پێکهاتە زمانییەکەی دەق بە تایبەت، میتافۆر و ئاماژە و هیما و وشە و دەستەواژەکان زۆر سەرنجڕاکێش و پڕن لە ئیستاتیکای شیعری. دیارە لەلایەک، ئەوە پەیوەندی بە توانا و ئەزموونی شاعیرەکەوە هەیە، لەلایەکیتر/ پەیوەندی بە خاڵێکی جەوهەری هەیە ئەویش، لە (گۆڕستانی چراکان) دا/ شیعر ئامانجە نەک هۆکار، (شێرکۆ بێکەس) تەنها مەبەستی خۆبەتاڵکردنەوە و گەیاندن نەبووە، (شێرکۆ بێکەس) مەبەستی بووە (ئەنفال) بکات بە شیعر، بە

مانایەکیتر بە زمانی شیعر ئەنفال بنووسێتەوە، یان بەرگی شیعر بکاتە بەر ئەنفال، بۆیە دەبینین لە نێو دەقەکەدا، لەسەر زۆر ڕەهەند و چەمکی جیاواز ئیش دەکات وەک (سەفەر، عەشق، مقاوەمەت، مەرگ، یادەوەری، هەستی نەتەوەیی... زۆر چەمک و رەهەندی تر) گۆڕستانی چراکان چ وەک ناونیشان چ وەک دەق پڕاوپڕە لە داهێنان و جوانکاری شیعری، ئەم قەسیدەیە بە سەلیقە و توانا و هەناسەیەکی درێژەوە نووسراوە، هەرچەندە لە زۆر شوێن گێڕانەوەیەکی ڕووت سایە دەکات بە سەر دەقەکە و زمانی شیعر لە زمانی چیرۆک نزیک دەبێتەوە، ئەمەش شاعیر بە مەبەستەوە ئەوەی کردووە، هەر بۆیە دەقە درێژەکانی ناوناون (دەقی ئاوەڵا)، شێرکۆ بێکەس بە دەربڕینێکی پڕ لە ئیستاتیکای شیعری لە (گۆڕستانی چراکان) دەڵێ، (سەفەرێ بە سواری تراویلکە و بە سواری هەواڵی ناوەخت../ سەفەرە بۆ مەملەکەتێ لە شارەکانی خۆڵەمێش.../ یان سەفەرێک پڕ لە ئێسک و پروسکی هەتاو...!) ئەم دەربڕینە شیعرییانە گۆتە و دەربڕینی جوان و ناسک و شیعریین، تا ئاستێکی بەرز چێژ و ئارامیی بە ڕۆحی خوێنەرەکان دەبەخشن...!، (سەفەرێک پڕ لە ئێسک و پروسکی هەتاو) بە مانای، سەفەرێک پڕ لە مەرگی هەتاو، یانی سەفەری مەرگ و نەگەڕانەوە/ یانی ئەنفال...! ئێسک و پروسک، ئاماژەیە بۆ مەرگ، مەرگ دوا پنتی سەفەرەکەیە، مەرگ مانایەک یان شوناسێک بە سەفەرەکە دەبەخشێ و دەبێتە (سەفەری مەرگ). ئەمەش ئاماژەیە بۆ ئەنفال، ئیشکردن لەسەر وشەکان و ئاماژە و میتافۆرەکان و یان ئەمشێوە مامەڵەکردنە لەگەڵ زمان، بڕستێکی قووڵی بە قەسیدەکە داوە، دەبینین لە (گۆڕستانی چراکان) مەرگ تاکە چەمک و تاکە ڕووبەر نییە کە شیرکۆ بێکەس ئیشی لەسەر کردبێ، ڕەنگە ئەمەش هۆکارەکەی بۆ ئەوە بگەڕێتەوە کە، شێرکۆ بێکەس، یەکێک نەبووە لە ئەنفالبووەکان، کەسێک نەبووە لە نێو بیابانەکان و لە نێو چاڵەکان ڕاکشابێ، لە نێو قیژە و هاوارەکان، مردنی بە چاوەکانی خۆی بینی بێ، بە مانای شێرکۆ بێکەس لە دەرەوەی ڕووداوەکە شتەکانی بینیوە، جیاوازە لەگەڵ بینینی کەسێک کە خۆی لە ناو ڕووداوەکە و یان بەشێک بێت لە ڕووداوەکە، وەک ئەو

شاعیرانەی شیعرییان بۆ هۆلۆکۆست نووسیوە، کە زۆربەیان لە گیراوەکان بوون و لە نێو کەرەساتەکە و لە نێو ڕووداوەکان بوون، هەموویان لە نێو کەمپەکانی مردن لە گەڵ مردندا دەژیان. مەبەستمە ئەوە بڵێم، ئەوانەی لە دەرەوە سەیری ڕووداوەکان دەکەن، وەک ئەوانەی خۆیان لە ناو ڕووداوەکانن وەکو یەک/ ڕەنگەکان و کاریگەرییەکان و ئازارەکان و مردنەکان نابینن..! ئەو مردنەی لە نێو شەوەکان و لە نێو چاڵە بە کۆمەڵەکانی ئەنفال هەبوو، هەرگیز شێرکۆ بێکەس یان هەر کەسێکی دەرەوەی ڕووداوەکە ناتوانێ وەکو خۆی ببینێت. بەمانایەکی تر، ئەوانەی لە دەرەوەن، بە چاوی خەیاڵ سەیری کارلێک و پێکهاتە و کاریگەرییەکانی ڕووداوەکان دەکەن، وە شتێکی ئاشکرا و دیاریشە لە نێوان چاوی خەیاڵ و چاوی واقیع، زۆر پێکهاتە و ڕەهەند و کارلێک و هاوکێشەی جیاواز هەن، شاعیرانی هۆلۆکۆست ئەوانەی لە کەمپەکانی مردن بەشداربوون، مردنییان بە ڕووتی دەبینی، بۆیە لە نێو شیعر و نووسینەکانییان باسییان لە مردنێکی ڕووت کردووە، دەبینین/ چ لە شیعر و نووسینەکانییان، چ لە ژیانی ڕۆژانەی خۆیان خۆ بە دوورگرتن و لە بیرکردنی ئەم مردنە، کارێکی نەکردە و ئەستەم بووە. بۆیە هەموو شاعیرەکان لە نێو ئەم ڕووبەرە ئیشییان کردووە، یان هەریەکە و بە جۆرێک ئیشییان لەسەر دیوێکی مردن کردووە، یان چەمکی هۆلۆکۆست بە گشتی، خۆی لە مردن و قڕکردن و سڕینەوە دەبینێتەوە یان سەفەری مردنی بە کۆمەڵ...! وا لە خوارەوە چەند نموونەیەکی شیعری هۆلۆکۆستی دەخەینەڕوو.

چەند شیعرێکی هۆلۆکۆستی

یەکەمینجار کە هاتن

شیعری/ مارتین نیمۆلەر

یەکەمینجار بۆ کۆمۆنیستەکان هاتن
من هیچ قسەیەکم نەکرد
چونکە من کۆمۆنیست نەبووم
دواتر بۆ سوشیالیستەکان هاتن
من هیچ قسەیەکم نەکرد
چونکە من سۆشیالیست نەبووم
پاشان بۆ کرێکارەکان هاتن
من هیچ قسەیەکم نەکرد
چونکە من کرێکار نەبووم
پاشان بۆ جولەکەکان هاتن
منیش هیچ قسەیەکم نەکرد
چونکە من جولەکە نەبووم
دواتر بۆ منیش هاتن
بینیم هیچ کەسێک لەوێدا نەماوە
تا قسەیەک بۆ من بکات...!

له دێر زەمانەوە

شیعری/ بەربارا سۆنیک

یاریمان دەکرد و پێدەکەنین
بەختەوەر و خۆشەویست بووین
لە نێو باوەشی دایک و باوکمان دەریان هێناین
فڕێدراینە نێو ئاگرەوە
تەنها منداڵ بووین و هیچیتر
ئێمەش ئایندەمان هەبوو،
دەبووین بە پارێزەر، خێزانمان پێکدەهێنا،
دەبووین بە دایک، بە مامۆستا
خەونی جوانمان هەبوو
دواتر ئومێدەکانمان درانە دەم با
لە پڕێکدا،
دوور خراینەوە لە شەوێکی مردوودا
وەک شتە بێبەهاکان
فڕێیاندراینە نێو ئوتومبێلەکان
تەنگ و تاریک، نیگەران و هەناسەسوار
گریان، برسییەتی، مردن
لە ئاوەدانی لە دنیا دوورخراینەوە، سڕاینەوە
بە ڕۆحیکی خۆڵەمێشییەوە هاوارمان دەکرد
با ئەمە بەسەر مرۆڤەکان دووبارە نەبێتەوە
ئێمەتان لە بیر بێ

ئێمە ئەو منداڵانە بووین
کە خەون و ژیانیان دزین و دوورخراینەوە...!

من ناتوانم لە بیریکەم

شیعری/ ئەلیکساندەر کیمێل

ئایا من دەمەوێت بیرم بێتەوە؟
ئارامی گێتۆ بەر لە داگیرکردنی
لەرزینی منداڵان وەک گەڵا لە نێو بادا
گەڕانی دایکان بۆ لەتە نانێک
تارمایی ئاوسانی ڕانەکان و جولانەوەیان لەگەڵ ترس
نا، من نامەوێ بیرم بێتەوە، بەڵام چۆن بتوانم لە بیری کەم؟
ئایا من دەمەوێ بیرم بێتەوە، دروستکردنەوەی دۆزەخ؟
سەدای داگیرکارەکان و کەیف و سەفای ڕاوکردنییان
ناڵەی بریندارەکان و نزاکانییان بۆ ژیان
سیمای دایکەکان وەک پەیکەرێک پڕ ببێ لە ئازار
ڕژانی ترس لە نێو خەیاڵدانی ونبوونی منداڵەکان
نا، من نامەوێ بیرم بێتەوە، بەڵام چۆن بتوانم لە بیری کەم؟
ئایا من دەمەوێت بیرم بێتەوە، گەڕانەوەی ساتە تۆقێنەرەکان؟
دیارنەمانی خێزانەکان بە ڕۆژی ڕووناک
هەستانی هەڵمی خوێناوی لە گۆرە بەکۆمەڵەکان
بێهوودەیی گەڕانی دایکان بۆ منداڵەکان
ئازارەکانی گێتۆ کە جەرگبڕبوون وەک چەقۆ
نا، من نامەوێت بیرم بێتەوە، بەڵام چۆن بتوانم لە بیری کەم؟
ئایا من دەمەوێت بیرم بێتەوە، هاوارەکانی شەوانم
کرانەوەی بە ئاستەمی دەرگاکان و بڵاوبوونەوەی پەرەموجەکان لە بادا

بۆنی خوێنی بەفرە تواوەکان لە شەودا
هاوسۆزی مانگ بەدەم ڕۆشنکردنەوەی ڕێگا و شوێنەکاندا
شێوانی ڕوخسار و بێبەهایی بوون، بەبێ کەسەکانی خێزاندا
نا، من نامەوێ بیرم بێتەوە، بەڵام چۆن بتوانم لە بیری کەم؟
ئایا من دەمەوێت بیرم بێتەوە؟
کاتێک ئەوانەی ڕۆیشتوون خوداوەند مردنێکی کتوپڕی پێبەخشین
ئەوانەیش کە ماونەتەوە لەگەڵ ئازار و میحنەت دەتلێنەوە
گواستنەوە بۆ شوێنە نامۆ و نادیارەکان
گۆڕینی جەستە و ڕۆحەکان بۆ گاز و خۆڵەمێش
نا، من دەبێ بە بیرم بێتەوە و هەرگیز نەهێڵم بیرم بچێتەوە...!

سەرچاوەکان:

_ کتێبی (Fascism)By Roger Eatwell

_ کتێبی (Remember me)

A Holocaust SurvivorS Story

Marian Kampinski

_ چەند سایتێکی ئەنتەرنێت لەوانە

- Holocaust Poetry
- Poems For Holocaust , Poem Hunter

دیمانەی گۆڤاری ڕامان

ئەو شاعیرانەی ئایدیۆلۆژیا دەیانجوولێنێ کۆیلەن

ئامادەکردنی: ڕامان

نالە حەسەن لە شیعری کوردیدا دەکەوێتە قۆناغی دوای ڕاپەڕین، ئەم قۆناغە بۆ ئەم نەوەیە ئاسۆیەکی بە پیت و بێ تەگەرە بوو، چونکە کێڵگەی نوێکردنەوەی شیعری کوردی باش کێڵدرابوو، ئەوان دەبوایە تۆوی نوێکردنەوەیان بە پیت و ڕسکاوتر تێدا بوەشاندبووایە، چونکە هەموو نەوەیەکی چالاک دەبێ مەشخەڵی نوێکردنەوەی لە نەوەی پێش خۆی گەشاوەتر بێت. ئەگەرچی ئەم شاعیرە لە ناو گرووپێکی سیاسی کاری سیاسی بەڕێوە دەبرد بەڵام خۆشبەختانە شیعرەکانی پێچەوانەی ئاراستەی سیاسی لەناو خودێکی ئازار دراو و تاڕادەیەک بێهوودە خاڵێکی جوانی پێکهێناوە. ماوەیەکە لە دەرەوەی کوردستان دەژی، غوربەت کاریگەری خۆی لە پێکهاتەی شاعیریەتی کردووە و زەمینەیەکی گەرموگوڕی ڕۆمانسی غەمباری داوەتێ تا تۆوی بەهرە و لێهاتوویی خۆی بوەشێنێ.

ڕامان: کەشو هەوای (گەڕەکی تەیراوە) و سەردەمی منداڵیت، چ گاریگەرییەکی لەسەر خۆدۆزینەوەتدا هەبووە، لە بواری شیعردا، ئایا ژینگەی ئەوکاتەی زاگە، کاریگەرییەکی هەبووە لە دروستکردنی توانا و بەهرەی شیعر لای ئێوە؟

ناڵە حەسەن: بەو پێیەی خەیاڵ ڕووبەرێکی بەرفراوان لە شیعر داگیر دەکات، خەیاڵیش بەبێ ئاوڕدانەوە لە ڕۆژگارەکانی دوێنێ و بەبێ ئاوڕدانەوە لە خەون و خەیاڵە شیرینەکانی منداڵی ناتوانی بگاتە ئاستی قووڵبوونەوە و ئاستەکانی بێئاگایی و وڕێنەیی. خەیاڵ بەبێ ئاوڕدانەوە لە یادەوەریەکانی منداڵی، ناتوانێ زمانی ناوەوەی مرۆڤ بهێنێتە گۆ، زمانی غەریزەکان و حەزەکان و ئارەزووەکان، ناتوانێ بوخچەی چەپێندراوی خەون و ئومیدەکان بکاتەوە، (سارتەر) لە کتێبی (لە سوقراتەوە بۆ سارتەر) کە لە نووسینی (تی. زێت. لاڤین) دا دەڵێ.. من ڕقم لە منداڵێ خۆم دەبێتەوە، چونکە هەموو شتێک لەوێدا دەمێنێتەوە، واتە هەموو شتەکان دەگەڕێنەوە بۆ ئەو وێستگەیە. واتە هەموو خەیاڵەکان و خەونەکان و خۆزگەکان، بە بارانی یادەوەرییەکانی منداڵی چرۆ دەردەکەن و بەبێ ئاوڕدانەوە لەم تەمەنە نەک هەر نووسین، بەڵکو ژیان مانایەکی نیە. (فرۆید) یش یاساکان و قەیدوبەندەکان و بیرکردنەوە تەقلیدییەکانی نێو کەلچەرێکی پریزگاری ئەوسای خۆی، لە بیناکردنی کەسایەتی خۆی ڕەنگدانەوەی هەبووە. هەڵسەکەوت و یاساکانی دایک و باوک ڕەنگدانەوەی بووە بەسەر تیۆر و بیرکردنەوەی فەلسەفە دەروونیەکەیدا. لە بەرئەنجامەکانی توندوتیژی باوک بوو (گرێی ئۆدیبی) داهێنا، لە ڕێی تیۆرەکانییەوە، ترس و تۆقین و خەونە چەپێندراوەکانی منداڵی و هەرزەیی خۆی نووسیوە، پێداگرتنی فرۆید لەسەر هەستە نەستیەکان و غەریزە کپبووەکان، ڕاستەوخۆ پەیوەندی بەو باکڕاوندەی سەردەمی منداڵی و هەرزەییەوە هەیە، کاریگەری یادەوەرییەکانی منداڵی لە نێو شیعرەکانی (ڕامبۆ، شاملو، ئەدۆنیس، ئەزرا پاوەند....) زۆر بە ڕۆشنی دەبینرێ. بەڵام من

به پێچەوانەی سارتەر بیردەکەمەوە، من منداڵی خۆمم خۆش دەوێت. بە هەموو خۆشی و ناخۆشیەکانیەوە، بە هەموو مردن و لە دایکبوونەکانیەوە، یادەوەرییەکانی منداڵی من پڕاوپڕ بوون لە کارەسات و مردن و لە فڕین، من هێندە منداڵێکی چەتوون و بزێو بووم، بیرمە ڕۆژ نەبوو چەندجارێک مردن بە چاوەکانی خۆ نەبینم، ڕۆژ نەبوو خەون و ئارەزووەکانم سەر نەبڕدرێن. منداڵیم پڕاوپڕ بوو لە نائومێدی و مردن لەگەڵ ئەوەشدا، باڵندەیەک بووم هەرگیز لە فڕین نەدەکەوتم. من ئێستاش درێژکراوەی تەمەنی منداڵیمم، ڕەنگە هەر بۆیەش شیعرم نووسیبێ تا لەنێو خەیاڵە جوانەکانی شیعر، خەون و ئارەزووە چەپێنداراوەکانی منداڵی خۆم نمایش بکەمەوە، من لە نێو شیعرەکانمدا هاوار و گریان و فڕینەکانی سەردەمی منداڵی خۆم دەنووسمەوە، شوێن ئەو ڕۆژانە هەڵدەگرم کە لە نێو هاوارەکانی دوێنێمەوە خۆزگە و خەونەکانی ئێستام ڕووت دەکەمەوە و وەقسەیان دەهێنم. شاملو دەڵێ (خۆزگە عەشق زمانی با وەقسە هاتبا...!) بەڵام، من ئەو خۆزگەیە لەنێو خەیاڵی شیعریم تێدەپەڕێنم و عەشق وەقسە دەهێنم، خەونەکان و غەریزە کپبووەکانم وەقسە دەهێنم، لە ژێر کاریگەری فرۆید، بە زمانی عەشق غەریزەکان و خەونەکانم دەنووسمەوە، هەندێکجاریش بە زمانەکانی گەردەلوول و بروسکە وەک مرۆڤێکی یاخی و ئەشقیایەکی سەرشێت: یاخی لە بازنەکانی حەرام و حەلال لە سنووربەندییەکانی کولتوور و ئایین و ئایدیۆلۆژیا، هەر بەم ڕۆحە یاخییەوە، جوانیەکانی ئەودیو مەراقەکان و هاوارەکان و خەونەکانم دەنووسمەوە، بەڵێ ئەو ڕۆژانە گەلێک کاریگەریان لە سەر بیرکردنەوە و دۆزینەوەی خودی مندا بووە، کاتێک خەیاڵەکانی ئەو ڕۆژگارانەم دەنووسمەوە، دەچمەوە نێو دونیایەکی هێمن و هەموو شتەکان هێمن و ڕەنگین و جوان دێنە بەرچاو. منیش ڕۆ دەچم و لە هەموو شتێک دادەبڕێم. (تەیراوە) ش ئەو بەهەشتەیە لەوێدا، منداڵیم و عەشق و شیعر چاویان هەڵێناوە، زاگەی ئاشنابوونمە بە گوڵەگەنم و پەپوولە و باران و زەردەخەنەکانی سەرگۆنای دایکم. تەیراوە بۆ من مەملەکەتێکە پڕ لە سیحر و

نهێنی و پڕ لە پەلکەزێڕینەی بەرائەتی دوای بارانی سۆز و عەشق و میهر... بەهەرەش شتێک نیە لە ئاسمانەوە هاتبێتە خوار، شتێک نیە لە نێو دەریای وەهم هاتبێتە بوون، لەنێو خەیاڵە شیعرییەکانی مندا. بەبێ ئاوڕدانەوە لە وەرزە پایزییە بەهارییەکانی منداڵیم، بە بێ پیاسەکردنە لەنێو کۆڵانەکانی شوێنی لە دایکبوونم نە عەشق مانایەکی هەیە نە میلۆدییەکانی جوانی.

ڕامان: ئێوە لە خوێندن دا بواری زانستیتان هەڵبژاردووە، دەرچووی پەمانگەی تەندروستین لەهەمەنکاتدا بۆ ماوەیەکی درێژ باوەڕێکی ماددیتان هەبووە، ئایا کەسێکی کۆمۆنیست لە ڕووی ئایدیۆلۆژیاوە، دەتوانێ هێندە بە ناسکی و بەو شێوە پڕ لە عاتیفە شیعر بنووسێ، شیعرەکانی تۆ پڕن لە لاواندنەوەی خۆرهەڵاتیانەی ڕووت، هەمیشە فرمێسک بە چاوی وشەکانتەوە دیارن، (بە تایبەت لەو شیعرەی کە بۆ خولیای هاوسەرت نووسیوە)، کەچی کەسانی ئایدیۆلۆژی تاکباوەڕ، رەق و لۆژیکیانە بە پێوەرەکانی عەقل و هاوکێشە ماتماتیکیەکان بیردەکەنەوە، تۆ چۆن لەم هاوکێشەیە دەڕوانی؟

ناڵە حەسەن: بەبڕوای من لە نێو پانتایی دونیای هێمنی شیعر، هێندەی ئەوە گاریگەری هەیە کەوا ئەو شاعیرە، چۆن لە خەیاڵی شیعری و وێنەی شیعری و زمانی شیعری دەڕوانێ و چ بیرکردنەوەیەکی هەیە بۆ دنیای ئیستێتیکی شیعر، هێندە پەیوەندی بەوەوە نیە کەوا ئەم شاعیرە چۆن بیردەکاتەوە و چ ڕوانینێکی هەیە بۆ دەسەڵات و سەر بە چ ئایدیۆلۆژیایەکە و لە چ ڕشتەیەک کار دەکات. چونکە لە سۆنگەی ڕوانینەکانی منەوە ئەو شاعیرانەی شەپۆلەکانی ئایدیۆلۆژیا فاکتەر و بزوێنەری بەلەمەکانی خەیاڵ و وشە و پێکهاتە شیعرییەکانیانە، زۆر بە قەناعەتەوە دەڵێم ئەو شاعیرانە (کۆیلەن)، چونکە ئەو خەیاڵەی بە ڕەنگە ئایدیۆلۆژییەکان ڕەنگرێژ دەکرێ خەیاڵێکی مردووە، هەرگیز هێندە بڕ ناکات بگاتە ئاستی پێگەی سووتان و لەنێو نیشتیمانە بەرینەکەی خەیال و جوانی

جێگەی نابێتەوە. زمانی شیعر لەلای ئەمجۆرە شاعیرانە ناتواندرێ لە نێو بازنەی ڕووتی وشە دەربچێ. دەقێکیش لە دایک دەبێ دڵنیام خوێنەر لە جارێک زیاتر نایانخوێنێتەوە، چونکە بە بڕوای من بروسکە و هەورە تریشقەی نێو ئاسمانی شیعر، ئەوە هاتنە گۆی خەون و خەیاڵ و خۆزگە و سووتان و عەشق و جوانی و پاکی و ڕاستگۆیی مرۆڤە نەک زمانی ئایدیۆلۆژیا و تاکباوەڕی و پێوەرەکانی عەقل و هاوکێشەی ماتماتیک و شتی تر. شیعر خۆشلکردنە بۆ دەست حالەتی بێئاگایی. نووسینەوەی هەناسەکانی وڕێنەیە لەبنار هەورازەکانی مەعریفەدا. من کە بەنێو قووڵایی خەیاڵەکانم ڕۆدەچم بێئاگا دەبم لە خۆم و لە کاریگەرییەکانی ئایدیۆلۆژیا. هێندە ڕۆدەچم تا ئاستی فڕین و مەستبوون. لەوێوە دەتوانم بچمە نێو قووڵایی دەریا بێ بنەکانی خەون، ئارەزوو عەشق، جوانی، سۆز، بەرائەت... تاد لەوێوە دەتوانم بگەڕێمەوە نێو یادەوەری ڕۆژەکانی نێو منداڵدانی دایکم. نووسینەوەی ئەو چرکەساتانەی بۆ یەکمجار هەستم بە جوانیەکانی تریفەی مانگ و سەوزایی سنەوبەر و خامۆشی پاییز و ڕەنگە ئالەکانی باخچە کرد. من کە وڕێنەکانم دەنووسمەوە هێندە بێئاگا دەبم لە خۆم و لە ئاوەدانی، تا ئاستی ئەوەی: نازانم من کێم و چیم، سەر بە چ نەزادێکم، نێرم یان مێ، منداڵم هەرزەم یان پیر، لە سەرەتای ساڵەکانی شیعر نووسینم، کاتێک کە سەرسامیەکانی خۆم بۆ عەشق و بۆ جوانیەکانی مەمک دەنووسیەوە، زۆرێک لە خوێنەرەکانم وایاندەزانی من ژنە شاعیرێکم نەک پیاو. مرۆڤ پێکهاتەیەکە پڕاوپڕ لە سۆز و عاتیفە و خەونی ڕەنگاوڕەنگ. لە دیوی ناوەوەی ڕەنگی تر و خەونی تر و سروشتێکی تر هەیە. نووسینەوەی شیعر نمایشکردن و بە کاراکتەرکردنی ئەم سروشت و دنیا نەبیندراوەیە، ئەوەتا (کارل مارکس) کە دامەزرێنەری ماتریالیزمی دیالێکتیکە لە نامەیەکدا بۆ ژنەکەی دەنووسێ: داوای ئەوە لە هونەرمەندە تەشکیلیەکان دەکات، کە تابلۆیەک بکێشن ئەم چەمابێتەوە و کڕنووشی بردبێت لەبەردەم ژنەکەیدا، ئایا چ خوێندنەوەیەک بۆ خەیاڵی ئەم تابلۆیە دەکرێ. ئایا ئەمە زمانی ئایدیۆلۆژیایە یان زمانی عەشق و بەها و سووتان و سۆز و خەونە جوانەکانی مرۆڤە من دەمەوێت ڕاستگۆ بم

لەگەڵ خۆم و خوێنەرەکانم و لەگەڵ ئێوەدا. لە سەرەتای شیعر نووسینم ڕوانینەکانم بۆ ئەدەب و هونەر جیا بوون، لە سەرەتا (شیعر لای من هۆکار بوو نەک ئامانج)، بەڵام خۆشبەختانە هەرزوو بەوە گەیەشتم کە دنیای شیعر زۆر بەرینتر و فراوانترە لە دنیای پڕاوپڕ لە پەیام و لە کلێشە و لە هەراوزەنای ئایدیۆلۆژیا و سیاسەت، بۆیە هەر زوو شیعرەکانی خۆمم ڕزگار کرد لە دەست هوتاف لێدان و لە خەیاڵە وشک و نەزۆکەکانی کۆیلەتی، ئەو شیعرەش کە ئێوە باسی دەکەن بۆ بزە گەرمەکانی خولیام نووسیوە، ئەوە لە کاتێکدا بوو هێندە تەنیا بووم تا ئاستی مردن و ونبوون. بەڵێ لە زۆرێک لە شیعرەکانمدا لاواندنەوەی ڕۆژهەڵاتیانە دەبیندرێ. بە تایبەتی لەو شیعرەی کە بەرێزتان باستان کردووە. ڕەنگە ئەوەش پەیوەندی بە مانەوەی تەمەنێکی درێژەوە هەبێ لەنێو کۆڵانەکانی غوربەت و تامەزرۆیی هەستی گەڕانەوەم بۆ نیشتیمانە سپییەکەی لە دایکبوونم، یان پەیوەندی هەبێ بە بوونی من و کەسایەتی من و بیرکردنەوەکانی من. بەڵام هەرچۆنێک بێت، ئەوە منم، ڕۆحێکی خۆرهەڵاتیانەی شەقار شەقار بووی نێو مەملەکەتی غوربەتم، بە هەموو ڕەنگ و ڕوانینەکانمەوە، بە هەموو هاوار و مردنەکانمەوە. وام لە نێو شیعرەکانمدام، بەڵام من هێندە دەزانم. ئێستا ئایدیۆلۆژیا و بیرکردنەوەی ڕەهایی لەنێو بوون و خەیاڵەکانی مندا مانایەک و ئەو کاریگەرییە تۆخەیان نییە، (ئێستا حەقیقەت بە تەنیا لەلای من نیە). من ئێستا هەورێکی گوماناویم لە نێو ئاسمانی خەون و بیرکردنەوەکانمدا، من بەشێکم لە گومان و گومانیش هەناسە گەرمەکانی نێو ڕۆحی منە،

ڕامان: سەرەتای دەیەی کۆتایی سەدەی ڕابردوو ساردەمەنیەکت لە بەرامبەر مزگەوتی سپی لە هەولێر هەبوو، لە نێو ئەو غەڵبە غەڵب و هاوار هاوارەدا تۆ لەگەڵ برادەرەکانت لە شیعر دەدوای، ئایا ئەو بەردەوامیەی تۆ لە شیعر ئەوپەڕی عاشق بوون نیە بۆ شیعر، بە واتایەکی دی، تا کوێ و چ ئاستێ عاشقی شیعریت.. بۆچی؟

ناڵە حەسەن: لە نێو هەناوی ئەم پرسیارەتاندا، لاپەڕەی ڕۆژانێکم بۆ هەڵدەدەنەوە کە ڕۆژانێکی بەرچاو و دیارە لە نێو بیرەوەریەکانی مندا. بەڵێ لەو ڕۆژگارەی ئەوسادا کە تەمەنێک لەو شوێنەدا کارم کرد، سەردەمانێک بوو، خۆشی و لەزەتم لە هەموو شتێک دەبینی، بە عەشقەوە دەمخوێندەوە و بە عەشقەوە دەمنووسی. سەرەتای ساڵەکانی سەردەرهێنان و دەرکەوتنم بوو. سەرەتای ئاشنا بوونم بوو بە مەعریفەی دەق و مەعریفەی زمان، لەگەڵ هات و هاوار و بەزم و سەفای هەرزەکارانی ئەو شوێنەدا، من لەگەڵ برادەرەکانم بە تایبەتی (زانا خەلیلی شاعیر و بەختیار محەمەد عیسای نووسەر) و چەند برادەرێکی تر باسی شیعرمان دەکرد، باسی ئەدەب و هونەر بە گشتی و زۆر شتی تر. من ئەوکاتە لە گەرمەی کارکردندا بووم لە نێو جیهانی سیاسەت و ئەدەب و هونەردا، لەگەڵ ئەوەشدا لە خەمی ئەوە دابووین، چۆن ببین بە خاوەنی دەنگی خۆمان، لە خەمی ئەوەدابووین چۆن شەپۆلەکانی ئایدیۆلۆژیا و سیاسەت لەگەڵ خۆیدا نەمان بات و ونمان نەکات. چۆن سیاسەت جوانی و خەیاڵە ڕۆمانسیەکان لە نێو شیعرەکانمان دا نەخنکێنێ. چۆن بە ئازادی بیر بکەینەوە و ئازادانەش بنووسین. بەهەرحاڵ ئەم ڕۆژانە ڕۆژە گەرمەکانی تەمەنی منن. لەم سەردەمانە عەشق بە هەموو مانا فەلسەفییەکەیەوە مانایەکی هەبوو لە نێو شیعرەکان و نووسینەکانی مندا، هەتا ئەمڕۆش بە هەمان جۆش و خرۆشەوە و هەمان ڕوانینم هەیە بۆ عەشق و بۆ دنیا سیحریاوییەکەی نووسین و شیعر. من تا سەر ئێسقان عاشقی شیعرم، ئەم عاشقبوونەم بۆ شیعر پێموایە بەردەوامی بە بوونم داوە، کاریگەری زۆری لەسەر خۆدۆزینەوە و ناسینی خود و خەون و خولیاکانمدا بووە.

ڕامان: تا چ ئاستێ هێڵی بەیانی لەگەڵ دیوانێکی ترت ڕوو لە بەرزبوونەوەیە، ئایا کارت لەسەر ئەوە کردووە دیوانی ئەمڕۆت لە هی دوێنێ نەچێ. چۆن؟

ناڵە حەسەن: من پێموایە ئەو نووسەرانەی کە هەمیشە خۆیان دووبارە دەکەنەوە. ئەو نووسەرانەن خەمی داهێنانیان نیە، یان تەنها خۆیان دەخوێننەوە، ئەگینا بۆ نووسەرانێک کە خەمی داهێنانیان لەبەر بێ وا پێویست دەکات هەمیشە لە نوێبوونەوە دابن، ئەمەش کارێکە بە ئیرادەگەری ناکرێ، بەڵکو کارێکە بەرچاو ڕۆشنی دەوێ، بەهرە و توانای دەوێ، شەونخونی و ماندوبوونی دەوێ. مەبەستمە بڵێم، دەبێ ڕوئیایەکی ڕۆشنمان بۆ نووسین و داهێنان هەبێ. دەمێک ساڵە ئەرستۆ گوتوویەتی، (کردەی شیعر نووسین کردەیەکی لاسایی کەرانەوەیە). دەبێ چی بکەیەن بۆ ئەوەی خۆمان لە بازنەی لاسایی کردنەوە بێنینە دەرێ و داهێنانی خۆمان هەبێ، دەبێ چی بکەین تاکو بتوانین خوێنەرانمان سەرسام بکەین و پرسیاری تازەیان لەلا بوروژێنین.

دیارە بۆ هەر شاعیرێک و نووسەرێک دیاری کردنی هێڵی بەیانی نێوان دیوانەکان و دەقەکانی ئەمە کارێکی زۆر گرینگ و پێویستە. ئەمەش زیاتر خوێنەران دەتوانن بڕیاردەری بن ئەگینا وەک دەڵێن: (کەس بە دۆی خۆی ناڵێ ترشە)، بەلام تا ئەوجێگایەی بۆ خودی خۆم دەگەڕێتەوە، دەتوانم بڵێم زۆر بە ئاگاهانەوە ئەم مەسەلەیەم لەبەر چاو گرتووە و کاریشم بۆ کردووە. من پێم وایە جیاوازی زۆر هەیە لە نێوان (مۆمێکی نوێی تەمەنم) و (ڕەشبەڵەکی ڕۆح)، یان لە نێوان (ڕەشبەڵەکی ڕۆح) و (عەشق و بەرائەتی ئاو) یان لەگەڵ (ڕەنگە ئیرۆسیەکانی ئاگر) دا، یان لەگەڵ (نیگایەک بەسە بۆ مردن) کە تازەترین دیوانی شیعریمە. چ لە ڕووی ناوەڕۆکەوە چ لە ڕووی زمان و ستایلەوە ئالوگۆڕی زۆر لە نێوانیاندا دەبینم. پێشم وایە

ئالوگۆڕەکان ڕوو لە سەرەوەن. من زۆرجار لە شیعرێکەوە بۆ شیعرێک ئەم جیاییە لە خۆمدا دەبینم، بە خۆشحالییەوەش زۆرجاران لە دەمی ڕەخنەگران و نووسەران و خوێنەرەکانمەوە ئەمەم بیستووە و پێم گەیشتۆتەوە. لەگەڵ ئەوەشدا من پێموایە نووسین کارێکی ئاسان نیە، تا نووسەر ئاستی توانای فیکری و مەعریفی بچێتە سەر، کردەی داهێنان قورستر و قورستر دەبێت. دوای تەمەنێکی دوورودرێژ لە نووسین لە چاوپێکەوتنێک دا لە (گابریل گاریسیا مارکیز) یان پرسی (ئێستا کاری نووسین ئاسانترە، یان پێشتر) لە وەڵامدا وتی: ئێستا زۆر بە زەحمەت دەنووسم.

ڕامان: کە کوردستان جێدەهێڵیت و ڕوو لە کۆڵان و گەڕەک و شار و وڵات و کیشوەرێکی نوێ دەکەیت، ئاستەنگەکانی ئەو ژیان و ئەو دەسپێکە بۆ شاعیرێکی کورد لە کەنەدا چییە؟

ناڵە حەسەن: دیارە بۆ هەر کەسێک کە نیشتیمانی خۆی جێ دەهێڵێ و ڕوو لە وڵاتێکی تر و کیشوەرێکی تر دەکات، لە سەرەتاوە وەک کەسێکی نامۆ و لاڵ و لاتەریک و دوورەپەرێز دەبێ لە هەموو شتێک. وەک باڵندەیەکی باڵشکاو، یان گەڵایەکی هەڵوەریوی دەم شۆستەکان دێتە بەرچاو. کاریگەرترین ئاستەنگیش نەزانینی زمانی ئەو وڵاتەیە، چونکە بە تایبەتی لە سەرەتادا فێربوونی زمان کلیلێکە بۆ کردنەوەی زۆربەی دەرگاکان. لە پاڵ فێربوونی زمانیش ئاستەنگی ژیان و گوزەران و بەرپرسیەتی خێزانداری و منداڵ و هەموو ئەمانەش کاریگەری خۆیان دەبێ. ئاستەنگێکی تر چۆن بتوانی (ئەگەر بکرێ) خۆت بە خێرایی لەگەڵ دابونەریت و کەلچەری ئەم ولاتە تازەیە ڕابێنی، ڕەنگە لە ئاستی زۆر جیاوازدا بن لەگەڵ کوتوور و دابونەریت و باری کۆمەڵایەتی وڵاتی خۆت دا. دیارە خۆ گونجاندن لەگەڵ کولتووری وڵاتێکی تر کارێکی وا ئاسان نیە. ڕەنگە مرۆڤی وا هەبێت کە دڵنیام زۆریشن تا تەمەنێکی زۆر هەر نەتوانن

لەگەڵ ئەم کەشوهەوایە تازە ڕابێن، ڕەنگە لە ناخی ناخەوەیان لە کێشەیەکی قووڵ و لە مەینەتدا بن. ئەمەش لەسەر خودی کەسەکان دەوەستێ. کە چەند توانای ئەم گۆڕانە لەو کەسەدا هەیە. ڕەنگە پێوەندیشی بە ئاستی بیرکردنەوە و ئەو پاشخانە مەعریفی و ئاستی کرانەوەی ئەو کەسەوە هەبێ. فێربوونی زمان و تێکەڵبوون بە دابونەریتی ئەم وڵاتە و سوود وەرگرتن لە مێژوو و لە ئاستی ڕۆشنبیری و مەعریفی ئەم وڵاتە کارێکی سەرەکی و زۆر پێویستە بە تایبەتی بۆ کەسی نووسەر.

ڕامان: لە کۆڕی شیعری ٢٠٠٧/٥/٢٣ لە هۆڵی یەکێتی نووسەرانی کورد لە هەولێر هەندێ شیعری نوێی خۆتت خوێندەوە، هەندێ لە وەرگران لایان وابوو شیعرەکانی تۆ پێدەچێ لە کوردستان نووسرابن، بە واتایەکی تر هیچ سیما و خاسیەتێکی شیعری نوێی ئێستای ئۆرۆ – ئەمریکی بە شیعرەکانتەوە دیار نەبوو، بۆچوونی تۆ لەم بارەیەوە چیە؟

ناڵە حەسەن: بەر لە هەرشتێک دەمەوێ ئەوە بڵێم کە بڕیاردان و هەڵسەنگاندنی شیعر بە یەک خوێندنەوەی خێرا نەک هەر گوناهێکی گەورەیە، بەڵکو تاوانێکە بەرانبەر بەم دەقە دەکرێ. لەگەڵ ئەوەشدا دیارە من تەمەنێکە لە وڵاتی کەنەدا دەژیم، کەم تا زۆر شیعری کەنەدی و ئەمریکیم خوێندۆتەوە، پێشم وایە توانیومە سوود لە ڕەوتی تازەی ئەم کیشوەرە وەربگرم، بەڵام هێندەی پێم کرابێ خۆم لە کاری لاسایی کردنەوە پاراستووە. چونکە لای من لاسایی کردنەوە شتێکە و داهێنان شتێکی ترە. بە پێی ئەزموونێک کە لەگەڵ شیعر و نووسین دا هەمە من پێموایە خاوەن ڕێچکە و شێواز و ستایلی خۆمم. ناشتوانم وا بە ئاسانی دەسبەرداری ئەم شێوازەی خۆم ببم. دەربارەی شیعرە تازەکانیشم کە لەم کۆڕەدا خوێندمنەوە، من پێموایە زۆر شتی تازەی تێدا بوو، بە تایبەت لە ڕووی ستایل و زمانەوە، هەر ئەم وەرگرە بەڕێزانە کە زۆربەیان نووسەر و

شاعیر بوون ئەو قسەو هەڵسەنگاندنانەی هەیانبوو لەسەر شیعرەکان و کۆڕەکەم ئەو قسانەی لەوێدا پێیان وتم، ڕەنگە خۆشترینی ئەو قسانە بن کە لە هەموو تەمەنی نووسینم بیستبێتم، ڕەنگە ئەگەر قسەکان لێرە دووبارە بکەمەوە بچێتە خانەی ستایش و بە خۆدا هەڵدان کە منیش پێویستم بەوە نییە، دیارە زۆریش ئاساییە لە کۆڕێکی ئاواهیدا کە خەڵکانێکی زۆر ئامادەی بن ڕاوبۆچوونی جیاوازیش هەبێ، من پێموایە دەقی زیندوو دەبێ خوێندنەوەی جۆراوجۆر لە خۆبگرێ، ئەمەش بەڵگەی سەرکەوتنی کۆڕەکە و شیعرەکان بوو. دەربارەی ئەوەی کەتا چەند ڕەنگدانەوەی شیعری ئەمریکیم پێوە دیار بوو، ڕەنگە ئەوەم بەلاوە زۆر گرینگ نەبێت.

ڕامان: ئەگەر شیعر بە زمانی ئینگلیزی دەخوێنیتەوە کێن ئەو شاعیرانەی دەیانخوێنیتەوە، بۆچی؟

ناڵە حەسەن: زۆرن ئەو شاعیرانەی کە بە زمانی ئینگلیزی دەیانخوێنمەوە لەوانە: (ئەزرا پاوەند، ڕۆبەرت کریلی، ئیلیەت، ئیمیلی دیکنسۆن. ویلیەم ستافۆرد، ڕۆبێن سارا، جۆنی ئارنۆد.... زۆرانی تر) ڕەنگە هۆکارەکەی ئەوە بێت، من بە دەقە شیعرییەکانیان سەرسام بم. بۆ نێو قووڵایی خەیاڵەکانیان بمگێڕن و سەفەرم پێبکەن، یان لەوانەیە لە دنیا و خەون و مەینەتیەکانی خۆمەوە نزیک بن. بە کوردتی من ئەو نووسەرانە دەخوێنمەوە کە تووشی ڕامان و سەرسامیم دەکەن.

ڕامان: کێن ئەو شاعیرە کوردانەی کە چێژ لە تێکستەکانیان وەردەگری. بۆچی؟

ناڵە حەسەن: بە هەمان شێوەی پرسیاری پێشوو، لە نێو کوردانیش دا زۆرن ئەو شاعیرانەی من چێژ لە تێکستەکانیان وەردەگرم، ڕەنگە نەتوانم

لێرەدا ناوی هەموویان بهێنم، بەڵام لەوانە: (شێرکۆ بێکەس، بەختیار عەلی، کەریم دەشتی، دڵشاد عەبدوڵڵا، ئەنوەر مەسیفی، هاشم سەڕاج، کەژال ئەحمەد، سەباح رەنجدەر..... زۆرانی تر) هۆکارەکەش هەر ئەوەیە کە لە پرسیاری پێشوو وەڵامم داوەتەوە.

ڕامان: سەفەر و دنیای دیتن و گەشت تا چەند زەمینە بۆ ئافەریدەکردنی تێکستی نوێ دروست دەکا. ئایا مەعریفەی چاو گرینگییەکەی وەک سەفەری نێو کتێبەکان نییە؟

ناڵە حەسەن: من پێم وایە سەفەر و غوربەت چەند دەرگایەک بەڕووی مرۆڤەکان دادەخات و لە هەمان کات دا چەند دەرگایەکی تر بە ڕوویاندا دەکاتەوە. کردنەوەی ئەم دەرگا تازانە بە تایبەتی بە ڕووی نووسەران، بە مانای تێکەڵبوونە بە نێو دنیایەکی تازە و خۆ بینینەوەیە لە نێو خەون و خەیاڵ و بیرکردنەوەی تازە. ئاشنابوونە بە کولتوور و ڕەنگ و ڕوخسار و سروشتێکی تازە. واتە لە دایکبوونەوەیەکی ترە بە هەناسەیەکی تازە. لە هەمان کاتیشدا خۆدۆزینەوەیە لە نێو مەعریفە و هۆشیارییەکی تازەدا، بێگومان مەعریفەی چاویش بەشێکە لە مەعریفە گشتییەکە. هەروەک لە یەکێک لە پرسیارەکانی پێشوو گوتم، ڕەنگە هەندێک لە مرۆڤەکان نەتوانن لەگەڵ ئەم دنیا تازەیەدا هەڵبکەن و ڕابێن، بۆ یە دەنگ و ڕەنگ و بوونیان بەرەو کپبوون و سڕبوون دەچێ. هەندێکیشیان بە پێچەوانەوە قەڵەمەکانیان بە بڕشتتر دەبێت. بیریان فراوانتر و خەیاڵەکانیان قووڵتر و چاوەکانیان ڕۆشنتر دەبینێت، چونکە دنیای سەفەر و غوربەت خۆی لە خۆی دا دنیایەکی کاریگەرە بەسەر ڕۆحی مرۆڤ، بینینی کەڤاڵ و نیگارە جوانەکانی سروشتێکی تر و باخچەی ڕەنگاوڕەنگ و شەقامی بەرین و ڕووناک ڕووناک و میترۆکان و ئاپارتمانە بەرز و سیحراوییەکان، خۆی لە خۆی دا چێژێکی هونەری و سەرسامی بە مرۆڤ دەبەخشێ. شیعری (سەحەر و

دوای نیوەڕۆیەکی کەنار دەریا) م خەیاڵە فەنتازییەکەی ئەم شیعرە لە ڕوانینی جوانییەکانی ئاو و نهێنییە دڵڕفێنییەکانی شەپۆلەکان و ئارامییەکانی کەنار دەریایەک لە دایبوو، بۆیە منیش ڕازیم بەوەی کەوا مەعریفەی چاو بە ئەندازەی مەعریفەی نێو کتێبەکان کرینگ و کاریگەرە بۆ وەبەرهەمهێنای تێکستی جوان.

ڕامان: ڕەخنەی کوردی و خوێندنەوەی کوردی بۆ شیعری کوردی زۆر زۆر کەمە، تا ئێستا نووسینەکانی کێ لەو بوارەدا سەرنجی ڕاکێشاوی، ئایا ڕەخنە و خوێندنەوە بۆ شیعر هۆکارێک نییە بۆ زیندووبوونەوەی شیعر؟

ناڵە حەسەن: دیارە بۆ هەموو لایەکمان ڕۆشنە، ڕەخنەی کوردی و خوێندنەوە بۆ شیعری کوردی لە چ ئاستێکدایە، من پێموایە ئەوەش بەشێکی پەیوەندی بە زرووفە مەوزووعیەکەیەوە هەیە، بە مانای پەیوەندی بە حاڵ و وەزعی ڕەخنەگران و ڕۆشنبیرانمانەوە هەیە کە خاوەنی چ فیکرەیەک و زەخیرەیەکی مەعریفین. بەشەکەی تری پەیوەندی بەو ئەخلاقە کولتوورییە خێڵەکییەوە هەیە کە وای کردووە هۆکاری سیاسی و حیزبی لەم ڕاستایەدا ڕۆڵی کاریگەری خۆی ببینێ، بەڵام لەگەل ئەمانەشدا ناکرێ نووسینەکانی: (عەلائەدین سەجادی و محەمەدی مەلا کەریم) لە بیر بکەین.

بەتایبەت خوێندنەوەیان بۆ شیعری کلاسیک، یان نووسینەکانی (ئازاد عەبدولواحید) فەرامۆش بکەین. هەرچۆنێک بێت ڕەخنە نەک هەر بۆ کۆمەلگەی ئێمە، یان بۆ نوێبوونەوەی دەق، بگرە لە هەموو قۆناغ و دەورانە مێژووییەکان کاریگەری خۆی بەسەر کەلتوور و باری کۆمەڵایەتیدا بووە، لەسەردەمی بووژانەوە لە ئەوروپا ڕەخنەگرەکان پێشەنگ بوون، ئەگەر ڕەخنەگرەکان نەبوونایە ئەورووپا و ئەمریکا بەو مەدەنیەتەی ئێستایان نەدەگەیشتن، ئەوە ڕەخنەگرە جدیەکانن دەرگای جیهانێکی تازەمان لێ دەکەنەوە، نەک تەنها هۆکارێک بن بۆ نوێبوونەوەی دەقێکی شیعری،

خوێندنەوە و ڕەخنە کاریگەری زۆری هەیە بەسەر لە دایکبوون و نوێبوونەوەی دەق دا. چونکە خوێندنەوە و ڕوئیاکانی ڕەخنەگرێکی جدی و ڕاستگۆ زۆر قووڵتر و فراوانترە لە خوێندنەوەی خوێنەرێکی ئاسایی. خوێندنەوەی ڕەخنەگرێکی جدی و ڕاستگۆ نەک هەر کاریگەری دەبێ بەسەر نوێبوونەوەی دەق جگە لەوەش دەقێکی تازەش لە دایک
دەبێ، بەڵکو تەکانێکیش بە خاوەنی دەقەکە دەدا و چێژێکی زیاتریش بە خوێنەر دەبەخشێ.

ڕامان: لەو ماوانەی دواییدا کۆمەڵە شیعرێکت لە زمانی ئینگلیزییەوە وەرگێڕاوەتە سەر زمانی کوردی، ئایا ئەو ئاستەنگانە چین کە لەکاتی وەرگێڕانی تێکستێکی شیعری ڕووبەڕووت دەبنەوە؟

ناڵە حەسەن: بەر لە هەرشتێک دەمەوێ ئەوە بڵێم من نە وەرگێڕم و نە خەمی وەرگێڕانم هەیە. هێندە نەبێت چ لە وەرگێڕانی شیعرەکان و چ لە وەرگێڕانی بابەتەکانی تر تەنیا هەوڵدانێکە و هیچی تر. بەڵام ئەو ئاستەنگانەی دەهاتنە بەردەمم لە چەند خاڵێک خۆیان دەبینییەوە یەکێکیان ئەوە بوو، زۆر لە خەمی ئەوە دابووم کە بە ئەمانەتەوە شیعرەکان وەربگێڕم و ناوەڕۆک و خەیاڵ و وێنە شیعرییەکان نەشێوێنم. لە هەندێ شوێن هەستت بەوە دەکرد زمانی ئینگلیزی پێشکەوتنی زۆری بەخۆیەوە بینیوە، بۆ هەندێ وشەو دەستەواژە بە زەحمەت مانای پڕ بە پێستت دەست دەکەوت. یەکێکی تر فەرهەنگە کوردییەکانە، هەندێک لە ماناکانی نێو فەرهەنگە کوردییەکان ئێستا لە زمانی ئینگلیزی ئەو ئەو مانایەنە هەر بەکار ناهێندرێن و کۆن بووینە هەستت بەوە دەکرد کەوا فەرهەنگە کوردییەکان پشتیان بە سەرچاوە زۆر کۆنەکانی فەرهەنگە ئینگلیزییەکان بەستووە، هەروەها نەبوونی فەرهەنگی ئەلیکترۆنی گوردی، ئەمەش یەکێک بوو لە ئاستەنگەکان، ئەمەیان زیاتر پەیوەندی بە کاتەوە هەیە.

ڕامان: ئایا لە وەرگێڕانی شیعردا لە زمانێکەوە بۆ زمانێکی تر شاعیربوونی وەرگێڕەکە چ ڕۆلێک دەبینێ؟

ناڵە حەسەن: بە بڕوای من لە وەرگێڕانی شیعردا لە زمانێکەوە بۆ زمانێکی تر شاعیربوونی وەرگێڕەکە ڕۆڵ و کاریگەری زۆر بەرچاو دەبینێ. وەک ئەوە وایە هونەرمەندێکی شێوەکاری کوردی کاتێک سەیری تابلۆکانی هونەرمەندە بیانییەکانی وەک: (پیکاسۆ و لیۆناردۆ داڤنشی و، سلفادۆر دالی و ڤانکوخ و گاگوین و گۆیا و مەنج و.... تاد) بکات خوێندنەوەکانی بۆ تابلۆکان چەند هونەریانەتر و ڕۆشنتر دەبێ لە خوێندنەوەی کەسێکی ئاسایی، یان شاعیرێک یان ڕۆماننووسێک، هۆکارەکەشی ئەوەیە هونەرمەندە شێوەکارییەکە خۆی لە نێو ئەو جیهانەدا دەژی و لە نێو ئەو جیهانەدا بەهرەیەک و توانایەکی هەیە، ئەم زیاتر بە مەعریفەی ڕەنگ و هێلکاری و فیگەر و هونەرەکانی تر ئاشناترە، شیعر و وەرگێڕانی شیعر و شاعیربوونیش بە هەمان ئەندازە. من پێم وایە شاعیران زیاتر ئاشناترن بە مەعریفەی وشە و زمان و خەیاڵ لە شیعردا. ڕەنگە ئەگەر وەرگێڕەکە شاعیر نەبێت هەندێ جار مانای وشەکان و خەیاڵەکان بشێوێنێ، هەرچەندە ئەگەر زمانزانێکی باشیش بێ. ڕەنگە لە پشتی وشەکانەوە دنیایەکی تر نەبینێ، چونکە لە پشتی وشەکانەوە مانای تر و جووڵەی تر و ڕەنگی تر هەیە. بەڵگەشم بۆ ئەمە، من شیعری وەرگێڕدراوم خویندۆتەوە توانای ئەوەم نەبووە تا کۆتایی شیعرەکە بخوێنمەوە، هێندە بە ناڕێکی شیعرەکە وەرگێڕدرابوو. ڕەنگە جاری واش هەبێ وەرگێڕەکە شاعیریش بێ و ئەم حالەتانە هەر ڕوودەن، بەڵام من پێم وایە ئەم حالەتانە لە وەرگێڕی شاعیر دەبێ کەمتر بێ بەو مەرجەی شاعیرەکە زمانزانێکی باش بێت.

ڕامان: بە گوێرەی زانیارییەکانی تۆ لە بواری وەرگێڕاندا، کێن ئەو وەرگێڕە کوردانەی کە تەواو سەرکەوتوون لە کارەکانیان. بۆچی؟

ناڵە حەسەن: من بۆخۆم (عەزیز گەردی و عەبدوڵڵا حەسەن زادە و شوکور مستەفا) لە کارە وەرگێڕدراوەکانیاندا سەرکەوتوویان دەبینم، بە دوای ئەمانەش (

ئازاد حەمە شەریف و کەریم سۆفی) جێگای پەنجە و قەڵەمەکانیان لە بواری وەرگێڕاندا دیارە. هۆکارەکەش ئەوەیە بە زمانێکی پاراو بە ئەمانەتەوە دەقەکانیان وەرگێڕاوە و لە کاتی خوێندنەوەیاندا ئارامی و دلخۆشیت پێ دەبەخشن.

ڕامان: چین ئەو خاسیەت و سیمایانەی پێویستە لە شیعرێکدا هەبن بۆ کۆن نەبوونی ئەو شیعرە. بە شێوەیەکی دیکە، ئەو شیعرانەی کە جێژیان لێوەردەگریت دەبێ خاوەنی چ جۆرە خاسیەت و سیمایەک بن؟

ناڵە حەسەن: هەول دەدەم بە کورتی ئەنجام و مەبەستێک بە دەستەوە بدەم. بە بڕوای من شیعر نووسین کردەیەکی ئیستێتیکیە لەنێو بازنەی کایە مەعریفییەکاندا، دیارە مەعریفەی نووسەر بۆ زمان و دەق و ڕەگەزە شیعرییەکان کاریگەری زۆر دەبینێ بۆ وەبەرهەم هێنانی دەقێکی زیندوو، دەقی زیندووش بە مانای دەقەکە هەلگری دەلالەت و هێما و فۆڕم و سیمایەک بیت کە خوێنەر سەرسام بکات و چێژیان پێ ببەخشێ. لە پاڵ ئەمەش وا پێویست دەکا دەقی زیندوو خوێندنەوەیەک زیاتر لەخۆ بگرێت. بەمانای شاعیر لە ئاقاری دەق دا تا ئاستێک شۆڕدەبیتەوە بۆ نێو نێو دنیای خەون و خەیالە ڕەنگالەییەکانی مرۆڤ. بە چ زمانێک کۆد و نهێنیەکانی نێو ڕۆحی مرۆڤ و نێو غەریزە و بوخچە نەکراوەکانی ئومێدە کپبووەکان، لە وێنەیەکی ئیستێتیکیدا دەنووسێتەوە. دەمەوێ ئەوە بڵێم دەقی زیندوو، دەبێ لە مانادا قوول بێت و لە شێوەشدا نوێبوونەوە و تازەگەری پێوەدیار بێت،

(دۆنالد هۆلد) شاعیر و نووسەری ئەمریکی دەڵێ: (هیچ پاساوێک نابینم، بۆ بە خەرجدانی ژیانی خۆت بۆ نووسینی شیعر مەگەر شیعری جوان و نایاب نەبێت).

ڕامان: کێشەی گەورەی ڕۆشنبیرانی کورد لە دەرەوەی وڵات کە هەر تەنیا بە جەستە لە دەرەوەی وڵاتن، بە هیچ شێوەیەک ناتوانن لەگەڵ کولتووری ئەم وڵاتە بەریەککەوتنێکی جدی دروست بکەن، تۆ لەم ڕووە چۆنی، ئایا توانیوتە پەیوەندییەکی ڕۆحی لە نێوان خۆت بو کولتووری کەنەدی دروست بکەیت؟

ناڵە حەسەن: ئەم بەریەککەوتن و حاڵەتە ڕۆحیانە یەکێک لە کێشە سەرەکییەکانی وەزعی مرۆڤی پەناهەندە و کۆچبەرە. ئەو مرۆڤانەی کە لە نیشتیمانی خۆیان دابڕاون، وەک (بەختیار عەلی) لە بەشی دووەمی نووسینی (کۆچ بەرەو ناشوێن) دا دەڵێ: کەسی کۆچبەر، کێشەی گەورەی ئەوکات دەست پێدەکا کە کۆچبەر لە هیچ یەکێک لەم دوو دنیایەدا شوێنی ڕاستەقینەی خۆی نادۆزێتەوە، یان هەر لەو نووسینە لە شوێنێکی تردا دەڵێ (غوربەت کۆمەڵێک هەل و ئەفسوون پێشکەش بە کۆچبەر دەکات نیشتیمانی خۆی پێشکەشیان ناکا نیشتیمانیش کۆمەڵێک ویستی ڕۆحی و دەروونی و عاتیفی تێر دەکا، غوربەت تێریان ناکات، کۆچبەر لە هەر جێگایەک بژی لە هەریەکێک لەم دوو نیشتەجێیەدا شتێکی گرینگ دەدۆڕێنێت). ئەم حاڵەتە نامۆییە زیاتر لەلای کەسی خۆرهەڵاتی ڕەنگ دەداتەوە و کاریگەرییەکانی تۆخترن، چونکە کەسی خۆرهەڵاتی لە کۆمەڵگەیەکی داخراوەوە هاتوون. ئەوان لە ژیانی پێکەوەی و خێڵەکی و لە نێو ئامێزی سۆزە گەرمەکەی دایکەوە ڕاهاتوون، لەلای ئێمە سۆز و ویژدان پێوەرن بۆ شتەکان. ئێمەی خۆرهەڵاتییەکان لە نێو ڕووبارەکانی یادگاری و ڕووبارەکانی سۆز و ویژدانەوە مەلە دەکەین. بیرکردنەوەکانمان زیاتر خەیاڵئامێز و ڕۆمانسین.

ئەم پاشخانە مەعریفییە خێڵەکییە وا لە مرۆڤی خۆرهەلاتی دەکا بە ئاسانی نەتوانێ تێکەل بە کەڵچەری کراوەی ڕۆژئاوایی و ئەمریکی ببێ، یان لەگەل پێشکەوتنەکانی نێو دنیای سەرمایەداری و دنیای تەکنەلۆژیادا بە نامۆیی بمێننەوە. چونکە لە کۆمەڵگای سەرمایەداریدا، مرۆڤ وەک ئامێرێکی ڕووت مامەڵەی لەگەڵدا دەکرێ. ئامێرێکی بێ جووڵە و بێ ڕۆح و غەریزە و هەستەکانی مرۆڤایەتییان تێدا کپ

دەکرێ و دەخنکێندرێ. لەم دنیایەدا ماددە سەرچاوەی هەموو شتێکە نەک سۆز و ویژدان و هەستەکانی مرۆڤایەتی.دوو دنیای تەواو لە یەکتری جیاواز، دنیای ئامێر و دنیای سۆز و ویژدان. تا منی خۆرهەڵاتیش دەگرێتەوە، منیش کەسێکم بە هەمان پێکهاتە و بیرکردنەوە رەنگە لەوان زیاتریش لە ژێر کاریگەری پێوەرەکانی سۆز و ویژدان دابم. من کە کوردستانم جێهێشت تەمەنم سی و دوو ساڵ بوو، بەمانای سی و دوو ساڵ بیرەوەری پڕ لە کارەسات و مەینەت و پڕ لە سۆز و ویژدان و عەشق و سووتان و بیرکردنەوەی خۆرهەڵاتیانە، ژیان لە نێو بازنە و بەربەستەکانی حەرام و حەڵاڵ. دیارە بۆ منیش کارێکی وا ئاسان نییە کە وەک پێویست بتوانم ئەم بەریەککەوتنە دروست بکەم بە خێرایی بیرکردنەوەکانم بگۆڕم. زۆر بە ئاگاهانە تا بۆم کرابێ هەوڵی جدیم بۆ داوە. زۆرجاران لەگەل خۆمدا لە ناوەوە کەوتوومەتە مشتومڕ و زۆر جاران بە ئاکامێکی دەروونی ناخۆش گەیشتووم، یان دوو حالەتی دژ بەیەک لە مندا دروست بوون، هەندێ جار بە ترۆپکی نائومێدی و یاخیبوون گەیشتووم، هەندێ جاریش دوای بیرکردنەوەیەکی زۆر زەردەخەنەیەک هاتۆتە سەر سیمام و هیچی تر. من پێموایە هەنگاو دەنێم بۆ پێشەوە و چاوێکیشم بۆ هەمیشە هەر لە دواوەیە، خۆشم هەست بەوبارە دەروونیەی خۆم دەکەم. زۆر بە ئاسایی هەست بەوە دەکەم زەمەن منی فڕێداوەتە نێو ئەم کێشوەرە، یان قەدەر غەدری لێکردووم، من چیبکەم من کوڕی کۆڵانێکی تر و

کیشوەرێکی ترم، بە لایلایەو بیرکردنەوەیەکی تر پێگەیاندراوم، مەبەستم پاساو هێنانەوە نییە، بەڵام ئەوە حەقیقەت و پێکهاتە و تواناکانی منە.

ڕامان: بەر لە بڵاوکردنەوەی شیعرێکی نوێ، یەکەمین جار ئەم شیعرە بۆ کێ دەخوێنیتەوە بۆچی؟

ناڵە حەسەن: لە ڕاستیدا هەر شیعرێکی نوێم کە لە دایک دەبێ، یەکەمین جار بۆ خۆمی دەخوێنمەوە، چونکە خۆم یەکەمین خوێنەر و ڕەخنەگری شیعرەکانی خۆمم. من شیعرە تازە وەبەرهەم هاتووەکانی خۆم زۆر دەخوێنمەوە. بۆ ماوەیەک حەزناکەم بڵاویان بکەمەوە، حەزدەکەم هەر لە نێو ئەم کەشوهەوایە بمێنمەوە کە شیعرەکەی تێدا لە دایک دەبێ. لە نێو خەیاڵەکاندا بۆ ماوەیەکی زۆر دەمێنمەوە. شیعرەکانم هێندە دەخوێنمەوە تا ئاستی ئیرەیی بە بڵاوکردنەوەیان دەبەم. حەز ناکەم شیعرەکانم لە من داببڕێن و وێڵداشەکانیان لە ناوک و ڕۆحی مندا جیا ببنەوە، بیرمە جارێکیان دوای تەواو بوونی شیعرێکم وابزانم (خوڵەمێش و خەونەکانی مێینەی شیعر) بوو، لە پەیوەندییەکی تەلەفۆنیم لەگەڵ بەرپرسی یەکێک لە ماڵپەڕە کوردییەکان پێم گوت: شیعرێکم تەواو کردووە، بەڵام دڵم نایێ بڵاوی بکەمەوە، رەنگە ئەمەش حاڵەتێکی نەرگسی بێت لە مندا.

ڕامان: دوای ئەو دابڕانە دە ساڵییە هەولێر چۆن دەبینی بە تایبەتی و لە ڕێی ڕۆشنبیرییەوە بە گشتی، ئایا بیرۆکەی ئەوەت نییە بە یەکجار بگەڕێیتەوە؟

ناڵە حەسەن: من بە حوکمی ئەوەی تەمەنێکی درێژبوو نەگەڕابوومەوە، هەر وەک لە چاوپێکەوتنی تریشدا باسم کردووە، کەوا (تەنیایی و غوربەت) هاتبوونە نێو ژوورەکەم و لەوێوەش بۆ نێو ڕۆحم. دوای ئەم ماوە دوور و

درێژەش کە هاتمەوە ماوەکەم تەنیا یەک مانگ بوو لەم مانگەشدا زۆر سەقاڵ و پڕ کار بووم، (بە چاپکردنی دوو کتێب و گێڕانی گۆڕێکی شیعری و دەرکردنی دوو سیدی شیعری، یەکێکیان بە دەنگی خۆم ئەویتریان بۆ شیعرەکانی خولیا بە دەنگی کەسێکی ترەوە، هەروەها گرتنی چەندین چاوپێکەوتنی تەلەفزیۆنی و ڕادیۆیی و ڕۆژنامە و گۆڤار.... تاد)، بۆیە من وەک پێویست بڕی تێنوێتی و تامەزرۆییم نەشکا لەبەر ئەوە من لەزەت و چێژم لە هەموو شتێک دەبینی. لە ڕاستیشدا کوردستان و شارە ڕەنگینەکەی هەولێرم ئاڵوگۆڕی زۆری بەسەردا هاتبوو ئاڵوگۆڕەکانیش زۆربەیان دڵخۆشکەر بوون. لە نێو هەناسە ماندووەکانی شەقامەکانی ئەم شارەدا هەستم بە ئارامییەکی زۆر و بە شاگەشکەییەکی بێوێنە دەکرد. ئاڵوگۆڕەکان جوان بوون شیرین بوون، ڕووەو پێشەوە بوون. لەپاڵ گۆڕانی دیمەنەکان، ئاڵوگۆڕی فەرهەنگی و کۆمەڵایەتیشم بەرچاو

دەکەوت. لە نێو ڕامان و زەردەخەنەکانی سیما و ڕوخساری خەڵکەکانیش هەستم بە ماندوبوون و خەمێکی قوول دەکرد، خەمی نان هێشتا هەر بە ڕوخساریانەوە مابوو. لە نێو زەردەخەنە و لە نێو قووڵایی چاوەمانیان پرسیاری زۆرم دەخوێندەوە، لە پاڵ پرسیارەکانیش هەستم بە نیگەرانی و ترسیش دەکرد. ترس لە بوون و لە ئایندەیان، مەبەستمە ئەوە بڵێم: دیمەنەکان و ڕوخسارەکان و زەردەخەنەکان، زۆر شیرین و جوان بوون، پرسیارەکان و ترس و نیگەرانیەکانیش، جەرگبڕ، بەڵام لە بارەی ڕۆشنبیرییەوە ڕەنگە بۆچوون و بینینەکانم زۆر دڵخۆشکەر نەبن. من وام دەبینی ڕۆشنبیرەکانی ئێمە زۆربەیان لە دەرەوەی پێکهاتەکانی کۆمەڵایەتی و فەرهەنگی و سیاسی و ئابووری و کولتوورین، بەمانایەک کاریگەرییەک و ڕەنگدانەوەیەکی ئەوتۆیان بەسەر رەوشەکەدا نەبوو. زۆربەی زۆریان کۆیلەی ئایدیۆلۆژیا و حیزبەکان بوون. من وام دەبینی کەوا ڕۆشنبیرەکانمان زۆربەیان لە دەرەوەی بازنەی بەرهەمهێنانی فکر و مەعریفەن بۆ پێگەیاندن و بەرەو پێشەوە بردنی کۆمەڵگەی کوردەواریمان،

بێخەم و بێ ئاگا لەرەوشی سیاسی و کولتووری و کۆمەڵایەتیمان، زیاتر وەک توێژێکی مشەخۆر دەمبینین. کشومات و بێدەنگ، دوور لە داهێنانی بەرهەمی فکری و داهێنانی دەقی زیندوو و ڕەخنەی جدی.

دەربارەی گەڕانەوەشم بە یەکجاری، من ئەو بیرۆکەیە و ئەو پڕۆژەیەم هەیە. پڕ بە دڵیش حەزم لێیەتی، بەڵام وەک دەڵێن (حەز و ئارەزوو شتێکەوە واقیعیش شتێکی تر)، بۆیە من پێموایە درەنگ یان زوو ڕۆژێک دادێ بە یەکجاری دەگەڕێمەوە نێو باوەشی نیشتیمانە ئازیزەکەی خۆم و خەونیش بەورۆژەیە دەبینم.

ئامانجی شیعر گەڕانە بە دوای شتە جوانەکان و نەخشاندنی ژیان

ئامادەکردنی: ئیدریس عەلی

ناڵە حەسەن: لە دایکبووی ١٩٦٥ لە شاری هەولێر، لە سەرەتای هەشتاکانەوە دەستی داوەتە نووسین. ڕاستەوخۆ لە دوای ڕاپەڕینەوە شیعرو بەرهەمەکانی خۆی بڵاوکردۆتەوە ئەوەندەی من ئاگاداری بەرهەمە شیعرییەکانی ناڵە بم، ئەو بە زمانێکی جیاواز لە هاوتەمەنەکانی دەنووسێت. لە شیعرەکانی ئەودا سۆزی دەربڕین و زمانی سادەو ساکار بە تەنها ڕەگەزێکی شیعری پێکناهێنن، بەڵکو لای ئەو شۆڕبوونەوەیەکی هونەریانە بەدی دەکرێت. بە ناو پنتە شاراوەکانی خەیاڵ و ڕەهەندەکانی زمان لە چەندین وێنەی جودا جودا و ئاستی جۆراوجۆردا گۆڕانی بەسەردادێت. کە بە ڕای زۆرێک لە ڕەخنەگرانی ئەدەبی ئەم حاڵەتە وەک گەمەیەکی فەنتازی شیعری دەزانن. بەڵام لای ئەو شاعیرەمان ئەم حاڵەتە کردنەوەی دەروازەیەک و دۆزینەوەی دەریچەیەکە بۆ ڕاڤەکردنی دنیابینی خۆی. لە ساڵی ١٩٩٨ ەوە کوردستانی بەجێهێشتووە. لە ساڵی ١٩٩٩ وە گەیشتۆتە وڵاتی کەنەدا و لەوساوە ڕا لە کەنەدا دەژی. لە دەرەوەش لەپاڵ ڕۆژنامە کوردییەکانی ناوەوەی کوردستان لە زۆربەی ماڵپەڕە کوردییەکانی ئینتەرنێت شیعر و وەرگێڕان و بابەتی جۆراوجۆری بڵاوکردۆتەوە. کە

وێڕای نووسینی دەقی شیعری خاوەنی چەندین بابەتی دیکەی نووسینی ئەدەبیە و تا ئێستا ئەم بەرهەمانەی بە چاپ گەیاندووە.

- مۆمێکی نوێی تەمەنم ... شیعر ١٩٩٣
- ڕەشبەڵەکی ڕۆح.......... شیعر ١٩٩٦
- عەشق و بەرائەتی ئاو...... شیعر ١٩٩٩
- ڕەنگە ئیرۆسیەکانی ئاگر... شیعر ٢٠٠٣
- نیگایەک بەسە بۆ مردن... شیعر ٢٠٠٧
- نەرسیسیزم (نەرجسیەت).. وەرگێڕان لە ئینگیزییەوە ٢٠٠٧

بە پێویستمان زانی لە ڕێگەی ئەم پرسیارانەوە ناڵەی شاعیر بهێنینە دواندن.

پرسیار: چۆن دەستت بە نووسین کرد.. لە نێو ژانرەکانی دیکەی ئەدەبدا بۆچی شیعرت هەڵبژارد...؟

ناڵە حەسەن: من لەوەتەی بەبیرم دێ شیعر دەخوێنمەوە و لەگەڵ شیعردا دەژییم. منداڵ بووم حەزم بە خوێندنەوەی شیعر بوو. لە پۆلی شەشەمی سەرەتایی پەخشانەکانی وانەی کوردیم بە شیعر بۆ مامۆستاکەم دەنووسی، ڕۆژێکیان مامۆستاکەم پێی ووتم (تۆ دەبیت بە شاعیر...!) کە ئەمەم بیست منی منداڵ: خەریک بوو لە خۆشییان دا باڵ بگرم. کە گەڕامەوە ماڵەوە لە ڕێگادا وام هەست دەکرد لەفڕین دام، ڕِەنگە ئەو ڕۆژە خۆشترین ڕۆژ بووبێت لە ژیانی مندا... لە قۆناغی ئامادەیی شەرمنۆکانە شیعرم دەنووسی، شیعرەکانم پڕاوپڕ بوون لە هەست و سۆزی (کوردایەتی و دڵداری).. بۆ کچەکانی گەڕەکەکەم، نامە دڵدارییەکانم لە جیاتی عەتر پڕ دەکرد لە شیعر!.. ئەو سەردەمانە لێوانلێو بووم لە شیعر و شیعرم زۆر دەنووسی. دەلاقەکانی ژوورەکەمم پڕ کردبوو لە دەفتەری شیعر.. لە قۆناغی

ئامادەیی لە ڕۆژگارە تۆفانیەکانی (ڕاپەڕینەکانی قوتابیان دا) شیعرەکانم لە سەرزاری ئەو قوتابیە کوردپەروەرانە بوون کە ئاگر لە جەستەیان هەڵدەستا. ڕۆژان ڕۆیشتن و بازنەی خەون و خەیاڵ و بیرکردنەوەکانم فراوانتر بوون. لە سەرەتای ساڵەکانی هەشتا بازدانێکی گەورە لە فیکر و بیرکردنەوە و ڕوانینەکانی من دروست بوو. تێکەڵ بە هەراوزەنای ئایدیۆلۆژیا بووم و خۆم لە نێو دەریا و شەپۆلە بلێساوییەکانی مارکس و مارکسیسزم دۆزییەوە، تا ئەوکاتیش شیعرەکانم هەر لە نێو دەفتەرەکانم زیندانی دەکرد و بڵاوم نەدەکردنەوە. بەڵام دوای ڕاپەڕینە ئەفسووناوییەکەی کوردان من ڕاستەوخۆ شیعر و نووسینەکانم بڵاوکردەوە. دەمێکە شیعر: لە نێو خەون و خەیاڵەکان و گۆرانیەکان و راز و عەشق و ژووانەکانی مندا ئامادەگی خۆی هەیە. ڕەنگە من مرۆڤێکی ئیرۆسی بم و بمەوێ ئیرۆسییانە بۆ ژیان بڕوانم. یان ڕەنگە بۆ ئەوە شیعرم نووسیبێ: بەو مەبەستەی لە نێو خەیاڵ و خەونە چەپێندراوەکانم دا بە دوای خودی خۆمدا بگەڕێم، ئەو خودە ون و سەرگەردانەی کە هەتا ئێستاش لە نێو شیعرەکانم دا بە دوایدا دەگەڕێم و نەمدۆزیوەتەوە..! من شیعرم لە هەموو شتێک خۆشتر دەوێ، عەشق و جوانی و بەرائەت و بوون و ژیان لە نێو شیعردا دەبینمەوە...!

پرسیار: لە دنیای تەکنەلۆژیا و بە ئامێربوونی شتەکان، چارەنووسی شیعر چۆن دەبێت.. ئایا شیعر و دنیای تەکنەلۆژیا لە کوێدا بەیەکەوە هەڵدەکەن و لە کوێدا بە شەڕ دێن..؟

ناڵە حەسەن: بە بڕوای من تەکنەلۆژیا و بە ئامێربوونی شتەکان پەیوەندییەکی ئەوتۆی بە شیعر و چارەنووسی شیعر نیە. چونکە خەون و خەیاڵ و زمان: جەستە و ڕۆحی شیعر پێک دەهێنن، مرۆڤیش پێکهاتەیەکە لە: خەون و خەیاڵ و زمان. مەبەستمە ئەوە بڵێم شیعر زۆر لەوە قووڵتر و

فراوانترە کە چارەنووس و ئایندەکەی لەگەڵ تەکنەلۆژیا و بە ئامێرکردنی ژیان لێکبدەینەوە و لەوێدا سەیری هاوکێشەکان بکەین. وەکو گوتم شیعر پێکهاتەیەکە لە خەون و خەیاڵ، خودی تەکنەلۆژیاش بەرهەمی خەون وخەیاڵەکانی مرۆڤە، لە گۆشەنیگای منەوە شیعر زیاتر پەیوەندی بە مرۆڤ و قەدەری مرۆڤەوە هەیە وبەس. چونکە ئەو قەدەرەی مرۆڤی هێناوەتە بوون هەر ئەو قەدەرەیە سکێچی ئایندەی شیعر دیاری دەکات، ئەو قەدەرەش ئایندەکەی بەرە و کوێ دەڕوات بۆ هیچ لایەکمان مەعلوم نیە.

ئامانجی شیعر گەڕانە بە دوای شتە جوانەکان و نەخشاندنی ژیان. لەو شوێنەی ژیان بە هۆی تەکنەلۆژیاوە دەڕازێتەوە و تەکنەلۆژیا دەبێتە سێبەرێک بۆ حەوانەوەی مرۆڤەکان، لێرەوە شیعر و تەکنەلۆژیا هاوتەریب بەیەک ئاراستەدا دەڕۆن. وە لەو شوێنەی کە بە هۆی تەکنەلۆژیاوە ژیان وێران دەکرێ و خەون وخەیاڵە جوانەکانی مرۆڤ دەشێوێندرێ، لەوێدا شیعر و تەکنەلۆژیا بە دژی یەک دەوەستنەوە و بە دوو ئاراستەی جیاواز ڕێدەکەن.

پرسیار: زۆرێک لە شاعیران منداڵی خۆیان کردۆتە کەرەسەیەکی شیعری بۆ قسەکردن لەسەر شتەکان، بە ڕای تۆ ئەمە دەربازبوونە لە دۆزەخی پیری و ترسە لە مردن...؟

ناڵە حەسەن: منداڵی بۆ هەرکەسێک، پەنجەرەیەکە بۆ ڕوانین.. وەرزێکە پڕ لە ڕەنگی کاڵ و پڕ لە ئیستاتیکا و پڕ لە خەیاڵ و یادەوەری. منداڵی باخچەیەکە پڕ لە گوڵ و گەڵا و پڕ لە بۆن و بەرامەی نەشئەئامێز و پڕ لە خەیاڵە ئیرۆتیکیەکانی سەرمەستی. ژیان بەبێ ئەم بۆن و بەرامە و ڕەنگە ئاڵانەی منداڵێتی مانایەکی نیە. دەکرێ بڵێین منداڵێتی هاوارێکی ئیستاتیکییە بۆ سەوزکردنەوە و ڕەنگینکردنەوەی ژیان. دەکرێ بڵێین دەستگرتن بە یادەوەری و تەمەنی منداڵێتیمان، هەڵاتنە لە نیگەرانیەکانی پیری و

گەڕانەوەیە بۆ نێو بازنەی غەریزە چەپێندراوەکانی ڕابردوو. ڕوانین لەم گۆشە نیگایەوە بە مانای بینینی دیوە جوانەکانی شتەکان و وێنەکان و نیگارەکان. " ئەنجلس " بە ئەدەبی " شکسپیر" ی دەوت (منداڵێتی مرۆڤایەتی) بە مانای جوانترین و ناسکترین ئەدەب، بە مانای ئەدەبێکی هێندە نەمر کە بۆ هەتا هەتایە لە نێو بونیادی بوون و خەیاڵ و بیرکردنەوەکانی مرۆڤایەتی دا دەمێنێتەوە. بۆ هەر گۆشە و زەمەن و کیشوەرێک بڕوانین منداڵیمان وا لەوێدا. لە هەرکاتێک بیربکەینەوە و خەون ببینین منداڵیمان وا لەوێدا. بۆیە شیعر بەبێ ئەو توحفە ناسک و ئاوییەی مرۆڤایەتی مانایەکی نیە. دەکرێ بڵێین (منداڵی و پیری و مەرگ) زەردەخەنەیەکی شیعرییە ڕەنگڕێژکراو بە ئیستاتیکای گومان و نیگەرانیەکانی مرۆڤ و گەمەیەکە بۆ مانەوە لە نێو خۆرەتاوە پرشنگیەکانی ئەبەدیەت.

پرسیار: ماوەیەک لەو شاعیرانە بوویت کە بڕوات بە ئەدەبی کرێکاری هەبوو، پێموابێت کۆمەڵێک دەقت نووسی سەر بە دنیای چینایەتی و کرێکار.. وەزیفەی شیعر ئەوە بێت قسەی سیاسی بکات؟

ناڵە حەسەن: سۆشیالیزم و بەدیهاتنی دنیایەکی باشتر بۆ مرۆڤەکان: بۆ من ئەو ئومێد و خەونە جوانە بوو پڕاوپڕ بوو لە هەناسە و لە ئیستاتیکا و لە ئەوین و سووتان، بە عەشقەوە بۆ ماوەیەکی دوورودرێژ لە گەلیدا ژیام و فەزای بیرکردنەوە و ڕوانینەکانمی داگیر کردبوو. بۆ من ئەو سەردەمانە: شیعر یان (ئەدەب و هونەر) بە گشتی: هۆکار بوو نەک ئامانج، ئەوکاتانە باوەڕم بە هونەر لە پێناو هونەر نەبوو...! کە ئەمەش پنتی ناکۆکیەکانی نێوان قوتابخانەی ریالیستی بوو لەگەڵ قوتابخانەکانی وەک دادائی و سوریالی و قوتابخانەکانی تر. بەڵام لەگەڵ ئەمەش دا زۆر بە وریاییەوە کارم لەسەر ئەوە دەکرد کە شەپۆلەکانی ئایدیۆلۆژیا، دەنگ و ڕەنگ و چەمکی ئیستاتیکای نێو شیعرەکانم نەشێوێنێ.. شیعرەکانم بەو شێوەیە

دەنووسی کە خۆم باوەڕم پێیان هەبوو. زۆر گوێم بە وردە گلەییەکان و ڕەخنەی کەسەکانی دەوروبەرم نەدەدا..! چونکە ئەوکاتیش باوەڕم بەوە هەبوو کەوا شیعر کردارێکی یان باشتر بڵێم گەمەیەکی زمانەوانی و ئیستاتیکییە لە نێو کایە مەعریفیەکان دا. دەربارەی ئەو دەقانەش کە نووسیومن ئێستاش وەکو جاران دڵم پێیان خۆشە و تەنانەت لە یەک وشەش پەشیمان نیم، لەگەڵ ئەوەشدا ئێستا (حەقیقەت بە تەنها لە لای من نیە) و ڕوانین و بیرکردنەوەکانم شتێکی ترن.

ئێستا باوەڕم بە هیچ جۆرە پۆڵینکردنێک نیە بۆ شیعر، وە هیچ وەزیفەیەکیش بە شیعر ناسپێرم. ڕەنگە ئێستا لە لای من هەموو وەزیفەکەی شیعر ئەوە بێت: دوای خوێندنەوەی دەقێکی شیعری بزەیەک بێتە سەرسیمای خوێنەر و بەس. یان خوێنەر تووشی ڕامان بێت و گومان و نیگەرانیەکانی لەلا زێتر بێت و هیچی تر.

پرسیار: تا چەند ئاگاداری شیعری پاش ڕاپەڕینیت. ئایا ئەو نەوەیە توانیویانە شتێکی تازە بڵێن جودا لەوانی پێش خۆیان...؟

ناڵە حەسەن: لەگەڵ هاتنە ئارای ئەو فەزا ئاوەڵایەی یان ئەو زۆری و بۆرییەی نێو شیعر و ئەدەبی کوردی بەدوای ڕاپەڕینەوە، بەڵام خۆشبەختانە چەند دەنگێکی تازەش پەیدابوون من پێموایە بە هەناسەیەکی تر و بە جۆرێکی جودا دەنووسن. دیارە شیعری کوردی بە شێوەیەکی گشتی لە دوای ڕاپەڕینەوە چۆتە ئاستێکی سەرووتر. ڕەنگە بەشێکی ئەوە بێت: ئاگایی و دەستڕاگەیشتنی نووسەرانمان بە ئەدەبی بیانی بەتایبەتی ئەدەبی ئەوروپی و ئەدەبی ئەمریکی، بەشێکی تری پەیوەندی هەیە بە مەعریفە و توانا و بیرکردنەوەکانی نووسەر. ئەگەر ئاوڕێک لە شیعری کوردی بدەینەوە لە حەفتاکان تێکەڵاوییەک بوو لە نێوان ڕیالیزم و ڕۆمانسیزم، لە هەشتاکان قوتابخانەی وێنەیی Imaigis بە شێوەیەکی

بەرچاو لە نێو شیعری کوردیدا دەبینرا. لە دوای ڕاپەڕینەوەش شیعری مۆدێرنە و مۆدێرنیزم لە نێو شیعر و ئەدەبی کوردیدا هاتۆتە ئاراوە. وەک ئەو گۆڕانە ڕیشەییەی بە دوای بیستەکانەوە لەسەر دەستی (ئەزرا پاوەند و ڕۆبێرت فرۆست و ویلیەم کارلۆس و ت س ئیلیۆت و........) بە سەر شیعری ئەمریکی داهات. توانای فیکری و مەعریفی لەلای ئەو دەنگە تازانەی دوای ڕاپەڕین و لای زۆرێک لە نووسەرانی هەشتاکان لە دەستگرتن و مامەلە کردن لەگەڵ کەرەسەکانی زمان و وشە بۆ بنیادنانی ڕەگەزەگانی جوانکاری کە ببێتە ئامانجی شیعر و ئەفراندن. زمانی شیعر لای ئەو دەنگە تازانە زمانی بەدواداگەڕان و کەشفکردن و زمانی دیدگا و گۆشەنیگایەکی فراوانتر و قوڵترە. لە ئاستێکی جوداتر لە پێش خۆیان. لەم جۆرە دەق و تێکستانەشدا کردەی تەئویلیش بە شێوەیەکی داینەمیکی لە شەپۆلدان ناکەوێت، لەگەڵ ڕوئیا و میزاژی خوێنەر لە گۆڕاندا دەبێت. لە ئاکامدا دەقێک پڕاوپڕ لە عەشق و سووتان و پڕاوپڕ لە مەعریفەی ئیستاتیکی دێتە بەرهەم.

ئەدەبی تاراوگە: هەڵگری تایبەتمەندی و سیما و ڕەنگ و ڕوخساری خۆیەتی

ئامادەکردنی: بارین عەلی

ناڵە حەسەنی شاعیر، خاوەنی پێنج کتێبی شیعرییە و چەندین وتار و لێکۆلینەوەی بەپێزی ئەدەبی لە ڕۆژنامە و گۆڤارەکان دا بڵاوکردۆتەوە، ناوبراو بە ئاستێکی بەرزی ڕۆشنبیری و شارەزاییەکی باشەوە لە ڕەهەندەکانی ئەدەب و فکر دەنووسێت. لە شیعرەکانی ناڵەدا مرۆڤ دەبیتە بەشێک لە پێکهاتەی دەقەکە و ڕاستەوخۆ ئاشنا دەبێت بە وێنە شیعرییەکانی، چونکە ئەو لە ریگەی فۆڕمێکی دیکە لە دنیابینی ئەدەب و لە پانتاییەکی فراوانتردا جوانی بەرهەم دەهێنێتەوە، ئەم شاعیرەمان هەنووکە لە وڵاتی کەنەدا دەژی، بەڵام ئامادەییەکی جددی و کاریگەری لەسەر ئەدەب و نووسینی شیعر هەیە.

پرسیار: تاکو چ ئاستێک شیعری کوردی توانیویەتی خەم و کێشەکانی مرۆڤ لە خۆ بگرێت، ئایا شیعر تەنها وەزیفەی ئەوەیە لە ناو فەنتازیا و خەیاڵدا کار بکات.

ناڵە حەسەن: دیارە خەیاڵ و فەنتازیا، ڕەگەز و پێکهاتەیەکی گرینگ و بنچینەیین بۆ نووسینی شیعر، شاعیر لە ڕێگەی خەون و فەنتازیاوە دەگاتە ئەو ڕووبەرە نادیارەی کە دەیەوێ تیایدا، هەم بەدواداگەڕان و هەم داهێنانەکانی بکات. واتە لە ڕێگەی خەون و فەنتازیاوە دەیهەوێ بگاتە ڕووبەرێک کە لەوێدا خەون و ئومێد و غەریزە لاشعوریەکانی بنووسێتەوە.. بێگومان ئەوەش لە ڕێگەی زمان و ئاماژە و وشەکانەوە دێتە دی. چونکە زمان بریتیە لە کۆی ئاماژە و هێمایەک لە نێو سیستەمێکی ڕێزمانیدا.. وە لە ڕێگەی ئەم ئاماژە و کۆدانەوە دەتوانین سروشتی مرۆڤ بناسین. چونکە شاعیر لە ڕێگەی ئەم ئاماژە و کۆدانەوە ڕوئیا و بیرکردنەوەکانی خۆی، هەم لەسەر خودی خۆی هەم لەسەر دەوروبەری خۆی دەخاتە ڕوو. بێگومان ڕوئیاو بیرکردنەوەکانی شاعیر بۆ دەرەوەی خۆی، بەدەر نیە لە کاریگەریەکانی باری سایکۆلۆژی و پەیوەندیە کۆمەڵایەتیەکان و داب و نەریت و ئایین و کێشە و بەربەست و گرفتە ئابووری و کۆمەلایەتیەکان.. مەبەستمە ئەوە بڵێم شیعر لە ڕووبەرێکی ئێجگار فراوان ئیش دەکات، دەتوانێت هەموو کێشە و گرفت و خەمەکانی مرۆڤ لەخۆ بگرێت. بەڵام مەرج نیە شاعیر هەموو کێشەکانی مرۆڤ بنووسێتەوە. شاعیر بە پلەی یەکەم هەوڵ دەدات خۆی بنووسێتەوە، غەریزە لاشعوریەکانی، خەون و ئومێدەکانی، بیرکردنەوەکانی بۆ خودی خۆیی و بۆ دەوروبەر.. دەتوانین بەم شێوەیە وێنەی بکێشین کەوا، لە پشتی ئاماژە و کۆدەکانەوە/ پەیوەندی نێوان شاعیر و خودی خۆی لەگەڵ پەیوەندی نێوان شاعیر و دەوروبەر، بە هێڵێکی تەریب دەڕۆن.. بە مانایەک/ خەون و خولیاکان و غەریزە لاشعوریەکانی شاعیر پەیوەندیەکی ڕاستەوخۆیان لەگەڵ هۆکارە دەرەکیەکان دا هەیە.. وەک پەیوەندیە کۆمەڵایەتیەکان و ئایین و باری ئابووری و تەواوی پێکهاتەکانی کۆمەڵگە.. چونکە شوێنەوار بە هەموو کاروکردەوە و پێکهاتەکانیەوە کاریگەری ڕاستەوخۆی هەیە لەسەر

پێکهاتەی بیر و کەسایەتی مرۆڤەکان. بە تایبەت لە قۆناغی منداڵی و هەرزەکاریدا.. بەمانایەک خەون و خولیاکان و غەریزە لاشعوریەکانی شاعیر، بەدەر نین لە کێشە و گرفتەکانی کۆمەڵگە.. شاعیر کاتێک ئیش لەسەر غەریزە و خەمەکانی خۆی دەکات، من پێموایە لە هەمانکات، لە پشتی ئاماژە و کۆدەکانەوە، بیرکردنەوە و ڕوئیاکانی خۆی بۆ دەرەوەش دەخاتە ڕوو.. کە بیرکردنەوە و ڕوئیاکانی بارگاوین بە کۆمەڵێک کێشە و گرفتی دیاری کراوەوە، کە ڕاستەوخۆ پەیوەندیان بە باری دەروونی و بیرکردنەوە و پێکهاتەی کەسایەتی شاعیرەوە هەیە..! دەمەوێ بەو پۆینتە بگەم و بڵێم (ئەگەر ژیان بە دەقێکی شیعری وەر بگرین، شاعیر خۆی کاراکتەرێکی زیندوو و چالاکە لە نێو ئەو دەقەدا..!) ئەمەش نەک تەنها بۆ شیعر، بەڵکو بۆ تەواوی ئەدەب و هونەر/ کارلێک و هاوکێشەکان تا ڕادەیەک وەکو یەکن. ئەگەر کەمێک بگەڕێینەوە دواوە و لە ئیشەکانی " سیگمۆند فرۆید " بڕوانین دەبینین (لە ئۆدیبی سۆفۆکلێس و هاملێتی شکسپیر و برایانی کارامازۆفی دەستۆفسکی) کێشەی کوشتنی باوک و گرێی ئۆدیبی کەشف کرد. یان لە پشتی زەردەخەنە سیحراوییەکەی سەر ڕوخساری تابلۆی مۆنالیزای داڤنشی/ تەواوی یادەوەریەکانی داڤنشی لەگەڵ دایکی و هەستی " ئەنتاگۆنیزم " واتە ڕق و تووڕەییەکانی بەرامبەر باوکی خوێندەوە..! بەمانایەک ئەگەر بمانەوێت لەهەر دەقێک لە باری دەروونی شاعیر و بیرکردنەوەکانی تێبگەین، دەبێت ئیش لەسەر هێماو ئاماژەکانی نێو دەقەکە بکەین. چونکە زمان یان وشەکان لە شیعردا شتێک نین جگە لە کۆمەڵێک ئاماژە و هێما..! دەربارەی ئەوەی شیعری کوردی تا چ ئاستێک توانیویەتی کێشەو گرفتەکانی مرۆڤ بخاتە ڕوو؟ من پێموایە شیعری کوردی لەمبارەیەوە درێخی نەکردووە.. چونکە لەنێو شیعری شاعیرانی کوردیش وشەو ئاماژەکان پێویستیان بە خوێنەر و ڕەخنەگری جدی هەیە، پێویستیان بەوە هەیە بە قووڵی ئیشیان لەسەر بکرێت، تاکو خوێندنەوەیەکی دروست و هەمەلایەنەیان دەست بکەوێت..!

پرسیار: پێتوایە ئەدەبی تاراوگە دروست بوویێت، بەوپێیەی ژمارەیەکی بەرچاو لە ئەدیب و نووسەرانی ئێمە لە تاراوگە دەژین، ئایا تاراوگە بووەتە بابەتی داهێنانی ئەدەبی؟

ناڵە حەسەن: دیارە من پێموایە ئەدەبی تاراوگە لە سەرەتای دروستبوونیەتی، دەتوانم بڵێم ئەدەبێکی تۆکمە و ئەدەبێکی هەمەلایەنە ناوی بنێین ئەدەبی تاراوگە، ڕەنگە لە ئێستادا ئەمەمان نەبێت.. چونکە ئەدەبی تاراوگە هەڵگری تایبەتمەندی و سیما و ڕەنگ و ڕووخساری خۆیەتی.. من پێموایە ئەدەبی تاراوگە وا پێویست دەکات کە کاریگەری تاراوگەی پێوە دیار بێت، بە مانایەک دەبێت تەعبیر لە ژیانی تاراوگە بکات، بە هەموو پێکهاتەکانیەوە، بە هەموو خەم و خولیاکانیەوە.. وا پێویست دەکات جیهانبینیەکی نوێ و جودا بە ڕۆشنی ببیندرێ.. تەنانەت کاربکاتە سەر شێوازی نووسینیش.. ڕاستە ئەدیب و نووسەرانێکی بەرچاو لە تاراوگە دەژین بەڵام دەتوانم بڵێم، زۆربەیان لەگەڵ خەمەکانی دوێنێ دا دەژین..! یان لەگەڵ کێشە و گرفتەکانی نیشتیمانی دایک، نەک ئەم نیشتیمانە و کیشوەرە نوێیەی لێی گیرساونەتەوە..! واتە هەمیشە ئاوڕ لە دواوەی خۆیان دەدەنەوە.. کەمتر تێکەڵ بە شارستانیەت و مەعریفە و کەلچەری نیشتیمانی نوێ دەبن.. کەمتریش ڕووبەڕووی گرفت و کێشە و خەمی ئەم نیشتیمانی تاراوگە بوونەتەوە..! لەگەڵ ئەمانەی باسم کرد، دەبینین ژیانی تاراوگە لەنێو نووسین و ئەدەبی هەندێک لە نووسەرانی کۆچبەر ڕەنگدانەوەی هەیە و وە کاریگەری ئیجابی هەیە لەسەر داهێنانەکانیان، لە هەمانکات تاراوگە لەلای ئەم نووسەرانە بۆتە بابەتی ئەدەبی.. دەکرێ (ئەسپیدیلۆن) ی کاروان عومەر کاکەسوور بە نموونە بهێنینەوە بە تایبەت لە چیرۆکەکانی (ماسی و پێڵاوی چەرخەدار) دا، کە ژیانی کەمپەکان و بیئەی نوێ کاریگەری بووە یان بۆتە هەوێن و لەدایکبوونی ئەم چیرۆکانەی.. یان چیرۆکێکی شێرزاد حەسەن

هەیە، کاتێک بۆ یەکەم جار سەفەری فینلەند دەکات، بەداخەوە ناوی چیرۆکەکەم لەبیر نیە، چونکە سەرچاوەکەم لەبەر دەست نیە، بەڵام ئەوە دەزانم بۆ کەژالی هەوسەری نووسیبوو، لە چیرۆکەکە، شێرزاد لە ستۆرێکە یان لەناو مۆلێک، سەرسامە بەوەی ئەم هەموو شتە جوانانە دەبینێت کە زۆربەیان لە وڵاتی خۆماندا نین.. ئارەزووی ئەوە دەکات نەک تەنها ستیانێک یان ملوانکەیەک بەڵکو ستۆرەکە یان مۆلەکە بەسەرشانی خۆیدا بدات و بۆ هاوسەرەکەی بەرێتەوە.. یان چیرۆکێکی فەرهاد پیربال هەیە کە پەناهەندەیەک دە مۆز دەخوات و پەلکەکانیش فڕێدەداتە سەر شۆستە.. ئیتر لێرە و لەوێ دەتوانین نموونەی لەم بابەتانە بهێنینەوە، دەبینین ئەم بەرهەمانە مۆرکێکی تاراوگەیان پێوەیە، بۆن و بەرامەی تاراوگەیان لێدێت هاوکات ڕۆحێکی تاراوگەشیان لە پشتە. یان لە نێو شیعری زۆرێک لە شاعیرانی کۆچبەر، بێئەندازە باس لە تەنیایی و غوربەت و نامۆیی دەکرێت.. دیارە ئەمانە چەمکەهایەکن قسەی زۆر هەڵدەگرن و ئەو پەیوەندیە تۆخەشیان نیە بە شوێنەوە، بەڵام کاریگەریەکان هەرچیەک بن، بەشێکی بۆ نیشتیمان و کیشوەری نوێ و ژیانی تاراوگە دەگەڕێتەوە، من بۆخۆم تاراوگە کاریگەری بەسەر خۆم و دەقەکانمەوە هەیە و لای من بۆتە بابەتی ئەدەبی و تەنانەت کاری کردۆتە سەر شێواز و زمانی نووسینیشم.. دەکرێ ناوی هەندێک لەم دەقانەم بهێنین وەک (سەحەر و دوای نیوەڕۆیەکی کەنار دەریا، نیگایەک بەسە بۆ مردن، سێرنادا، بابڕۆینە ماڵەوە گوڵم، زۆرانیتر،) دیارە ئەوە ڕۆشنە ژیانی تاراوگە ئاوێزانبوونە لەگەڵ، ژیان و کەلچەر و مەعریفە و شارستانیەتێکی نوێ، وە خۆیلەخۆیدا دابڕانێکە لەگەڵ دوێنێ.. ڕەنگە لە سەرەتادا ئەم ژیانە نوێیە، زۆر ئاستەم و نامۆ و جێگای سەرسامی و شاگەشکەیی بێت.. بەڵام، لەگەڵ تێپەڕبوونی کات وا پێویست دەکات وردە وردە تێکەڵاوبوون و ئاوێزانبوون ڕووبدات، وە کاریگەری نامۆییەکانیش کاڵتر و کاڵتر ببنەوە. لەگەڵ هەموو ئەو بەربەست و بارە نائاساییانە بەڵام ناتوانین کاریکەری تاراوگە بەسەر بەرهەمە ئەدەبیەکانی

نووسەرانی کۆچبەرمان نەبینین.. هەروەک لە شوێنی تریشدا گتوومە (شاعیران و نووسەرانی کۆچبەرمان لە سێرچ و گەڕاندان..!) ڕەنگە ئەم هەوڵ و گەڕانانە لە سبەینێدا، ڕوئیا و بەرهەم و داهێنانی جوانی لێ بکەوێتەوە. بەڵام لە ئێستادا، هەر ئەوەندە دەتوانم بڵێم کەوا، ئەدەبی تاراوگەمان لە سەرەتای دروستبوون دایە..!

پرسیار: سەرچاوەی شیعر لە کوێیە؟ ئەو هێزە کامەیە کە شوناسی شاعیر بوون بە شاعیر دەدات؟

ناڵە حەسەن: بە بڕوای سەرچاوەی شیعر لە ڕووبەرێکی نادیارەوەیە، ڕەنگە نەتوانین بە دروستی ئەم سەرچاوەیە دەست نیشان بکەین، دەربارەی ئەو هێزەش کە شوناسی شاعیر بوون بە شاعیر دەبەخشێ، من پێموایە ئەو هێزە زمانە.. لە شیعردا، لە ڕێگەی ئیشکردن و چڕبوونەوە لە زمان، دەتوانین شیعری جوان بنووسین و داهێنانی گەورە بکەین.. چونکە فۆڕمە جیاوازەکان و مانای قووڵ و خەیاڵ و فەنتازیا و کۆد و هێماکان و کەشف کردن و وروژاندنی پرسیاری نوێ و هەموو ئەمانە لەڕێگەی زمانەوە دەستەبەر دەبن.. کەواتە لە شیعردا، زمان سەرچاوەی هەموو جوانیەک و هەموو داهێنانێک و هاوکات سەرچاوەی هەموو شوناسێکیشە..!

پرسیار: لە سەردەمی تەکنەلۆجیا و بە ئامێربوونی شتەکاندا، چارەنووسی شیعر بە کوێ دەگات؟ ئایا پانتاییەک ماوە بۆ ئارامی شیعر..؟

ناڵە حەسەن: بەر لە هەر شتێک دەمەوێت ئەوە بڵێم، چارەنووسی شیعر پەیوەندیەکی ئەوتۆی بە تەکنەلۆجیا و بە ئامێربوونی شتەکانەوە نیە.. شیعر ڕاستەوخۆ پەیوەندی بە مرۆڤ و ژیانەوە هەیە..! بە مانای شیعر ڕاستەوخۆ ژیان دەنووسێتەوە، لەم ڕاستیەش تاکە ئامانجێک کە هەیبێ جوانکردنی

ژیانە.. بۆیە دەتوانین بڵێین شیعر، هاوارێکە بە دژی هەموو ئەو شتانەی کە ژیان ناشیرین دەکەن یان جوانیەکانی ژیان دەشێوێنن..! دەربارەی ئەوەی ئایا پانتاییەک ماوە بۆ ئارامی شیعر؟ لێرەدا دەتوانم ئەوە بڵێم، شاعیر خۆی پێکهاتەیەک و ڕۆحێکی نائارامە، لە نێو پانتایی و ڕووبەرە نائارامیەکان ئیش دەکات.. بۆیە شیعر ناتوانێت لەنێو بازنەکانی ئارامی و بێدەنگیدا بمێنێتەوە..! من لەم دواییە بەوە گەیشتووم کەوا (شیعر فۆرمێکی بێدەنگ نیە..!) بۆیە ئەوکاتانەی ماڵی ژیان دەگوازرێتەوە بۆ سەر شەقامەکان یان هەر شوێنێکی تر، شیعریش وا لەوێدا..! چونکە شیعر و ژیان بە یەک ئاراستە ڕێدەکەن یان ڕوونتر بڵێم شیعر لەنێو هەناوی ژیان دایە..! بۆیە شیعر نە لە نێو بازنەی ئارامی وە لە نێو هیچ بازنەیەکی دیاریکراو نامێنێتەوە، بە مانایەک بە هیچ شێوە و ڕوخسار و ڕەنگێکی دیاریکراو خۆی نادات بە دەستەوە.. بۆیە زۆرجاران، شیعر لەنێو ئەوپەڕی ئارامیدا، بەدوای ئەوپرسیار و گومانانە دەگەڕێت کە نائارامیترین ئەتمۆسفیر لەلای خوێنەران دەخوڵقێنێ و هەندێجاریش لەنێو گەرمەی هاوار و نائارامیەکان، میلۆدیە ناسکەکانی خۆی بۆ جوانیەکانی ژیان بە ئەوپەڕی ئارامی دەچڕێت..! ئیتر سیحری ئەمە لە کوێوەیە؟ هەر ئەوەندە دەتوانین بڵێین.. ئەوە حەقیقەتی شیعرە و هیچی تر..!

دیمانەی/ ڕۆژنامەی کوردستان ڕاپۆرت

ئامادەکردنی
سۆران عەزیز و ڕابەر فاریق

چەند مانگێک پێش ئێستا (ناڵە حەسەن) ی شاعیر گەڕایەوە کوردستان، جگە لەوەی چەند دیدارێکی لەگەڵدا کراو کۆڕێکی بۆ سازدرا، کۆمەڵێک لە شیعرەکانیشی کۆکردنەوە و لە دوو تویی کتێبێکدا بە ناوی (نیگایەک بەسە بۆ مردن) بە چاپ ی گەیاندن، دوای گەڕانەیشی بۆ مەنفا ئێمە حەزمان کرد کۆمەڵێک پرسیاری ئاراستە بکەین، سەبارەت بەم کتێبە و هەندێک پرسی تری گرینگ و پەیوەست بە شیعر، هەندێک لەو پرسیارانەی کەوا لەلای ئێمە گەلالە ببوون ئەمانەن، شاعیری ڕاستەقینە بۆ ئەوەی زمانێکی مەجازی تایبەت و جیاواز و بارگاویکراو بە خەیال و مەعریفە و موزیکی یەکڕیتمی بخولقێنێت، دەکرێت هاورەهەندی هیچ ئایدیۆلۆژیایەک بێت و بە کۆمەکی ئایدیۆلۆژیا و واقیعی ئەبستراکت، (بە هەر کلۆجێک بێت) بتوانن تۆوی گۆڕانکاری لە تێڕوانینی شاعیردا بچێنن.. خالە هاوبەشەکانی نێوان زمان و گوتن چین؟ بۆ ئەوەی پردێک بدۆزینەوە بۆ تەئویلکردن لە نێوان زمان و دەق.. بۆ نێو دنیای واقیع و حەقیقەت، لەوێشەوە بۆ نێو دنیای خەیاڵ و فەنتازیا پێویستە چی بکەین؟ چەند پرسیارێکی تری پەیوەست بە نێوەڕۆکی کتێبەکەیی و پرسگەلی تر، (ناڵە حەسەن) بەم شێوەیە وەڵامی داینەوە.

پرسیار: جگە لەوەی بەردەوام گرنگیت بە سیمبوول داوە هاوزەمان وێنەشت فەرامۆش نەکردووە، لە هەموو شیعرەکانیشت دا هەماهەنگیەک هەیە لە نێوان زمانی ئاسایی و خوازا. پێت وایە تەنها شتێک کە گرنکی زۆرت پێنەداوە میوزیکی دێرەکان بێت. ئایا ئەم هۆکارە بۆچی دەگەڕێتەوە؟ ئایا ڕۆژانە کاتێکی دیاریکراوت هەیە بۆ میوزیک؟ پێتوایە نەبوونی ڕیتمێکی هاوبەش لە نێوان دێربەدێری شیعرێکدا دەبێتە هۆی کەوتنەوەی بۆشایی؟ ئایا ئەلتەرناتیفێک هەیە لە شوێنی (موزیک) دابندرێت؟

نالە حەسەن: بە پێی ئەم ئالوگۆڕانەی بەسەر زمانی شیعری و پێکهاتەی شیعری دا هاتووە، ئیمڕۆ زمان لە شیعردا لە پانتاییەکی فراوانتر و بە شێوەیەکی ڕەهاتر کاردەکات. پەیوەندی نێوان منی شاعیر لەگەڵ زمان پەیوەندییەکی توند و تۆڵتر و فرە ڕەهەند ترە. (چارلس ئۆڵسن) ی شاعیری مۆدێرنیست و هاوچەرخی ئەمریکی لە ساڵی ١٩٥٠ لە نووسینێک دا بە ناوی (Projective Verse) یەکێتی بابەتی لە شیعردا ڕەتکردەوە و داوای سەربەخۆیی هەر کۆپلەیەک و دێرێکی کرد. ئەم نووسینەی ئۆڵسن لە ئاستێکی زۆر فراوان لەلایەن شاعیرانی ئەوکاتەی ئەمریکا پێشوازی لێکرا. ئەمە بۆ مانا دیارە بۆ میوزیکیش هەروایە. وا پێویست دەکات بەم ڕەهاییە لە موزیکیش بڕوانین. میوزیکی شیعر پەیوەندی بە ئاوێتەبوونی هارمۆنیای وشەکانەوە هەیە. دیارە وشەش بۆخۆی چەند دیوێکی هەیە منی شاعیر هەرجارەی مامەلە لەگەڵ دیوێکیان دەکات. وە هەریەک لە دیوەکانی وشە هەڵگری هارمۆنیایەکە، هارمۆنیاکەش تایبەت و دیاری کراو نیە بە پێی میزاج و چەشە و مەعریفەی خوێنەر دەگۆڕێت. هەندێ جار هارمۆنیای وشەکان تێکەڵاو و ئاوێتەی یەکتری دەبن لە دێرێکدا یان لە کۆپلەیەکدا میلۆدێکی دیاریکراو پێکدەهێنن. هەندێ جاریش هارمۆنیاکان ئاوێتەی یەکتری نابن و لە میلۆدی جیا و سەربەخۆ دەمێننەوە. ئەم تێکەڵنەبوون و ئاوێتە نەبوونەی هارمۆنیای وشەکان ئەمە کەوتنەوەی بۆشایی نیە بەڵکو

ئەمە هەڵوەشاندنەوەی پێکهاتەی یەک ڕیتمیە یان ڕیتمێکی تایبەت و دیاریکراوە لە شیعردا بۆ بەرهەمهێنانەوەی چەندین ڕیتمی جۆراوجۆر و جیاواز. وە هەندێ جار هارمۆنیا و میلۆدی وشەکان دەکەونە فەزایەکی نادیارەوە، خوێنەر لە ئاکامی بەدواداگەڕان پێیان دەگات و دەیاندۆزێتەوە. دیارە من بۆخۆم چۆن عاشقی شیعرم تا ئەندازەیەکی زۆریش عاشقی میوزیکم وە زۆریش گوێ لە میوزیک دەگرم. من پێموایە زۆریش گرنگیم بە میوزیکی شیعر داوە. ڕەنگە جیاوازییەکان لێرەوە بێت چ ڕوانینێک و دیدگایەکمان هەیە بۆ میوزیکی شیعری و زمانی شیعری. وە من هیچ ئەلتەرناتیفێکم پێنییە لە شوێن میوزیکی شیعری. لەلای من میوزیکی شیعری ڕۆحی وشە و ڕۆحی زمان و خەیاڵ پێکدەهێنن لە شیعردا.

پرسیار: زمانێکی سادە نەک (ساکار) بەکار دەهێنیت بۆ نووسینی شیعر، لەپاڵ ئەمەدا زۆر جار ڕووبەڕووی وشەی فەلسەفی یاخود واتای قوڕس دەبینەوە لە بەرامبەر شیعرەکانت. پێتوایە ئەم تێڕوانینەت هەڵگری جۆرێک لە پارادۆکسی بن.

ناڵە حەسەن: من لەم ساڵانەی دوایی بۆ نووسینی شیعر زیاتر زمانێکی ئیرۆتیکیم بەکارهێناوە و گرنگیم بە بابەت و بەها ئیرۆتیەکان داوە. وە ئیشکردن لە سەر خەون و غەریزە و هەستە نەستیەکانی مرۆڤ، ئەمە خۆی لە خۆی دا بابەتگەلێکی سایکۆلۆگیستی و فەلسەفین. ئیشکردنیش لە نێو ئەم ڕووبەرانە بە زمانێکی ئیرۆتیکی و تا ئاستێک جیاواز لە دوێنێ پێویستی تاڕادەیەک بە سادەیی و شەفافیەت هەیە. هۆکارەکەش، ڕەنگە بەشێکی ئەوە بێت، بۆ ئەوەی خوێنەران بە لەزەتی زیاترەوە لە کاتی خوێندنەوەی شیعرەکانم دا لە ڕامان و بەدواگەڕانەکانیان بەردەوام بن. هەر لێرەوەش پارادۆکسەکە مانا پەیدا دەکات. بەڵام بەدەر لەمانە من لە پرۆسەی نووسینی شیعریمدا گرنگی زۆرم بە چەمکی پارادۆکسی داوە. لە نێو شیعرەکانی مندا

دەستەواژەی پارادۆکسی زۆر بەرچاو دەکەوێت. نزیکەی ١٠ ساڵ لەمەوبەر نووسەرێکی بەرێز لە خوێندنەوەیەک بۆ شیعرەکانم نووسیبووی (ناڵە حەسەن دەیەوێ لە ڕێگەی پارادۆکسەوە خۆی بە خوێنەران بناسێنێ). وە ئەمانەش هەمووی لە حالەتی نەستیەوە ڕوودەدەن ڕەنگە من دەسەلاتێکی ئەوتۆم بەسەریانەوە نەبێت. بەڵام هەرچۆنێک بێت سادەیی و شەفافیەت لە دەربڕیندا ئەوە بە مانای پێکهێنانی بەربەست ناگەیەنێت لە بەردەم قووڵبوونەوە بۆ نێو پێگە نادیارەکانی خەیاڵ و فەنتازیا.

پرسیار: لە دوا کتێبی شیعریت دا (نیگایەک بەسە بۆ مردن) کە پێکهاتووە لە سیازدە شیعر، لە چواریان دا وشەی مەرگ دەبیندرێ.. ئەمە جگە لەوەی وشەیەکی ئەدریسی کتێبەکەشت " مردن " ە. جیا لەوانە لە کتێبەکانی تریشتدا هەست بە ئامادەگی چەمکی مەرگ دەکرێت. ئایا هۆکاری ئەم چەمکە چیە لە شیعرەکانتدا، چۆن لە مەرگ دەدوێیت؟

ناڵە حەسەن: چەمکی مەرگ لە نێو شیعرەکانی مندا، هەڵگری حالەتە سایکۆلۆژییەکانی ناخ و غەریزەکانی منی شاعیرە. بە مانایەکی تر چەمکی مەرگ ڕەنگەکانی ناخ و دیوی ناوەوەی منە یان کۆد و نۆتەکانی زمانی کەسێکی ترە لە مندا. من لە نێو شیعرەکانم دا بە دوای خودە ونەکانی خۆمدا دەگەڕێم ئەو خودەی کە هەمیشە بەدوایدا گەڕاوم و نەمدۆزیوەتەوە. ڕەنگە لە ئاکامی ئەو بەدواداگەڕانەم، لە نێو گەڕانەکانیشم هەوڵەکانم بێهوودە ماونەتەوە. بۆیە هەمیشە وا هەستم کردووە کەوا من (زیندوویەکی مردووم). پەیوەندی ناخ و خودی من لەگەڵ چەمکی مەرگ پەیوەندیەکی سوریالیستانەیە، کە ئێستا زۆر زیاتر ناخ و خەیاڵ و هەستە نەستیەکانمی داگرتووە. لەلایەکی تر چەمکی مەرگ لە نێو شیعرەکان و بینینەکانی مندا، ئەو مانا و کردارە بایۆلۆژی و فیزیکیە ناگەیەنێت. کە جەستە و پێکهاتەکان لە هەناسەدان بکەون ئیتر تەواو مردن و کۆتاییان بە بوونیان هات. بەڵکو مەرگ

بۆ من بەمانای، گەڕانەوە بۆ نێو وەرزەکانی یادەوەری و هەناسەدانەوە لە نێو باخچەکانی ئەبەدیەت. بە مانای، گۆرانی گوتن و سەما کردن و بینین و یاخی بوونی بە تەنیایی. چەند ساڵێک لەمەوبەر لە شیعری " گۆرانیەکانی بەیاتریس " نووسیومە (تەنیایی: گۆشەیەکە لە مردن) بەڵام ئیمڕۆ بۆ من (مردن: گۆشەیەکە لە تەنیایی) هەروەک بە پێی لێکدانەوەکانی فرۆید ئیرۆس بەمانای برِی تامەزرۆیی و شەیدایی بۆ سێکس، ئەم تامەزرۆیی و شەیداییە بە هەوڵدانێک بۆ مانەوە ناو دەبات. بە مانای ئیرۆس لە بەرامبەر چەمکی مەرگ بە مانای هاوارێک بۆ ژیان. بەڵام لە نێو شیعرەکانی من لە نێو خودی چەمکی مەرگدا ئەم هاوارە ئیرۆسیە دەبیندرێ. لە ئاکامدا دەکرێ بڵێم چەمکی مەرگ لە نێو ڕوئیاکانی مندا بە مانای: هاوارێکی ئیرۆسیانە بۆ ژیان و بۆ جوانی بەڵام لە نێو گۆشەکانی تەنیاییدا.

پرسیار: لە هەموو ڕویەکەوە جیاوازییەکی زۆر بەدی دەکرێت لە نێوان ئەو شیعرانەی لە نیشتمان نوسیوتن و ئەوانەشی لە مەنفا نوسیوتن.. پێت وایە هۆکاری گۆڕانکارییەکە پەیوەست بێت بە " شوێن " ەوە؟ یاخود ئەوە سەفەر و ئاشنابوونە بە کەلتوورگەلیتر؟

ناڵە حەسەن: مەنفا وای لێکردووم هەمیشە فرمێسک بە چاوی خەون و خولیاکانمەوە ببیندرێ. وایلێکردووم لە نێو خەون و خەیاڵەکانی شیعریم گومانەکانم زیاتر بن، گومان لە بوونم لە ئایندەم تەنانەت لە یادەوەرییەکانیشم. وایلێکردووم لە نێو خەون و خەیاڵە شیعرییەکانم ماندووتر بە دوای پرسیاردا بگەڕێم.. وای لێکردووم لەزەت لە مردنەکانی خۆم ببینم. دابڕان و تەنیایی زۆر شتیان فێرکردم، کیشوەری گەڕان و ڕوانینەکانمیان فراوانتر کرد. باوەڕم بە زۆر شت هێنا کە پێشتر باوەڕم پێیان نەبوو. ئەمانە هەموو کۆمەکیان کردم بۆ فراوان بوونی مەعریفەی منی شاعیر و تێگەیشتنێکی تر لە داهێنان و زمانی نووسین. بێگومان سەفەر و

ئاشنا بوون بە مەعریفە و کەلتوورگەلێکی تر ئەمانەش کاریگەری خۆیان هەیە وەک ئەو کاریگەرییانەی لە سەرەوە باسم کردوون. وە تا ئەو جێگایەی بە " شوێن " یش دەگەڕێتەوە. لێرەوە شوێن کاریگەری بەسەرمەوە هەبووەو هەیە کە بێشکەی یادەوەرییەکانمە دابڕانیشم لە کوچەو کۆڵان و گەڕەک و شار و نیشتیمانی یادەوەرییەکانم، ئەمەش وای لێکردووم ببم بە جەستەیەکی پڕ لە برین و ببم بە ئۆقیانووسێکی پڕاوپڕ لە شەپۆلی بێ ئۆقرە. ئەم کاریگەری و گەڕان و گومان و مردن و ونبوونانەی کە باسم کردوون لە نێو شیعرەکانم ڕەنگیان داوەتەوە و بێویستی خۆم پەلکەزێڕینەی ئاسمانی شیعریکانمیان ڕەنگ کردووە. هەر ئەمانەشن سەرچاوەی جیاوازییەکان.

لە بەشی دووهەمی ئەم دیمانەیە، ناڵە حەسەن قسە لەسەر شیعر و ئەو ڕۆحە دەکات کە پەیوەستە بە شیعرەوە، دواجار باسی شیعرییەت دەکات لەلای خۆی و دەیگەڕێنێتەوە بۆ دوو چەمکی (جوانی) و (حەقیقەت) و هەر لەم ڕووەوەش تیشک دەخاتە سەر دوورکەوتنەوەی لە سیاسەت.

پرسیار: لە شیعری تۆدا هەمیشە ڕووبەڕووی هێمنی و جوانی دونیا دەبینەوە. ئەو هێمنی و جوانیەش دەبێتە پەساپۆرت بۆ گەیشتن بە فەنتازیا. بۆچی نزیک نەکەوتیتەوە لە سیاسەت و ئاژاوەکان (لە ناو شیعر) دا؟ ئایا دونیا بە دوور لە ئاژاوە و ناشیرینیەکان دونیایەتی خۆی لە دەست نادات؟ ئایا واتای جوانی چیە؟.

ناڵە حەسەن: شیعر لای من گەڕانە بە دوای حەقیقەتی جوانی، ئەو حەقیقەتەش لە نێو ڕووبەرەکانی خەیاڵ و فەنتازیا دایە واتە لە نێو ڕووبەرە نادیارەکان دایە. کارەسات و تراژیدیا و ئافاتەکانی دونیاش بە هەموو دیوە دزێو و ناشیرنەکانیانەوە دیوێکی جوانیشیان هەیە، من پێم وایە ئەوە

وەزیفەی شیعرە کە بە دوای ئەم جوانیە بگەڕێت و بیاندۆزێتەوە. لە مێژووی تەمەنی مۆدێرنەدا، زۆرێک لە قوتابخانە و تەوژمە ئەدەبی و هونەرییەکان، لە نێو جەرگەی کارەسات و تراژیدیەکان پەیدا بوون. کار و وەزیفەیان لە نێو ڕووبەرە ناشیرینەکاندا ئەوە بوو، بە دوای جوانی دا بگەڕێن.. لە ئەنجامی گەڕانەکانیان بە حەقیقەتی جیاواز و بە پرسیاری جیاواز گەیشتن. دەربارەی سیاسەت و شیعریش، من لە سیاسەت نزیک بوومەتەوە و زۆر جاران بە نێو تخوبی مەسەلە سیاسیەکانیش ڕەت دەبم. بەڵام شتێک کە بەلای منەوە زۆر گرنگە ئەویش ئەوەیە، من بە زمانی سیاسەت نانووسم. من ناتوانم شیعر بکەم بە هۆکارێک بۆ سیاسەتێکی دیاری کراو چونکە بە بڕوای من، بە پاشکۆ کردنی شیعر بۆ سیاسەتێکی دیاری کراو، بە مانای ڕاگەیاندنی مەرگی شاعیرە بە دەستی خۆی. چونکە زمانی شیعر و سیاسەت زۆر لە یەکترییەوە جیاوازن. زمانی سیاسەت لە نێو شیعردا، خەون و خەیاڵەکان دەکوژێ و جوانیەکانیش سەردەبڕێت. گوتمان لە هەموو ڕووداوێک تەنانەت لە کارەسات و تراژیدیەکانیش دیوێکی ناشیرینی و دیوێکی جوان هەیە. من پێموایە زمانی سیاسەت دیوە ناشیرنەکەیە و زمانی شیعریش دیوە جوانەکەیەتی. بۆیە ئەگەر لە نێو شیعرەکانم ڕووبەڕووی هێمنی و جوانی دونیا ببنەوە ئەوە هۆکارەکەی ئەوەیە کە من هەمیشە بە زمانی شیعر دەنووسم، کە زمانی جوانی و هێمنی و زمانی بزە و زەردەخەنەکانی ڕۆحی مرۆڤ و سروشتە. وە چەمکی جوان یش بەلای منەوە بە دەر لە تێڕوانینەکانی " کانت "، بونیادێکی مادیانەی هەیە کە پەیوەستە بە پەیوەندیەکانی " شوێن " و " کات " ەوە، ئەویش لە نێو بەهاکانی ئازادی خۆی دەبینێتەوە. بە بڕوای من تەنانەت بوون و مەرگیش بە ئازادی یەوە جوانن و هەموو شتە جوانەکان گەر ئازاد نەبن ئەوا جوانیەکانیان لە دەست دەدەن.

پرسیار: شاعیرانی دوای ڕاپەڕین بەردەوام گرنگیان بە ئامادەگی منداڵی داوە لە ئێستادا " تەنانەت تۆش " هەست ناکەیت ئەو گرنگی دانە بە نوستالیژیا ببێتە فاکتەرێک بۆ کوشتنی نوستالیژیایی گەورەی " لەڕووی فیزیکیەوە " ئێستاش بە هەمان شێوەی ڕابردوو شیاوی گواستنەوە نیە بۆ نێو پرۆسەی نووسین؟

ناڵە حەسەن: شیعر وەک خەون وایە لە نێو پانتاییەکانی خەیاڵ و هەستە نەستیەکان " unconscious " دێتە بوون. هەستە نەستیەکانیش تا ئەندازەیەکی زۆر لە ژێر کاریگەرییەکانی یادەوەرییەکان واتە ڕابردوو دایە. مادام شیعر لە نێو خەیاڵ و حالەتە نەستیەکان دێتە بوون ناتوانێ ئاوڕ لەو ڕابردووە و لەو مێژووە نەداتەوە. خەیاڵەکان بەبێ ئەم یادەوەرییانە بە تایبەت یادەوەرییەکانی منداڵی ناگەنە ئاستەکانی وڕێنە و فەنتازیا. لە نێو ئەم یادەوەری و مێژووەی دوێنێش تەنیا خود و حالەتە دەروونیەکانی من نابیندرێ، بەڵکو لەگەڵ خۆیان دا ڕەهەندەکانی کەلتووری و زەمەنیشیان هەڵگرتووە. ئاوڕدانەوە لەم مێژووە بە مانای کوشتنی نوستولۆژیا نیە، بەڵکو زیندوو ڕاگرتنیەتی یاخود گواستنەوەی ڕابردووە بۆ نێو جیهان و گەردوونیەتی ئێستا و ئایندە. شیعر لە نێو خەمەکانی ئێستا ئاوڕ لە ڕابردوو دەداتەوە. لە نێو شیعردا خەونەکانی ئێستاش کاریگەری خۆیان هەیە لە پرۆسەی جوانی و بە نەمرکردنی شیعر. لەگەڵ ئەمانەشدا هیچ شاعیرێک نییە لە دونیادا،گرنگی بە یادەوەرییەکانی نەدات بە تایبەت یادەوەرییەکانی منداڵی، چونکە یادەوەرییەکانی منداڵی ڕۆحێکی نەمرە لە نێو شیعردا.

پرسیار: جیاوازیگەلێک کە هەستیان پێ بکەین لە نێوان نیشتمان و تاراوگەدا خولقابن چین؟ ئایا هەستت بەوە کردووە کە بەشێکی شوێن و زەمەنی نیشتیمان ئایا هەمیشە لە گەڵت دایە هەروەها بەشێکی غوربەت و تەنیایی تاراوگەش؟

ناڵە حەسەن: مرۆڤ لە تاراوگە وەک ڕەشەبا و گەردەلوول وایە، جارجارە دەردەکەوێ و جارجارەش ون. ژیان لە تاراوگە ڕۆژ لە دوای ڕۆژ هەڵکشانە بەرەو هەورازەکانی یاخی بوون و مەرگ، بەرەو نێو قووڵاییەکانی نائومێدی و ونبوون. لە نێو ئەو یاخی بوون و ونبوونەشدا گومان و پرسیارەکان زێتر دەبن. زۆرێک لە کۆچبەران هەمیشە لە نێو دڵەڕاوکێی تەنگژە و ململانێی نێوان مانەوە و گەڕانەوەدا دەژین. یان لە بەرامبەر ئەمە هەوڵ دەدەن دانبەخۆیان بگرن و لەگەڵ نیشتیمانی تاراوگە ڕابێن، واتە نیشتیمانی تاراوگە شوێن نیشتیمانی دایک و نیشتیمانی یادەوەرییەکان بگرێتەوە. ئەم هاوکێشە و ململانێیە هەموو هۆش و هەست و خەون وخەیاڵ و باری نەستی و بیرکردنەوەکانت داگیر دەکات. بۆ منی شاعیریش هەروایە.. نیشتیمانی تاراوگە هەرگیز نەیتوانیوە شوێن نیشتیمانی دایک و شوێن نیشتیمانی یادەوەرییەکانم بگرێتەوە. بۆیە نیشتیمانی دایک بە هەموو بونیاد و پێکهاتە و ڕەنگ و ئاماژە و کۆدەکانیەوە هەمیشە لە گەڵم دایە. حاڵەتی وونبوون بۆ من گەڕانەوەیە بۆ نێو خەون و خەمەکانی نیشتیمان، گەڕانەوەیە بۆ نێو هاوار و ئازارەکانی نیشتیمان. بۆیە ئێستا خەون و خەمەکان جیاوازن بیرکردنەوە و ڕوانینەکان جیاوازن. خەمەکان بەسۆزتر و خەونەکان ڕەنگاڵەتر و خەیاڵەکان قووڵتر و بەرینترن. بۆیە دەبینین لەگەڵ هەموو ئەو جوانی و ئارامی و ڕۆمانسیەتەی لە نێو شیعرەکانم دەبیندرێ لەپاڵ ئەمەش جەستەیەکی ڕۆح هەلاهەلا و شەقاربووی پڕ لە برینی نێو کیشوەرەکانی غوربەت و تەنیاییش دەبیندرێ. لە نێو نیشتیمانی تاراوگە زۆرێک لە دەرگاکانی دوێنێت بەڕوو دادەخرێت و دەرگای تازەت بۆ دەکرێتەوە، خۆت لە نێو خەیاڵ و واقیع و دونیایەکی تر دەبینیەوە کە زۆرجاران تەواو نامۆیە بە پێکهاتەی بوون و بونیادی بیرکردنەوەکانی تۆ. بە مانایەکی تر، تەواوی ئاماژە و کۆدەکانی هیزر و زمان و خەون و خەیاڵەکان دەگۆڕێن. تۆ لە نێو دونیایەکی تری تەواو جیاواز و هاوئامێز

لەگەڵ یادەوەرییەکان و مێژووی دوێنێت، مامەلە لەگەڵ خەون و خەیاڵ و وێنە و زمانی شیعری دا دەکەیت. بۆیە دەبینی چ لە زمان چ لە بونیاد و پێکهاتەی شیعرەکە واتە ستایل جیاوازی زۆر دەبیندرێ. لە نێو ئەم هەموو هەراو زەنایەی تاراوگە کە باسم کرد تۆ بە ئومێد و مەراقی جیاوازەوە گەڕان بەدوای خودی خۆتدا دەبێتە خولیایەکی هەمیشەیی.

پرسیار: بە تێڕوانینی تۆ خاڵە هاوبەشەکانی نێوان زمان و گوتن چین؟ بۆ ئەوەی پردێک بدۆزینەوە بۆ تەئویلکردن لە نێوان زمان و دەق، بۆ نێو دونیای واقیع و حەقیقەت. لەوێشەوە بۆ نێو دونیای خەیاڵ و فەنتازیا، ئایا پێویستە چیبکەین؟

ناڵە حەسەن: لە نێوان زمانی دەق و زمانی گوتن، زۆر خاڵی هاوبەش هەیە یەکێک لەوانە: ئیستاتیکای زمانە، ئیستاتیکایەکی هاوبەش هەیە لە نێوانیاندا بەڵام بە ڕێژە و لە ئاستی جۆراوجۆر. چونکە زمانی گوتن زمانی واقیع و شتە بیندراوەکانە بەڵام زمانی دەق زمانی خەون و خەیاڵ و زمانی غەریزە و ئارەزووەکانی مرۆڤە لە یەک کاتدا زمانی شتە بیندراو و نەبیندراوەکانە. پەیوەندییەکان وا دەبیندرێ، زمانی دەق بەر لەوەی بگاتە ئاستی ڕووبەرەکانی خەیاڵ و فەنتازیا دەبێت سنووری شتە بیندراوەکانیش ببڕێت. بە مانای گەیشتنە نێو قووڵاییەکانی فەنتازیا ڕۆیشتنە لە نێو ڕووبەری بیندراو بەرەو نەبیندراو. واتە دیار و نادیار. کاتێک زمان و بینین لە شیعردا وێنەی شتە نادیارەکان دەکێشن ئەوە خود و زمان لە ڕووبەرەکانی دەق گەیشتوونەتە نێو حالەتەکانی خەیاڵ و فەنتازیا بەمانای حالەتی ئیدراک و ئاگاییان تێپەڕاندووە، گەیشتوونەتە نێو حالەتی بێئاگایی. چونکە زمان یان باشتر بڵێین هەر وشەیەک مانایەکی ڕووتی هەیە لە نێو باری نەستی جێگیر بووە. لە پشتی ئەم مانا ڕووتانەش چەندین مانای تری نادیار و شاراوە هەیە، زمانی دەق هەوڵدەدا، مانا شاراوەکانی وشە کە لە

پشتەوەی مانا ڕووتەکان خۆیان حەشارداوە بیاندۆزێتەوە. دەتوانم بڵێم زمانی دەق لە ڕێگەی زمانی گوتن واتە واقیع خۆی بە جیهانێکی بەرینتر و گشتگیرتر ئاشنا دەکات. بۆیە وا پێویست دەکات هاوئاهەنگیەک لە نێوان زمانی دەق و گوتن پەیدا بکەین. من بۆخۆم، لە پرۆسەی نووسینی شیعریم هەمیشە وامکردووە و نەمتوانیوە دەسبەرداری زمانی گوتن بم. هەندێکجار تا ئاستی ئیلهام سوودی پێگەیاندووم و کاریگەری بەسەرمەوە هەبووە. هەندێ جار جوانی زمان و ئاستەکانی خەیاڵ و فەنتازیا لە زمانی سادەی فۆلکلۆر دەبینمەوە بۆ نموونە، ئەم دێرە شیعرەی فۆلکلۆر (ئارەقەی مەمکی یارێ.. شیرنە وەکو هەنارێ). زمان لەم دێرە شیعرییە هەڵگری خەیاڵ و فەنتازیایەکی ئیرۆسی زۆر بەرزە. کە وەتەرەکانی ڕۆحی مرۆڤ دێنێتە هەژان و پێدەشتە وشکەکانی تامەزرۆیی تەڕ دەکاتەوە. هەندێ جار زمانی دەق و گوتن تێکەڵاوی یەکتری دەبن لە نێو خەیاڵ و فەنتازیا دەتوێنەوە، هەندێکجاریش لە ڕێگادا یەکتری بە جێدەهێڵن و لە یەکتری دادەبڕێن، بەڵام تیلەی چاوێکیان هەر لە یەکترییە. بە مانای ناتوانن دەسبەرداری یەکتری ببن. چونکە پەیوەندییەکانی نێوان زمانی دەق و زمانی گوتن.. خۆی لە خۆیدا پەیوەندییەکانی نێوان واقیع و خەون و خەیاڵە بۆ گەیشتن بە ئاستە نادیارەکانی فەنتازیا. ئەم پەیوەندییەش پەیوەندییەکی داینەمیکی بەردەوامە.. بەبێ ئەم پەیوەندییە لە نێو پرۆسەی نووسین دا نە خەون و خەیاڵ و فەنتازیا مانایەکیان هەیە وە نە جوانیە ئەبەدییەکانی شیعر.

پرسیار: شاعیری ڕاستەقینە بۆئەوەی زمانێکی مەزاجی تایبەت و جیاواز و بارگراوی کراو بە خەیاڵ و مەعریفە و میوزیکی یەکڕیتمی بخولقێنێت، دەکرێت هاوڕەهەندی هیچ ئایدیۆلۆژیایەک بێت و بە کۆمەکی ئایدیۆلۆژیا و واقیعی ئەبستراکت بتوانن (بەهەر کلۆجێک بێت) تۆوی گۆڕانکاری لە تێڕوانینی شاعیردا بچێنێت؟

ناڵە حەسەن: بەر لە هەرشتێک دەمەوێت ئەوە بڵێم، کەوا ئایدیۆلۆژیا ناتوانێت هەڵگری ئەو ئاماژە و ڕەهەندانە بێت کە شیعر هەڵگریەتی. ڕەنگە کاریگەری ئایدیۆلۆژیا بەسەر شاعیر هەر ئەوەندە بێت بیگەیەنێتە باری (وروژاندن) بەڵام ئایدیۆلۆژیا ناتوانێت شاعیر بەرەو ڕۆچوون و قووڵبوونەوە بەرێت. چونکە لە نێوان و

وروژاندن و ڕۆچوون جیاوازی زۆر هەیە. نووسینی شیعر: ڕۆچوونە بە نێو خەون و خەیاڵ و شوێن و زەمەنە نادیارەکان. نووسینەوەی وڕێنە نەستیەکان و لیکی حەز و ئارەزووەکان و کۆی دەنگە کپکراوەکانی مرۆڤایەتیە. نووسینی شیعر، هێنانەگۆی دیوی ناوەوەی کەسە نادیارەکەی خودی شاعیر نیە بە تەنیا، بەڵکو کۆی هەموو دەنگە کپکراوەکان و وەقسە هێنانی دیوی ناوەوەی مرۆڤایەتیە. گرتنەخۆی کۆی جوولە و هەناسە و ڕەنگەکانی سروشت و گەردوونە. کە زمانی شیعر قسەدەکا، کە وێنە و ڕووبەری خەیاڵەکانی شیعر دەبینین، کە گوێ لە میوزیکی شیعر دەگرین هەست بەچی دەکەین و چی دەبینین؟ ئایا خەون و خەیاڵ و خەمەکانی شیعر ئاماژە نیە بۆ خەون و خەیاڵ و خەمەکانی سەرجەم مرۆڤایەتی، ئایا ڕەنگەکانی شیعر ئاماژە نیە بۆ سەرجەم ڕەنگەکانی سروشت و گەردوون؟ ئایا چ جیاوازییەک هەیە لە نێوان میوزیکی شیعر و (میوزیکی ئاو و باران و درەخت؟). ئایا ئایدیۆلۆژیا لەم ئاستە فراوان و بەرینیەدا لەم ئاستە گشتگیری و گەردوونیەدا دەتوانێ هەڵگری ئاماژە و کۆدەکان بێت؟ بۆیە بە بڕوای من، زمانی مەزاجی تایبەت و یان میوزیکی یەکڕیتمی یان بەرەو سەوزایی بردنی شیعر، ئەمانە پەیوەندییەکی ئەوتۆیان بە ئایدیۆلۆژیا و تەنانەت بە واقیعی ئەبستراکتەوە نییە، بەڵکو ڕاستەوخۆ پەیوەندییان بە خودی مەعریفەی شاعیر و توانا و ڕوانینەکان و بارە دەروونیەکانی شاعیرەوە هەیە. پەیوەندی بە چۆنیەتی تێگەیشتن لە شیعر و نووسین و داهێنانەوە هەیە. پەیوەندی بە چۆنیەتی مامەلەکردنی شاعیر لەگەڵ زمان و وشەو پەیوەندی خودی شاعیر لەگەڵ زمان و دەق ەوە هەیە. لەگەڵ هەموو

ئەمانەش من ئایدیۆلۆژیا لە پێکهاتە گشتیەکەی ڕەتناکەمەوە بەڵام، توانەوەی شیعر لە نێو ئایدیۆلۆژیایەکی دیاریکراو ڕەت دەکەمەوە، سەربڕینی پشکۆکانی خەون و خەیاڵە جوانیەکانی شیعر لە نێو وروژاندن و هەڵچوونە ئیدراکیەکانی ئایدیۆلۆژیا ڕەت دەکەمەوە. چونکە من پێموایە، شیعر و زمان و (ئەدەب بە گشتی) مولکی خود و کەسایەتیەکی دیاریکراو نین، بەڵکو مولکی سەرجەم هزر و بیرکردنەوە و مەعریفەی مرۆڤایەتین.

کارەسات و ئافاتی میللەتی ئێمە لێرەوەیە کە لە کۆمەڵگەیەکی شەش ملیۆنیدا، شەش ڕووناکبیر و شەش ڕەخنەگری جدیمان هەبێ

ئامادەکردنی

ڕابەر فاریق

جۆرێک لە هێمنیەکی سەیر لە شیعری (ناڵە حەسەن) دا دەبیندرێت. ئەم هێمنییە لە کەسایەتییەوە پەڕیوەتەوە نێو ئەزموونی نووسینی. کەواتە نووسین تەرجەمە کردنی ڕوانینەکانی مرۆڤە بۆ سەر کاغەز. لەم دیمانەیەی خوارەوە (ناڵە حەسەن) بە شێوەیەکی هێمن لە بارەی پرسیارەکانەوە وەڵامەکانی خستوونەتە ڕوو، لەسەروەختی خوێندنەوەشیاندا بۆمان دەردەکەوێ کە ئەم شاعیر و نووسەرە، بە شێوەیەکی بەرفراوان ئاگاداری ڕەهەندەکانی ئەدەب و ڕۆشنبیرییە، هەم لە خۆرهەڵات و هەم لە خۆرئاوایش، ئێستاش سێ کتێبی ئامادەن بۆ چاپکردن کە بریتین لەمانە: دیوانێکی شیعر، ڕۆمانێک، کۆمەڵێک لێکۆلینەوە و دیراسە و بابەتی وەرگێڕان لەسەر هونەری شێوەکاری، هاوکات لە پاڵ ئەمانەشدا، لە زۆرێک کۆوار و ڕۆژنامەکانی کوردستان، هەندێک لە ماڵپەرە کوردییەکانیش، بەردەوام شیعر و نووسین و بابەتی جوراوجۆری بڵاوکردوونەتەوە.

ڕابەر فاریق:کەسانێک هەن زۆر بە داخراوەیی و سانایی پێکهاتە و لایەنەکانی مەجازی دەق هەڵدەسەنگێنن، بە واتایەکی تر تەنها دەڵێن (ئەم دەقە جوانە)، (ئەم دەقە ناشیرینە)، بەبێ ئەوەی جارێک بپرسن، بۆچی جوانە؟ بۆچی ناشیرینە؟ هۆکاری ئەم هەڵسەنگاندنە بۆچی دەگەڕێتەوە؟

ناڵە حەسەن:من پیموایە کات بەخەرجدانێکی بەخۆڕاییە گەرخۆمان بخەینە نێو گێژاوی یان بازنەی خوێندنەوە سەرپێییەکان و حوکمدانە سەرپێییەکان، ئەمجۆرە خوێندنەوە و حوکمدانانە دوور و نزیک پەیوەندیان بە شیعر و نووسین و داهێنانەوە نییە، ئەوەتا " ئەزرا پاوەند " داینەمۆ و ڕۆح و هەناسەی نوێخوازی و هاوچەرخی شیعری ئەمریکیە، وە " ئێف ئار لیڤیس " کە نووسەرێکی دیاری ئەو سەردەمانەیە، لە کتێبێکدا دەنووسێت (ناتوانم باوەڕ بە پەخشانە شیعرییەکانم بهێنم تا لەگەڵ پەخشانە شیعرییەکانی ئەزرا پاوەند سەدایان نەبێت!) زۆرێک لە شاعیرانی نوێخوازی ئەوسەردەمانەی خۆی وە نەوەکانی دوای خۆیشی لەژێر کاریگەرییەکانی ئەمدا بووینە، کەچی کەسانێک بە ئاگاهانە ویستوویانە لە بایەخ و گرینگی داهێنانەکانی کەمبکەنەوە و دەیانگوت (پاوەند شیعرەکانی سەرەتای داهێنانی تیا بوو بەڵام، شیعرەکانی ئێستای هیچ داهێنانێکی تیا نیە و تەنها شتێکی ئەدڤەرتازیانەیە و هیچی تر)، من باوەڕم وایە داهێنان شتێکی ترە، دوورە لەم قسە فڕێدان و خوێندنەوە ڕووکەشیانە، داهێنان، ڕوانین و قووڵبوونەوە و دۆزینەوەی ڕووناکیە لەنێو ڕووبەرە تاریکەکانی ژیان، داهێنان ئەو پلە و ئاستەیە کە (شکسپیر و دەستۆفسکی و بتهۆڤن و داڤنشی و بۆدلێر و شێرکۆ بێکەس و) سەدان مرۆڤی گەورەی تر پێی گەیشتوون، کە بۆ هەتا هەتایە مێژووی مرۆڤایەتی شانازیان پێوەدەکات و هەمیشە ستایشیان دەکات. " فرۆید " دەربارەی " دەستۆفسکی و داهێنانەکانی دەڵێ (خاڵێکی پرشنگدار لە مەعریفەی دەستۆفسکی دا ئەوەیە، خۆشەویستیەکی بێسنووری بۆ ئازادی مرۆڤ و مرۆڤایەتی هەبووە، یان دەڵێت، وا پێویست دەکات

ئایندەی مرۆڤایەتی سوپاسگوزاری دەستۆفسکی بێت). کەسی داهێنەر لەژێر سایەی ئەو ساباتە ڕادەکشێ کەگەڵاکانی بە جوانی و خۆشەویستی و سەروەری مرۆڤ، داپۆشراوە.. ئەم چەمکانە پڕاوپڕن لە بەها پیرۆزیەکان، داهێنان جێگەی دڵڕەشی و بۆغز و ڕق و قینەی تیا نابێتەوە! داهێنان جێگەیەکی نییە بۆ مەبەست و مەرامی ئەوکەسانەی کە بەئاگاهانە و بە نوێژی نیوەڕۆ لە هەوڵی کەمکردنەوەی بەهای جوانی داهێنانەکانی کەسانیترن، وەک ئەو هەوڵە شەرمنۆکانەی کە بە پاساوی بێبناغەی نائەدەبی ڕۆمانێکی پێنج شەش سەد لاپەڕەیی ڕەتدەکەنەوە کە لە بنەڕەتیشدا، ڕۆمانەکە پڕاوپڕە لە داهێنان، یان بە مەبەستی جۆراوجۆر لە هەوڵی کەمکردنەوە و بێبایەخکردنی داهێنانەکانی " شێرکۆ بێکەس " ی شاعیرن کە هەمووشمان دەزانین، نیوسەدەیە ئەم شاعیرەمان خەریکی نوێبوونەوە و داهێنانە. دەبێ ئەوەشمان لەبیر بێت، جوانی و ناشیرینی دوو چەمکی ڕێژەیین لە هەموو شتێکدا. پاشان ناتوانین بە هیچ دەقێک بڵێین ئەم دەقە (ناشیرین) ە، دەکرێ خوێندنەوەی جیاوازمان بۆی هەبێت، قسەی جۆراوجۆرمان لەسەری هەبێت، دەکرێ بڵێین زمان لەم دەقە شیعرییە وەک پێویست چڕنەبۆتەوە، دەکرێ بڵێین وشەکان و وێنەکانی ئەم دەقە شیعرییە نەگونجاو و ناتەبان لەگەڵ یەکتریدا... دەکرێ لە هەر دەقێکی شیعری ڕەخنەی شیعریانە بگرین، چونکە هیچ دەقێک لە سەرووی ڕەخنەوە نیە! وە لە هەمانکاتیشدا، هەموو دەقێکیش بەجۆرێک لە جۆرەکان ڕێژەیەک لە جوانی تیایە، وەک چۆن هەموو ڕەنگەکانی سروشت وەک یەک سەرنجڕاکێش نین، وەک چۆن هەموو ژان و ئازار و خەمەکانی مرۆڤ وەک یەک بەسۆ نین، وەک چۆن هاژە و ورشەی هەموو تاڤگەکان و شەپۆلەکانی سروشت وەک یەک نین، ئاساییە جوانی نێو دەقەکانیش هەمووی وەک یەک نەبن! وە هۆکارەکانیش هەرچیەک بن گرینگ ئەوەیە پەیوەندیان بە نووسین و داهێنان و بە بەهاکانی جوانیەوە نییە و بەڵکو شتی ترن...!

ڕابەر فاریق:کەنگێ دەتوانین بڵێین ئەم ئەدەبە (زارەکیە) و ئەویدیکە (نووسراوکراو) ە هاوکات ئەو ڕەخنەیە (بنیاتنەر) ەو ئەویدیکە (ڕوخێنەر) ە؟ ئەم دابەشکردن و هەڵسەنگاندنانە لە چییەوە سەرچاوەیان گرتووە و کەنگێ و بۆچی دەتوانین ئەم پرسیار و پێودانگانە دەرببڕین؟ ئەگەر پێویستیش نیە باسیان بکەین هۆکارەکان کامانەن؟

ناڵە حەسەن:هەموو ئەدەبێک کە لە ڕێگەی دەمەوە دەگوازرێتەوە لە کەسێکەوە بۆ کەسێکی تر یان لە نەوەیەکەوە بۆ نەوەیەکی تر، پێی دەڵێن (ئەدەبی زارەکی) بۆ نموونە وەکو فۆلکلۆر، ئەدەبی فۆلکلۆر بە هەموو شێوە و لقەکانیەوە ئەدەبێکی زارەکیە، چونکە لە ڕێگەی دەمەوە دەگوازرێتەوە، بەڵام ئەدەبی نووسراو جیاوازە، ئەدەبێکی ڕێنووسکراوە واتە نووسراوەتەوە، وە جیاوازیش زۆرە لە نێوان ئەم دوو شێوازە واتە شێوازی زارەگی و شێوازی بەڕێنووسکراو.چ لە ڕووی شێوە و ناوەڕۆکەوە چ لە ڕووی زمانەوە، ئەدەبی زارەکی زیاتر بە زمانێکی سادە و ساکار دەگوترێت وە مانایەکی ڕوون و ئاشکرای هەیە بەمەبەستی تێژتر گەیاندنی مەبەستەکان و ئاسانتر بۆ تێگەیشتن و گواستەوە و پاراستنی، دەکرێت ئەدەبی زارەکی بشنووسرێتەوە بۆئەوەی لە فەوتان ڕزگاریان بێت. بەڵام دەربارەی ڕەخنەی ڕوخێنەر و بنیاتنەر، با لە سەرەتاوە قسە لەسەر ڕەخنەی ڕوخێنەر بکەین، بەرلەوەی بێینە سەر ئەو هۆکارانەی لەکوێوە ڕەخنەکە ڕووخێنەرە حەزدەکەم ئەوەش بڵێم: زۆرجاران ئەم وشەیە لە شوێن خۆی بەکارناهێندرێ، بۆ نموونە هەرکەسێک یان لایەنێک کە ڕەخنە و گلەیەکیان ئاراستە دەکرێت یان ڕووبەڕووی ناڕەزایەتی دەبنەوە، سوود لەم دەستەواژەیە دەبینن و ڕەخنە و گلەیی و ناڕەزایەتیەکان بە ڕەخنەی ڕوخێنەر ناو دەبەن. ئەمە لە شێوە گشتیەکەیدا، بەڵام ئەگەر قسە لەسەر دەق و ڕەخنە بکەین لەم ڕووبەرە باس لە رەخنەی ڕوخێنەر بکەین، دەتوانین بەو ڕەخنانە بڵێین ڕەخنەی ڕوخێنەر کە (ڕەخنەگر ئیشی لەسەر دەقەکە نەکرد بێت!) بینیومانە و زۆریشمان خوێندۆتەوە کە، ڕەخنەگر لە

جیاتی دەق زۆرجاران ڕەخنەی لە چۆنیەتی ژیانی نووسەرەکە گرتووە، لە عەیب و عارەکانی، لە بیروباوەڕی، تەنانەت لە ژیانی تایبەتی و شتە تاکەکەسیەکانیشی، لە هەموو شتێکی بەس لە دەقەکەی نا! لێرەوە ڕەخنەکە ناچێتە نێو خانەی ڕەخنەوە، خوێندنەوەکەش بایەخی پێنادرێ، چونکە ڕەخنەکە خوێندنەوەیەک نییە بۆ دەقەکە، بە مانای ڕەخنەکە هیچ خزمەتێک بە پرۆسەی نووسین و داهێنان ناکات، وە هیچ دەستگرتنێک و کۆمەکێکیش بە دەقنووس ناگەیەنێت، وە ڕەخنەی بنیاتنەریش ئەو ڕەخنەیە کە (ڕەخنەگر ئیش لەسەر دەقەکە بکات) و پەیوەندیەکی توندوتۆڵ لە نێوان ڕەخنەگر وەک خوێنەرێک و دەقەکەدا هەبێت، وەک ئەو پەیوەندیە توندوتۆڵەی نێوان خوێنەر و دەق کە " ڕۆلان بارت " لە وتاری (مەرگی نووسەر) باسی دەکات، چونکە کاتێک ئەو پەیوەندیە توندوتۆڵە هەبێت مەعلومە ڕەخنەگر یان خوێنەر، بە نێو قووڵاییەکانی دەقەکەدا شۆڕدەبنەوە و لە ئاکام خوێندنەوەیەکی دروستیان لەسەر دەقەکە دەست دەکەوێت. ڕەخنەگرتن بڕیاردانێکی خێرا نییە بەمانای، جیاکردنەوەی ڕەش و سپی نیەی لە یەکتری، لەئاکامی ئیشکردن لەسەر میتۆدەکان و قووڵبوونەوە بەنێو دەقدا بۆ وەبەرهەمهێنانی دەقێکی تر بە گۆشەنیگا و بە ڕوانینێکی ترەوە، چونکە هەموو ڕەخنەیەکی جدی خۆیلەخۆیدا یان لە بنەڕەتدا داهێنانێکی جدیە، هەروەک " ئیریک فرۆم " لەمبارەیەوە دەڵێت (بیری داهێنان هەمیشە لە بیری ڕەخنە دایە چونکە دوورم دەخاتەوە لە ناڕۆشنی و لێڵ بینی، هۆشیارم دەکاتەوە و نزیکم دەکاتەوە لە حەقیقەتی (ڕاستی) بۆیە ڕەخنەگردەبێت لەسەر ئەم بنەمایە ئیش بکات و میتۆدەکانیشی بۆ ئەم مەبەستە بخاتە کار.

ڕابەر فاریق:ئەو ڕێگایانە کامانەن کە دەبن بە پردی پەیوەندی قووڵی نێوان (نووسەر و وەرگر) بۆئەوەی سیحرێکی ئاگایانە بچەسپێنن لە فیکری خوێنەردا تا تێکەڵبوون و هاومەستیەکی ڕەگئاژۆیی بخوڵقێ، ئەو خاڵە سەرەکیانە کە لە وەها کاتێکدا کۆمەکمان دەکەن؟

ناڵە حەسەن:بەبڕوای من دەقی سەرکەوتوو پێویستە وەک ئاوێنەیەک وابێت، خوێنەر خۆی و دیوی ناوەوەی خۆی لە نێودا ببینێت. دەق دەبێت خوێنەر سەرسام بکات و پڕی بکات لە تامەزرۆیی، دەق دەبێت وەک مافوورێکی سیحری وابێت خوێنەر لەسەر پشتی خۆیدا، هەڵبگرێت و بیبا، کیشوەر بە کیشوەری نێو غەریزە و خەونەکانی بیگێڕێت! ئاسمان بە ئاسمانی حەز و ئارەزووەکانی بیگێڕێت، خەنی بکان لەگەڵ چێژ و دەم و چاوی پڕ بکات لە زەردەخەنە! هەندێجاریش تا ئەندازەی ترس پڕی بکات لە نیگەرانی، لە نێو سەرسووڕمان و شاگەشکەیی بیهێڵێتەوە! نەهێڵێ چاوەکانی بتروکێنێ و وای لێبکات هەر بڕوانێت! ئۆکتاڤیۆ پاز " لە کتێبی (لەسەر شاعیران و ئەوانی تریش) دا باس لە داهێنانە شیعریەکانی " والت وۆتمان " دەکات، چۆن بە (خەونی ئەدەبی ئەمریکا ناویان دەبرد، یەکێک لەو شاعیرە مۆدێرنیستانە بوو خەونی مرۆڤایەتی و ژیانی واقیعی کۆمەڵایەتی بە هەموو پێکهاتەکانیەوە هێنابووە نێو شیعرەکانی) کەواتە خوێنەر لەمجۆرە دەقانە نەک تەنها خۆی بەڵکو خۆیی و ژیانی خۆیی و دەوروبەرەکەشی تیایدا دەبینێتەوە! دەقنووس لە ڕێگەی زمانەوە بۆ قووڵترین قووڵییەکانی نێوناخی خۆیی و بۆ ڕووبەرە پەنهانەکانی نێو خەون و خەیاڵەکانی شۆڕدەبێتەوە، بوخچە شاراوەکان و چەپێندراوەکانی حەز و ئارەزووەکانی دەکاتەوە یان خەمە گەورە و بچوکەکانی دەهێنێتە نێو پانتایی دەقەکەی، ئەمجۆرە دەقانە بە جیا لەوەی دەبنە ئاوێنەیەک بۆ خوێنە لە هەمانکات، خۆیان دەخزێننە نێو خەیاڵەکانی خوێنەرو لەوێوە تێکەڵ بە یادەوەریەکانی خوێنەر دەبن و لەوێدا دەمێننەوە، مەبەستمە ئەوە بڵێم: ئەمجۆرە دەقانە دەبنە بەشێک لە خوێنەر، بۆیە بۆ ماوەیەکی زۆر لە بیر و لە نێو خەیاڵی خوێنەردا دەمێننەوە!

ڕابەر فاریق:لەمرۆدا شیعر و قسەی ئاسایی تێکچڕژانێکی ڕیشەییان بەخۆوە گرتووە، ئەگەرچی ئەمجۆرە دەقنووسین لە ئەوروپادا ئەزموون

کراوە، بەڵام شاعیرانی ئێمەش سوودیان لێوەرگرتووە، ئەم تێکەڵاوبوونە و سوود وەرگرتنە تا چ ئاستێک لە خزمەتی ئەدەبی کورد دا بووە؟

ناڵە حەسەن:من پێموایە لەسەر ئاستێکی بەرفراوان شیعر نووسین ڕووی لە شەفافیەت و خۆسادەکردنەوەیە، بەڵام نەک بەومانایەی سیما و شێوازی شیعرییانەی خۆی لەدەست بدات، لە نێو شیعری ئێستای " کەنەدی و ئەمریکی " شدا جۆرێک لەم شەفافیەتە هەست پێدەکرێت، لە نێو شیعر و ئەدەبی کوردیشدا شاعیرمان هەیە بە زمانێکی سادە دەنووسێت بەڵام داهێنانی گەورەی کردووە، مەبەستمە ئەوە بڵێم: بە زمانێکی سادە نووسین بەمانای کاڵبوونەوە و سڕینەوەی داهێنان نیە لە دەقدا، زۆرگرینگە ئەگەر بتوانیت سادە بنووسی و لە هەمانکاتدا داهێنان بکەیت و لە نوێبوونەوەشدا بیت، هەروەک " ئیلیۆت " لە کتێبی (ڕەخنەگرتن لە ڕەخنەدا) باس لەوە دەکات کە چەند گرینگە شاعیر بە تایبەت شاعیرە تازەکان هەمیشە لە گۆڕان و نوێبوونەوە دابن، وە سوود لە نەوەی پێش خۆی ببینێت و بەجێیان بهێڵێت و ئەم سنوورە تێپەڕێنێت! وەهەروەها پێیوابوو گۆڕان و نوێبوونەوەش ڕەگەکانیان لە دەوێنێ دایە. گرینگ نیە بە چ زمانێک دەنووسیت بەڵام، گرینگە ئەوەت لەلا ڕۆشنبێت کە زمانی شیعر زمانی خودێکی نائارام و خودێکی یاخی و سەرکەشە، زمانی شیعر زمانی هەورە تریشقەیە، دەکرێ هەندێکجار ئاگر لە هەموو شتێک بەربدەی، یان زمانی ڕوخسارێکی ناجێگیرە ڕەگەکانی لەنێو جیوەدایە، لەوانەیە هەندیکجار ڕێگەت پێبدات لە کەنار دەریاوە پشویەک بدەی و لەنێو ئەتمۆسفیرێکی ڕۆمانسیانە لە جوانیەکانی ئاو بڕوانیت، هەندێکجاریش ڕۆبچی بەنێو قووڵاییەکانی دەریا و لەسەر پشتی شەپۆلە سەرشێتەکان لەگەڵ ڕەشەبا و بروسکە سروودەکانی یاخیبوون لە پێناو بوون و جوانی و ئازادی مرۆڤ بڵێیتەوە!

زمانی شیعر زمانی خودێکی دەروون شێواو و نەخۆشە، یان ڕۆحێکی (ڤانکوخ) یانەی لێوانلێو لە عەشق و جوانی و دەمێک ئارام و دەمێکیش بەگژ

خودا و داروبەرد دا دەچێت، نووسەر ئازادە بە چ زمانێک دەنووسێت زمانێکی ئاسان یان چڕ و تێکچڕژاو، گرینگ ئەوەیە ڕوئیایەکی مۆدێرن و پێشکەوتووانەی هەبێت، نەک لە نێو واقیعی کۆمەڵایەتی ناوچەگەری گیر بخۆیت و لە نێویدا خۆت ونبکەیت! ئیلیۆت هەر لەم کتێبەدا باس لە گرینگی ڕوئیای جیهانیانەی شاعیری نوێخواز دەکات و ڕوئیای تەسکبینی ناوچەگەرێتی

(Cosmoporitanism) ڕەت دەکاتەوە. وە بۆ نموونەش باس لە هەوڵە جوانەکانی " ئەدگار ئالان پۆ " دەکات کە چۆن وەک نووسەرێکی ئازادیخواز و مرۆڤ دۆست ڕوئیا و بیرکردنەوەکانی جیهانی و گەردوونین! وە ئەوەش دەڵێت: باوەڕناکەم کەسێک یان نووسەرێک ڕوئیایەکی جیهانیان هەبێت بەبێ ئەوەی بەنێو بازنەی ناوچەگەرێتی دا ڕەت بووبێت. بەمانای تۆ ناتوانیت واقیعی کۆمەڵایەتی و ژیان و خەمەکانی خۆت فەرامۆش بکەیت و لەو سەریەوەش باس لە ڕوئیایەکی جیهانی و باس لە خەم و ئومێدە گەردونیەکان بکەیت. بە مانایەک وا دروستە لە نێو واقیعی کۆمەڵایەتی خۆتەوە بەرەو دنیا و لەنێو خەم و ناخی خودی خۆتەوە، بەنێو ناخی هەموو مرۆڤ و مرۆڤایەتی شۆڕببیەوە!.

ڕابەر فاریق:شیعر ئێستا بەشێوەیەکی بەرفراوان ڕووی لە خەمە بچووکە خودیەکان، یا خودی شاعیر کردووە، بە پێچەوانەی شیعری پێشوو کە گرینگی دەدا بە خەمە کۆکەکان، ئەم گۆڕانکارییە کە ئێستا لە بونیادی دەقە (هاوچەرخ) ەکانەوە هەستی پێدەکرێ، تا چەند خزمەت بە دەقی ئیبداعی دەکات؟

ناڵە حەسەن:دەتوانم بڵێم ئێستا شیعر کەوتۆتە سەر ڕێچکەی خۆی، بە ڕێگەی دروستی خۆیدا دەڕوات، لە ڕۆژگاری دوێنێمان، هاوکات لەگەڵ خەبات و تێکۆشانمان بۆ ڕزگاری و ئازادیەکانمان، بەشێکی زۆری ئەم

خەمە گەورانەمان خستبووە سەرشانی شیعر، وەک هەمیشە دەڵێین: شیعر لای ئێمە هۆکار بوو نەک ئامانج، ئەوە نەک هەر لە لای ئێمە لای خەڵکانی مەملەکەتی تریش تا ئاستێک هەر وابووە، ئەگەر بە خێرایی چاوێک بە مێژووی شیعر و ئەدەبدا بگێڕین بە ڕۆشنی ئەوە دەبینین کە لە سەردەمانی ڕێنسانسەوە لای سکۆلاریستەکان و هیومانیستەکان، لای لیریکیەکان، بە دوای ئەوانەوە لە سەدەی هەژدەیەم و نۆزدەیەم واتە لەلای ڕۆمانسیەکان و ڕیالیستەکان تا کۆتاییەکانی سەدەی نۆزدەو تا هاتنی سیمبولیزم لەوسەردەمانە شیعر ڕووی لە خەمە گەورەکان بوو، ئاراستەی نیگاکان و ڕوانینەکان و بیرکردنەوەکان ڕوو بە دەرەوە بوو، نووسینەوە و ڕەسمکردنی ژیانی واقیعی و وەزع و گوزەرانی خەڵک و داستان و ئەفسانە و ڕووداوە گشتیەکان و جوانیەکانی سروشت و بوونی خودا و ئایینەکان و ئەمانە هەمووی ناوەڕۆک و باسە گەرمەکان و هێڵە گشتیەکانی شیعر بوون، ئەوەتا لە کتێبی (کورتەیەک لە مێژووی ئەدەبی فەڕەنسا) لە پەیوەند بە ڕۆمانسیەکان دەڵێت " ئایینەکان قساندەکەن لەگەڵ ورشە ورشی گەڵاکان و دەنگی دارەکاندا، شاعیرەکانیش لەنێو دوعا و نزاکانیان گۆرانی دەڵێن و بە گەرەیی پەروەردگاری خودا دا هەڵدەڵێن، لە نێو ئەم هەست و سۆز و چەشەو زەوقەیاندا پێیان وابوو بەرز دەبنەوە و لە خودا نزیک دەبنەوە " دیارە مرۆڤ وەک بوونەوەرێکی هۆشمەند پێویستی ژیان وای لێخواستووە هەمیشە لە گەڕان بەردەوام بێت و لەگەڵ دۆخە تازەو نوێیەکانیش خۆی بگونجێنێ و نوێ بیربکاتەوە، هاتنی سیمبولیستەکان ئاڵوگۆڕی گەورەی بەسەر زمان و شیعردا هێنا، بەسەر ستایل و بیرکردنەوە و خەون و خەیاڵە شیعریەکان وەک بازدانێکی گەورە بوو، کاریگەریەکانی جەنگی جیهانی یەکەم و ڕەنگدانەوکانی بەسەر ڕۆح و دەروونی مرۆڤەکان لەوکاتەدا پەیدابوونی دادائیەکان و پاشان سوریالیەکان و قسەکردن لە ڕووی ڕەش و کاولکاریەکانی جەنگ و وەستانەوە بە دژی مەزهەب و عادات و تەقالیدە دواکەوتووەکان قسەکردن لەسەر ناخ و خەم و دەروونی مرۆڤ و

خوێندنەوەی غەریزەکان و هەستە نەستیەکان و نیگەرانیەکان و برینەکانی ڕۆحی مرۆڤ ببوو بە بابەتی شیعر و ببوو بە بابەتی ئەدەب و هونەر بە گشتی، ئیشکردن لەسەر زمان و گرنگی دان بە ناخ و دەروون و خەمە ناوەکیەکانی خودی مرۆڤ لە هەریەکێک لەم قوتابخانە نوێیانە کاری زۆری لەسەر کرا، لەوسەردەمانە بیردۆز و شیکارە دەروونیوکانی سیگمۆند فرۆید " کۆمەکێکی زۆرباشی بە ڕەوشە ئەدەبی و ئەم گرینگی دانە بە خود و وەستانەوە بە دژی عادات و تەقالیدی دواکەوتووانە و خوێندنەوەی ڕووبەرە نەستیەکان لە لای سوریالیستەکان بە ئەوپەڕی گەیشت، بەدوای ئەوانیش چ وێنەییەکان یان ئایندەیەکان و بوونگەراکان و مۆدێرنیستەکان و بوونیادگەریەکان و پۆست مۆدێرنیستەکان و... تا ڕۆژگاری ئەمڕۆمان هەموویان بە هەمانشێوە، بۆیە دەبینین جیاوازیەکی زۆر هەیە لە نێوان زمانی شیعری لەلای (لامارتین لەگەڵ مالارمیَ یان ڤالێری)، یان جیاوازی زۆر هەیە لە نێوان زمانی شیعری (مایکۆفسکی و لەگەڵ ئەلیکساندەر بلۆک) یان جیاوازی لە نێوان (مەحمود دەرویش و ئەدۆنیس) یان لەلای خۆشمان جیاوازیەکی زۆر دەبینین لە نێوان زمانی شیعر لەلایەن (عەبدولا پەشێو و زمانی شیعری لەلایەن سەباح ڕەنجدەر)، هەریەکێک لەمانە بەشێوەی جیاواز لە شیعر و زمانی شیعریان ڕوانیوە، وە جەوهەری هەریەکێک لە قوتابخانە نوێیەکان و داهێنان و نوێخوازیەکانیش زمان بووە، " نەوام چۆمسکی " لە کتێبی (زمان و فیکر) دا دەڵێت: چۆن وا بکەین لە ڕێی زمانەوە لە سروشتی مرۆڤ تێبگەین..؟ یان دەڵیَ: سروشتی زمان ئاوێنەیەکە بۆ بیری مرۆڤ یان زمان پێگەیەکە مرۆڤ و ئەدگاری مرۆڤی تیادا دەردەکەوێت!، لە لای مرۆڤە داهێنەر و نوێخوازەکان، بۆ ناسینی ناخی مرۆڤ و خەم و خەون و خەیاڵەکانی یان بۆ ناسینی سروشتی مرۆڤ، بە چڕی ئیشیان لەسەر زمان کردووە، ویستوویانە لە ڕێگەی زمانەوە مرۆڤ و حەقیقەتی مرۆڤ بناسن!

ڕابەر فاریق:ئەگەر خوێنەر هاوشانی دەقنووس بێ لە خولقاندنی مانادا، ئەدی دەقنووس چۆن هاوشانی لەگەڵ (پێکهاتەی دەق) دا فەراهەم دەکا، بەدەر لەسەروەختی لە دایکبوونی دەقێکی شیعری؟

ناڵە حەسەن:دەمەوێت لەسەر ئەوە پێدابگرم، کە واباشترە شاعیر لەکاتی نووسینی شیعر بیر لەمانا نەکاتەوە، مەبەستمە ئەوە بڵێم، گەر زۆر خۆت بە بابەت و مانا ببەستیتەوە ناتوانیت دوور دوور بۆ نێو قووڵایەکانی خەیاڵ بڕۆیت! من بۆخۆم لەکاتی نووسینی شیعر، هێندەی گرینکی بە زمان دەدەم یان ڕۆدەچم بەنێو خەون و خەیاڵ و دەروونی خۆمدا، هێندە کارم بەسەر مانا و بەسەر جەوهەری بابەتەکەوە نیە! چونکە لە ڕێگەی زمانەوەیە بە قووڵاییەکانی خەیاڵ و بە قووڵاییەکانی ناخ و ناوەوەی خۆم دەگەم، وە ئەوە زمان و ڕووبەرەکانی خەیاڵە جەوهەری ماناکان دیاری دەکەن، من هاوشانی و یاخود مانایەکی قووڵ لە ئاستێکی باڵا لە ڕێگەی ئیشکردنی چڕوپڕەوە لەسەر زمان بە دەستیەوە دەهێنم، بەمانای لە شیعردا، زمان کلیلێکە بۆ کردنەوەی هەموو دەرگاکان، یان وەک چرایەکە بۆ ڕۆشنکردنەوەی هەموو گۆشە و کەلێن و قوژبن و بنی بنەوەی هەموو قووڵایەکان، وە دەقیش هەر هێندە لەژێر دەسەڵاتی منی شاعیرە تا ئیشی تیا دەکەم و تەواو نەبووە کە تەواو بوو ئیتر دەبێتە موڵکی گشتی، وە گرینگیشە ئەگەر مانایەکی دیاریکراو لەنێو خەیاڵ و لە زەهنی شاعیردا هەبێت بە شێوەیەکی زەق و دیار پەخش نەبێت بەسەر جەستە و ڕووبەری دەقدا، بۆ ئەوەی خوێنەر لەکاتی خوێندنەوەی بە قووڵی تێکەڵ بێت لەگەڵ دەقەکەدا.

ڕابەر فاریق:پێتوایە هۆی داتەپینی بناغەی هەر دەقیک، بەشێکی بۆ ئەوە بگەڕێتەوە کە بوونیادی دەق لە مانا داخراوەکانەوە سەرچاوە بگرێ؟ بە

واتایەکی تر بۆئەوەی پێکهاتەی دەق بپارێزین لە کاڵگەرایی و بوونی کاتی، چی بکەین باشە؟

ناڵە حەسەن: ئەگەر مەبەستت لە مانا داخراوەکان ئەوەیە کەوا کۆدەکانی زمان لە شیعردا بە ئاسانی ناکرێنەوە یان خۆیان نادەن بە دەستەوە، ئەوە من هەر وەک چۆن گوتوومە و باوەڕم بە تەمومژ نیە لە شیعر، وە باوەڕم بەوەش نیە، ئەگەر کۆدەکان بەیەک خوێندنەوە خۆیان نەدەن بەدەستەوە ئەوا ببێتە هۆی داتەپینی دەق، بەڵکو بە پێچەوانەوە، لەم جۆرە دەقانەدا، زمان لە ئاستێکی باڵاو بە چڕی ئیشی لەسەر کراوە و خەیاڵ لە ڕووبەرێکی بەرفراوان و قووڵ دایە، بەڵام ئەگەر مەبەستیشت لە مانا داخراوەکان ئەوە بێت کە دەق تەنها یەک خوێندنەوە لە خۆی دەگرێت و بوار بۆ خوێندنەوەی تر ناهێڵێتەوە، لێرەدا منیش هاوڕایی خۆم پێشاندەدەم، منیش پێموایە هەموو ئەو دەقانەی تەنها یەک خوێندنەوە لە خۆ دەگرن ڕەنگە تەنها پێویست نەکات بە قووڵی بخوێندرێنەوە، ئەم جۆرە دەقە تاکڕەهەندانە دەکرێ پێیان بڵێین، دەقی داخراو، کە دەرگا بەڕووی خوێندنەوەکانی تر دادەخەن، بەڵام کۆد و وێنە و هێماکانی شەفاف و ڕوون و کراوەن، ئەم جۆرە دەقانە کەمتر لەزەت (چێژ) بە خوێنەر دەبەخشن، وە بەبڕوای من ئەمجۆرە دەقانە ناچنە خانەی داهێنانەوە، وە لەبەرامبەر ئەمەش دەقی سەرکەوتوو ئەو دەقەیە، کە لە خوێندنەوەیەک زیاتر لەخۆ بگرێت، سیستەمی زمان تیایدا بە هەموو کۆد و هێما و وێنەکانیەوە، فرەڕەهەندەبن و لە کاتی خوێندنەوەیان خوێنەر سەرسام بکەن و لە هەمانکاتیشدا ببنە ئاوێنەیەک بە ڕووی خوێنەردا._

ڕابەر فاریق: بۆچی ڕەخنەی بەراوردکاری کاری لەسەر نەکراوە بە شێوەیەک کە سەرچاوەمان لەمبارەوە هەبێت، لەکاتێکدا دەبوو ئێستا زیاتر لەجاران بایەخی پێبدرابا. چونکە نائامادەیی لە ڕۆژگارێکی وەکو ئەمڕۆدا

هەم (بۆشایی) و هەم قەیران) و هەم دەرگەی (داخستنی سەردەمێک) یشمان بە ڕوو دەکاتەوە؟

ناڵە حەسەن: دەربارەی ئەوەی بۆچی ڕەخنەی بەراوردکاری کاری لەسەر نەکراوە، دیارە هۆکارەکان زۆرن، سەرەکیترین هۆکار بە بڕوای من ئێمەی کورد بەهۆی ئەو جەورو ستەمەی لەسەرمان بووە هەمیشە وەک کۆمەڵگەیەکی داخراو لە بازنەیەکی داخراودا ژیانمان بەسەر بردووە،کەمترین ئاگاییمان بووە لەسەر ئەدەب و هونەر و مەعریفەی دەرەوەی خۆمان،جا کە ئاگاییشت لە تەرەفی بەرامبەر نەبێت بەراوورد لەگەل چی دەکەیت، ئەگەر قسە لەسەر وەزعی ئێستاشمان بێت، ڕاستە ئێستە لە زۆربەی وڵاتانی دونیا خەڵکی کورد زمانمان هەن خەریکی گوزەران و ژیانن لەگەڵ خەڵکانی غەیرە کورد وە خەریکی فێربوون زۆرێک لە زمانە زیندووەکانی جیهانن، بەڵام هێیشتا، نووسەرانی کۆچبەر بە بڕوای من لە سێرچ دان. بە مانای هێشتا هەر خەریکی بەدواداگەڕانن، من گومانێکم لەوە نیە لە داهاتوودا ئەم شەونخوونی و هەوڵە بەردەوامانەی نووسەرانی کۆچبەر بەرهەمی دەبێت و دەرگایەکی ڕۆشنیش بەڕووی داهێنان و نووسین و بەڕووی تەواوی مەعریفە دەکرێتەوە، ئەوکات بوار بۆ ڕەخنە و ئەدەبی بەراوردکاری لە بارتر و گونجاوتر دەبێ!

هەرچەندە من ئەمبارە بە ئاسایی دەبینم، بەمانای نەبوونی ڕەخنە و ئەدەبی بەراوردکاری بۆشایی و قەیرانیش جێیهێلێت بەدوای خۆیدا، بەڵام چونکە لە ئێستادا زەمینە واقیعیەکەی لەبار نیە بۆیە وەک دەڵێین: لەبەردەم ئەمری واقیع داین. هێندەش ڕەشبین نەبین باشە!، هەموو کۆمەڵگەیەکی داخراوی وەکو ئێمە بەم قۆناغەدا تێپەڕیون، ئەوەتا خودی ئەدەبی ئەمریکا، تا سەردەمانی نوێخوازی و مۆدێرنەتە، لەگەڵ هەوڵەکانی "(والت وەتمان و ئەزرا پاوەند و ئەدگار ئالان پۆ و ئیلیۆت چەندانی تر) لە ئاستێکی بەرفراوان تێکەڵ بە ئەدەبی دەرەوەی خۆیان دەبن، وە تەواوی ئەدەبی ئەوروپی یان بە ئینگلیزی و ئیریش

و فەرەنسی یەوە هێنایە نێو ڕووبەری ئەدەبی خۆیانەوە، لەوێدا توانیان خوێندنەوەیەک بۆ ئەدەبی خۆیان و دەرەوەی خۆیان بکەن.

ڕابەر فاریق:لە ئێستادا، داهێنان و ڕیکلام هاوئاستن لە خستنەڕووی دەق لە کوردستاندا، بەڵام ئەو ڕیکلامە لێرەدا مەبەستمە دابەشبووە بەسەر خوێنەر و ڕاگەیاندن و دەسەڵاتی سیاسی حیزبەکان، نووسەری ئیبداعکار بۆ ئەوەی پردێک دروست بکات بۆ بەیەکتر گەیشتنی داهێنان – ڕیکلام، چی دەبێ بە کۆمەککارێکی تەندروست؟

ناڵە حەسەن: ئەگەر قسە لەسەر ڕاگەیاندن و داهێنان بکەین لەسەرەتا دەمەوێت باس لە ڕاگەیاندن بکەم، دواتر ئەو پەیوەندیەش دیاری بکەین کە لە نێوان ڕاگەیاندن و داهێنان دا هەیە، ڕاگەیاندن لە شێوە گشتیەکەیدا، ڕەنگە زۆر مانا بگرێتە خۆی، بەڵام سەرەکیترینیان یان باشتر بڵێم ئەوەی من مەبەستمە ئەوەیە کە " نەوام چۆمسکی " لە کتێبی (کۆنترۆلی میدیا) بەم شێوەیە باسی دەکات " ڕاگەیاندن هۆکارێکە بۆ دەستەبەرکردنی پەیوەندیە گشتیەکان لە پێناو کۆنترۆلکردنی بیری گشتیدا، " دیارە هەر لەو وتارەی باس لە هەوڵەکانی وڵاتە یەکگرتووەکانی ئەمریکا دەکات، کە چۆن بەدوای ساڵەکانی ١٩٣٠ ەوە لە بردنە پێشەوەی نەخشەکانیەتی بۆ کۆنترۆلکردنی بیری گشتی، بە مەبەستی دەست بەسەردا گرتنی مانیفاکتۆر و کارخانە گشتیەکانی دەرەوە و کڕینی هێزی کار بە نرخێکی هەرزان، وە لە هەمانکات کۆنترۆلکردنی بازاڕەکانیش، دەمێکیشە لە کتێبەکانی (مارکس و ئەنگلس) گوتراوە (ئەو هێزانەی خاوەنی ئامرازەکانی بەرهەمهێنانی مادین لە هەمانکات خاوەنی ئامرازەکانی بەرهەمهێنانی فیکریشن!). لەم نێوەشدا ڕاگەیاندن ڕۆل و کاریگەری خۆی بینیوە، دیارە دوای ئەو دەورانە دەورانێکی تر دەستی پێکردووە بە ناوی دیمرکراسی و بازاڕی ئازاد ەوە، وە دەزگای ڕاگەیاندنەکانیشیان بۆ ئەم مەبەستە خستۆتو گڕ، لەم

دواییانەشدا بەناوی هێنانی ئازادی بۆ خەڵکی عێڕاق و شەڕ بەدژی تیرۆریزم بۆ ئەم مەبەستەش ڕاگەیاندنیان خستە گڕ، هەرچی درۆی شاخدار هەبوو بە نێوی ڕاستیەکی بێخەوش بە فاکتە بێبنەماکان و ڕاستیەکانیان لێڵ دەکرد و بە نوێژی نیوەڕۆ گاڵتەیان بە مێشکی خەڵک دەکرد، دیارە لە هەمانکاتیشدا مەبەستە ژێر پەردەکەشیان ڕوون و ئاشکرا بوو، بۆ داگیرکردنی بیرە نەوتەکانی ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاست و پاراستنی دەستکەوت و بەرژەوەندیەکانی خۆیان و زاڵکردنی هەیمەنە و کوێخایەتی خۆیان و بوون بە سەروەر و سەرداری دنیا. ئەگەر لە ئاستێکی فراوان و گشتیدا، ئەمە بچووک بکەینەوە بۆ وڵاتێکی وەکو کوردستان، دەبینین ڕاگەیاندن هەمان مانا و هەمان مەبەست و هەمان ئامانجی هەیە وە لە هەمانکاتدا هەمان ڕۆلیش دەگێڕێت، دەسەڵات یان حیزبە باڵا دەستەکان بۆ مانەوەی دەسەڵاتی خۆیان و هەرچی زیاتر پاراستنی قازانج و بەرژەوەندیە سیاسی و ئابوریەکانیان، بەکاری دەهێنن و لە پەیوەندی گشتیدان بۆ کۆنترۆلکردنی بیری گشتی، وە ئەگەر باس لە پەیوەندی ڕاگەیاندن و داهێنانیش بکەین، من پێموایە ڕاگەیاندن پەیوەندیەکی ئەوتۆ و کاریگەریەکی ئەوتۆی بە داهێنانەوە نیە، ڕاستە ڕیکلام یان دەزگای ڕاگەیاندن لە شێوە گشتیەکەیدا دەتوانن نووسەر و هونەرمەندان و بەرهەمەکانیان، لە ئاستێکی بەرفراوان بناسێنن، بەڵام ئەوە چ بۆ داهێنان دەکات؟! مەبەستمە ئەوە بڵێم: ئەگەر نووسەرێک خۆی داهێنەر نەبێت وە هەموو دەزگاکانی ڕاگەیاندن بچنە پشتیەوە بە درۆی شاخدار و بە فسفس پاڵەوانێتی بیناسێنن، من پێموایە پولێکی سووتا ناهێنێ.چونکە ئەم داهێنەرە بە زۆرکراوە بە دکتۆرانە مەگەر تەنها لەلای خوێنەری سادە و ساکار ئەم جۆرە هەوڵانە بە داهێنان وەربگیرێ، ئەمەش لە کارەسات بەولاوە هیچ شتێکی تر نیە، بە ئاشکراش دەزگای ڕاگەیاندنەکان بە هەموو کەناڵەکانیەوە نووسەران و ڕەخنەگرانی ژێرساباتی دەسەڵات و حیزبە باڵادەستەکان، بەهەڵۆی بەرزەفڕی نێو ڕووبەرەکانی داهێنان وەسف دەکەن و نووسەران و ڕەخنەگرانی دەرەوەی

ساباتی خۆشیان دەدەنە بەر سەرەنێزە و لەهەوڵی بچووککردنەوە و بێبەهاکردنی داهێنانەکانیاندا دەبن، وە هەندێکجاریش دەرگای زیندانەزانیان بۆ دەخەنە سەر گازەرەی پشت! لە بنەڕەتیشدا، کەسی داهێنەر و داهێنان لە شەقامە هێمنەکان سەمفۆنیاکانی خۆیان دەژەنن و کەسانی بێبەهرە و بێتواکانیش یان باشتر بڵێین داهێنەرانی دەزگاکانی ڕاگەیاندنەکان و دەسەڵاتیش لە گەڕەکەکانی دوور لەم شەقامانەوە دەهۆڵەکانیان دەکوتن!، لەگەڵ ئەمانەشدا ڕاگەیاندە خاڵی ئیجابی خۆی زۆرە و کاریگەریشی بەسەر ڕەوشی پێشکەوتن و ژیانی شارستانیەت و مەدەنیەتی کۆمەڵگەوە هەیە، وە دەسکەوتێکی گرینگە کۆمەڵگەی مرۆڤایەتی سوودی زۆری لێدەبینێت، بەڵام ئێمە زیاتر قسەمان لەسەر لایەنە نێگەتیڤەکانی ڕاگەیاندن و وە پەیوەندی ڕاگەیاندن بە داهێنان و ئەفراندنەوە کرد،

ڕابەر فاریق:کەنگێ زمان – گوتن ڕووبەڕووی بەریەککەوتنێکی قووڵ و ئێستەتیک و بابەتیانە دەبنەوە؟

ناڵە حەسەن:من پێموایە پرسیارەکە بەمشێوەیە بێت دروست ترە " کەنگێ زمانی دەق و زمانی گوتن ڕووبەڕووی بەریەککەوتن دەبنەوە؟ دیارە زمان لەبارە ئاساییەکەی هەروەک لەلای چۆمسکی دا هاتووە، (کۆی هەموو دەنگەکان و ماناکانە بە مەبەستی گەیاندن و تێگەیشتن لە چوارچێوەی سیستەمێکی ڕێزمانیدا)، دیارە مرۆڤ وەک بوونەوەرێکی کۆمەڵایەتی بۆ درێژەدان بە ژیان و پەیوەندیە کۆمەڵایەتیەکانی، پێویستی بە هۆکارێکی گەیاندن و تێگەیشتن هەیە کە ئەویش زمان ە، وە ئەگەر زمان لە شێوە گشتیەکەیدا وەک هۆکارێکی لێک تێگەیشتن وەک بەرهەمهێنەری پەیوەندیە کۆمەڵایەتیەکان، لێرەوە ئەگەر زمانی گوتن ڕەوش و باری پەیوەندیەکان و واقیعی کۆمەڵایەتیمان بۆ دیاری بکات، وە لە پێشدا باسی پەیوەندیەکانی زمان و بیری مرۆڤ و بەرهەمی بیری مرۆڤمان کرد، لێرەدا دەق وەک بەرهەمی

بیری مرۆڤ جێگەی مەبەستی ئێمەیە یان ڕۆشنتر دەتوانین باسی پەیوەندیەکانی زمانی گوتن، کە تەعبیرە لە واقیعی کۆمەڵایەتی لەگەڵ زمانی دەق کە تەعبیرە لە چەمکی جوانی و خەون و خەیاڵ و غەریزەکانی نێو ناخی مرۆڤ، وە ئەگەر پەیوەندی و بەریەککەوتنەکەش بە کێشانی وێنەیەکی (تۆرنادۆ) واتە (گەردەلوول) ڕوون بکەینەوە " کە چۆن لە پنتێکەوە دەست پێدەکان و بازنەی خولانەوەش بە دەوری پنتەکەدا دەگێڕێت وردە وردەش بازنەی خولانەوەکەش گەورەتر دەبێت " دەکرێ پنتی دەستپێکردنەکە بە زمانی گوتن یان واقیعی کۆمەڵایەتی دابنێین، بازنەکانی خولْ خواردنەوەش بە زمانی دەق و شۆڕ بوونەوە یان گەڕان و خولْ خواردنەوە بە نێو خەون و خەیاڵ و ڕووبەرە نەستیەکانی ناخی مرۆڤ بێت! چونکە غەریزەکان و خەون و خەیاڵەکانی مرۆڤ پەیوەندی بەو پنتەوە هەیە کە واقیعی کۆمەڵایەتیە، بۆ نموونە مەزهەب و داب و نەریتێکی دواکەوتووانە کاریگەریەکی ڕاستەوخۆی بەسەر برینداربوون و تێکشکانەکانی ڕۆحی مرۆڤەوە هەیە. دەکرێ جاری واش هەبێت بازنەکانی خولْ خواردنەوەکە هیچ پەیوەندیەکی بە واقیعی کۆتەلایەتیەوە نەبێت لە دەوری پنتێکی وەهمی چەق ببەستێت! مەبەستمە ئەوە بڵێم ڕەنگە هەندێکجار هیچ بەریەککەوتنێک ڕوو نەدات یان نەیەتە ئاراوە! ئەم حالەتانەش زۆر جاران لای سوریالیستەکان یان ئەبستراکتەکان یان پۆست مۆدێرنیستەکان دەبیندرێن، لەم بار و دۆخانە زمانی دەق یان زمانی شیعر " هەندێکجار (کۆی هەموو ئەو کۆدە وەهمیانەیە کە لە نێو پەیکەرە بێدەنگەکەی ناوەوەی مرۆڤ، کە پڕاوپڕە لە غەریزەی چەپێندراو و پڕاوپڕە لە پرسیاری وەهمی، لە پشت هەر کۆدێکیش بوونێکی وەهمی خۆی حەشارداوە)، ڕەنگە دژوار و قوڕس بێتە پێشچاو، کە باس لەو کۆدە وەهمیانە و پرسیاری وەهمی و بوونی وەهمی بکەین! یان بڵێین " مرۆڤ پەیکەرێکی بێدەنگە و پڕاوپڕە لە کۆدەکانی وەهم یان بڵێین " شیعر هێنانە گۆی ئەم پەیکەرە بێدەنگەیە و یان نووسینەوەی میلۆدە ناشازەکانی وڕێنەی ئەم پەیکەرەیە! "، وە ئەگەر لە ڕوانگەیەکی مەتریالیستانەش بڕوانین و لاپەڕەکانی شەڕە کۆنینەکەی نێوان

مادە و فیکر بهێنینەوە گۆڕێ، دیارە خۆم ڕوانینێکی مەتریالیستانەم هەیە بۆ ژیان و بۆ بوون وە گومانێکیشم لەوە نیە کە مادە لە پێش فیکرەوە هاتۆتە بوون وە فیکر بەرهەمی مادەیە، بەڵام ئەوەش هەیە لە گۆشەی ڕوانینی مادیانەشەوە ئەگەر بۆ دواوە بگەڕینەوە لە بوون و ژیان بکۆڵینەوە، دەبینین بەوە دەگەین " یەکەم خانەی بوون " لە سەرەتاوە بە " ڕێکەوت " پەیدا بووە! ئیدی وردە وردە ئەم خانەیە دابەشبووە و گەشەی کردووە، تا بەم ڕۆژگارەی ئەمرۆکەمان گەیشتووە! کە دەڵێین لە سەرەتاوە بوون بە ڕیکەوت پەیدا بووە، ئەم ڕێکەوتە بۆ منێکی شاعیر یانی وەهم! بەمانای بە پێی ئەم لێکدانەوە و گەڕانەوە بۆ دواوەیەوە بێت ئاساییە کە دەڵێن " بوون لە وەهمەوە هاتووە مردنیش گەڕانەوەیە بۆ نێو ئەو وەهمە ژیانیش کۆی کۆمەڵێک نیگاری وەهمی و کۆدی وەهمی و هەوەن و خەیاڵی وەهمیە لە بەرگێکی ئێستەتیک دا "، شیعریش نووسینەوەی میلۆد و ئاواز و وڕێنەکانی ئەم پەیکەر و کۆد و هێما وەهمیانەیە! بۆیە دەبینین لەوەتەی مرۆڤایەتی هۆشی هاتۆتە بەر و بیردەکاتەوە شیعریش هەیە، بەڵام تا ئێستا پێناسەیەک و چوارچێوەیەکی دیاریکراومان بۆ شیعر نیە، لە شوێنێکی تر گوتوومە " شیعر وەک خوداوەند پێناسەی لە دەرەوەی توانا و بیرکردنەوەکانی مرۆڤە! لە سەرەتاوە هەندێک لەم گوتنەم ڕاڕا و بە حەزەر بووم بەڵام دوای زیاتر قووڵبوونەوە لە زمان و شیعر ئیدی هەموو گومانەکانم ڕەوینەوە، خۆشبەختانەش بەڕێز " کەریم دەشتی " شاعیریش لە دواهەمین دیمانەی دەربارەی شیعر و نووسینی شیعر شتێکی لەوبابەتەی گوتووە، دەمێک ساڵیشە نووسەر و شاعیری ئەمریکی " هیدۆبرۆ Huidobro " گوتوویەتی (شاعیر خوداوەندێکی بچکۆلانەیە!)، یان ئەگەر بپرسین شیعر چیە؟ ئەم پرسیارە یەکێک لەو پرسیارە ئاڵۆز و قورسانەیە کە وەک پرسیارە قورس و ئاڵۆزەکانی تری فەلسەفە دەربارەی بوون و ژیان و سروشت و خوداوەند بێ وەڵام ماونەتەوە! کە هەرکەسە و لە ڕوانگە و تێگەیشتنی خۆیەوە وەڵامیانی داوەتەوە! بۆ نموونە وەڵامەکان لە کەسێکەوە بۆ کەسێکی تر لە سەردەمێکەوە بۆ سەردەمێکی تر لە میزاژێکەوە بۆ میزاژێکی تر

له چرکەیەکەوە بۆ چرکەیەکی تر جیا بووینە! بە بڕوای من هەموو ئەو شتانەی کە پێناسە ناکرێن بوونیان لە وەهمەوە سەرچاوەی گرتووە بە مانایەک، لە سەرچاوەیەکی وەهمیەوە هاتوونەتە بوون! یان تەنها لە نێو سنوور و ڕووبەرەکانی خەون و خەیاڵ بوونیان هەیە! بۆ یە ئاساییە ئەگەر هەندێکجار زمانی دەق و زمانی گوتن هیچ بەریەککەوتنێک لە نێوانیان دا ڕوو نەدات!.

ڕابەر فاریق:ئەگەر خودی نووسەر بەردەسترین و سەرەکیترین کەرەستەی خاو بێ بۆ بونیادنانی تەلارێکی بەرز بە وشە ـ خەیاڵی نووسەر لە کوێوەی تەلارە بەرزەکەدا بەرجەستە دەبێت؟

ناڵە حەسەن:ئەگەر جەستەی دەق یان جەستەی شیعر بە تەلارێک بچوێنین، بە بڕوای من دەروازەکەی زمان ە لە شێوە گشتیەکەیدا، کۆڵەگەکانی وشەکانن، ژوور و مەمەڕ و هۆڵەکانیش خەیاڵی شاعیر دەبێت! وە نێوەوەی ژوور و هۆڵەکان و دیوی دەرەوەی تەلارەکەش، بە نەخش و نیگاری سەرسوورهێنەری جوان و سەرنجڕاکێش دەڕازێندرێنەوە، بۆیە گوتمان زمان دەروازەیە چونکە زمان بڕبڕەی پشتی شیعرە، لە پڕۆسەی نووسینی شیعر، زمان لە پەیوەندیەکی توند و تۆڵ دا دەبێت بۆ بەدواگەڕان و دۆزینەوە لەگەڵ ناخ و دیوی ناوەوەی مرۆڤ و بیر و خەیاڵی مرۆڤ! بۆ نموونە وشەی (تەنیایی) ئەگەر لە ڕووی زمانەوە سەیری بکەین تەنها وشەیەکە وەک هەر وشەیەکی دی و هیچی تر، بەڵام لە ئەنجامی بیرکردنەوە لە وشەکە و قووڵبوونەوە بۆ نێو ڕووبەرە پەنهانەکانی دا، لە ڕێگەی خەیاڵەوە بە پێگە و شوێنە نادیارەکانی دەگەین، تا قووڵتر بینەوە کۆد و هێماکانی تەنیاییمان زیاتر بۆ دەکرێتەوە، زیاتر مۆری و مەرجانەکانی بنی بنەوەی قووڵاییەکان دەبینین، یان باشتر بڵێین، لە نێو ڕوانین و بیرکردنەوەکانمان و نغرۆبوونمان لە نێو قووڵاییەکان یان بۆ نێو بۆشاییەکانی خەیاڵ و دۆزینەوەی ڕووبەرە پەنهانەکانی وشەی تەنیایی، لە

ئەنجامی ئەم بەدوادا گەڕانەمان، کۆد و هێما و شتی سەیر و سەمەرەمان دەست دەکەوێت، ناخی خۆمان و منداڵی و حەز و ئارەزووەکان و هەندێک لە غەریزە چەپێندراوەکانی خۆمانمان بینی هەندێ شتیشمان دەبینی سەیر و نامۆ بوون، کۆد و هێماکانیان نەدەکرانەوە! بۆ من ئەوە پەیوەندی و بەریەککەوتنەکانی نێوان زمان و وشە و خەیاڵ و وێنە و کە وەک پێکهاتە و بونیادەکانی جەستە و تەلاری شیعرە! دەمەوێ ئەوە بڵێم: شاعیر لە نێو قووڵایی ڕووبەرەکانی خەیاڵ لە ئەنجامی ووردبوونەوە و بە دواداگەڕانەکانی بە هەندێک لە نهێنی و شتە شاراوەکان دەگات واتە دەسەڵاتی بەسەر هەندێک لە هێما و کۆدەکان دەشکێ و بۆی دەکرێنەوە بەڵام هەندێک لە هێما و بوخچە و کۆدەکان هەر بە نەکراوەیی دەگوازرێنەوە بۆ نێو ڕووبەری شیعر، بۆیە دەبینین هەندێک لە شیعرەکان خوێندنەوە و تێڕامان و قووڵبوونەوەی زیاتری دەوێت، ڕەنگە هەندێک لە بوخچە و کۆدەکان هەر نەکرێنەوە! ئەوە نە تەمومژ و نە داخراوی دەقە، بەڵکو ئەوە سروشتی زمانی شیعری و خەیاڵی شیعرییە و هیچی تر!

بۆیە دەبینین هەمان وشە چەند جاری تر لە شیعر و وێنەی تردا بەکاریان دەهێنینەوە، چونکە هەرجارەی ئیش لەسەر چەند کۆدێک یان دیوێک لە دیوەکانی دەکەین، قەت مومکین نیە بەیەک ڕۆچوون بە نێو قووڵاییەکانی هەر وشەیەک بتوانبن هەموو نهێنیەکان و کۆدەکان و بوخچە و هێماکانمان بۆ بکرێنەوە! یان بە هەموو کەلێن و گۆشە و قوژبنەکان بگەین. هەر بۆیە بێ ویستی خۆمان و بێ پلان و بێ هیچ ئاگاهیەک وشەکان بەکاردەهێنینەوە و هەرجارەی لە وێنەیەکی جودا وێنەیان دەکێشینەوە، نوێخوازی و نوێبوونەوەش ئا لێرەدا مانا پەیدا دەکەن!.

ڕابەر فاریق: دیکارت ڕوانینێکی وەهایە (من بیر دەکەمەوە) کەواتە هەم، بەڵام ئەوەی شاراوە ماوەتەوە، ئەوەیە، کام (بیرکردنەوە) دەتوانێ (بوونێکی) پڕ جووڵە و ئیبداعیکار بەردەوان بەرهەم بهێنێ، هاوکات

بیرکردنەوە لە کن تاکی هۆشیار تا چەند پەیوەستە بە (ئاگایی) و (ئەوانیدیکە) وە؟

ناڵە حەسەن:من بیردەکەمەوە کەواتە هەم، بەمانای لە پشت هەر بیرکردنەوەیەک بوونێکی مادی هەیە، وە ئەگەر بیرکردنەوە بە دیاردەیەک دابنێین وەک لەلای " بوونگەراکان " لە پشت هەر دیاردەیەکیش بوونێک هەیە، وە هەروەک " هایدگەریش " دەڵێ (بوون بەبێ ئەویتریش هەر وێنەیەکە لە لە وێنەکانی بوون لەگەڵ کەسی تردا، نیگەرانیش بوون و پەیوەندیەکانمان بۆ دیاری دەکات) بۆ نموونە پەیوەندی دایک و باوک لەگەڵ منداڵەکانیان یان پەیوەندی مامۆستا لەگەڵ قوتابیەکانیان... هتد، وە دەربارەی ئەوەی کام (بیرکردنەوە) دەتوانێ بوونێکی پڕ جووڵە و ئیبداعکار بەردەوام بەبەرهەمبهێنێ؟ من پیموایە ئەو بیرکردنەوەیەی لە ئاکامی مەعریفەیەکی پێویست لە دەرگای جوانیە نەبیندراوەکان و شتە شاراوەکان دەدات و لەم نێوەدا دەقی نوێ وەبەرهەمبهێنێ و ئەوشتانە بڵێت کە نەگوتراون لە هەمانکات، پڕبێت لە دید و خەیاڵی نوێ بۆ وەسفکردنی جوانیەکانی دنیایەکی نوێ!.

ڕابەر فاریق:چی لەو واقیع تاڵە بکەین کە خەیاڵ و فەنتازیا ناتوانن بیگۆڕن؟

ناڵە حەسەن: برادەری ئازیزم، ئەم واقیعە تاڵەی کە تۆ باسی دەکەیت، مرۆڤ خۆی وەبەرهەمی هێناوە، بۆیە مرۆڤ هەر خۆیشی بەرپرسە لە گۆڕانی، وە کارەساتێکی گەورە و جەرگبڕە لە چاوەڕوانی ئەوە بین کە خەیاڵ و فەنتازیا واقیعی کۆمەڵایەتیمان بۆ بگۆڕێت! وە دەبێ ئەوەمان لەلا ڕۆشن بێت کە گۆڕانی واقیع کاری خەیاڵ و فەنتازیا و تەنانەت کاری شیعر و ئەدەبیش نیە لە بەرگە گشتیەکەیدا، دەکرێ خەیاڵ و فەنتازیا مرۆڤ بخەنە نێو ئەو بارەی کە خەون بە واقیعێکی تر یان دنیایەکی ترەوە ببینن! یان ئەو

جوانیانەی شێوێندراون و خەون بینین بە گەڕانەوەی جوانیەکان، یان ئەو ئومێدانەی کە لە دەستمان داون خەون بینین بە گەڕاندنەوەی ئومێدەکانمان و... زۆر شتی تریش! ئەمانە هەمووی ئەگەری ڕوودان و دەستەبەربوونی هەیە لە نێو ڕووبەرەکانی خەیاڵ و فەنتازیادا، بەڵام مەسەلەی (گۆڕان) ئەوە کاری مرۆڤ خۆیەتی '، مرۆڤ بۆ گۆڕانی واقیع پێویستە بیر لە کەناڵ و لە ڕێگەی تر بکاتەوە!.

ڕابەر فاریق: (لیسینگ) ڕوانینی وەهایە، (هەندێک کەس بانگەشە بۆ ئەوە دەکەن کە ڕەخنە ڕەسەنایەتی لە مرۆڤدا کاڵدەکاتەوە، بەڵام ئەگەر من ڕەسەنایەتی و داهێنانم هەبن، ئەوا لەڕێگەی ڕەخنەوە بە دەستم هێناون). ئەم ڕستەیەی لیسینگ لەکوێوە ناکۆک و تەبا دەکەوێتەوە و لەگەڵ (داهێنەر) و (داهێنانی) ئەدەبی؟

ناڵە حەسەن:من هەرگیز ناتوانم باوەڕ بەوە بهێنم یان باوەڕی وەهام هەبێت کە ڕەخنە ڕەسەنایەتی لە مرۆڤدا کاڵدەکاتەوە، بەڵکو بە پێچەوانەوە، ڕەخنە ڕۆڵ و کاریگەری بەرچاوی هەیە لە پێگەیاندنی نەوەی نوێ و تۆخترکردنی ڕەسەنایەتی و داهێنان بە ئاراستەی نوێ، وە کاریگەری دانان لەسەر تەواوی ڕەوشی ڕوناکبیری و مەعریفی، دیارە لێرەدا مەبەستمان لە ڕەخنەو ڕەخنەگرە پێشڕە و جدیەکانە، بەڵام دەربارەی ناکۆکی و هاودژیەک لە قسەکانی لیسینگ من لەو بەشەیدا دەیبینم کە دەڵێت (ئەگەر من ڕەسەنایەتی و داهێنانم هەبن ئەوا لە ڕێگەی ڕەخنەوە بە دەستن هێناوون) ڕەنگە ئەم گۆتەیە بۆ من و بۆ نووسەرانی کورد بەمشێوەیە نەبێت، بە مانای ئەگەر داهێنانمان هەبێت لە ڕێگەی ڕەخنەوە بە دەستمان هێنابن! ڕەنگە ئەم گۆتەیە بۆ خودی لیسینگ یان کەسانی وەکو ئەو لە جێگەی خۆیدا بێت و تەواو و گونجاو بێت، بەڵام من بۆ خۆم و بەرامبەر بە ئەزموونی خۆم بە ناتەبا و هاودژی دەیبینم، دەمەوێ ئەوە دوپات بکەمەوە

و بڵێم هەمیشە داهێنان لە شیعر و ئەدەبی کوردیدا هەبووە بەڵام ڕەخنەمان لە ئاستی داهێنانەکانمان نەبووە! کەچی بە پێچەوانەوە دەبووایە ڕەخنەگرانمان هەمیشە پێشڕەو بان لە بواری داهێنان و گەشەی بیری کۆمەڵگەو نوێخوازی و بیری پێشکەوتنخوازیدا، وە لە هەماتکاتیش من نامەوێت هەموو هەوڵە جوانەکانی ڕەخنە و ڕەخنەگرە بەڕێزەکانمان جارانی سفر بکەم، من دەڵێم هاوکێشەکان ئاواهی نین گەر ئێمە داهێنانمان هەبووبێت لە ڕەخنەوە بە دەستمان هێنابێت! دیارە لە دواوەبوونی ڕەوشی ڕەخنە و وەک پێویست نەبوونی ڕەخنەگری جدی و داهێنەر بە تایبەت لە ڕۆژگاری دوێنێمان ئەمەش هۆکاری زۆر واقیعی و مەوزوعی خۆی هەیە، دەکریێ قسەی زۆری لەسەر بکەین بەڵام، لێرەدا مەبەستمان لە باسکردنی هۆکارەکان نیە، دیارە مێژووی مرۆڤایەتی بۆ هەتاهەتایە قەرزباری هەوڵە جوانەکانی ڕوناکبیر و ڕەخنەگرانی وەک " بلیخانۆف و جۆرج لۆکاش و ستانلی فیش و نووسەر و ڕەخنەگری فمینیست جولیا کریستیڤ و ئەدوارد سەعید و هەربێرت مارکۆز و... زۆرانی تر " مێژوو بۆ هەمیشە بە شکۆمەندی باسیان دەکات و هەوڵە جوانەکانیان بۆ پێگەیاندنی نەوە و بیری نویێ و بەرز دەنرخێنیێ، وە ڕۆل و کاریگەریەکانی ڕەخنەگران و بیرمەندانی جدی بۆ هەتاهەتایە بەسەر ڕەوشی ڕوناکبیری و مەعریفە و داهێنان و نوێخوازی و بۆ پێشەوەچوونی ژیان هەردەمینیێ.

ڕابەر فاریق:یەکێک لە ڕوانینەکانی (دێرک والکۆت) وەهایە (ئەدەب دەمی زامێک هەڵدەداتەوە،قووڵتر لەو زامەی مێژوو هەڵیدەداتەوە) ئێمە دەتوانین بەم شێوەیەش بڵێین: لیکۆلەر و رەخنەگری کوردی قووڵتر دەچنە نێو پێکهاتەی دەقەکان؟

ناڵە حەسەن:ئەگەر بەهەڵە نەچووبم قسەیەکی بەڕێز " شێرزاد حەسەن " هەیە، یان ئەوەتا لە یەکێک لە نووسین و دیمانەکانی خوێندومەتەوە یان ئەوەتا لە

یەکێک لە چاوپێکەوتنە تەلەفزیۆنیەکان لە خۆیم بیستووە، گرینگ ئەوەیە قسەکە نزیکەی بەم شێوەیەبوو، (پاڵەوانێکم لە چێشتخانەیەک یان لە چایخانەیەک یان بە ڕێگایەکدا، لەو کاتەدا کارم بەسەر ئەوەوە نیە کە چیدەکات و چۆن بە ڕێگاکەدا دەڕوات، لەوکاتەدا کارم بەسەر ئەوەیە کە بیر لە چی دەکاتەوە!؟). من کاتی خۆی زۆر سەرسام بووم بەم قسەیە، وە ئێستا زۆر بە گونجاوی دەبینم بیگونجێنم لەگەڵ ئەم پرسیارەی ئێوە و گۆتەکەی دێرک والکۆت، منیش پێموایە کە ئەدەب دەمی زامێک هەڵدەداتەوە، قووڵتر لەو زامەی مێژوو هەڵیدەداتەوە، وە ئەگەر بگەڕێینەوە سەر قسەکەی " شێرزاد حەسەن "ی چیرۆکنووس دەکرێ خوێندنەوەیەکی لەم چەشنەی بۆ بکەین وە بە هەمان بەرئەنجامیش بگەین، بە مانای ئەگەر هەڵسوکەوت و جوولەی کەسەکان بۆ مێژووی جێبێلین و دیوی ناوەوە و خەون و خەیاڵ و غەریزە و بیرکردنەوەکانیش بۆ ئەدەب، ئیدی بەو ئاکامە دەگەین، بۆ مرۆڤ و ڕووداوەکان، ڕەسمکردن و خوێندنەوەی دیوی دەرەوە بۆ مێژوو ڕەسمکردن و خوێندنەوەی دیوی ناوەوەش بۆ ئەدەب، چونکە لە بنەڕەتەوە بەشێک لە ئەرک و مەهامەکانی مێژوو، کار و ئەرک و مەهامێکی کرۆنۆلۆژییە، واتە زیاتر نووسینەوەی ڕووداوەکان و کات و شوێنی ڕووداوەکە و کەسەکان و زیانەکان و دەستکەوتەکان و.... هەر ڕووداوێک بە قەبارەی ڕووبەرەکەی خۆی، دوو دیوی هەیە، دیوی دەرەوە و دیوی ناوەوە. بۆ نموونە " کارەساتی جینۆسایدی ئەنفال " کارەساتەکە لە چ سەردەمێک بوو، بە دژی کێ بوو، بکەرەکان کێ بوون، هۆکارەکان چی بوون، ئەنجامدانەکەی بۆ چ مەبەستێک بوو، زیانی کارەساتەکە چەند بوو، چارەنووسی کەسەکان بەکوێ گەیشت؟، زۆر پرسیارو گۆشەی تر، دەکرێ ئەمە کاری مێژوو بێت و مێژوونووس زۆر لەوەش بەوپەڕی ڕاستگۆییەوە بینووسێتەوە، بەڵام لەوکاتەی کە کەسەکان دەستگیر دەکرێن، نووسینەوەی قیژە و هاوارەکانیان، ترس و فۆبیا و نیگەرانەکانیان، لەرزینی دەمارەکانی لێو و جەستە و ڕۆحیان، وشک هەڵاتن و زەرد و سپی هەڵگەڕانی ڕەنگی پێستیان، گرمۆڵە بوونەوە و چوونە نێوباوەشی یەکتری و چرپە و هەنسکەکانیان، نوزانەوە و سەردوڵکە و لاوژەکانیان،

نەخەوتن و کابووسی شەوەکانیان. لەکاتی تیربارانکردنیان، ڕاوەستان و بەربوونەوەیان، یان میزبەخۆداکردنیان، خەون و ئومێدەکانیان و.. زۆر شتی تر، ئەم خوێندنەوە سایکۆلۆژی و دەروونیانە کاری ئەدەبە زیاتر نەک مێژوو، قسەمان لەسەر گرینگی نیە، دیارە ڕۆشنە کە ڕۆلی مێژوو چەندە گرینگە چەندە ئەرکێکی چارەنووسساز و لەهەمانکاتیش مرۆڤایەتیە، ئەدەبیش بە هەمانشێوە، بەڵام لێرە قسەمان لە هەڵدانەوەی زامەکان بوو، بۆیە بەو ئەندازەیەی کە ئەدەب خەون و خەیاڵ و خەم و خۆزگەکانی مرۆڤ دەنووسێتەوە بۆیە قووڵتر دەڕوانێ و لە هەر ڕووداوێکیشدا زامەکان قووڵتر دەنووسێتەوە! من پێموایە نووسەر و لێکۆڵێرەوە و ڕەخنەگرانی کوردیش لەمبارەیەوە درێخیان نەکردووە.

ڕابەر فاریق:پەیوەندی نێوان (دەق) و (چێژ) لە نێوان ئەدەبی ئێمەدا، تا دێ کاڵ و کاڵتر دەبێتەوە، تا ئێستەیش ئیستگەلێک بۆ ئەم دوو زاراوانە نەکراون لەلایەن ڕەخنەگرانمان، ئەگەر بڕیارە ڕەخنەگرمان هەبێت، بۆئەوەی تێکەڵاوبوونێکی ڕەگئاژۆیی بخولقێنین پێویستە لە کوێوە دەست پێبکەین؟

ناڵە حەسەن:مەسەلەی چێژ بەبڕوای من پەیوەندی بە دوو شتەوە هەیە، یەکەم، پێکهاتەی دەق واتە زمانی دەق و ستایل و شێوازی دەق، خاڵی دووەم، پەیوەندی نێوان دەق و خوێنەر، واتە سەلیقە و توانا و مەعریفەی خوێنەر، وە باری سایکۆلۆژی خوێنەر ئەوەش کاردەکاتە سەر پەیوەندیەکان، مەبەستمە ئەوە بڵێم: ڕادەی چێژ بۆ نموونە لە دەقێکی شیعری لەلایەن خوێنەرێکی وریا و بە سەلیقە و خاوەن مەعریفەیەکی پێویست زۆر جیاوازە یان ڕەنگە زۆر زیاتر بێت لە ڕادەی چێژ لە هەمان دەقی شیعری لەلایەن خوێنەرێکی بێسەلیقەی بێئاگا لە هەموو شتێک، وە دەقی سەرکەوتووش بە هەمانشێوە، هەمیشە دەقە سەرکەوتووەکان چێژی زیاتر بە خوێنەران دەبەخشن، بە گوێرەی دەقی سەرکەوتووش زمان کاریگەری زۆری هەیە، وە دەقی پڕ چێژ لە نێو خەیاڵ و زاکیرەی خوێنەر

بۆ ماوەیەکی دوور و درێژ دەمێنێتەوە، وە لەگەڵ هەر خوێندنەوەیەکی تازە خوێنەر چێژێکی نوێ و تازە وەردەگرێ، وە ئەمە چ بۆ دەقی شیعری یان ژانرەکانی تری ئەدەب وەکو یەکە، بۆ نموونە ڕۆمان و چیرۆکەکانی " دەستۆفسکی، ئەمیل زۆلا، بەلزاک، یەشار کەمال، پاولۆ کۆلۆ، چیخۆف، کافکا، شێرزاد حەسەن، بەختیار عەلی....) دەقەکانیان هەر لەلاپەرەکانی سەرەتاوە خوێنەر دەخەنە ژێر ڕکێفی دەق و نێو خەیاڵ و ڕووبەرەکانی دەق، لە هەمانکات چێژێکی زۆریش بە خوێنەر دەبەخشن، ئەوە بە شێوەیەکی گشتی پەیوەندی نێوان چێژ و دەق و خوێنەر، بەڵام دەربارەی تا دێ پەیوەندی نێوان چێژ و دەق لە نێو ئەدەبی ئێمەدا کاڵ و کاڵتر دەبێتەوە، من پیموانیە وابێت، ئێمە نابێت تەنها لە دەقی شیعرییەوە سەیری هەموو پانتاییەکانی ئەدەب بکەین، ئەگەر ئەو گومانەمان لەوەوە بۆ دروست بووە کە خوێنەری شیعریمان کەمە و خوێنەر وەک پێویست لەزەت لە شیعری ئێستا نابینێت، بەهۆی چڕی زمانەوە! دیارە من ڕازیم بەوەی کە خوێنەری شیعری لە بەرامبەر خوێنەری ڕۆمان یان بینەری سینەما کەمترە و ئەوە لە هەموو دنیادا هەروایە، ئەوەتا لە ئەمریکا و کەنەدا، تا دیوانە شیعرێک دەکەوێتە بازاڕ بە سەدان ڕۆمان دەردەچن، تا دیوانە شیعرێک دەخوێندرێتەوە بە هەزاران ڕۆمان، لەلای ئێمەش بەدوای ڕاپەڕینەوە هەم نووسەری ڕۆمان زیادی کردووە هەم خوێنەریش، وە چڕی زمانیش لە شیعر من پێموایە دەبێ سەرچاوەیەک بێت بۆ بەخشینی چێژ و لەزەتی زیاتر، چونکە لە ڕێگەی چڕیەکەوە بەدواداچوون و گەڕان و قووڵبوونەوە زیاتر دەبێت لە ڕێگەی ئەم گەڕان و قووڵبوونەوە و زۆر مانەوەیە لە لە نێو پانتایی دەقدا سەرسامی و پرسیارەکانی زێتر دەبن و کۆدەکان و هێماکانی زیاتر بۆ دەبنەوە. چێژی زیاتریش وەردەگرێ، دەربارەی ئەوەی ڕەخنەگرانمان وەک پێویست گرینگیان بەم چەمکانە نەداوە و لایان لێنەکردۆتەوە، دیارە لە پێشدا قسەمان لەسەر ڕەخنە و ڕەوشی ڕەخنەدا کرد وە گوتمان هەوڵەکان وەک پێویست نەبووە، دیارە ئەوە بۆ هەموو

چەمکێک و بۆ هەموو بوارێک، بۆ نموونە بەرامبەر بە سینەما کەمترین دیراسە و لێکۆڵینەوە و ڕەخنەی سینەمایی نووسراوە، دەربارەی شانۆ و هونەری تەشکیلی و زمان و بابەتی سایکۆلۆژیش بە هەمانشێوە... هەتا دوایی، ڕەوشی ڕوناکبیری و کتێبخانەی کوردی لەم بوارانەی سەرەوە کە باسم کردوون زۆر لانەواز و هەژارە، هەرچەندە بەدوای ڕاپەڕینەوە هەوڵەکان هەمەلایەنتر و ڕووله سەرن بەڵام هێشتا وەک پێویست نیە ئەگەر بەراوردێکی خۆمان بکەین لەگەڵ کۆمەڵگە چالاک و ئاکتیڤەکان.

ڕابەر فاریق:دەق دەتوانێت ببێ بە ئەڵتەنەتیف لە بەرانبەر نامۆیی و بێزاری کە دەقنووس لە سەروەختی تەنگانەدا دەستی بۆ ببا؟

ناڵە حەسەن:چەمکی نامۆ یان نامۆیی چەمکێکی قووڵ قسەی زۆر هەڵدەگرێت، وە پەیوەندی بە زۆر هۆکارەوە هەیە، بۆ نموونە: مرۆڤ و داب و نەریت، مرۆڤ و ئایین، مرۆڤ و واقیعی کۆمەڵایەتی، مرۆڤ و پەیوەندیە کۆمەڵایەتیەکان، مرۆڤ و بیر و باوەڕی سیاسی، مرۆڤ و دەسەڵات، مرۆڤ و تەکنەلۆژیا و.... زۆر شتی تر، هەریەک لەمانە بەجیا کاریگەری و ڕەنگدانەوەی خۆی هەیە بەسەر بیرکردنەوەکان و خەون و خەیاڵ و نامۆیی مرۆڤ، وە نامۆیی و بێزاریش پەیوەندیەکی ڕاستەوخۆیان بە یەکتریەوە هەیە، بۆ نموونە کەسی نامۆ هەمیشە بێزارە و کەسی بێزاریش زۆرجاران نامۆ دەبێت، جا پەیوەندی ئەمبارە دەروونیەی دەقنووس بە دەقەوە یان ئایا دەق دەبێتە ئەلتەرنەتیف و یارمەتیدەر بۆ نووسەر لەکاتی نامۆیی و بێزاریدا؟ هەروەکو باسم کرد نامۆیی و بێزاری پەیوەندیان بە زۆر شتەوە هەیە، من باوەڕناکەم دەق ئەو دەسەڵات و هێزە خودایی و هێزە خەیاڵیە بێت بتوانێت یارمەتیدەر و وەڵامدەرەوەی گونجاو و بەردەوام بێت بە باری دەروونی کەسێکی نامۆ و بێزار، بەمانای دەتوانم بڵێم وەکو دەرمانی (بێهۆشکەر)، بۆ ماوەیەکی کاتی ڕەنگە وەڵامدەرەوە بێت چونکە، بە تایبەت

شاعیر لە کاتی نووسینی دەقەکە ڕەنگە تا ئاستێک مەست و حەیران و بێت بۆ ماوەیەک خۆی ون بکات لە نێو بیرکردنەوە و خەون و خەیاڵەکانی، بۆ ماوەیەک خەم و نامۆیی و بێزاریەکانی بیر بچێتەوە! لەگەڵ شتە جوانەکان لە ژوواندا دەبێت، خەونە جوانەکان و مەراقە خۆشەکانی خۆی لە باوەش دەگرێت و دەیانلاوێنێتەوە، لە واقیعی باو دوور دەکەوێتەوە و لە فڕیندا دەبێت، بەڵام ئەمە ئەلتەرنەتیف و وەڵام دەرەوەیەکی کاتیە، کاتێک لەنێو خەونە خۆشەکانی نێو پانتایی و قووڵاییەکانی دەق بەئاگا دێتەوە ئەوکات زیاتر هەست بە نامۆیی و بێزاریەکانی دەکاتەوە! بۆیە بەشێوەیەکی گشتی ناتوانین بڵێین: وەڵامدەرەوە و ئەڵتەرناتیفە چونکە ئەلتەرنەتیفی گونجا و دروست و بەردەوام گۆڕانی هۆکارەکانە، ئەو هۆکارانەی کە لە سەرەوە باسمان کردوون! بە بڕوای من تەکنەلۆژیاش کاریگەری زۆری هەیە بەسەر مەسەلەی نامۆیی و بێزاریدا، لە دنیای هاوچەرخ لەگەڵ پێشکەوتنەکانی تەکنەلۆژیادا دەبینین پەیوەندیە کۆتەڵایەتیەکان بەرە و لاوازی و داتەپین ڕۆیشتوون مرۆڤ زیاتر لەنێو بازنە داخراوەکان و تەنیاییدا قەتیس ماوەتەوە، زیاتر ژیان بەرە و ئاراستەی ئیندیڤیجوەلی دەڕوات، واتە ژیان بەرە و تەنیایی و تاکە کەسێتی دەڕوات. ئەمەش وایکردووە لەمجۆرە پەیوەندیە کۆمەڵایەتیانە مرۆڤ لەباری ڕۆحیەوە هەمیشە هەست بە نامۆیی و بکات.

ڕابەر فاریق:نووسەران هەمیشە لە سەفەرێکدان لەگەڵ خۆیان و لەگەڵ دنیادا، ئاخۆ تۆ لەو سەفەرەتدا بە کوێ گەیشتووی؟

ناڵە حەسەن:من چارەگە سەدەیەکە دەنووسم، بەڵام ڕاستەوخۆ بەدوای ڕاپەڕینەوە نووسین و بەرهەمە شیعرییەکانم بڵاوکردۆتەوە. بەمانایەک، چارەگە سەدەیەکە لە نێو دنیایەک دام کە بە تەواوی و پڕ بەمانای وشە هەست بە ئارامی و ڕەهایی و ئازادی دەکەم، لەوێدا هەموو شتەکان جوانن

وەکو خۆیان، هەموو شتەکان ناسک و ڕەنگین و سەرنجڕاکێشن وەکو خۆیان، هەرجارەی پێدەنێمە نێو ڕووبەرەکانی یان لەنێو پانتاییە قووڵ قووڵەکانی سەرخەوێک دەشکێنم، ئومێدی ئەوە دەکەم بۆ هەتا هەتایە لەم خەوە خۆشەم بەخەبەر نەیەم، لەوێدا تەنانەت مەرگ و یاخیبوون و نیگەرانیەکانیش جوانن، هەموو شتەکان جوانن بە ئەندازەی بەفر و گیا و پەپوولە و شەونم، هەموو شتەکان جوانن بە ئەندازەی ئاو و درەخت و خاک، لە سەفەری نێو ئەو دنیایە پڕ سیحر و پڕ جوانیەم بە کوێ گەیشتووم؟ هەر هێندە هەیە لە ئێستادا دەتوانم بڵێم: بەوە گەیشتووم کاتێک بەنێو دەریا قووڵەکانی ئەم دنیایە جوانە شۆڕدەبمەوە یان بۆ نێو ئاسمانە بەرزەکانی بە نێو هەورە سپیەکانیدا ڕەتدەبم نامۆیی و هەستە تەنیایەکانم زیاتر دەبن، تەنیاییەکی کوشندەتر لە ناخی موسافیرێکی نێو دەشتە کاکی بە کاکیەکانی مەملەکەتی غوربەت، تەنیایی و نامۆییەکی کوشندەتر لە پێدەشت و ڕۆحە پڕ لە بریناوییەکەی عاشقێکی دڵشکاو، وە هەستە نامۆیی و تەنیاییەکانم لەم دەقە شیعرییانەی ئەم ساڵانەی دواییم بە ئاشکرا هەستیان پێدەکرێ، هەندێکجار لەنێو پانتایی دەقە شیعرییەکانم، خۆم وەک سوارچاکێکی یاخی و سەرشێت دێتە پێشچاو، یاخی لە بوونم و لە ژیانم و لە ئایندەم و لە هەموو شتێک، یان وەکو کەسێکی نەهیلیست ژیان و هەموو شتێکم هیچ و پووچ و پێمانا دێتە بەرچاو! هەندێکجاریش کە دەقێکی شیعریم تەواو دەبێت، بۆخۆم وەکو خوێنەرێک دەیخوێنمەوە لەودەمەدا بزەیەک دێتە سەر ڕوخسارم و لەگەڵ خۆم و لەگەڵ مرۆڤەکەی ناوەوەی خۆم دەکەومە حیوار و گفتوگۆیەکی بێدەنگ، ئیدی نیگاکانم پڕ ئومێد دەبنەوە و دەڵێم دەبێ بنووسین و هەر بنووسین، هەمیشە وێنەی ئەو شتە جوانانە بکێشینەوە کە ژیان و بوون بە هۆیەوە هەناسە دەدەن، دڵنیام ڕۆژێکیش دادێت ژیان وەک خەونەکانی ئێمە و وەک خەیاڵە شیعریەکانی ئێمە و وەک خۆزگە و ئومێدەکانی ئێمە جوان و ڕازاوە دەبێتەوە، مرۆڤیش

وەک بوونەوەرێکی پڕ لە بەهاکانی جوانی و پڕ لە بەهاکانی پیرۆزی سەیر دەکرێت!

ڕابەر فاریق:ڕۆشنبیرانی کورد توانیویانە بە کەرەسەی مۆدێرن و چەمکە جیهانیەکان دۆخی گشتی ئێستەی کوردستان بخوێننەوە و قەیرانەکانی بەرە و چارەسەر پەڵکێش بکەن؟

ناڵە حەسەن: بەڵێ لە نێو کوردان ڕووناکبیر و ڕەخنەگری وشیار و جدیمان هەن کە زۆر مۆدێرنیستانە و پێشڕەوانە و جەریئانە دۆخی کوردستان دەخوێننەوە و ڕەخنەکانیان لە برامبەر دەسەڵات و سیستەمی بەڕێوە بردنی کۆمەڵگە و بەڕێوە بردنی پەروەردە و فێرکردن و زانکۆکان و چەمکی دیموکراس و ئازادی تاک و ڕەوشی ڕوناکبیری و تەنانەت قسەکردن لە ئایندەی کوردستان و کۆمەڵگەی مەدەنی و... زۆر شتی تر، وە بە دیدێکی زۆر ڕۆشن زۆر مەدەنیانە ڕەخنە و شیکار و ڕووانگەکانیان دەخەنە ڕوو بەڵام، کارەسات و ئافاتەکە لێرەوەیە لە کۆمەڵگەیەکی شەش ملیۆنی، شەش رووناکبیر و شەش ڕەخنەگری جدیمان هەبێت!! وە پەڵکێشکردنی قەیرانەکانیش بەرە و چارەسەرکردن ئەمەش کاری ڕەخنەگر و ڕووناکبیرەکانمان نیە وابزانم لە دوایین ژمارەی ڕەخنەی چاودێر لە دیمانەیەک دا پرسیارێکی لەو بابەتەیان لە " مەریوان ووریا قانیع "یان کردووە، دەربارەی ئەوەی ئەمان تەنها ڕەخنە دەگرن و خۆیان لە چارەسەریەکان دەدۆزنەوە! ئەویش زۆر بە ڕۆشنی وەڵامی دروستی خۆی داوەتەوە و پێویست بەوە ناکات قسەکانی ئەو یان وەڵامێکی لەو چەشنە لێرەدا دووبارە بکەمەوە، من ئەگەر لێرەدا نموونەیەک بهێنمەوە وەک ئەوەی دەبینم، ڕووناکبیر و ڕەخنەگرانمان دەتوانن لە سەرچاوەکەوە ئاوەکە بپاڵێون و ڕوونی بکەنەوە بەڵام، ناتوانن و کاری ئەوان نیە ئاراستەی

جۆگەکان بگۆڕن، بۆیە ئاوە پاڵێوراو ڕوونەکە تێکەڵ بە هەمان سەرچاوەکانی جەهل و نەزانینی دەسەلات و سیستەمی باو دەبنەوە!

ڕابەر فاریق:لەنێو ڕۆشنبیرانی ئێستەی کوردستاندا کۆمەڵێک گرووپ ئامادەییان هەیە، ئێمە دەتوانین بڵێین ئەمانە بنەمایەکی تەندروستیان هەیە بۆ درێژەدان بە کارەکانیان؟ بۆچی ئەم گرووپانە هەر دەمێک و کەسێک وەکو (ڕۆشنبیری گەورەی کورد) دەناسێنن؟

ناڵە حەسەن:بەر لەهەرشتێک دەمەوێ ئەوە بڵێم من بەهۆی دووری و سەرقالیمەوە زۆر ئاگاداری ئەو گرووپ و دەستە و تاخمانە نیم کە بەڕێزتان باسیان دەکەن، لەگەڵ ئەوەش من بۆخۆم پشتیوانی لە هەر گرووپ و کەسێک و دەنگێکی تازە و نوێخواز و داهێنەر دەکەم، هەر دەنگێک و هەوڵێکی نوێ و پێشڕەو و مۆدێرن مایەی خۆشحاڵی و دڵفرازیم دەبێت. دوای ئەوەش هەر گرووپ و کەس و لایەنێک ئازادن کێ بە ڕووناکبیر و داهێنەری گەورە دەناسێنن، لەمبارەیەوە نابێت هیچ نیگەرانیەکمان هەبێت چونکە، چۆن ئازادی بۆخۆمان بە ڕەوا دەبینین پێوستە بۆ بەرامبەرەکەشمان بە هەمانشێوە، بەلام دیسانەوە دەمەوێت لەوە دڵنیتان بکەمەوە ئەگەر کەسێک خۆی ڕووناکبیر و داهێنەر نەبێت هەموو دنیا و هەموو دەزگاکانی ڕاگەیاندن و هەموو کەسەکان و گرووپەکان بچنە پشتیان و دەهۆڵیان بۆ بکوتن، من بە دڵنیاییەوە دەڵێم: هەموو هەوڵەکان و ناوهێنان و لەسەریەکتری نووسینەکان و هەموو دەهۆڵەکان وەک بڵقی سەر ئاو دەبێت و هیچی تر، دوایین قسەشم حەز دەکەم ئەوە بڵێم، دنیای داهێنان و ئەفراندن هێندە بەرین و فراوان و قووڵە، جێگای هەموو کەسێک و گرووپێک و دەستە و تاخم و دەنگێکی تیا دەبێتەوە!.

دەکرێ شاعیر، ڕەخنە یان هاوار بە دژی هەموو ئەو شتانە بکات کە ڕۆحی مرۆڤ بچووک دەکەنەوە و ناهێڵن بە ئارامی دەستلەملانێی خەونە جوانەکانی بێت

ئامادەکردنی: حەمە کاکە ڕەش

حەمە کاکە ڕەش: دەمەوێت بتگەڕێنمەوە بۆ منداڵی، منداڵی تۆ چۆن بوو؟ کەی هەستت کرد گەورە بوویت؟ چین ئەو وێنەو خەیاڵ و تابلۆیانەی کەوا لەسەردەمی منداڵیەوە تا ئێستا بەشێکی دانەبڕاون لە ڕۆحی تۆ؟ ئایا لە منداڵیدا هیچ پەیوەندیەک لەنێوان تۆ و شیعردا هەبوو؟

-ناڵە حەسەن: من هەمیشە بە دوو دیو لە منداڵی خۆم دەڕوانم، دیوێکیان وەک هەر منداڵێکی تر، منداڵیم کۆمەڵێک تابلۆ و وێنەی جوان و ناسک و ڕەنگین بوون، کە پڕاوپڕ بوون لە هەناسە و ڕەنگە بەرائەتیەکانی منداڵی و هەروەها پڕاوپڕبوون، لە چەتوونی و هاروهاجی و گەمە و شەڕ و هەتا دوایی. من زۆر لەزەتم لەو یاریانە دەبینی کە لەگەڵ منداڵانی هاوتەمەنی خۆم لە کۆڵانەکان دەمانکرد، لە هەموو یاریەکانیش زیاتر حەزم لە یاری (تۆپی پێ) بوو، لە هەمانکات، یاریزانێکی زۆرباش و چالاکیش بووم. یەکێک لە خەونە هەرە سەرەتاییەکان و هەرە جوانەکانی منداڵیم ئەوە بوو، ببم بە یاریزانێکی تۆپی پێی بەناوبانگ! تەمەنێکی دووردرێژم لەگەڵ

تۆپی پێ بەسەر برد، زۆرێک لە تەمەنی منداڵیم و هەموو تەمەنی هەرزەکاریم و بەشێک لە تەمەنی لاوێتیشم. گۆشەیەکی تر، لە وێنە و تابلۆکانی منداڵیم (خوێندن و قوتابخانە) بوون. ڕەنگە بە پێچەوانەی زۆرێک لە مندالانی هاوتەمەنی خۆم، من بە عەشقەوە دەڕۆیشتم بۆ قوتابخانە. بێئەندازە حەزم لە خوێندن بوو، یەکێک لە قوتابیە هەرە زیرەکەکانی نەک پۆلەکەمان، بەڵکو قوتابخانەکەمان بووم. هەموو ساڵێک بە یەکەمی پۆلەکەمان دەردەچووم. خۆشترین کاتم ئەوکاتانە بوو کە لە قوتابخانە بووم، مامۆستاکانی خۆمم زۆر خۆشدەویست. زۆر سوودم لە ئامۆژگاریەکان و قسە بە نرخەکانیان وەردەگرت، ئێستاش زۆربەیانم لە بیر ماون. تا ئێرە ئەوە دیوێکی منداڵیم بوو، واتە دیوی دەرەوەی ماڵ (کۆڵان و گەڕەک و قوتابخانە) بەڵام، دیوەکەی تر دیوی ماڵەوە بوو، واتە ژیانم لەگەڵ دایک و باوک و خوشک و براکانم. بەو پێیەی من لە خێزانێکی ئێجگار هەژار هاتبوومە نێو ژیانەوە، بۆیە لە سەرەتاییترین پێداویستیەکانی منداڵی و ژیان بێبەشبووم. ژیانێکی هێندە تراژیدی و خەمناک تا ئاستی مەرگ! ئەوبەشەی منداڵیم پڕاوپڕە لە تابلۆ و نیگاری دڵشکان و ئازاربەخش. دەتوانم بڵێم پەیکەرێکە لەنێو زەردەخەنە مۆنالیزاییەکەی سەر ڕوخساری قووڵترین میحنەتیەکانی برسێتی و هەژاری و ناسۆریەکانی ژیان دەخوێندرێتەوە! ئەوبەشەی ژیانم جەستەیەکە ئێستاش هەناسە ساردی و نائومێدی وەبەردێتەوە. لەوبەشەی ژیانی منداڵیم، ڕۆژ نەبوو لەنێو ڕامانەکانم فرمێسکی دڵشکانی لەنێو چاوەکانم قەتیس نەبێت و شەو نەبوو بە هەناسە ساردی چاوەکانم لێک نەنێم. لەبەر ئەو ژیانە بەشمەینەتیەی ماڵەوەمان، هەرزوو خرامە بەر ئیشکردن. زۆر منداڵ بووم دەستم بە کاری دەستفرۆشی کرد هەر لە گوڵەبەڕۆژە فرۆشتن و پاقلاوە و شەلغەم و... هەموو شتەکانی تر. هەموو ڕۆژێک، دانەک لە قوتابخانە بووم دانەکیش لە ئیشکردن. بێگومان جگە لە هەینی، هەینی بۆ ئیشکردن و یاریکردن بوو. نازانم چۆن فریای یاریەکانم دەکەوتم؟ زۆرجاران لەبەر نەبوونی کات لە

یاریەکانم بێبەشدەبووم، یان هەندێکجار بە دزیماڵەوە سێنی پاقلاوەکەم لە بن دیوارێک دادەنا و لەگەڵ منداڵان یاری تۆپانێمان دەکرد! بە پێی ئەوەی زۆربەی کاتەکانی دوای قوتابخانەم لە ئیشکردن بەسەر دەبرد، بۆیە دەبووایە هیچ کاتێکم نەبێت بۆ یاریکردن یان قوتابیەکی تەمبەڵ بام، بەڵام بە پێچەوانەوە کاتم بۆ هەموو شتێک دەڕەخساند، هەرگیز ئەم ڕۆژانە و ئەم تابلۆیانەم لەبیر ناچنەوە!. دەربارەی ئەوەش کەی هەستم کرد گەورە بووم؟ بەبیرم دێت زۆر منداڵ بووم کە بۆ یەکەمجار خەونێکی ئیرۆسی و ڕۆمانسیم بینی، بەیانی کە لەخەو هەڵسام بینیم بێجامەکەم تەڕ بووە بە ئاوێکی لینج لینج، زۆر قێزم لە خۆم کردەوە و بەشەرمەوە وەک ئەو کچۆڵانەی بۆ یەکەمجار عادە دەبن، ئەمەم بۆ برادەرێکم گێڕایەوە، ئەویش پێکەنی و گوتی (ئەوە شەیتان پێت پێکەنیوە، واتە شەیتانی بووی). هەرچەندە زۆر منداڵ بووم بەڵام هەستم بەوە کرد کە گەورە بوویم. ئەو بیرۆکەیە نەک تەنها لەلای منی منداڵ، بەڵکو لای تەواوی کۆمەڵگەی کوردەواری و زۆرێک لە کۆمەڵگەی تریش هەروا بیردەکەنەوە کە پێیانوایە، بەگڕکەوتن و دەستبەکاربوونی غەریزە سێکسیەکان تەنها لە تەمەنی بالغبوون دەست پێدەکات. فرۆید لە کتێبی (سێ وتار دەربارەی سێکس) باس لەم بابەتە دەکات و ئەم تێگەیشتنە بۆ غەریزەی سێکسی بە هەڵەیەکی گەورە دادەنێت. چونکە دەستبەکاربوونی غەریزە سێکسیەکان لە تەمەنی زۆر منداڵیەوەش دەست پێدەکات، بە پێی بیرکردنەوەکانی فرۆید، لە تەمەنی شیرەخۆریەوە واتە کۆرپەییەوە دەست پێدەکات. دەربارەی پەیوەندی من لەگەڵ شیعر هەر لە منداڵیەوە بووە. لە پۆلی سێیەمی سەرەتایی بووم هەر کاتێک لەگەڵ دایکم دەچووین بۆ بازاڕ، ئەوسەردەمانە چاپخانەی" کوردستان "ی مامۆستا " گیو موکریانی " لە ڕێزە دوکانەکەی بن قەڵاوە بوو. من هەرکە دەگەیشتمە بەردەم چاپخانەکە بێئەوەی ئاگام لەخۆم بێت دەوەستام و لە جامخانەکەوە سەیری کتێبەکانم دەکرد، بە تایبەت دیوانە شیعریەکان، ئەوکاتە دیوانەکانی (نالی و وەفایی و کوردی و ئەدیب و دڵدار

و زۆرێک لە شاعیرە کلاسیکیەکان) لەویدا هەڵواسرابوون. من ناونیشانەکانم دەخوێندەوە و سەیری نرخەکانیانم دەکرد. یان سەیری ئەو مەکینەیەم دەکرد لە دەرەوە را دیار بوو، کە کتێبەکانی چاپدەکرد و پەڕەکان یەک لەدوای یەک وەردەگەراند زۆر بەلامەوە سەیر بوو، بێئەندازە سەرسام بووم بەو مەکینەی چاپە. هەموو جارێک لە دایکم دادەبڕام کە بەئاگا دەهاتمەوە غارم دەدا، هەندێکجار زۆر دەگەڕام تا دایکمم دەدۆزیەوە. مامۆستا گیو موکریانی هەستی بەوە کرد بوو من زۆرجاران لە بەردەم چاپخانەکەی دەوەستم و سەیری کتێبەکان دەکەم، جارێکیان هاتە دەرەوە و دەستی لەسەر شانم دانا بە زمانێکی شیرینی منداڵانە باسی هەندێک لە کتێبەکانی بۆ کردم ئەوەشی پێ وتم کە ئەو میللەتانەی کەسی خوێندەوار و ڕووناکبیریان هەبێت چەندە بەختەوەر و شادومان دەبن و لە هەمانکاتیش، پێشکەوتوو و سەرفراز دەبن! هەر ماوەیەک دوای ئەوکاتە وابزانم لە پۆلی چوارەمی سەرەتایی بووم، بیرم دێت بۆ ماوەی دوو هەفتە ڕۆژانەی خۆم خەرج نەکرد تا " سەد فلوس واتە دوو درهەم "م کۆکردەوە، چووم دیوانی دڵدارم پێی کڕی چونکە لە هەموویان هەرزانتر بوو. یەکەمین کتێبی منی منداڵ.. هەموو شەوێک تا درەنگی شەو دەمخوێندەوە، زۆرێک لە شیعرەکانم لەبەر کرد بوون، لەگەڵ خۆمدا دەمبرد بۆ کۆڵان و قوتابخانە، بۆ منداڵان دەمخوێندەوە. بێئەندازە پێی دڵخۆش بووم وامدەزانی من خاوەنی هەموو دنیام. لە پۆلی پێنجەمی سەرەتایی ئەوکاتە هەندێک کتێبی تریشم کڕیبوون بۆ نموونە (دیوانی ناڵی، وەفایی، کوردی،.. یان هەندێک لە گۆڤارەکانی بەیان و کاروان و ڕۆژی کوردستان و چەند کتێبێکی تریش..) برادەرێکم دیوانەکەی دڵداری لێوەرگرتم بردیە ماڵەوە و بڕیار بوو بۆ بەیانی بۆم بگەڕێنێتەوە، بەڵام تا ئێستاش نەیهێناوەتەوە. هەموو ڕۆژێک داوام لێدەکرد کە بۆم بهێنێتەوە بەڵام، هەرجارەی بە بیانوویەک خۆی لە دەستم دەرباز دەکرد.. ئەو کتێبەی کە یەکەمین کتێبی منی منداڵ بوو، کە بە قەد گلێنەی چاوەکانی خۆمم خۆشدەویست لێیان بردم و نەیانگەڕاندەوە بۆم، بە قەد

دەریایەک ئازارم پێوە بینی و خەمم بۆی خوارد. بۆیە دەتوانم بڵێم پەیوەندی من و شیعر لە منداڵی، پەیوەندیەکی سروشتی و خۆڕسک بوو، لە دیمانەیەکی تریش گوتوومە، لە پۆلی پێنجەم و شەشەمی سەرەتایی بە شیعر پەخشانەکانی وانەی کوردیم بۆ مامۆستاکەم دەنووسی، لەگەڵ چەند برادەرێک یەکێک لەوانە برادەری ئازیزم کاک " نەجات عەبدوڵا " کە ئێستا نووسەر و وەرگێڕێکی دیار و ناسراوە، بە شیعر نامەمان بۆ یەکتری دەنووسی. بۆ کچانی کۆڵان و گەڕەکەکەمان بە شیعر نامەی دڵداری و عاشقانەم بۆیان دەنووسی، زۆر حەزم لە خوێندنەوە بوو لە هەموویان زیاتر شیعرم دەخوێندەوە.. هەر گۆڤارێکی تازەم بکڕیبا شیعرەکانم پێش هەموو بابەتەکانی تر دەخوێندەوە. وردە وردە وام لێهات خەونم بەوەوە دەبینی ببم بە شاعیر و نووسەر.لێتان ناشارمەوە زۆر ئیرەییم بە برای شاعیرم کاک" کەریم دەشتی" دەبرد، چونکە ماڵی ئەوانیش لەو کۆڵانە بوو کە هەموو تەمەنی منداڵی خۆمم لەوێدا بردبووە سەر، کە شیعرەکانیم لە گۆڤارەکانی ئەوکاتەی وەک کاروان و یان ڕۆژنامەی هاوکاری لەگەڵ وێنەی خۆیدا دەدیت هەموو جارێک ئاهێکم هەڵدەکێشا، بەمانای دەبێ کەی منیش ئاواهی شیعر بڵاو بکەمەوە و لەگەڵ وێنەی خۆمدا و هەموو کەسێک بیبینێت؟.. لە پۆلی شەشەمی سەرەتایی دوو دەفتەری پڕ لە شیعری خۆمم هەبوو، هێندە شەرمن بووم بە دزیەوە شیعرم دەنووسی جگە لەچەند برادەرێکی نزیکم بە کەسم پێشان نەدەدا.. ئێستاش سەرم لەوە دەرناچێت من چەندە منداڵێکی زیرەک و چالاک و بزێو بووم بەڵام، بەو ئەندازەیەش شەرمن بووم، شەرمنی ڕووبەرێکی فراوانی منداڵی منی داگیر کرد بوو. لەوکاتانەش ئەفسانە کوردیەکانم زۆر دەخوێندەوە بە تایبەت ئەوانەی بە شیعر نووسرابوون.

- **حەمە کاکە ڕەش:** ئایا لە پشتی شیعرەکانتەوە ئیلهامێکی کەڵەگەت وەستاوە یان ڕۆشنبیریەکی فرەڕەهەند؟

- **ناڵە حەسەن:** دیارە وەک زۆربەی شاعیرانی تر، بۆ منیش ئیلهام هۆکارێکی بنەڕەتیە بۆ نووسینی شیعر. بەو پێیەی نووسینی شیعر ئیشکردنە لەنێو ڕووبەرەکانی خەون و خەیاڵ و ڕووبەرە نادیارەکان، بۆیە ئیلهام وەک فاکتەر و کاریگەریەکی غەیبی و نادیار ڕۆڵی خۆی دەبینێت لە هاتنی بیرۆکە ناوەختەکانی شیعر. جا ئەم ئیلهامە سەرچاوەکەی لە کوێی گۆشە بێئاگاییەکان و لە چ پانتاییەکی نەستیەوە دێت، ئەمەیان وەڵامدانەوەی کارێکی ئاسان نیە. بەو دەلیلەش ئەمە دەڵێم، چونکە من بە پێی ئەزموونی شیعری خۆم، کاتێکی دیاری کراوم نیە بۆ نووسینی شیعر. جاری وا بووە لە خەودا ئیلهامی شیعرم بۆ هاتووە، کە لە خەو هەڵساوم خەیاڵی شیعری تەواو بیرکردنەوەکانی داگیر کردووم، یان بیرۆکەی شیعرێکی تازەم بۆ هاتووە، یان بەشێکیتری شیعرێکی تەواو نەکراوم نووسیوەتەوە. یان لە کاتی گەرمەی ئیشکردنم خەیاڵی شیعریم بۆ هاتووە، یان بەدەم پیاسەکردن، یان بەدەم خوێندنەوەی کتێبێک، ئەمە جگە لە ئیلهام و هاتنی خەیاڵێک لە ڕووبەرێکی نادیارەوە هیچ شتێکی تر نیە، یان هاتنە قسەی کەسەکەی ناوەوەمانە کە هەڵگری بوخچەی غەریزە چەپێندراوەکان و خەون و خولیا و ئومێدەکانە. بەڵام ئیلهامیش بە تەنها بەس نیە بۆ نووسینی شیعر. ئیلهام بە تەنها ناتوانێت، بڕست و قوڵایی بە شیعر بدات و یان تێگەیشتن لە چەشەی جوانکاری و نوێخوازی و زمان و داهێنان. ئەمانە پێویستیان بە سەرچاوەیەکی ڕۆشنبیری فرەڕەهەند هەیە. یان هەوڵدان بۆ نووسینەوەی خود و ئیشکردن لەسەر کۆد و هێماکانی زمان و پەرەپێدان و نوێکردنەوەیان. زۆرن ئەوانەی چەندین ساڵە شیعر دەنووسن و سەرچاوەی هیچ ڕۆشنبیرییەک لە پشتی شیعریەکانیانەوە نابیندرێن. بە بڕوای من بۆ وەڵامی ئەم پرسیارە وا پێویست دەکات ڕەخنەگر و خوێنەری جدی سەنگی مەحەک بن. ئەوان باشتر ئەوە دەبینن کە لە پشتی شیعرەکانی هەر شاعیرێک ئایا تەنها ئیلهام وەستاوە یان ڕۆشنبیریەکی فرەڕەهەند.

چونکە ئەوان لە ئاکامی خوێندنەوە و بەدواداچوونەکانیان لە ئەنجامی ڕامان لە قووڵایی زمان و بونیادە فیکری و کۆمەڵایەتیەکانی دەقەکە ئەمە دەبینن و درکی پێدەکەن.

- **حەمە کاکە ڕەش:** قۆناغی نوێی شیعری کوردی بۆ چەند قۆناغ دابەش دەکەن؟ گەڵێک ڕاوبۆچوونی جیاواز دەربارەی دەستنیشانکردنی سەرەتاکانی تازەگەری شیعری کوردی نووسراون، بە بڕوای تۆ ئەو دەستنیشانکردنانە تا چەند تەواو و بێ هەڵەن؟ ئەی تۆ چۆن دەستنیشانی دەکەی؟

- **ناڵە حەسەن:** لەگەڵ گۆڕانی پێکهاتەی هەر کۆمەڵگەیەک یان گۆڕان لە بنەما ئابووریەکان، دەبێتە هۆی گۆڕانی بیری کۆمەڵگەش. ئەم گۆڕانەش لە ئەدەب و هونەر دا بە شێوەیەکی بەرچاو کاردانەوەی خۆی دەبێت. بە شێوەیەک کاردەکاتە سەر پێکهاتە و پەیوەندیە کۆمەڵایەتیەکانی کۆمەڵگەش. لە ئەدەب و هونەر بە تایبەت لە شیعر.. من پێموایە، هەر گۆڕانێک یان هەر هەوڵێکی نوێخوازی یان هەر ستایلێکی نوێ لە زمانەوە سەرچاوە دەگرێت. مەبەستمە ئەوە بڵێم، لە بونیادی دەقی شیعری زمان پەیوەندیەکی ئۆرگانیکی و زیندووی هەیە. وە باوەڕیشم بەوە هەیە بە جیا لە گۆڕان لە بنەما ئابووریەکان یان لە پێکهاتە و پەیوەندیە کۆمەڵایەتیەکان، لە ڕێگەی قوڵبوونەوە و داهێنانی نوێ لە زمان و هەوڵدان بۆ دۆزینەوەی مانای تازە بۆ وشە و دەستەواژە و هێما و کۆدی نوێ، ئەمە دەبێتە هۆی بەرهەمهێنانی دەقێکی نوێ و تەنانەت ستایل و فۆرمی نوێش. چونکە ئاڵوگۆڕ و نوێبوونەوە لە زمان دەبێتە هۆی ئاڵوگۆڕ و نوێبوونەوە لە تەواوی پێکهاتە و بونیادی دەق. دەربارەی نوێبوونەوە و نوێخوازیش لە شیعری کوردی و دیاریکردنی قۆناغەکانی نوێخوازی، من پێموایە ئەوەی تا ئێستا گوتراوە بۆچوونەکان لە یەکتریەوە نزیکن. بە بڕوای من نوێخوازی لە شیعری

کوردیدا له شەستەکانەوە دەستی پێکردووە، واتە لەسەردەمی گۆرانی شاعیر. گۆران گۆڕانی تەواوی بەسەر زمانی شیعر و خەیاڵی شیعری و بونیادی شیعریدا هێنا.. گورزێکی کوشندەی دا له زمان و ستایله کلاسیکی و تەقلیدیەکان. به تایبەت له (کێشی عەروزی عەرەبی)، له شوێن ئەمه کێشی کوردی که به کێشی پەنجه ناویان دەبرد. شیعری کوردی لەسەر دەستی گۆران چووه قۆناغێکی تازەوە.. به دوای گۆران یش دەکرێ باسی شاعیرانی حەفتاکان بکەین. له نێویاندا (شێرکۆ بێکەس و عەبدوڵا پەشێو و لەتیف هەڵمەت و... چەند شاعیرێکی تر) ئەوانیش بۆ سەردەمی خۆیان چ وەک زمانی نووسین چ وەک شێواز و ستایل تەواو جیاواز بوون لەگەڵ شاعیرانی سەردەم و شاعیرانی پێشخۆیان. بەدوای ئەوانیش دەکرێ شاعیرانی هەشتاکانیش وەک و قۆناغێک باس بکەین له نێویاندا (ئەنوەر مەسیفی و عەباس عەبدوڵا یوسف و سەباح ڕەنجدەر و تا ئاستێک کەژال خدر و ئەحمەدی مەلا و هاشم سەڕاج و قوبادی جەلی زادەو زۆرانی تر) ئەمانەش لەو دەورانەی ئەوسا، وەکو دەنگێکی نوێ تەواو جیاواز بوون لەگەل نەوەی پێشخۆیان، دوای ئەمانەش دەکرێ هەندێک له شاعیرانی دوای ڕاپەڕینیش باسبکەین، که خۆشم یەکێکم له شاعیرانی دوای ڕاپەڕین، ئێمەش تەواو به شێوەیەکی جیاواز نووسیمان.. له دەورانی ڕاپەڕین ڕێچکەی شیعر کەوتە سەر سکه بنەڕەتیەکەی خۆی، بەمانای شیعر کەوتە سەر ڕێچکەی ئامانج نەک هۆکار.. بەمانای شیعر بەرگی وەزیفه و پەیام و هاندان و هۆشیارکردنەوەی داماڵی و ملوانکەی ئەم سەروەریانەی له گەردنی خۆیدا پچڕاند. هەوڵەکان چڕببوونەوە لەنێو بازنەی داهێنان له زمان و نووسینەوەی خود و گەڕان به دوای دۆزینەوەی حەقیقەتەکانی جوانی. ئەم هەوڵانەی ئیشکردن لەسەر ناوەوەی خود لەسەر غەریزەکان و ڕووبەری نەستی و کێڵگه چەپێندراوەکان، تەواو جیاواز بوو لەگەڵ شاعیرانی پێش ڕاپەڕین، مەبەستمه ئەوە بڵێم لەلای شاعیرانی دوای ڕاپەڕین زمانی شیعر گەشەی زۆری به خۆیەوە بینی بەتایبەت، چەمکه ئیرۆتیکەکانی زمان و یان

ئیشکردن لەسەر خەیاڵی ئیرۆتیکی. لە دوای ساڵی دوو هەزاریش چەند لاوێکی خوێنگەرمی شیعر کە خەریکە وەک دەنگێکی نوێ دەردەکەون، لە هەوڵداندان بۆ داگیرکردنی ڕووبەرێک لە نێو پانتاییەکانی داهێنان و جوانی، هەندێک لەو لاوە تازانە بە سەرەتایەکی جوان دەستیان پێکردووە ئومێدی زۆریان لێدەکرێت وەک و نەوەیەک یان وەک و خاوەن دەنگ و ڕەنگ و شێوازی تایبەتی خۆیان دەربکەون، لە هەمانکاتیش کاریگەری زیاتریان هەبێت و قۆناغی نوێی شیعری کوردی بگەیەننە ئاستێکی تر.

- **حەمە کاکە ڕەش:** لە ڕۆژگاری ئێوەدا زۆرێک لەو جیلەی ئێوە لەگەڵ ئەدەبدا خەریکی سیاسەتیش بوون. دەپرسم ئایا تۆ هیچ بەشداریەکی سیاسی و شۆڕشگێڕیت هەبووە؟ پێمخۆشە وەک شاعیرێک حیکایەتی دونیای سیاسەت بگێڕیتەوە کە چۆن بوو؟

- **ناڵە حەسەن:** دیارە نەک تەنها ئێمەی شاعیران و نووسەرانی کورد، بەڵکو زۆرێک لە نووسەرانی جیهانیش بە تایبەت لەسەرەتای ساڵەکانی سەدەی بیستەمەوە، واتە بەدوای جەنگی جیهانی یەکەم و بەسەرکەوتن گەیشتنی شۆڕشی ئۆکتۆبەر و دەستپێکردنەوەی شۆڕشی پیشەسازی و جێکەوتەبوونی هەیمەنەی کۆمۆنیزم و ئومێدی بەدیهاتنی دنیایەکی باشتر بۆ مرۆڤەکان. لەو سەردەمانەش زۆرێک لە قوتابخانە ئەدەبی و هونەریەکانی مۆدێرنە سەریان هەڵدا. زۆرێک لە نووسەرانی ناودار و بەتوانا بەتایبەت لە فەڕەنسا و تەواوی ئەوروپا و ئەمەریکای لاتین و ئاسیا بەشداریەکی بەرچاوی سیاسەتیان کرد. بەتایبەت لە چوارچێوەی خەبات و شۆڕشی سۆشیالیستی دا. منیش وەک هەر نووسەرێک و مرۆڤێکی ئازادیخواز، بە ئەندازەیەکی باش بەشداریم لە سیاسەت دا هەبووە. بەشداریکردنم لە سیاسەت وەک هەر نووسەرێکی جدی لە پێناو جوانکردنی ژیان و بەدیهاتنی هەموو خۆشی و بەختەوەریەکان بووە بۆ کۆمەڵگەی کوردیمان.

بەشداریکردنم لە سیاسەت هیچ بەرژەوەندیەکی تایبەتی و تاکەکەسیم بە دوایەوە نەبووە. ئەورۆژانەی من لە خۆم و دەوروبەرم تێگەیشتم زوڵم و ستەمی ڕژێمی بەعس بە دژی کۆمەڵگەی کوردی بە ئەوپەڕی گەیشت بوو. وابزانم وەستانەوە بە دژی ستەم و زۆرداریيەکانی ڕژێمی بەعس نەک هەر کارێکی مرۆیی و نەتەوەیی بوو بەڵکو، پێداویستیەکی حەتمیش بوو. هەر لە منداڵیەوە هەستێکی یاخیبوون و نەتەوەیی و ئازادیخوازانە و هەستی بەرگریکردن لە خەڵکی هەژارو بێدەرامەت و بەشمەینەت، لە گەڵمدا گەورە ببوو. لە تەمەنی هەرزەکاریمەوە هەر زوو دەستم بە سیاسەت کرد، لە گەڵ قوتابیەکانی هاوڕێم لە گەڕەک و قوتابخانە هەمیشە گفتوگۆی سیاسیمان دەکرد. لە پۆلی چوارەمی ئامادەیی بووم کە بووم بە ئەندامی (کۆمەڵەی ڕەنجدەرانی کوردستان). لە زۆربەی خۆپیشاندانەکانی قوتابیانی ئەوکاتەی نێو شاری هەولێر بەشداری بەرچاوم هەبوو. من خۆم لە ئامادەیی کوردستان بووم. ئەوسەردەمانە جگە لە زانکۆکان ئامادەیەکانی (کوردستان و ڕزگاری و هەولێر) پڕاوپڕبوون لە قوتابی شۆڕشگێڕ و خوێن گەرم. زۆرێک لە هاوڕێیانی گەڕەک و قوتابخانەکەمانم هێنابووە نێو ڕێکخستنەکانی کۆمەڵەوە. بۆ ماوەی شەش ساڵ لە نێو ڕیزەکانی کۆمەڵە و یەکێتی مامەوە.. دواتر، لەگەڵ خوێندنەوەی کتێب و سەرچاوەکانی مارکس و ئەنجلس و لینین و کتێبەکانی ترۆتسکی و بلیخانۆف و هەندێک لە کتێبەکانی مەنسور حیکمەت و جۆرەکانی بنەچەی داروین و ئەو کتێب و بڵاوکراوانەی ڕەخنەیان لە ئایینەکان دەگرت، گوێگرتن لە ڕادیۆی کۆمەڵەی ئیران و بە تایبەت لە بەرنامەی دەرسەکانی مارکسیزم، ئەمانە هەمووی بەیەکەوە زۆر بە خێرایی ئاڵوگۆڕێکی ڕیشەیی و فیکریان بەسەر بیرکردنەوەکانی منی لاودا هێنا. ئەوەیان فێرکردم ڕوانگەیەکی مادیانە و زانستیانەم بۆ بوون و دەوروبەر و ژیان هەبێت. بۆیە بێئەوەی بەخۆمبزانم خۆم لەنێو کاریگەریەکان و جیهانبینی مارکس و مارکسیزم بینیەوە. وازم لە ڕیزەکانی کۆمەڵە و یەکێتی هێنا، وابزانم ئەوکاتە ساڵی ١٩٨٧ بوو. بۆ

ماوەیەکی کەم، لەگەڵ برادەرانی ئاڵای شۆڕش نزیکایەتی زۆرم هەبوو، لەوسەردەمانە تەوەری گفتوگۆکانمان زیاتر لەسەر ئایین و ئافرەت و کۆمۆنیزم بوو. خۆمان مەدەنیتر پێشکەوتوخوازتر دەبینی لە بەرامبەر ناسیۆنالیست و کەسی ئایینی و کەسی ئاسایی! لەگەڵ هاوڕێیانی گەڕەکەکەمان لە ڕاپەڕینی بەهاری ساڵی ١٩٩١ لە ئازادکردی شاری هەولێر باشداریەکی جدیم هەبوو، هەر لە بەرە بەیانی ڕۆژی ئازادکردنی هەولێر، دوای ئازادکردنی بینایەی پارێزگا و ڕۆیشتنمان بەرە و دائیرای ئەمنی گشتی بریندار کرام، خەڵکی ڕاپەڕیو منیان گەیاندە نەخۆشخانەی تەواری هەولێر. دوای ڕاپەڕین بۆ ماوەیەکیش هاتوچۆی شوورا کرێکاریەکانم دەکرد و لە چالاکی و بۆنە و ئاهەنگ و مەراسیمەکانیان بە شیعر خوێندنەوە بەشداریم دەکرد. لە ساڵی ١٩٩٣ بەیاننامەی پێکهاتنی (حیزبی کۆمۆنیستی کرێکاری عێراق) م ئیمزا کرد. لەگەڵ حیزبی کۆمۆنیستی کرێکاری عێراق بە نهێنی کارم دەکرد و لەولاوەش وەک نووسەرێکی کۆمۆنیست لە کار و چالاکی ئەدەبی و هونەریەکان بەشدار دەبووم. بۆ نموونە لەگەڵ چەند نووسەرێکی هاوڕێم " جەمال کۆشش و کاروان کەکە سوور و وەفیق زامداری نیگارکێش و چەند برادەرێکی تر گۆڤاری" نینا "مان دەرکرد، وەک ئەمانەتێک حەزدەکەم ئەوە بڵێم (کاروان کاکە سوور) تەنها یەک ژمارە لەگەڵمان بوو. بەدوای دەرچوونی ژمارەی یەک کشایە و وازی هێنا. ئێمە بەردەوام بووین تا پێنج ژمارەمان لێدەرکرد، بەڵام دواتر بە هۆی سەفەرکردنی هەندێک لە برادەران و نەبوونی ئیمکانیەتی مادی ئێمەش وازمان هێنا، هەر لەم ماوەیەدا (تیپی نواندنی موژدە و کۆمەڵەی هونەری شەبەنگ – نینا ") مان پێکهێنا، زیاتر چالاکی ئەدەبی و هونەری کۆمۆنیستیمان دەنواند. لە ساڵی ١٩٩٨ کوردستانم بەجێهێشت و سەفەرم کرد بۆ تورکیا، ئەوکاتە تەنها (ڕەها) ی کچمان هەبوو، لە تورکیا (ڕەهەند) ی کوڕیشمان لە دایک بوو. لە سەرەتای گەیشتنم بۆ تورکیا لە کۆبوونەوەیەکی" شوورای پەنابەرانی عێراقی "، بە نوێنەری شوورای

پەنابەران هەڵبژێردرام. بۆ ماوەی شەش مانگ نوێنەرایەتی شوورام کرد. مانگی جارێک دەبووایە بڕۆم بۆ (UN) لەگەڵ" عاکف " کە پارێزەرێک بوو بەرپرسی کەیسی عێراقیەکان بوو کۆببمەوە. تەوەری دانیشتنەکانیشمان لەسەر " کێشەو وەزعی پەنابەران و کردنەوەی مەلەفە داخراوەکان و پێدانی مافی پەنابەرێتیان " بوو، هەر لەهەمان ڕۆژ دەبووایە پارێزەرێکی تر بەناوی (سەمیع) کە بەپرسی مالیە بوو ببینم. تەنها ساڵێک لە تورکیا ماینەوە، کە فیزەکەمان گەیشت لە ٢٦ ی ئۆگستی١٩٩٩ سەفەرمان کرد بۆ کەنەدا. لە کەنەدا دوو ساڵ خەریکی خوێندنی زمانی ئینگلیزی بووم، دوای تۆزێک فێربوونی زمان، بە چڕی دەستمکرد بە خوێندنەوەی ئەدەبیاتی کەنەدی و ئەمریکی و قوتابخانە ئەدەبی و هونەریەکان و وردە وردە دەستم بە خوێندنەوەی بابەت و هەندێک لە کتێبەکانی فرۆید یش کرد.. لەم بەدواداچوون و خوێندنەوەیەم وردە وردە بیرکردنەوەکانم بۆ دنیای ئەدەب و شیعر و زمان و داهێنان گۆڕا، وردە وردە مەیلی سیاسەت لەلام کاڵ و کاڵ تر دەبوویەوە.. وردە وردە لە کۆمۆنیزم و حیزبی کۆمۆنیستی کرێکاری عێراق بێئومێد دەبووم. وابزانم بەدوای ساڵی ٢٠٠٤ رەوە وازم لە حیزبی کۆمۆنیست و سیاسەت هێنا و لەدواهەمین جار بەوە گەیشتم کە (حەقیقەت بە تەنها لەلای من نیە!). ئیتر بەدوای ئەوەوە هەموو کاتی خۆم تەرخانکردوە بۆ بەدەستهێنانی بژێوی ماڵ و منداڵەکانم و خوێندنەوە و نووسین و هیچی تر.

- **حەمە کاکە ڕەش:** کورد ئەدەبێکی هەیە بەناوی ئەدەبی تاراوگە یان مەنفا – ئەدەبی کوردی تاراوگە ئەگەر هەیە لە چ ئاستێکدایە، ئەگەر نیە بۆ؟

- **ناڵە حەسەن:** ڕاستە لە لای ئێمەی کورد، دیاردەی کۆچ و سەفەر بەرە و هەندەران لە دوای هەشتاکان بەشێوەیەکی بەرچاو دەستی پێێکردووە، بە تایبەت لە دەیەی نەوەدەکان وە هەتا ئێستاش هەر

بەردەوامە. ئەم سەفەر کردنە خۆی لە چەند هۆکارێکی ناوخۆیی و دەرەکی دەبینێتەوە. کۆچبەرانی کورد بە شاعیر و غەیرە شاعیرەوە، هەموویان گیرۆدەی یەک کێشەن ئەویش ئەوەیە، ناتوانن ئەم نیشتیمانەی لێی گیرساونەتەوە بە نیشتیمانی خۆیان بزانن لەهەمانکاتیش، ناتوانن بگەڕێنەوە بۆ نیشتیمانی دایک. بەمانایەک وەک ئەوە وابێت نەگەیشتبنە دوا مەنزڵگە لە کۆچ و سەفەر کردن هەر بەردەوامن. هەروەک ئەوەی " بەختیار عەلی " ئەم دیاردەیە بە (کۆچ بەرەو ناشوێن) ناو دەبات. ئەگەر بمانەوێت قسە لەسەر شیعر و ئەدەبیاتی مەنفا بکەین دەبینین گیرۆدەی هەمان گرفتین. دەتوانم بڵێم وەک ڕەوتێکی ڕوون و دیار خاوەنی ئەدەبیاتێک نین کە پێی بوترێ " ئەدەبی " مەنفا "، کە ئەم ئەدەبە خاوەنی خەسلەت و شێوە و سیما و زمانی مەنفایی بێت. موعاناتی شاعیرانی مەنفا زیاتر موعاناتی دووره نیشتیمان و خەمی گەڕانەوە و هەڵدانەوەی لاپەڕەی بیرەوەریەکانە، مەبەستمە ئەوە بڵێم زیاتر لەگەڵ دوێنێدا دەژین نەوەک ئەمڕۆ. کەمتر تێکەڵاو دەبن لەگەڵ کەش و هەوای نیشتیمان و کەلتوور وشارستانیەتی نوێدا. ئەمەش لەباری دەروونیەوە قەبووڵنەکردنی مەنفایە، واتە ڕەتکردنەوەی مەنفایە، بەمانایەک، مەنفا بە هەموو بوون و پێکهاتەکانیەوە لەنێو ئەدەبیاتی ئێمەی نووسەرانی کۆچبەر نابیندرێ. هەر یەکێک لە ئێمە لەنێو خەیاڵی خۆمان لەهەوڵی نەخشاندنی نیشتیمانێکی ترین، بەمانایەک لەم مەنفایەش ڕادەکەین بەرەو شوێنێکی نادیار دەڕۆین. لە هەمانکات هەموو جەستە و خەیاڵ و ڕۆحمان تامەزرۆیە بۆ نیشتیمانی دایک کەچی ناشگەڕێینەوە! لەنێوان نیشتیمانی مەنفا و نیشتیمانی دایک سەرگەردان دەسووڕێینەوە. نەمانتوانیوە ژیانی نیشتیمانی مەنفا و کێشەو گرفتەکانمان وەک کەسێکی پەنابەر بخەینە ڕوو. بۆ نموونە موعاناتی نەزانینی زمان و ئیش و کاری قورس و شاگەشکەبوونمان بە کەلتوور و شارستانیەتێکی نوێ، تا ئێستا وەک پێویست ئەم ئازارانە لەنێو ئەدەبی نووسەر و شاعیرانی کۆچبەر وێنا نەکراوە. ئەمە نەک تەنها بۆ شیعر و شاعیرانمان، بەڵکە حاڵی چیرۆک و

ڕۆمانەکانیشمان لەوە گەڵێک باشتر نیە. ئەوەتا " بەختیارعەلی " خۆی دەمێکە لە ئەوروپا دەژییێت بەڵام هەموو ڕۆمانەکانی لەسەر مێژوو و ژان و میحنەتەکانی کۆمەڵگەی کوردیە، هەر لە ئەنفال و کیمیاباران و کۆڕەو وراپەڕین و تا دەگاتە شەڕی ناوخۆ و دەیان کێشەی تر، بەمانایەک ئەمیش هەمیشە ئاوڕی لەدوێنێی خۆی واتە نیشتیمانی دایک داوەتەوە، تا ئێستا بچووکترین هەوڵمان لەنێو ڕۆمانەکانی نەبینیوە کە ڕووبەڕوو بێتەوە لەگەڵ ژیانی مەنفا و موعانات و ئازارەکانی ژیانی تازە و ڕوانینەکانی خۆی بۆ دنیای نوێ و شارستانیەت و ئەو کەڵتووره تازەیەی کە خۆی لە گەڵیدا ڕووبەڕووە.. بە مانایەک ئاراستەکان بەرەو دوێنێن نەک ئەمڕۆ. واتە ئەو سیما و ئەدگارە و ئەو زمانی نووسینەی کە مەنفای پێ دەناسرێتەوە بە بڕوای من تا ئێستا ئەوەمان نیە. بەمانایەکی تر، تا ئێستا نەمانتوانیوە دابڕانێک لە دوێنێی خۆماندا بکەین، نیشتیمانی یەکەم و کەڵتوور و شارەستانیەتی دوێنێ تێپەڕێنین. بۆ نموونە کاتێک نووسەران و هونەرمەندانی ئەمریکی کۆچیان کرد بەرە و ئەوروپا، یان نووسەرانی ئەوروپا لە کیشوەر و نیشتیمانەکانی تر گیرسانەوە، دەبینین تێکەڵ بە ڕەوت و قوتابخانە ئەدەبی و هونەریەکانی ئەو نیشتیمانە تازەیە دەبوون، واتە نیشتیمانی مەنفا، تا ئەندازەیەک گۆڕان بەسەر ڕوئیا و بیرکردنەوە و تا ئاستێک شێواز و ستایل و زمانی نووسینیشیان دا دەهات. واتە بە شێوەیەک جیاواز دەبوون لە دوێنێی خۆیان، بۆ ئەم مەبەستەشمان دەتوانین ناوی دەیان لە نووسەر وشاعیرانی دیار و ناسراو ڕیز بکەین. من تا ئێستا ئەم بەریەککەوتنە لە نووسەران و شاعیرانی کۆچبەری کورد لەگەڵ ژیانی نوێی مەنفا و قوتابخانە ئەدەبی و هونەریەکانی نیشتیمانی مەنفا و شارستانیەت و کەڵتووری مەنفا نابینم. مەبەستمە ئەوە بڵێم مەنفا بە هەموو شێوە و پێکهاتەکانیەوە تا ئێستا نەهاتۆتە نێو ئەدەبی نووسەران و شاعیرانی کۆچبەرانی کورد.

- **حەمە کاکە ڕەش:** ئایا دەکرێ بڵێین، شاعیر شەڕکەرێکی وشەیە؟

- **ناڵە حەسەن:** بەر لەهەر شتێک من وشەی " شەڕکەر " بە گونجاو نابینم بۆ شاعیر. دەکرێ بڵێین شاعیر داهێنەر یان زیندووکەرەوەی وشەیە. شاعیر لە ڕێگەی زمانەوە، داهێنانەکانی خۆی دەکات، وەک چۆمسکی دەڵێت " چۆن وابکەین لە ڕێگەی زمانەوە سروشتی مرۆڤ بناسین ". شاعیر لەم ڕێگەیەوە، سروشت و پێکهاتەی خۆی دەناسێ، فرۆید یش لەم بارەیەوە، کۆمەکی زۆری بە نووسەران و شاعیران کرد، گەشەی زۆری بەسەر زماندا هێنا بە تایبەت لە ڕێگەی شیکردنەوەی کۆد و هێماکانی خەون و ناساندنی غەریزەکان و ڕووبەری نەستی. شاعیر لەم ڕێگەیەوە ڕۆشنتر توانی دەسەڵاتی بەسەر دیوە نادیارەکانی وشەو زماندا بشکێت، زیاتر بەرە و پێگەی ڕووبەرە نادیارەکان بڕوات و ئیشیش لەسەر هێماکان بکات. هەر لەڕێگەی هێماکانەوە زیاتر پێکهاتەی خەونەکان و غەریزەکان و ئومێدەکانی خۆی بناسێ. یان پەیوەندیەکانی ناوەوەی خۆی بە ڕووبەرەکانی دەرەوە و بە پێگەکانی خەون و خەیاڵ، بە پێگەکانی جوانی، بە پێگەکانی ژیان توندوتۆڵتر بکات. وەک چۆن سروشت و ڕەنگەکان لەنێو ڕووبەرەکانی ژیان هەمیشە لە گۆڕان و نوێبوونەوەدان، پەیوەندی نێوان شاعیر و زمان، وەک پەیوەندیەکانی نێوان سروشت و ژیان وایە. زمان لەنێو ڕووبەر و پێکهاتەی بوونی شاعیر لەنێو ڕووبەری خەون و خەیاڵی شاعیر لەنێو بیرکردنەوە و ڕوانینەکانی شاعیر هەمیشە لە گۆڕان و نوێبوونەوە دایە. لێرەدا شاعیر ڕۆڵی شەڕکەر نابینێت بەڵکو، ڕۆڵی داهێنەر، زیندووکردنەوە دەبینێ.. ڕامبۆی شاعیر لە تەمەنێکی زۆر کورت لەڕێگەی داهێنان لەزمان کاریکردە سەر تەواوی شیعر و ئەدەبیاتی فەڕەنسی و نەک تەنها ئەوروپا هەموو دنیای سەرسام کرد.. بۆدلێر و مالارمێ و ئەزرا پاوەند و تی سی ئیلیەت و ئەدۆنیس و سوهراب و شێرکۆ بێکەس.. دەیان و سەدانی تر تەنها لە ڕێگەی داهێنانەکانیان لە زمان و نوێکردنەوە و زیندووکردنەوەی وشە و

دەستەواژەکان، بوون بەم کەسە داهێنەرانە و گەیشتن بەو ئاستەی کە بۆ تا هەتایە مێژوو و مرۆڤایەتی شانازیان پێوە بکاتن. ئەمانە شەڕکەری وشە نین، بەڵکو ئەمانە داهێنەر و نوێکەرەوە و زیندووکەرەوەی وشەن.

- **حەمە کاکە ڕەش:** ئەم ڕۆژگارەی ئێمە کە بە پۆستمۆدێرنیزم ناسراوە، دەکرێ داوا لە شاعیر و ئەدیب بکرێ کە وەک دەنگێکی ڕەخنەیی بە دژی نا دادپەروەری بوەستێتەوە کە کۆمەڵگەی کوردی بە دەستیەوە هەراسانە..؟

- ناڵە حەسەن: هەرچەندە من پێموایە، کۆمەڵگەی کوردی لە قۆناغی پێش پۆستمۆدێرنیزم دەژیێت. بەڵام بمانەوێت یان نا، پۆستمۆدێرنیزم ئەمڕۆکە سێبەر و تارمایی خۆی بەسەر هەموو دنیادا کێشاوە. لە ڕێگەی پێشکەوتنەکانی تەکنەلەلۆژیا و ڕاگەیاندنەوە زۆر بە خێرایی پێکهاتە و شێوازەکانی خۆی دەگۆڕێت، بە تایبەت لە پەیوەند بە سیاسەت و ئابووری و پێکهاتەی کۆمەڵگە و تەنانەت پەیوەندیە کۆمەڵایەتیەکانیش. هەرچەندە پۆستمۆدێرنیستەکان بە چاوی گومانەوە بۆ ژیان و شتەکان و دەوروبەر دەڕوانن، یان هەموو شتەکان ڕێژەیی دەبینن واتە باوەڕیان بە بەها موتلەقەکان نیە. بە تایبەت بۆ چەمکەکانی حەقیقەت و ڕاستی و مێژوو و تیۆر و مۆڕال و زۆر شتی تر. بەڵام ئەوە بەمانای ئەوە نیە پۆستمۆدێرنیزم بەدەر بێت لە ڕەخنە و ململانێ و ڕووبەڕوو بوونەوە، دەتوانم زۆر بە ئاسانی ئەوە بڵێم/ پۆستمۆدێرنیزم لەسەر بنەمای ڕەخنە و ململانێ و ڕووبەڕوو بوونەوە هاتۆتە ئاراوە. بە تایبەت لە بواری تەلارسازیدا. بەڵام بەدەر لەوەی، کە بمانەوێت لێرەدا قسەی زیاتر لەسەر پۆستمۆدێرنیزم بکەین یان ئایا کۆمەڵگەی کوردی لەم قۆناغەدا دەژیێ یان نا..؟ من دەڵێم مادامەکی باوەڕمان بەوە هەیە، کە شیعر گەڕانە بەدوای حەقیقەتی جوانی، ئیدی بە بێئەوەی داوا لە شاعیر و ئەدیب بکرێت، خۆیان لە کاتی نووسین دا ڕووبە ڕووی هەموو ئەو شتانە دەبنەوە کە ژیان ناشیرین دەکەن. دەکرێ

شاعیر ڕەخنە یان هاوار بە دژی هەموو ئەو شتانە بکات کە ڕۆحی مرۆڤ بچووک دەکەنەوە و ناهێڵن بە ئارامی دەسلەملانێی خەونە جوانەکانی بێت، جا ئەم شتانە نا دادپەروەری بن یان هەر شتێکی تر. شاعیر ناتوانێت لە ئاست نادادپەروەریەکان بێدەنگ بێت و لەولاوەش باس لە جوانیەکانی ژیان بکات، ناتوانێت لە ئاست شتە ناشیرینەکان بێدەنگ بێت و لەولاوەش ژیان بە هەموو پێکهاتەکانی جوانیەوە بهێنێتە نێو پانتایی بیرکردنەوەکان و نێو خەیاڵەکانی خۆی. شاعیریش وەک هەر مرۆڤێک مافی ڕەخنە و ململانێ و ڕووبەڕوو بوونەوەی هەیە بەرامبەر بە نادادپەروەری و یان هەر دیاردەیەکی قێزەوەن کە کۆمەڵگەی کوردی بە دەستیەوە هەراسانە، بەمەرجێک شیعر و ئەدەبەکەی نەخاتە خزمەت بە لایەنێکی دیاریکراوەوە.

- **حەمە کاکە ڕەش:** ئەگەر زمانی زانستی هەقیقەتێکی لۆژیکیمان نیشانبدات، بەڵام زمانی شیعر بە زمانێکی وێنەکراو ئەو هەقیقەتە لە ئاگایی خوێنەر دروست دەکات.

- **ناڵە حەسەن:** بۆ تێگەیشتن لەم دوو هەقیقەتە، من پێموایە کە زانست لەسەر فاکت و شتە مەلموس و بەرجەستەکان ئیشدەکات، چاودەبڕێتە کارو کاردانەوە و بەرئەنجامەکان، یان ئەو پێشنیهادانەی کە ئەگەری ڕوودانیان هەیە، بۆیە زمانی زانست زمانی هەقیقەتە بیندراوەکانە، یان زمانی شتە دیارەکانە، زانست ناکرێت لەسەر ئەو کۆد و هێمایانە ئیش بکات، کە لەیەک کات دا چەندین خوێندنەوە و چەندین دیوی جۆراوجۆر و جیاواز لە خۆ دەگرن. هەقیقەتی زانستی پشت نابەستێت بە خەون و خەیاڵ، مەبەستم لە ڕووبەرە نادیارەکان ئیشناکات. زیاتر پشت دەبەستی بە هاوکێشە و بەرئەنجامە ماتماتیکیەکان، یان هەندێکجار گریمانە ڕەهاکان. بەڵام پێکهاتە و زمانی شیعری زۆر لەوە جیاوازترە. گوتمان زمانی شیعر زمانی خەون و خەیاڵ و زمانی غەریزە و زمانی ڕووبەرە نادیارەکانە.. زمانی جۆرێکی

نادیار و شتە ناجێگیرەکانە، زمانی ئەو کۆد و هێمایانەیە کە لە پشتی وشەکانەوە خۆیان حەشارەداوە یان بەڕێکەوت لەنێو خەون و خەیاڵەکان دەردەکەون.. لۆژیک لەگەڵ زانست دەتوانن بە ئاراستەیەک تەریب بن لەگەڵ یەکتریدا، بەڵام هەقیقەتی لۆژیکی لە شیعردا نە جێگایەک و نا مانایەکیشی هەیە، وەک چۆن زانست ناتوانێت، زمانێکی مەجازی خەیاڵی هەبێت، بە هەمانئەندازە، زمانی شیعر ناتوانێت زمانێکی لۆژیکی بێت، بەمانای شیعر ناتوانێت لەسەر لۆژیک و هەقیقەتە بەرجەستە و ماتماتیکیەکان ئیشبکات. بۆ تێگەیشتن لە زمانی ئەم دوو چەمکە، وا پێویست دەکات، هەردوو چەمکەکە بناسین و جۆنیەتی ئیشکردنیان و ڕووبەرەکانیان و شێوەی زمانیشیان بناسین.

حەمە کاکە ڕەش: هۆی چیە شیعری کوردی نەیتوانیوە ئەو تاریکیەی ژیان لە ژیانی کوردیدا لە زمانێکی ئیستێتیکی بەرجەستە بکاتەوە تاکو ئەو تاریکیە ببێتە کێشەیەکی جیهانی؟

ناڵە حەسەن: بەر لە هەرشتێک من ئەوە بە کار و وەزیفەی شیعر نازانم، کە کێشە و میحنەتەکانی کۆمەڵگەیەک بە دنیای دەرەوە بناسێنێ. ئەمە لەلایەک لەلایەکی ترەوە، پێموانیە شاعیرانی کورد لەمبارەیەوە درێخیان کرد بێ یان کورتیان هێنابێت. بە پێچەوانەوە، بەڵکو بۆ مێژوویەکی دووروودرێژ شیعر و شاعیرانمان لەشەڕ دابووینە بۆ بەرگریکردن لە کۆمەڵگەی کوردی و مانەوەی کۆمەڵگەکەمان. شیعری کوردی لەوەوپێش ئەرکەکانی زۆر قورس بوو. دەبووایە بە هەموو ڕێگایەک دا بڕوات و لەهەموو کانیەک ئاو بخواتەوە و بوخچەی هەموو کێشەو خەمەکانیش بە شانی خۆیدا بدات. کە زۆرێکیش لەمانە هیچیان کاری شیعر نەبوون ئەوەتا " ئۆکتاڤیۆپاز " لە دیمانەیەکدا، لەوێدا پرسیاری ئەوەی لێدەکەن کەوا ڕێگەچارەیەک دیاری بکات بۆ ئەزمە و کێشەی کۆمەڵگاکەیان، ئەویش لە کۆتایی وەڵامەکەی

دەڵێت (من پێغەمبەری هەموو شتێک نیم) ئەمە ئەوەمان پێدەڵێت کە هەموو شتێک کارو ئەرکی شاعیر و ئەدیبەکان نیە، شیعر و شاعیر ناتوانن وەڵام بە هەموو شتێک بدەنەوە و بەناوی هەڵوێست هەموو شتێک بەکاری خۆیان بزانن و لە هەموو شتێک بێنە دەنگ. خۆشبەختانە هەروەک لە پێشدا گوتماون بەدوای ڕاپەڕینەوە تائاستێک ئەرکی شیعر سووک بۆتەوە، گەڕاوەتەوە نێو ڕووبەرەکانی جوانی و شاعیر لەوێدا، لەسەر خود و خەون و خەیاڵەکانی خۆی ئیش دەکات. بەدەر لەوانەش گواستنەوەی تاریکیە میحنەتبارەکان لەڕێگای شیعر و ئەدەبەوە پەیوەندی بەوەوە هەیە، ئەو کۆمەڵگەیە چەند لە کۆنتاکت و پەیوەندیەکی توندوتۆڵدایە لەگەڵ دنیای دەرەوەی خۆی؟ چەندێک لە شاعیر و ئەدیبەکانی لەسەر ئاستێکی بەرین بە دنیای دەرەوە ناسراون؟ یان شیعر و ئەدەبەکانیان وەرگێردراونەتە سەر زمانەکانیتر؟ بۆ ئێمەی کوردیش بە هەمانئەندازە، کە هێشتا شاعیر و ئەدیبەکانمان وەک پێویست بە دنیای دەرەوە نەناسراون و دەق و بەرهەمەکانمان وەرنەگێردراونەتە سەر زمانە زیندووەکانی دونیا، ئێمە کە شاعیرو ئەدیبەکانمان بە دونیای دەرەوە نەناسراو بن ئەی چۆن شیعر و ئەدەبەکەمان بگاتە دەرەوەی خۆمان و خەم و هاوارەکانی نێو شیعرەکانمان بە گوێی خەڵکانی دەرەوە ڕابگات؟ ئیتر کە ئەوە وەزعی شاعیرانمان بێت لە پەیوەند بە دونیای دەرەوە، ئیدی چۆن دەبێت بیر لەوە بکەینەوە، کە شیعر خەم و میحنەتە تاریکەکان وەک کێشەیەک بە دنیای دەرەوە بناسێنێ؟!

– **حەمە کاکە ڕەش:** ئێوە وەک زۆرینەی نووسەر و شاعیرانی کورد بە ڕوانگەیەکی ڕەشبینیەوە سەیری کۆمەڵگەی کوردی دەکەن، ئایا دەکرێ ڕەشبینی وزەیەکی داهێنەرانە و بە دژی ئەو هێزە نەریتیە بێت لە کۆمەڵگای ئێمەدا؟

– **ناڵە حەسەن:** دیارە ڕەشبینی یان نیگەرانی بەپێی تێڕوانینی بوونگەراییەکان بەشێکە لە بوون، بە مانایەک دەتوانین بڵێین، مرۆڤ لە

ڕووی بایۆلۆژیەوە بەدەر نیە لە پێکهاتەکانی ڕەشبینی و نیگەرانیەکان. سروشتی مرۆڤ وایە، هەمیشە بە نیگەرانیەوە لە دەوروبەری خۆی دەڕوانێت و بیری لە شتی نوێ و پرسیاری نوێ دەکاتەوە. پرسیاری نوێ ڕووبەرەکەی لە نیگەرانیەکانەوە سەرچاوەی گرتووە. بەڵام لەگەڵ ئەمانەشدا، شاعیران ڕەشبینی و نیگەرانەکانیان، بەرامبەر کۆمەڵگەی کوردی نیە بەڵکو بەرامبەر بە دەسەڵاتی کۆمەڵگەی کوردیە. ئەوە دەسەڵاتە دەتوانێ ڕاستگۆ و بە وەفا بێت بەرامبەر بە بەرپرسیارێتی و بەرامبەر بە بەخشندەیی و لێبووردەیی بە پلەوپایە و ئەرکەکانیان، ئەوە دەسەڵاتە کە ئەوە دیاری دەکات چ خزمەتێک بخاتە بەردەم کۆمەڵگە و چارەنووسی کۆمەڵگە بە چ ئاقارێک دا ببات. یان چ ئیمکانیەتێک بخاتە بەردەم کۆمەڵگە و بەرە و چ مەدەنیەتێک و پێشکەوتن و دونیایەکی باشتری ببات. کە دەسەڵاتێک بەرامبەر بە بەرپرسیارێتیەکەی بەرامبەر بە خزمەت و ئەرک و پەیامەکەی بۆ کۆمەڵگەی خۆی کورت بهێنێ، ئیدی نەک هەر شاعیران بەڵکو تەواوی کۆمەڵگە لێیان بە گلەیی و ڕەشبین دەبن. دەسەڵاتی کوردی دەسەڵاتێکی گەندەل و ئیفلیجە، نەیتوانیوە لە ئاستی ئەو ئەرک و مەهامانەی بێت کە هەر دەسەڵاتێک وا پێویست دەکات لە ئاستی دا بێت. زێتر لە خەمی تاکە کەسێتی و حیزب و بنەماڵەکانیان دا بووینە نەوەک کۆمەڵگە. بیرکردنەوەکانی دەسەڵاتی کوردی بیرکردنەوەیەکی کارێزمایی و پارێزگارانە بووە. بە مانایەک، کەسەکانی نێو دەسەڵاتی کوردی سەر بە فیکرەی موحافیزکاری دواکەوتووانەن. ئیدی دەسەڵاتێک بەم شێوەیە بێت درەختی چ ئومێد و هیوایەک لەنێو دڵی شاعیران و مرۆڤەکانی تر دەڕوێنێت؟ ئیدی چۆن شاعیر و مرۆڤەکان لێیان ڕەشبین نابن؟ ئەوجۆرە لە ڕەشبینی بە مانای هیچ وزەیەکی داهێنەرانە نایەت. دیارە پەیوەنی شاعیر و ڕەشبینی یان نیگەرانی پەیوەندیەکی توندوتۆڵە بەڵام لە پەیوەند بە داهێنانەوە، چونکە هەموو شاعیرێکی داهێنەر هەمیشە نیگەران و لە دڵەڕاوکێدان بەرامبەر بە دەق و داهێنانەکانیان. بە مانایەک هەمیشە نیگەران

و بێئارامن. هیچ کەسێکی داهێنەر نیە تا ئاستێکی زۆر لێوانلێو نەبێت لە نیگەرانی، بەڵام ئەم جۆرە نیگەرانیە شتێکی ترە، دەتوانین بەم جۆرە لە نیگەرانی و ڕەشبینیە بڵێین کە وزەیەکی داهێنەرانەی لە پشتە. بەڵام ڕەشبینیەکانی بەرامبەر بە دەسەڵاتی کوردی هیچ جۆرە وزەیەکی داهێنەرانەی لە پشت نیە بەڵکو لە بێتوانایی و بێدەربەستی و گەندەلیەکانی دەسەڵاتی کوردییەوە سەرچاوەیان گرتووە.

– **حەمە کاکە ڕەش:** شاعیر بە زمان دەتوانێ چی تێکبشکێنێ، سنووری ئەو تێکشکانە لە کوێدایە؟

– **ناڵە حەسەن:** بە بڕوای من ئەو تەلیسم و سنوورانەی کە شاعیر لە ڕێگەی زمانەوە تێکیان دەشکێنێ بۆ نموونە پەیوەنی خۆدی خۆی لەگەڵ دەق و لەگەڵ دنیای دەرەوە، پەیوەندی خودی خۆی لەگەڵ خۆی، لەگەڵ غەریزە و ئومێدەکانی خۆی، لەگەڵ وێنە و ناساندنی خۆی یان باسکردنی ئەوشتە حەرامکراوانەی لەنێو بیرکردنەوە و خەیاڵەکانی خۆی، یان پەیوەندی خۆی بە ڕووبەرە چەپێندراوەکانی خۆی، ئەم پەیوەندیانەی شاعیر هەمیشە بە کۆمەڵێک تەلیسم و شەختە و بەستەڵەکی ئایینی و داوو نەریت و کۆمەڵگە و خێزان و قوتابخانە و مزگەوت و کلێساکانەوە دەورەدراون، شاعیر لە ڕێگەی زمانەوە ئەم تەلیسم و بەربەستانە تێک دەشکێنێ، وەک بوونێکی ئازاد و ڕەها لە ڕێگەی کۆد و هێماکانەوە حەقیقەتی خۆیی و بیرکردنەوە و خەون و ئومێدەکانی نمایش دەکات.. هەروەها شاعیر وا پێویست دەکات لەنێو پانتایی زمان تەواو ئازاد بێت، وەک ئەو ئازادیەی " فاوڤیزمەکان " بەرامبەر بە ڕەنگ هەیان بوو، سنووری تێکشکانەکان و ئازادیەکانیش لە ڕووبەرە نادیارەکان دان، چونکە شاعیر زمان وەک پاسەپۆرتێک بەکار دەهێنێ بۆ بڕینی بازگە و سنوورەکان، بۆ گەیشتن بە ڕووبەرە نادیارەکانی نێو خەون و خەیاڵ. لەوێدا خۆی ڕووت

دەکاتەوە وەک ئەشقیا و گەریدەیەکی ماندوو دەست بە سەما و گۆرانی و هاوار و گەڕانەکانی خۆی دەکات. لەوێدا زمان کاریگەریێتی خۆی دەبێت لەوێدا شاعیر وەک کۆلۆمبسێک پێگە و ڕووبەری نوێ دەدۆزێتەوە، چەندین کۆد و هێمای نوێ لە پشتی وشەکانەوە وەبەرهەم دەهێنێ، هەروەها شاعیر لە ڕێگەی زمانەوە سنووری باوەکان، شێوازە کۆنەکان، بازنەکانی دەورەی وشەکان لە پێکهاتە و بونیادی شیعر تێکدەشکێنێ و لە جێگەیاندا شێوازی نوێ و بیرکردنەوەی نوێ و زمانێکی شیعری نوێ دادەهێنێ.

- **حەمە کاکە ڕەش:** چیە وا دەکات شیعرێک بە نەمری بمێنێتەوە؟ کێش و سەروایە، زمانە، دونیا بینی شاعیرەکەیەتی؟ هەڵگەڕانەوەیە لە زمانی باو، یان شیعر شتێکی ترە لە دەرەوەی ئەوچوارچێوەبازییە؟

- **ناڵە حەسەن:** دیارە هەروەک باسمان کرد زمان ڕەگەزێکی بنچینەییە لە پێکهاتەی شیعر. هەروەها دونیابینی نوێخوازانەی شاعیر، یان هەڵگەڕانەوە و یاخی بوون لە زمان و شێوازی کۆن، ئەمانە بڕستی زۆر بە شیعر دەبەخشن. وا دەکەن تا ماوەیەکی زۆر لەنێو دید و خەیاڵی خوێنەر بمێننەوە، یان زیاتر لە جارێک بخوێندرێنەوە، یان هەمیشە خوێنەر سەرسام بکەن و تا ئاستێکی زۆر دڵ و ڕۆحیان ئارام بکەن و یان پرسیار و خوێندنەوەی نوێیان بۆ وێنە و کۆد و هێماکان لەلا دروست ببێ. بە مانایەک، تا ماوەیەکی زۆر بە زیندوویی لەلای خوێنەر بمێننەوە. یان ئەو شیعرانەی جوانیەکانی ژیان دەنووسنەوە لە ڕووبەرە نەستیەکانەوە هەڵدەقوڵێن یان ئیش لەسەر ڕووبەرە چەپێندراوەکان دەکەن و شاعیر ڕاستگۆیانە ناخی خۆی، خەون و ئومێدەکانی خۆی لەبەرگێکی ئیستێتیکی بە زمان و ستایلێکی نوێ دەنووسێتەوە. ئەمجۆرە شیعرانە هەمیشە خوێنەر سەرسام دەکەن و لە هەمانکاتیش دەبنە ئاوێنەیەک تاکو خوێنەران خۆیان تیا ببینن، خەون و غەریزە و ئومێدەکانی خۆیان، کۆدو هێماکانی ئەمجۆرە

شیعرانە هەر جارەی بە مانایەک و ڕوخسارێکی نوێوە دەردەکەون. ئەمجۆرە شیعرانە بۆ ماوەیەکی دوورودرێژ لەگەڵ خوێنەران دەژین و بە زیندوویی دەمێننەوە. بەڵام هێشتا ئەوە ئەمە ناگەیەنێت، کە بڵێین ئەمجۆرە شیعرانە گەیشتوونەتە ئاستی نەمری.. مەبەستمە ئەوە بڵێم، نەمری دەستەواژەیەکە لەگەڵ شیعر ناگونجێ، هیچ زەمانەتێک نیە شیعر بە نەمری بهێڵێتەوە! نە زمان، نە کێش و سەروا، نە دونیا بینی شاعیر، نە هەڵگەڕانەوە و یاخیبوون.. هیچ لەمانە ناتوانن، شیعر بە ئاستی نەمری بگەیەنن. دەکرێ ئەو شیعرە سەرکەوتووانەی کە باسمان کرد، هەمیشە بخوێندرێنەوە و هەمیشە مانا و خوێندنەوەی نوێ لە خۆ بگرن بەڵام، ناتوانین ناویان بنێین نەمر، لەوانەیە شیعری وا هەبن بۆ چەند سەدەیەک بڕ بکەن و بمێننەوە، بەڵام لە ئاکامدا ڕۆژێک دادێت پشتگوێ دەخرێن و وەک پێویست ناخوێندرێنەوە، لەوانەیە هەر بیریش بچنەوە. دەکرێ ئەوەش بڵێین، نەمری زیاتر بیرکردنەوە و ڕۆحێکی ئایینیانەی لە پشتە نەوەک ڕۆحێکی شیعری.

حەمە کاکە ڕەش: لۆرانس پیرین دەڵێت: دەبێ ئەوە بزاندرێ شیعر هێورکەرەوە و ئارامبەخش نیە، بەڵکو ئامانجی، وروژاندن و، با ئاگاهێنان و، جۆشدانی مرۆڤەکانە، ناکرێ شیعر بکەینە دەرمان و دەرمانی هێورکەرەوە. ئەی تۆ لەمبارەیەوە چی دەڵێیت مەبەستی چیە لە بە ئاگاهێنانەوە و جۆشدان بۆچی؟

ناڵە حەسەن: دەربارەی وروژاندن و بە ئاگاهێنانەوە لە شیعر من بە ئاسایی دەبینم تا ئاستێک جۆشدانیش، کاتێک خوێنەر بەنێو پانتایی دەق دوور دەڕوات و بەرە و قووڵاییەکانی شۆڕدەبێتەوە و ڕادەمێنێت بێگومان زۆر شتی تازە دەبینێ و پێیان سەرسام دەبێت، ڕەنگە زۆرێک لەو شتە نوێیانە پەیوەندی ڕاستەوخۆیان بە خودی خۆیی و ژیانی خۆیەوە هەبێت، ڕێک خۆی تیا دبینێتەوە، ئەوە جۆرێکە لە بە ئاگاهاتنەوە بەرانبەر ڕووبەرە

نادیارەکانی ژیان و خود لە هەمانکات پڕیش دەبێت لە ختووکە وجۆش و خرۆشی، مەرج نیە هەموو جۆشدانەکان ڕۆحێکی سیاسیان لە پشت بێ، من پێم وایە عەشق و چەمکە ئیرۆسیەکان هەمیشە خوێنەر جۆش دەدەن و پڕیان دەکەن لە سەرسامی.. بەڵام ئەوەی لە گەڵیدا هاوڕا نیم ئەوەیە کە دەڵێت (دەبێ ئەوە بزانین کە شیعر هێورکەرەوە و ئارامبەخش نیە)، من ئەم گۆتەیە بە دروست نابینم، لەگەڵ ئەوەی شیعر پڕاوپڕە لەهاتوهاواری ئەو شەپۆلە سەرشێتانەی کە لەنێو دەریاکانی ڕۆحی مرۆڤێکی سەرکەش و یاخیەوە هەڵدەقوڵێن، لەگەڵ هەموو نائارامی و نیگەرانیەکانی خوێنەر لە گەڕان و شاگەشکەییەکانی لەنێو پانتایی و بونیادی دەقدا، زۆر جاران خوێنەر بە خوێندنەوەی دەقێکی جوان، دەقێکی لێوانلێو لە عەشق و جوانیە ئیرۆسیەکان، دڵ و ڕۆحی ئارام دەبێت و لەنێو کەش و هەوایەکی زۆر ڕۆمانسی دەمارەکانی ڕۆح و ئومێدەکانی نەرم نەرم دەبنەوە، وەک چۆن جۆرە شیعرێک خوێنەر پڕدەکەن لە جۆش و خرۆش، بە هەمانشێوە جۆرە شیعرێکیش خوێنەر پڕدەکەن لە ئارامی. مومکین نیە ئەو دەقە سەرکەوتووانەی کە داهێنانەکانیان لە ئاستێکی بەرز دایە، وێنەکانی سەرکەوتوون و بە ستایلێکی نوێ و جوان نووسراون وشەکان هێندە ناسکن پڕاوپڕن لە هارمۆنیا و مۆسیقایەکی بە جۆش ئەم جۆرە دەقانە ئارامی بە خوێنەر نەبەخشن! بۆیە من لەم پۆینتەم لەگەڵ " لۆرانس " هاوڕانیم.

حەمە کاکە ڕەش: ئایا ئامانجە سەرەکیەکەی شیعر چیە؟ یان شیعر لە دەرەوەی ئامانجە؟ ئایا شیعر بیر لە ئامانج بکاتەوە نامرێ؟

ناڵە حەسەن: ئامانجی شیعر ئەوەیە حەقیقەتی جوانی و حەقیقەتی ژیان بنووسێتەوە، شیعر هیچکاتێک ناتوانێت لەدەرەوەی ئامانج بێت.. شیعر بەبێ ئامانج لە مانا و بەها بنەڕەتیەکەی خۆی دادەبڕێت.. شیعر دەکرێ هیچ

وەزیفەیەکی دیاری کراوی نەبێت، شیعر دەکرێت هۆکار نەبێت، بەمانایەک دەکرێ شیعر لەدەرەوەی هەموو وەزیفەکان و هۆکارەکان بێت بەڵام ناکرێت بەبێ ئامانج و لە دەرەوەی ئامانجەکان بێت، چونکە وەزیفە و هۆکار دوو شتی جیاوازن لەگەڵ ئامانج.. شیعر و ئامانج شتێک بەیەکەوەیان دەبەستێتەوە ئەویش پێیدەڵێن ژیان.. شیعر و ئامانج شتێک بەیەکەوەیان دەبەستێتەوە ئەویش پێیدەڵێن بەهاکانی مرۆڤایەتی یان بەهاکانی جوانی، ڕێک بە پێچەوانەوە، دەمەوێ بڵێم (ئەگەر شیعر بیر لە ئامانج نەکاتەوە دەمرێت..!)،

– **حەمە کاکە ڕەش:** ئایا خولقاندنی شیعر ئیلهامە، پڕۆسەیەکی هۆشیارانە و عەقلیە؟ یان چالاکیەکی زمانەوانیە لە توانایدا هەیە شتی نوێ بخالقێنێ؟

– **ناڵە حەسەن:** بەو پێیەی خەیاڵ ڕووبەرێکی بەرین و فراوان لە پێکهاتەی شیعر داگیر دەکات، خەیاڵیش ڕاستەخۆ پەیوەنی هەیە بە ڕووبەرە نەستیەکانەوە.. بۆیە دەتوانین بڵێین شیعر ئەو ئاوە سازگارەیە کە لە کانیەکانی نەستیەوە دەردەبن. بێگومان ئیلهام ڕۆڵێکی سەرەکی دەبینێ بۆ دەربوون و گەڕانەوەمان بۆلای ئەو سەرچاوە نەستیانە، بەڵام ناتوانین بڵێین شیعر پڕۆسەیەکی هۆشیارانە و عەقلیە، شاعیر کە بە ئاقارەکانی خەیاڵ ئەسپی خۆی تاودەدات، کێڵگەکانی هۆش و عەقڵ جێدەهێڵێ،، شیعر نە زانستە نە فەلسەفە بەڵام، ڕوانگەی زانستی و فەلسەفیەکانیش لە خۆ دەگرێت و لەگەڵ پڕۆسە هۆشداری و عەقلیەکانیش ناتەبا دێتەوە.. بەڵام دەکرێ قسەیەکی " ڕامبۆ " ی شاعیر لێرەدا بهێنینەوە کە دەڵێ (شیعر موغامەرەیەکە لە پێناو مەعریفەدا) هەر بۆیەش دەتوانین بڵێین (شیعر چالاکیەکی زمانەوانیە لە پێناو خوڵقاندنی شتی نوێ، یان لە توانایدا هەیە شتی نوێ بخوڵقێنێ) خوڵقاندنی شتی نوێ خۆی بەشێکە لە مەعریفە، ئەو

مەعریفەیەی ڕامبۆ مەبەستیەتی لەگەڵ خولقاندنی ئەو شتە نوێیانە هاوتەریب دێنەوە.

– **حەمە کاکە ڕەش:** ئایا شیعر ڕێگایەکە دەمانباتەوە سەر خود؟ یان پەنجەرەیەکە لەوێوە دەڕوانین و خود دەنووسینەوە، یان لە شیعردا خودێک تێک دەشکێنین و خودێکی خەیاڵی بنیات ئەنێین؟

– **ناڵە حەسەن:** ئەگەر لە مێژووی شیعر بڕوانین و هەندێک بۆ دواوە بگەڕێنەوە بە تایبەت بۆ دەورانی پێش سومبولیزم.. واتە لە کۆتایی سەدەی نۆزدەیەم بەرەو دواوە، بە مانای لە دەورانی ڕیالیزم و ڕۆمانسیزم و لیریکیزم... یان بۆ دواوەتریش، لەم دەوران و قوتابخانانەدا، شاعیر ئیشی لەسەر دەرەوەی خۆدی خۆی دەکرد، زیاتر جوانیەکانی سروشتیان دەنووسیەوە، بە گەورەیی و بەخشندەیی خوداوەندیان دا هەڵدەگوت، پاڵەوانەکان و ڕووداوە مێژوویەکانیان لە بەرگی ئەفسانەدا دەنووسیەوە، بە شکۆمەندی پاشا و گەداکانیان دا هەڵدەگوت، بە مانایەک ئاراستەکان زیاتر بەرە و دەرەوە بوون. بەڵام سمبولیستەکان بە شێوەیەکی تر ئیشیان لەسەر شیعر کرد، وە دوای سمبولیستەکانیش بە تایبەت، لە دەورانی مۆدێرنیزم زۆرێک لە قوتابخانەکانی دادائی و سوریالیزم و ئایندەییەکان و تەنانەت ئەبستراکت و قوتابخانەی نیۆرک ی ئەمریکیش یان زۆرێک لە قوتابخانەکانی تریش. لەم قوتابخانانەش شاعیر و هونەرمەندەکان زیاتر ئیشیان لەسەر خودی خۆیان دەکرد، سوودی زۆریان لە ئەزموونی تاکەکەسی خۆیان وەردەگرت، ناوەوەی خۆیان و غەریزەکانیان، خەونەکانی خۆیان دەنووسیەوە، لە ڕێگەی جڕبوونەوەیان لە زمان ستایلی نوێیان دادەهێنا، زۆر گرنگیان بە وێنە و هێماکان دەدا، پەیوەندی توندوتۆڵیان بە ژیانی خۆیان و کۆمەڵگەوە هەبوو، ڕەخنەی توندیان لە ئایین و داوونەریتەکان دەگرد، بانگەشەی ژیانێکی شارستیانە و مەدەنیانەیان دەکرد.. سوودی زۆریان لە چەمکە دەروونیەکان

وەردەگرت،" فرۆید و کارل یەنگ " و دەروونناسەکان، کۆمەکی زۆریان بەم قوتابخانە ئەدەبی و هونەریانەی ئەوسەردەمانە کرد. بە تایبەت لە ناساندنی ڕووبەری نەستی و نەخۆشیە دەروونیەکان و غەریزەکان و شیکردنەوەی خەونەکان و زۆریتر. بەمانایەک شاعیران و نووسەران و هونەرمەندانی قوتابخانەکانی مۆدێرنیزم، لە هەوڵی ئەوە دابوون لە ڕێگەی ئەدەب و هونەر و مەعریفەکەیان ژیان جوانتر و جوانتر بکەن. نەک تەنها وێنەی خۆیان ڕەسم دەکرد بەڵکو وڕێنەکانیشیان دەنووسیەوە، خەون و ئومێدەکانیان.. زۆر گرنیان بە خەون و هێماکانی خەون دەدا.. پێیان وابوو ئەو جوانیانەی خەونی پێوە دەبینن یان لە خەونەکانیان دەیبینن، ئەوە سەرچاوەی حەقیقەتەکانی ژیانە.. نەک ئەو ژیانە توورەهاتەی پڕ لە کارەسات و شەڕ و کاولکاری و کوشتن و بڕین.. وە ڕۆحێکی یاخیشیان هەبوو بەتایبەت بەرامبەر زمان و شێوازی کۆن، یان بەرامبەر جوانیە تەڵخکراوەکان.. گرنگی زۆریان بە نوێبوونەوە دەدا، بەمانایەک هەمیشە لە نوێبوونەوە دابوون.. کە وێنەی خۆیان دەکێشا مانای ئەوە نەبوو وێنەی خەیاڵی خۆیان دەکێشا بەڵکو وێنەی حەقیقەتی خۆیان و حەقیقەتی مرۆڤیان دەکێشا.. هەر لە دەورانی مۆدێرنەتە شاعیران و هونەرمەندانی ئافرەت جورئەتی ئەوەیان پەیدا کرد، کە وێنەی خۆیان و جوانیەکانی خۆیان ڕەسم بکەن.. باس لە عەشق و غەریزە ئیرۆسیەکان و ئومێدە جوانەکانیان بکەن.. کە پێشتر زیاتر پیاوەکان قسەیان لەسەر ئافرەتان دەکرد و وێنەی ئافرەتەکانیان دەکێشا. لێرەوە دەتوانین بڵێین شاعیر لە ڕێگەی داهێنانەکانی لە زمان و لە پشتی وشە و هێماکانەوە، وێنەی خۆیی و وێنەی ڕاستیەکانی ژیان ڕەسم دەکات، خۆی وەک پێکهاتەیەک لە غەریزە و ئومێدو خۆگە و هیوا، دەکرێ شیعر ڕووبەرێک بێت بۆ نمایشکردنی خود، خودێکی تامەزرۆ بۆ جوانیەکانی ژیان لە هەمانکاتیش، خودێکی سەرکەش و یاخی.

- **حەمە کاکە ڕەش:** ئایا نەوەی ئەمڕۆ توانیویانە دەنگیک بن جیاواز لە نەوەی پێش خۆیان و دونیایەکی نوێیان هەبێت؟

- **ناڵە حەسەن:** بێگومان سروشتی ژیان وایە هەمیشە لە گۆڕانێکی بەردەوام دایە. ئەم دەربڕینە لە هەموو شتێک زیاتر بە بڕوای من دەبێ لە شیعر جێگای ببێتەوە، شاعیر ناتوانێ وەکو شاعیر بەردەوامی بە بوونی خۆی بدات ئەگەر لە گۆڕان و نوێبوونەوە دا نەبێت. "ئیلیۆت " لە وتاری " ئەدەبی مۆدێرنیستی " دا دەڵێت (وا پێویست دەکات هەمیشە ڕەخنەگری نوێ پەیدابن، دوێنێ بخوێننەوە و نەوەی ئەمڕۆش بخەنە ئاستی ئەوەی یان وایان لێبکەن شتی نوێ وەبەرهەم بهێنن) لەم گۆتەیە ئیلیۆت دوو شتمان پێدەڵێت یەکەم، کە ڕۆڵی ڕەخنە و ڕەخنەگران چەند گرینگە لە پڕۆسەی نوێبوونەوە و نوێخوازیدا، دووەم دەکرێ ئەوەش بخوێنینەوە نەوەی ئەمڕۆ یان نەوەی نوێ وا دەخوازرێ کە داهێنانی نوێیان هەبێ.. بێگومان بەو داهێنان و هەوڵانە دەڵێین نوێ، کە پێویستە لەگەڵ دوێنێی خۆیان جیاواز بن. ئەمە تا ئێرە مەبەستمان بوو باس لەوە بکەین کە نوێبوونەوە چەند گرینگە بۆ شیعر و شاعیر، دیارە ئەوە بۆ هەر شاعیرێک کە لە ئاستە گشتیەکەیدا.. بەڵام خۆ ئەوە مەعلومە، ناتوانین بە کەس بڵێین داهێنەر ئەگەر داهێنانی نوێی نەبێت.. بە هەمانشێوە ئەگەر قسە لەسەر نەوەی ئەمڕۆ بکەین یان نەوەی نوێ، وا پێویست دەکات کە هەوڵ و داهێنانەکانیان نوێ بێت بە مانای جیا بن لەگەڵ نەوەی پێش خۆیان.. خۆشبەختانە لە نێو نەوەی ئەمڕۆی شیعری کوردی چەند دەنگێکی نوێ و داهێنەر دەبینم یان دەیانخوێنمەوە کە تەواو بە هەناسە و ڕەنگ و بوونێکی جیاوازەوە دەنووسن ئومێدی ئایندەیەکی زۆر گەشبینانەیان لێدەکرێت.

- **حەمە کاکە ڕەش:** شیعر ئەگەر ڕوانینێکی تازەی نەبێت بۆ ژیان و پڕ نەبێت لەو شتە زیندووانەی کە بە چاوی ئاسایی نابیندرێن دەبێت ئەرکی چی بێت؟

- **ناڵە حەسەن:** بێگومان ئەوە زۆر گرینگە شاعیر ڕوانینێکی تازە و سکۆلارانەی هەبێت بۆ ژیان و بۆ بوون و دەوروبەر، بۆ داهێنان و جوانی و نوێخوازی، بۆ گۆڕان و بۆ هەموو شتێک. ڕەنگدانەوەی ئەم جیهانبینیە نوێیەی شاعیر لە شیعرەکانیدا، ئەوە هەم دەبێتە بونیادێکی جوانکاری لە دەقەکە و هەم پەیوەندی نێوان شیعر و ژیان مانایەک پەیدا دەکات.. شاعیر وەک بوونەوەرێک یان وەک گەریدەیەکی ماندوو هەمیشە لە گەڕاندایە. لە ڕووبەرە نادیارەکان بەدوای ئەو شوێن و جێگایانە دەگەڕێ تا ئێستا نەدۆزراونەتەوە. دوور دەڕوا دوور دوور، لە ڕووبەرە نوێیەکاندا وێنەی هەموو ئەو شتە جوانانە دەکێشێ کە پەیوەندیان بە خودی خۆیی و بە ژیانەوە هەیە. بێگومان ئەو شتانەی شاعیر دەیاندۆزێتەوە و وێنەیان دەکێشێ قەت مومکین نیە کەسانی ئاسایی ببینن و یان بە بێ خوێندنەوە و تێڕامان هەر درکیشی پێبکەن. چونکە شیعر وەک دەریا وایە تا شۆڕ نەبیەوە بۆ نێو قووڵاییەکانی نازانیت چی تیایە، بۆیە شیعر دەبێت بچیە نێویەوە، لە ڕێگەی خوێندنەوە و بەدواداگەڕانەکان و کردنەوەی کۆد و هێما و وێنەکان، خوێندنەوە و پرسیاری نوێمان دەست دەکەوێت، ڕوانگەی نوێ و خۆزگە و ئومێدی نوێش.. تەنانەت گوێمان لە سەمفۆنیای نوێ و هاژە و هاواری شەپۆلە نوێیەکانیش دەبێت.. گوێمان لە گۆرانیەکانی باران و ئاوازە بەسۆزەکانیش دەبێت، هەندێکجاریش لاوک و بەستەی غەمگین غەمگینیش دەبیستین.. ئیدی ئەوە شیعرە! شیعریش بەمانا فراوانەکەی یانی ژیان، ژیانیش هەموو شتێک دەگرێتە خۆ، بۆیە من دەڵێم ئەرکی شیعر ئەوەیە، ژیان بنووسێتەوە، بە هەموو بونیاد و پێکهاتەکانیەوە. بە هەموو زەمەن و وەرز و سەدەکانیەوە، بە هەموو زیندەوەر و کیشوەر و ئۆقیانووسەکانیەوە.. هەمیشە و هەمیشە ژیان لە بەرگ و ڕوخسارێکی ئیستەتیک و نوێ پیشان بدات و وێنەی بکێشێتەوە، بەمجۆرە شیعر دەبێتە پێکهاتەیەک یان پەیکەرێک لە جوانی، جوانیش دەبێتە هەناسە فێنکەکانی ژیان، دەکرێ شیعر هیچ ئەرکێکی دیاریکراویشی نەبێت.

– حەمە کاکە ڕەش: ئایا شیعر خەیاڵمان دەتەقێنێتەوە یان شیعر بوونەوەرێکی چێژبەخشە، ئامرازی چێژبەخشینە، یان لە شیعردا دەبێت بۆچی بگەڕێین؟ بۆ دەنگ و ڕەنگی ئەودیوی خۆمان و شتەکان بگەڕێین یان شیعر خۆی گەڕانێکە بۆ ئەوەی خۆمان بیر بچێتەوە.

ناڵە حەسەن: شیعر هەم خەیاڵمان دەتەقێنێتەوە و هەم ئامرازێکی چێژبەخشینە، خوێنەر لە ئاکامی خوێندنەوە و قووڵبوونەوە لە دەق، لە ئاکامی هەڵوەشاندنەوە و دووبارە بنیادنانەوەی دەق، بە خوێندنەوەی جۆراوجۆر دەگات و لە پشتی هێما و وێنەکان شتی نەگوتراو دەبیستێ، لە ئاکامی ئاوێزانبوون و ئاوێتەبوونی وشەکان لە وێنەیەکی جوان و سەرکەوتوودا، گوێی لە هارمۆنیا و مۆسیقایەکی ناسک و ئارام دەبێت، کاتێک خوێنەر دنیایەکی ڕازاوەو نوێ دەبینێ لەنێو دەق، کاتێک ئەو ڕووبەرە نوێیانە دەبینێ لەنێو زمانی دەق، دڵ و ڕۆحی ئارام دەبێت و چەشەی جوانکاریەکانی دەبزوێ و پڕ دەبێت لە لەزەت. هەندێکجاریش پڕ دەبێت لە نیگەرانی، بێئارام و ماندوو هەر لەگەڕاندا دەبێت.. شاعیر بەو ئەندازەیەی چڕ دەبێتەوە لە زمان بەوئەندازەیەش خوێنەر سەرسام دەکات و زیاتر لەنێو پانتایی دەق دەیهێڵێتەوە. بە مانایەکی تر، ئەو دەقانەی بە یەک خوێندنەوە هەموو کۆد و هێماکانیان دەکرێتەوە خوێنەر بە یەک ڕامان هەموو پێگە و ڕووبەرە دیار و نادیارەکان دەبینێت، بێگومان ئەوجۆرە دەقانە نە تا ئاستێکی زۆر خوێنەر سەرسام دەکەن و نە چێژ و لەزەتێکی ئەوتۆشیان پێدەبەخشن. چونکە هەموو ستایل و تەکنیکە نوێیەکانی دەق شتێک نین جگە لە داهێنان و نوێبوونەوە لە زمان.. زمان لە شیعر هەم سەرچاوەی داهێنان و نوێبوونەوەیە هەم سەرچاوەی چێژبەخشینیشە. بەڵام ناکرێ بڵێین شیعر گەڕانێکە بۆ خۆلەبیرکردن. من پێموایە شیعر ئەو ئاوێنەیە بۆ خۆ بینین و خۆ دۆزینەوە تیایدا نەک خۆ ونکردن و خۆ لەبیرکردن.

– **حەمە کاکە ڕەش:** دەکرێت لە شیعردا بۆ فەلسەفە بگەڕێین، ئەی فەلسەفە تا چەند جێگای شیعر دەکاتەوە؟

– **ناڵە حەسەن:** شیعر و فەلسەفە نزیکایەتیەکی زۆریان هەیە بەیەکەوە، ئەم نزیکایەتیە مشتومڕ و قسەی زۆری لەسەر کرایە، هەندێ کەس پێیان وایە شیعر فەلسەفەیە و شاعیرانیش وەک فەیلەسوف چاولێدەکەن، ئەوەتا لە ئەمریکا ئیلیۆت لەمەڕ داهێنانەکانی لە شیعر و بیرتیژی لە بابەتە ڕەخنەییەکانی بە شاعیرێکی فەیلەسوفی ئەمریکی ناوی دەبەن، بەڵام لەبنەڕەتدا ئەم تێڕوانینە دروست نیە. هەرچەندە شیعر و فەلسەفە خاڵی هاوبەشیان هەیە بەڵام، دوو شتی جیاوازن و هەر یەکەو جۆری ئیشکردن و تایبەتمەندی خۆیان هەیە وە لە هەندێ شوێنیش نا تەبا دێنەوە لەگەڵ یەکتریدا، بۆیە ناکرێت لە شیعردا بۆ فەلسەفە بگەڕێین.. لە سەرەتا هەوڵدەدەین خاڵە هاوبەشەکانیان دیاری بکەین، شاعیران و فەیلەسوفان زۆر یەکتری دەخوێننەوە و لەژێر کاریگەری یەکتری دان. شاعیران زۆرجار ئیلهام لە فەلسەفەوە وەردەگرن. یان هەندێک لە فەیلەسوفەکان زمانی شیعریان بەکار هێناوە بۆ نموونە " نیتچە " زۆر لەژێر کاریگەری شیعردا بووە، هەندێکەس بەرهەمەکانی نیتچە بە دەقی شیعری ناودەبەن. یان کتێبە ئایینیەکان، کە هەموویان باس لە بابەتی فەلسەفی دەکەن وەک ژیان و بوون و مەرگ و سروشت و فەلەک و.. کەچی بە زمانێکی شیعری نووسراون، پلاتۆی فەیلەسوف هەرچەندە هێندە عەشقە شیعر نەبووە بەڵام، لە پەیوەند بە شیعر و فەلسەفە باس لەوە دەکات کە، هەردووکیان باس لە جوانی دەکەن و جوانی خاڵێکی هاوبەشە لە نێوانیان، هەموومان دەزانین جوانی چ ڕووبەرێکی بەرین و فراوانی لە شیعر داگیر کردووە، جوانیش خۆی چەمکێکی فەلسەفیە، یان پەیوەندیەکی توندوتۆڵ هەیە لەنێوان شیعر و فەلسەفەی دەروونزانی، خەون و ڕووبەری نەستی و غەریزەکان و پێگە و ڕووبەری بنچینەیین لە شیعر، لەهەمانکات ئەم چەمکانە بابەت و بنەمای

سەرەکی دەروونزانین، هەروەها عەشق و خۆشەویستی، فرۆید باس لە خۆشەویستی دەکات وەک غەریزەیەک لە مرۆڤ بە غەریزەی ژیان ناوی دەبات واتە (ئیرۆس)، وە عەشق و خۆشەویستیش لە شیعردا، بە هەناسە و پێکهاتەیەکی سەرەکی دادەنرێت. هەروەها زمان، شیعرو فەلسەفە دەکرێ هەردووکیان لەسەر زمانی مەجازی خوازراو ئیشبکەن، یان زمانی هێماکان، کە " ئیریک فرۆم " لە کتێبێک بە ناوی (باشترین ئاستی بیرکردنەوەکانی فرۆید) باس لە خەون و هێماکانی خەون دەکات، خەون بە شیعر دەچوێنێ و زمانی نێوانیان بە (زمانی گشتگیر) ناو دەبات، چونکە هەم زمانی شیعر لە ڕێگەی وەقسە هێنانی وێنە و هێماکان زمانێکێ گشتگیرە، هەم زمانی خەون لەڕێگەی وە قسەهاتنی هێماکان زمانێکی گشتگیرە.. لەگەڵ ئەم نزیکایەتیەو ڕووبەر و خاڵە هاوبەشانەدا لە هەندێ شوێنیش شیعر و فەلسەفە ناتەبا دێنەوە، بۆ نموونە/ فەلسەفە لەسەر هۆکارەکان و بنەمای ڕاستی و حەقیقەتەکان ئیش دەکات، بەڵام شیعر زیاتر لەسەر خەیاڵ، زۆر بەلای هۆکارەکاندا ناچێت، فەلسەفە مەبەستیەتی دونیا بگۆڕێت، بۆ ئەم خاڵە فەیلەسوفەکان پرسیارێک لە شاعیرەکان دەکەن و دەڵێن (ئایا خەیاڵ دەتوانێت دونیا بگۆڕێت؟). هەرچەندە زۆرێک لە قوتابخانە ئەدەبیەکانی مۆدێرنیزم لە هەوڵی گۆڕانی گۆمەڵگەدا بوون لە ڕێگەی ڕەخنە و دونیا بینیە نوێیەکانیان، بە تایبەت سوریالیستەکان لە شەڕێکی گەرم دابوون لەگەڵ سیستەمی کۆمەڵگە و ئایین و داوونەریتی باو، " ئۆکتاڤیۆپاز " لە نووسینێک دەڵێت (سوریالیستەکان لە ڕێگەی خەیاڵە جوانەکانیان دەیانویست دنیا بگۆڕن)، بەڵام لەگەڵ هەوڵە جوانەکانی هەموو قوتابخانە ئەدەبی و هونەریەکانی مۆدێرنەتە و تەنانەت دوای مۆدێرنەتەش، دیسان لە بەرامبەر پرسیاری (ئایا خەیاڵ دەتوانێ دونیا بگۆڕێت؟) بێوەڵام دەمێنینەوە!. لە ئەدەبیاتی کۆنی کورد و عەرەب و فارس و کۆمەڵگەی تریش، زۆرێک لە شاعیرە کلاسیکەکان لە نێو شیعرەکانیان قسەیان لەسەر بابەتە فەلسەفیەکان کردووە، بە تایبەت لە بواری فەلەکناسیدا.. دەکرێ شاعیر هەمیشە ڕووانگە و دونیابینیەکی فەلسەفیانەی هەبێت وە شیعریش فەلسەفە لەخۆ

بگرێت وە فەلسەفەش بەپێی چەمکە شیعرییەکان بە تایبەت زمان و جوانی، ڕووبەرو جێگایەکی بەرین بۆ شیعر بکاتەوە.

– **حەمە کاکە ڕەش:** زۆر جار دەبیستین باسی شیعری ڕەسەن دەکەن، من نازانم شیعری ڕەسەن چییە؟ دەتوانی شیعری ڕەسەنم پێبناسێنی چۆنە و کامانە خاسێتەکانیتی؟

ناڵە حەسەن: من دەمەوێت زۆر ڕاشکاوانە ئەوە بڵێم، کە باوەڕم بەو جۆرە پۆڵێنکردن و دەستەواژە داتاشراوانە نیە، وەک شیعری ڕەسەن و ئەدەبی ژن و ئەدەبی پیاو، یان ڕەخنەی بنیاتنەر و ڕووخێنەر.. بەم دەستەواژانە، لەلایەک دەیانەوێت لە بەهای شتەکان کەم بکەنەوە و لەلایەکیتر شتەکان دابڕێنن لە ئەسلی مانا و ئەرکەکانی خۆیان، شیعری ڕەسەن بە بڕوای من هیچ پێناسە و خاسێتێکی ڕۆشن و دیاری کراوی نیە جگە لە مەبەست و هۆکارێکی تایبەتی و ئامانجدار.. بۆ نموونە دەسەڵات بە قەڵەمە دەستەمۆ و توتی ئاساکانی خۆی دەڵێت نووسەری ڕەسەن یان شاعیری ڕەسەن، حیزب و سیاسیەکان بە نووسەر و شاعیری سیاسی و هەڵوێست فرۆش دەڵێن، نووسەرو شاعیری ڕەسەن، کۆمۆنیستەکان و ئایینیەکانیش بەهەمانشێوە.. دەمەوێ ئەوە بڵێم، ئەگەر باوەڕمان بە شیعری ڕەسەن هەبێت و چوارچێوەو مانایەکی بۆ بتاشین دەبێت لە هەمانکات باوەڕمان بە شیعری نا ڕەسەنیش هەبێت و چوارچێوە وماناش بۆ ئەمیش دیاری بکەین.. بە کورتی دەمەوێت ئەوە دووبارە بکەمەوە.. شیعری ڕەسەن، یان دەستەواژەی ڕەسەن لەنێو دونیای شیعر و جوانی و داهێناندا هیچ جێگایەک و مانایەکی نیە جگە لە مەبەست و ئامانجێکی دیاریکراو ڕاستەوخۆش مەبەست و ئامانجێکی سیاسی لە پشتە و هیچیتر.

– **حەمە کاکە ڕەش:** ئەرکی شاعیر کەشفی بەردەوامە، تۆ لە شیعرەکانتا دەتەوێ کەشفی چی بکەی، ئایا ئەو کەشفکردنە یارییەکە تەنها قوڵایی زمان

خەیاڵ و وێنە و دەربڕینی شیعر بەرگەی دەگرێ یان دەکرێت نووسینێکی ئاساییش بتوانێت ئەو کەشفە بکات؟

-ناڵە حەسەن: من لەنێو شیعرەکانمدا بەدوای خۆمدا دەگەڕێم و خۆم دەنووسمەوە، هەموو ڕووبەرە تاریک و نەدۆزراوەکانی نێو ناخ و نێو هەستە چەپێندراوەکانم و نێو پانتایی غەریزەکانم، من پەڕپەڕی یادەوەرییەکانم دەنووسمەوە، زمانی شەرم لەخۆمدا دەهێنمە قسە، هەموو ئەو شتانە دەنووسمەوە کە لە منداڵی و لە هەرزەیی و لاوێتیم شەرمم دەکرد باسیان لێوە بکەم یان ئەو چەمک و ڕووبەرانەی بەهەر پاساو و بیانوویەک حەرامکراون، یان ئەو پرسیارانەی دەیانهەژاندم و سەرسامیان دەکردم، یان کە بەنێو خەون و خەیاڵەکانم ڕەتدەبم بەدوای کێڵگە و باخچە نەدۆزراوەکانی جوانیدا دەگەڕێم، یان کۆڵانە تاریکەکانی وشە، ئەو کۆڵانانەی لەبەر قوڕولیتە تا ئێستا شاعیرانی تر پێیدا نەڕۆیشتوون یان نایانەوێت پێیدا بڕۆن.. لەنێو کۆڵانەکانی وشە بە دوای ئەو هێمایانەدا دەگەڕێم کە ڕووبەری ناخ و حەزەکانم و دڵشکانەکانی منداڵیم ڕەنگ دەکەن، ئەو هێمایانەی خۆم وەک بوونێکی نامۆ، ژیان وەک بوونێکی نامۆ تیایدا دەبینمەوە، هەوڵدەدەم لە ڕێگەی زمانەوە بچمە نێو خۆم و نێو ژیانەوە، هەوڵدەدەم لەنێو مردنەوە لە ژیان بڕوانم، کە خۆم و منداڵیم و خەونەکانم بەشێکین لە ژیان، بۆیە من هەمیشە هەوڵدەدەم ژیان بە هەموو مانایەک و پێکهاتەیەک بنووسمەوە. من لەنێو شیعرەکانمدا هەوڵدەدەم پەیکەرە پڕ لە زامەکەی عەشق بهێنمە قسە، مرۆڤ وەک سەرچاوەی هەموو پیرۆزیەکان و شایستە بە هەموو جوانیەکان و خۆشی و ئاسوودەییەکان وێنە بکێشم. من پێموایە دونیای شیعر هێندە فراوانە لە ڕێگەی زمانەوە هەموو شتە نەگوتراوەکان و هەموو ڕووبەرە نەدۆزراوەکان دەگرێتە خۆ، شاعیر لە ڕێگەی زمانەوە دەکرێ دەستی بە هەموو قووڵاییەکان و دووریەکان ڕابگات، ئەوەتا " جاک لاکان " دەڵێت (ڕووبەری نەستی وەک کلیلێکی زمانیە

بۆ تێگەیشتن لە هەموو دیاردەکان) لێرەدا لاکان هەم بەرینایی ڕووبەری نەستیمان پێدەناسێنێ هەم توانا و پێگە سیحراویەکانی زمان، کە چۆن لە ڕێگەی زمانەوە دەتوانین لە هەموو دیاردەکان تێبگەین، مەبەستیەتی ئەوە بڵێت کە زمان کلیلێکە بۆ کردنەوەی هەموو دەرگاکان. دەربارەی نووسینی ئاسایی، نازانم مەبەستت چیە؟ بەڵام بێگومان هەموو نووسینێک نە زمان و نە هێماکان و نە قووڵیەکانی وەکو یەک نین.. بێگومان شتە نەگوتراوەکان و کەشفکردنەکانیش تیایدا وەکویەک نین. بەمانایەکی تر، کەشفکردن لە شیعردا پەیوەندی بە توانا و مەعریفە و دونیابینی شاعیرەوە هەیە. بێگومان نە هەموو توانا مەعریفیەکان لە شاعیردا، نە هەموو کەشفکردنەکان لە شیعردا وەکویەکن، هەموو لە ئاستی جۆراوجۆر و جیاواز دان.

- حەمە کاکە ڕەش: ئەمڕۆ زۆر کەس دەبینین شیعر دەنووسن لە ئاستێکدا زمان و وێنە و خەیاڵێکی نزم و کەم خوێن بەرهەمدێنن، کەچی لە بڵاوکراوەکاندا هیچ ڕێگریەک بۆ بەناو ئەو شیعرانە نیە و بگرە هەندێک جار ستایش دەکرێن، ئایا دەکرێت بڵێین ئەمە گەندەڵی ڕۆشنبیری ئێمەیە؟

ناڵە حەسەن: دیارە بڵاوبوونەوەی ئەو شیعرانەی کە وەک پێویست داهێنانیان تیادا نیە یان وەک خۆت دەڵێی لە ئاستێکی نزمدان، یان دەستگرتن و هاندانی شاعیرە لاوەکان. ئەمە بە کارێکی زۆر خراپ و بە تاوانی نازانم، ڕەنگە تەنها کارێکی زۆر باش نەبێت بۆ ئیعتیباری گۆڤارەکە یان ڕۆژنامەکە.. دەبێت ئەوەشمان لەلا ڕۆشن بێت، وەک چۆن شاعیرمان هەیە لە ئاستێکی بەرز داهێنانەکانی دەکات و شاعیری واش هەیە لەم ئاستەدا نیە بگرە لە ئاستێکی زۆر نزمیشە، خوێنەرانیش بە هەمان شێوە، خوێنەری زۆر جدیمان هەیە، خوێنەریشمان هەیە جدیەت و سەلیقەکەی بۆ خوێندنەوە و ڕامان و قووڵبوونەوە لە دەق لەم ئاستەدا نیە، ڕەنگە هەر خۆشی بە دوای ئەم جۆرە دەقانە بگەڕێت کە بەڕێزت ناوت بردوون. بەڵام ئەوەی بەلای منەوە ئاسایی نیە ئەوەیە، ئەم دەقانەی کە لە ئاستێکی وا نزمدان ستایش بکرێن و شاعیرەکانیان

بە داهێنەر و ڕەسەن ناوبەرن. دیارە ئەمجۆرە ستایشکردنە نارەوایانە دەستێکی ئاگایانە و مەبەستێکی ئامانجداری لە پشتە، ئەوستایشکردنە ناڕەوایانە کە ئەدەبێکی خراپمان بە داهێنان پێدەفرۆشن، ئەمە جگە لە تاوانێکی گەورە هیچ شتێکی تر نیە، بە دڵنیاییەوە دەتوانین ئەوە بە گەندەڵیەکی ئاشکرای بواری ڕۆشنبیریمان ناو بەرین. لەمجۆرە نووسەرە ناداهێنارەمان زۆرن بەتایبەت ئەوانەی لەژێر ساباتی دەسەڵات ڕاکشاون، زۆر نارەوایەنە زۆرێک لە دەرگای گۆڤار و ڕۆژنامەکانیان بۆ کراوەتەوە و هەموو ئیمکانیاتێکی چاپ و بڵاوکردنەوەشیان لە خزمەت دایە! من ئەمجۆرە بەناو ڕۆشنبیر و نووسەرانەم لە دیمانەیەکدا بە (مشەخۆر) ناوبردوون.. ئەمانە داهێنەر نین ئەمانە مشەخۆرانی ژێر ساباتی دەسەلاتێکی گەندەلن. زۆر نووسەری داهێنەرمان هەیە، بە دەلائیلی نا ئەدەبی و نا ڕەخنەیی، بەهۆی جیاوازی بیروڕا و بەهۆی جیاوازی دەڤەر و ڕەنگ و دەیان بڕوبیانووی بێمانای تر دژایەتی دەکرێن و پشتگوێ دەخرێن و تەنانەت سانسۆریشیان لەسەر دادەنرێن، ئەمانە هەمووی جگە لە گەندەلی لە بواری ڕۆژنامەگەری و بواری ڕۆشنبیری شتێکی تر نین...!

حەمە کاکە ڕەش: ئایندەی شیعر چۆن دەبینیت؟

نالە حەسەن: من ناتوانم شیعر لە ژیان جیا بکەمەوە، من پێموایە ڕەوتی ژیانیش بۆ تاهەتایە لە وەستان ناکەوێت و هەر بۆ پێشەوە دەچێت، شیعریش لەگەڵ پێشکەوتنەکانی ژیان و بیری مرۆڤ، هەمیشە سنووری داهێنانەکانی فراوانتر و جوانتر دەبێت و هەمیشەش لە نوێبوونەوە دا دەبێت.

ئیستاتیکای شیعر، ڕاستەوخۆ ڕۆڵی سەرەکی دەبێنێت لە تێرکردنی ئارەزووە لاشعوورییەکان

ئامادەکردنی: غەمگین بوڵی

- **غەمگین بوڵی:** لە دەقەکانتدا گەمەی پەیڤەکان لەنێو هێزی شیعرەکانتدا حەشاردراون، زمانیش ڕۆڵی ئاکتیڤی بینیوە لەسەر " شیعراندنی " کاتێک کە بە دەوری دەسەلاتی باکگڕاوندەکاندا دەخولێتەوە.. ئایا ئەوە چ نۆستالیژیایەکە کە لە ڕۆحیەتی شیعرەکانتدا خەڵقت کردووە؟

- **ناڵە حەسەن:** بە پێی ئەوەی شاعیر لە چرکەساتی نووسینی شیعر لە ڕووبەرێکی نادیار کار دەکات، ئەم ڕووبەرە نادیارەش ڕەگەکانی لە نێو خەون و خەیاڵ دایە.. خەونیش لە بەرگە گشتیەکەیدا، هێنانە گۆی یان بە کاراکتەرکردنی ئارەزووە لاشعوریەکانە.. بۆیە شاعیر ناتوانێ دەستبەرداری ڕابردوو بێت. دەتوانین بڵێین هونەر بە گشتی، وەلامدەرەوە یان تێرکردنی ئارەزووە لاشعوریەکانە لە بارێکی ئاگایی و نائاگاییدا..! لە ڕووبەری نۆستالیژیاش " منداڵی " جوانترین و ناسکترین توحفەیە بۆ شاعیر..! نووسینی شیعر بەبێ ئاوڕدانەوە لەم توحفەیە مانایەکی نیە..! وا پێویست دەکات ئەوەش بڵێم، شاعیر نابێت تەنها ڕووی لە دواوە بێت..! بە مانای

تەنها ئاوڕ لە دواوە بداتەوە و دوێنێی خۆی بنووسێتەوە.. وا پێویست دەکات دوێنێی خۆی، بە ئێستا و هاوکات بە ئایندەش گرێبدات. " ڕۆبەرت فرۆست " گەورە شاعیری ئەمریکی، کە بە شاعیری سەدەی بیستەمی ئەمریکا ناوی دەبەن.. یەکێک لەو ڕەخنەیەی کە لێی گیراوە ئەوەیە/ کە هەمیشە ئیشی لەسەر ڕابردووی خۆی کردووە، واتە تەنها خەمەکان و ئارەزووە چەپێندراوەکانی دوێنێی خۆی نووسیوەتەوە. دیارە هیچ لاریەکمان لەوە نیە کەوا، زمان بڕبڕە پشتی شیعر و نووسینە..! هەموو بەدواداگەڕان و کەشفکردن و داهێنان و ستایلە نوێیەکان، لە ڕێی زمانەوە دێنە بوون.. دیارە دەمێکە " جاک لاکان " باوەڕی وابووە کە زمان وەک کلیلێک وایە بۆ کردنەوەی هەموو دەرگاکان.. بە تایبەت لە نووسینی شیعر دەبێت زمان ئەم ڕۆڵە ئاکتیڤەی خۆی ببینێت.. دەربارەی ئەوەش کە/ دووبارە بوونەوەی وشە و دەستەواژەکان یان جێگۆڕکێ پێکردنیان، کە ئێوە بە گەمەی پەیڤەکان ناوتان بردووە، وە ئەمە لەنێو شیعرەکانی من زۆر بەرچاو دەکەون، من پێموایە ئەوە پەیوەندی بە باری دەروونی منەوە هەیە، لە ئانوساتی نووسینی شیعرەکەدا..! هۆکارێکی تر، پەیوەندی بە ئیستاتیکای شیعریەوە هەیە..! چونکە ئیستاتیکای شیعر/ ڕاستەوخۆ ڕۆڵی سەرەکی دەبینێ لە تێرکردنی ئارەزووە لاشعوریەکان.. بەمانایەک، هەرچەندە تۆ لە نێو ڕووبەرێکی نادیاریش کار بکەی و بۆ نێو قووڵاییەکانی خەون و خەیاڵ بڕۆیتە خوارەوە، مەبەستمە ئەوە بڵێم کە، ئیستاتیکای شیعر هەر کاریگەری خۆی دەبێت بەسەر باری دەروونی و بەتایبەت ئارەزووە لاشعوریەکان..! بەمانایەک ئیستاتیکای شیعر سەرچاوەیەکی لەزەت بەخشە لە پرۆسەی نووسینی شیعر..! بۆیە دەتوانین بڵێین کە زمانی دەق ڕاسەوخۆ پەیوەندی بە دەروونی شاعیرەوە هەیە..! ئەمە بۆ ژانرەکانی تریش هەروایە، ئەگەر لە هونەری نیگارکێشان بڕوانین/ ڤانکوخ کاتێک تابلۆی " شەوە پڕ ئەستێرەکانی " کێشا، لەوکاتەدا لە نەخۆشخانەی دەروونی بووە، لەم تابلۆیەی دا/ شێوەی مامەڵەکردنی لەگەڵ ڕەنگەکان و بەکارهێنانی فلچەکەی،

پەیوەندی بەم بارە دەروونیەی هەبوو، کە خۆشی لە زۆر شوێندا ئەمەی باسکردووە..! لێرەوە بەوە دەگەین کە لە نێوان زمانی دەق و ئارەزووەکانی مرۆڤ حەقیقەتێکی جاویدانی هەیە، یان زمان لە ڕێگەی ئەم دەسەڵاتە خوداوەندیانەی کە هەیەتی لەنێو فەزای دەقدا، دەتوانێ سیما و خەسلەتێکی جاویدانە بە ئارەزووەکان و ڕەهەندە مرۆییەکان ببەخشێ..! کەواتە زمان دەتوانێ نەمری بە شتەکان ببەخشێ لەنێو ڕووبەری دەقدا، بۆیە دەتوانین بڵێین، یادەوەری لەنێو هەر دەقێکی شیعری بوونێکی جاویدانی هەیە، یان بوونێکی گشتگیر و ڕەها !..

-**غەمگین بوڵی:** نووسەرگەلێک لەسەر ئەوە کۆکن، کە دەقی ئەدەبیات/ وڕووژاندنی گومان و پرسیارکردنی ئەزەلیە بەهۆی گەڕانی نووسەرەوە.. بەڕای تۆ ئەگەر ئەدەب " بە تایبەت شیعر " دەرهاویشتە و گەڕان بەدوای پرسیار خولقاندنی گومان بێت، چ وەڵامەکەیەتی؟

-**ناڵە حەسەن:** دیارە ئەوە زۆر ڕوونە کەوا، ژیان پڕیەتی لە شتی پێچەوانە و هاودژ و ناماقووڵ. شیعریش لە ڕێگەی بەدواداگەڕان و خولقاندنی کۆد و هێمای نوێوە، دەکرێ هەموو ئەو شتە هاودژ و پێچەوانە و ناماقووڵانە لەنێو هەناوی کۆد و هێماکانیدا لە خۆبگرێت ". چونکە شیعر نووسینەوەی ژیانە بە هەموو پێکهاتەکانیەوە..! بۆیە ئاساییە کۆد و هێماکان هەڵگری پرسیارو گومانی جۆراوجۆر بن..بە بڕوای من، ئەم پرسیار و گومانانەش سەرچاوەکەیان لە بەردەوامبوون و نوێبوونەوە دایە..! چونکە شیعر ناتوانێت بەردەوام بێت ئەگەر خۆی نوێ نەکاتەوە، لێرەدا نەک تەنها شیعر بەڵکو سروشتی ژیانیش هەروایە.. بۆیە لێرەدا دەتوانین بڵێین شیعر بەمانای" ژیان " دێت..! بۆیە هەر کاتێکی دەقێکی شیعری، چەندین پرسیار و گومانی هەمەجۆر لە لای خوێنەر جێدەهێڵێ، ئەمە نیشانەی بوونی داهێنان و

دیدگای نوێیە لەنێو دەقەکە و لە چوارچێوەی سیستەمێکی ئیستەتیکدا. یان باشترە بڵێین، لە چوارچێوەی دەسەڵاتی زماندا..! ئەوەتا " ئەراگۆن " بە پێی ئەزموونی خۆی بەوە گەیشت بوو کەوا " فەرهەنگەکان مانای تەواو بۆ وشەکان دەستەبەر ناکەن..! " واتە مانای ڕاستەقینەی وشەکان بە پێی سروشتی وێنە و بڕگەکان دەگۆڕێن..! لێرەدا بەوە دەگەین کە زمانی شیعر خۆی نابەستێتەوە بە، مانا باو و تەقلیدیەکانی وشە.. شاعیر لە ئاکامی بەدواداگەڕان و کەشفکردنەکانی کاتێک، پەیکەر و وێنە شیعرییەکانی بە لیکی ورێنەکانی ڕەنگ دەکات..! یان لە ڕێگەی کۆدەکانەوە، هەموو ئەو شتە ناماقووڵ و ناتەبا و هاودژ و تەنانەت خەون و شتە ترسهێنەکانیش دەنووسێتەوە.. کەواتە شاعیر لە دواجاردا، لە ڕێگەی قووڵبوونەوەکانی بە پێگە و ڕووبەری نوێ دەگات، لەوێدا ناوکۆکەی پرسیار و گومانەکان، گومان لە خود، لە دەوروبەر، لە داهێنان، لە ژیان لە هەموو شت، خۆیان دەخزێننە نێو هەناوی کۆد و هێماکان یان مانا نوێیەکانی وشە و دەستەواژەکان..! هەر لێرەشە پرسیار و گومانەکان لە دایک دەبن !..

-**غەمگین بوڵی:** شاعیر زۆرجاران لەگەڵ ئەو شتانەی لەگەڵ هەستەکانی ناگونجێ بەرەنگاریان دەبێتەوە، بە شیعر لەگەڵیان بەشەڕ دێ.. ئایا تۆ توانیوتە لەم شەڕانەدا بە دڵی خۆت بجەنگێی و سەرکەوتن بەدەست بهێنی..؟

-**ناڵە حەسەن:** " ئەزرا پاوەند " جگە لەوەی شاعیرێکی نوێخواز و بە یەکێک لە بناغە و دامەزرێنەری قوتابخانەی مۆدێرنیزم دادەنرێت لە ئەمریکا، هاوکات لەدوای جەنگی جیهانی دووەم وەکو شاعیرێک و ڕەخنەگرێک و نووسەرێک، کاریگەری بەرچاوی بووە چ لەسەر ڕەوشی ئەدەبی و تەواوی ڕەوشی ڕۆشنبیریش، نووسین و بیرکردنەوەکانی بەرز دەنرخێندرێن، کەسێکی چالاک بووە بە دژی هەست و بیری ڕەگەزپەرستێتی، خوازیاری

دونیایەکی نویٚ و مۆدێرن بوو.. یان سوریالیستەکان بەدوای گۆڕانی کۆمەڵگەوە بوون، پێیان وابوو " هونەر دەتوانیٚ دونیا بگۆڕێت..! " دەتوانم بڵێم هەوڵدان بۆ گۆڕینی گۆمەڵگە بەرەو مەدەنیەت و نوێخوازی، بنەما و پرنسیپی زۆرێک لە قوتابخانەکانی مۆدێرنە بوو.. بە بڕوای من، مرۆڤ بوونەوەرێکی هۆشمەندە، پڕاوپڕە لە ئومێد و مەیل و ئارەزووی ڕەنگاوڕەنگ، مرۆڤ پێکهاتەیەکە لە خەون و خەیاڵی سپی، بۆیە هەمیشە مەیلی گۆڕان و خولیای بەرەو پێشەوەچوون و هەرچی زیاتر دەستڕاگەیشتن بە ئومێدە جوانەکانی، لە دەروونیا کڵپە دەکات..! کاتێک مرۆڤ لەنێو ئەم خەون و خەیاڵ و ئومێدە جوانانەوە، لە هەوڵی گۆڕانی ژیاندا دەبیٚ، بەو مەبەستەی ژیان جوانتر بکات.. لە هەمانکاتیش هەموو هەوڵەکان و ئامانجی شیعریش " جوانکردنی ژیانە ".. کەواتە، " مرۆڤ و هونەر " یان " مرۆڤ و شیعر " هەردووک، لە پنتی " جوانی " بەیەک دەگەن و بەیەکەوە هاوکێشەکەی ژیان تەواو دەکەن..! بۆیە دەتوانم بڵێم شیعر هاوارێکی بەردەوامە، بەدژ هەموو ئەوشتانەی لەگەڵ ناخی مرۆڤ ناگونجێن و یان ئەو شتانەی دەیانەوێت ژیان ناشیرین بکەن..! تا ئەو جێگایەی بە خۆم و شیعرەکانیشم دەگەڕێتەوە، من پێموایە، لەوڕۆژەوەی دەستم داوەتە قەڵەم " ئەم هاوارەم لەگەڵدایە..! " لەگەڵ نووسینی هەر شیعرێک، ئەم هاوارە بە جۆرێکی تر و بە ڕەنگێکی تر، ڕووبەرەکانی دەروونی من و شیعرەکەم دادەپۆشیٚ..! کە بیر لە هەر ئومێدێکی لە دەستچووم یان خەونێکی قەشەنگم دەکەمەوە، ئەم هاوارە وا لەوێدا..! دەربارەی ئەوەش، ئایا من لەنێو شیعرەکانم بە ئارەزووی دڵی خۆم ئەم شەڕەم یان ئەم هاوارەم کردووە؟ من پێموایە، هەموو هاوارەکانم و هەڵبەز و ڕووبەڕوو بوونەوەکانم، لەپێناو جوانیەکانی ژیان د ا، لەنێو پڕۆسەی نووسین و شیعرەکانم بە ئەوپەڕی ئارەزووی دڵی خۆمەوە بووە.. بۆیە من پێموایە لەنێو شیعر و نووسینەکانم درێخیم نەکردووە، هەرچیەکم مەبەست بووبێت نووسیومە.. من لەکاتی نووسین هیچ بەربەستێک لەبەردەمی خۆم نابینم، بە ئەوپەڕی سنوورەکانی

ئازادی دەگەم، تا ئاستی ڕەهایی..! وە لەو ڕاستایەش چەندە سەرکەوتووم؟ ئەوە وەڵامەکەی لای ئێوەیە **!..**

-غەمگین بوڵی: شاعیرانی کورد هەمیشە ئەرکی تریان بینیوە، کە لە ئایندەدا زەرەری بە ژێرخانی شیعریەتی داوە، ئایا ئەم زەرەرە بە تۆش نەگەیشتووە؟ دەکرێ تیشک بخەیتە سەر ئەم لایەنە..؟

- ناڵە حەسەن: لەم ڕۆژانە نووسینێکم دەربارەی " هۆلۆکۆست " خوێندەوە، دەربڕینێکی جوانی تیابوو کە دەڵێت (کارەساتی هۆلۆکۆست، مەعریفە و بوونی مرۆڤایەتی خستۆتە ژێر پرسیارەوە..!) ئەگەر لەم قسەیە وورد بینەوە، بەرئەنجامی گەڵێک بایەخدارمان دەست دەکەوێت..! دەخوازم ئەوە بڵێم، کاتێک بیری مرۆڤ دەگاتە ئەو ئاستەی کە، تراژیدیەیەکی وەکو هۆلۆکۆست وەبەرهەم بهێنێ کە تیایدا، شەش ملیۆن مرۆڤی بێگوناە تیایدا ببنە قوربانی..! ئیدی مەعریفە و بوونی مرۆڤ چ مانایەک و بەهایەکی دەبێت..؟! ئەوە چ مەعریفەیەکە ئەم کارەساتە تراژیدیە شەرمهێنە وەبەرهەم دەهێنێ..؟! بۆ ئێمەی کوردیش هەروایە، ئێمەی کورد هەمیشە بوون و ژیانمان لەبەردەم مەرگ و لەژێر پرسیار دا بووە..! ئێمە لە ڕۆژگارێک ژیانمان بەسەر برد، جگە لە جینۆساید و گازی کیمیایی و کۆڕە و... چەوساندنەوە و سەرکوتیش بە ئەوپەڕی گەیشت بوو.. ئێمە هەمیشە لە باوەشی مەرگ شەو و ڕۆژمان بەڕێدەکرد..! ئەوە چارەنووس و قەدەری ئێمە بوو..! لە ژیانێکی ئاواهی دا، شیعر و ئەدەب و مەعریفە چ مانایەک و بەهایەکیان دەبێ، ئەگەر بەرگری لە بوون و ژیان نەکەن..؟! لە شێوە ژیانێکی وادا، بەبێ ویستی خۆت هاوکێشەی (هونەر لەپێناو هونەر) دەگۆڕێت بۆ هاوکێشەی (هونەر لەپێناو مانەوە..!) ئێمەش هەر وامان کرد، پێشم وا نییە زەرەرمەند بووبین..! چونکە بە بڕوای من (ژێرخانی ژیان پڕ گەوهەرتر و پیرۆزترە لە ژێرخانی شیعر، دیارە لێرەدا مەبەستمان لە

ژێرخانی شیعر " ئیستاتیکای شیعره "..!) چونکه له دوا هەنگاودا دەستمان به ژیان و بوونمانەوە گرت..! دیاره شیعرەکانی منیش له ژێر ئەم کاریگەریانه بەدەر نەبوون.. بیرمه لەکاتی لاویم واته سەرەتای ساڵەکانی نووسینم، خۆم و شیعرەکانم تەواو لەژێر کاریگەری هەست و بیری نەتەوایەتی دا بووین.. به تایبەت له قۆناغی ئامادەییم، واته له سەردەمی خۆپیشاندانەکانی قوتابیان و هاتنه سەرشەقامەکان..لەو سەردەمه شیعرەکانم لەنێو قوتابیەکانی هاوڕێم دەستاودەستی دەکرد، دوای تێپەڕینی کات و بێئەوەی بەخۆم بزانم ئاڵوگۆڕ بەسەر بیرکردنەوە و ڕوانینەکانم دا هاتن، خۆم لەنێو ئایدیۆلۆژیای مارکس و مارکسیەت بینیەوە، لەو سەردەمانەش جگه له مەسەله نەتەوایەتیەکان، مەسەله چینایەتیەکانیش هاتنه نێو شیعرەکانم..! بەڵام زۆر به ئاگاهانه ئیشم لەسەر ئەوە دەکرد کە، سیاسەت و ئایدیۆلۆژیا لایەنی ناسکی و جوانکاری شیعرەکانم نەخنکێنێ، واته خۆم و شیعرەکانم کۆیلەی ئایدیۆلۆژیا و سیاسەت نەبین..! هەر لەوسەردەمانه چەمکی " عەشق " ڕووبەرێکی فراوانی لەنێو شیعرەکانم داگیر کرد و زمانێکی ئیرۆتیکیش بوو به شێواز و زمانی نووسینم..! به چاوخشاندنێک به نامیلکەی (مۆمێکی نوێی تەمەنم) لەگەڵ (خەونه ئیرۆسیەکانی ئاگر) یان (نیگایەک بەسه بۆ مردن) ئەم ئاڵوگۆڕانەی که باسم کردوون، وەک تریفەی مانگ و وەک ڕۆژی ڕووناک دەبیندرێن..!

-غەمگین بوڵی: ئایا تۆ بەدوای شیعردا وێڵی، یاخود شیعر به دوای تۆدا وێڵە؟ دەکرێ بزانین لەم وێڵبوونه شیعرییه دا گەیشتی به کوێ و دەتەوێ چیبکەی..؟

-ناڵه حەسەن: ڕاستیەکەی نازانم من بەدوای شیعر وێڵم یان شیعر بەدوای مندا وێڵە..! بەڵام هێنده هەیه، لەوەتەی بەبیرم دێت من لەگەڵ شیعر دا دەژییم.. هیچ کاتێک له شیعر دا نەبڕاوم و وە ناشتوانم لێی دا ببڕێم..! شیعر بۆ من، ئەو هەناسەیەیه که پێی دەژیم..! به دڵنیایەوە دەڵێم، ئەگەر

شیعر نەبووایە، من نەمدەتوانی بەرگەی ئەم هەموو تەنیاییە و غوربەتیەم بگرم..! من خۆم بە قەرزباری شیعر دەزانم، شیعر بۆتە بەشێک لە بوونم و یان باشترە بڵێم، شیعر بۆتە بە ناسنامەی من..! من خۆم بە شیعر دەناسمەوە.. ئەگەر شیعر لە من جیا بکەنەوە، وەک مشتێک خۆڵەمێش یان تۆز و غوبارم لێدێت ڕەنگە، کزەبایەک بتوانێ لەگەڵ خۆی دا بمبات و ونم بکات..! لە نێوان من و شیعر، شتێکی پڕ بەها هەیە ئەویش پێی دەڵێن " عەشق "..! دیارە عەشقیش بە مانا فراوانەکەی..! لەنێو ڕووبەری شیعردا من دەمەوێ، پەیکەری خۆم بکێشم.. کە تەعبیر لە حەقیقەتی خۆم بکات وەکو خۆم..! بە مانای، خۆم بە هەموو بوون و غەریزە و ئومێد و هەست و ئارەزووەکانمەوە، بە هەموو خەون و خولیاکانمەوە.. من دەمەوێ، ژیان بە هەموو جوانی و پێکهاتەکانیەوە، بە هەموو شێوە و ڕەنگەکانیەوە، بهێنمە نێو شیعرەکانم..! من لەنێو شیعرەکانم، بەدوای نیشتیمانێکی سپی سپی دا دەگەڕێم.. نیشتیمانێک شایستە بە گەورەیی و پیرۆزی مرۆڤ بێت.. دەمەوێ لەوێدا، لەنێو شەقامە ئارامەکانی ئەو نیشتیمانە سپیەدا، ئێوارەیەک، پیاسەیەک لەگەڵ مۆزارت دا بکەم، سڵاوێک لە دەستۆفسکی بکەم، پێکێک لەگەڵ ئەنوەر مەسیفی هەڵبدەم، قاوەیەک لەگەڵ عەبدوڵخالق مەعروف بخۆمەوە، گوێ لە خەون و نیگەرانیەکانی ڤانکوخ ڕابگرم، لەگەڵ فریدا کالۆش باسی ڕەنگ و ئازارەکانی ژیان بکەم..! جا لەنێو ئەم ڕووبەرە ئەفسووناوییە سیحراوییەی شیعر بە کوێ گەیشتووم؟ ڕاستیەکەی ڕەنگە لە ئێستادا، نەتوانم وەڵامی ئەم پرسیارەتان بدەمەوە !..

-غەمگین بوڵی: تێری نیگلتن، پێیوایە (کەلێنێک لە هەموو کارێکی ئەدەبیدا هەیە، ئەوە ڕەخنەیە ئەو کەلێنە پڕ دەکاتەوە) بەو مانایەی کە هیچ شتێک لە ژیاندا بە تەواوەتی کامل نیە.. وەڵێ پێتوایە ڕەخنەی کوردی ئەو کەلێن و کامل نەبوونەی پڕ کردبێتەوە، یاخود دەست نیشان کرد بێت، ئایا تۆ چۆن لە ڕەخنەی ئەدەبی کوردی بە تایبەت ڕەخنەی شیعری دەڕوانی..؟

– **ناڵە حەسەن:** لە سەرەتاوە دەمەوێت لەو بڕگەیە دەست پێبکەم، کە لە پرسیارەکەتاندا هاتووە و دەڵێت (هیچ شتێک لە ژیاندا بە تەواوەتی کامل نیە) ئەوە قسەیەکی زۆر جوانە، پۆستمۆدێرنیستەکانیش وا بیر دەکەنەوە، لەلای ئەوان هەموو شتەکان ڕێژەیین، بۆیە بە گومانەوە لە شتەکان دەڕوانن..! منیش باوەڕی تەواوم بەم بیرکردنەوەیە هەیە. دەربارەی ڕەخنەی کوردیش، دیارە بۆ هەموو لایەکمان مەعلومە کەوا، ڕەخنەی کوردی لە چ ئاستێک دایە..! بە مانایەک ئەو داهێنان و پێشرەویانەی لە شیعر و ڕۆمان و ژانرەکانی تری ئەدەب و هونەری کوردی کراون، لە ڕەخنەدا نەکراون.. ئێمە ناڵێین ڕەخنەی کوردیمان هەر نیە بەڵام، ئێمە قسە لەسەر تواناکان و ئاستی داهێنان دەکەین..! بۆیە لێرەدا بە دڵنیایەوە دەڵێین (ڕەخنەی کوردی لە ئاستی پێویست دا نییە..!). من پێموایە، ڕەخنە نەک هەر دەبێت کەلێنەکان پڕ بکاتەوە یان دەست نیشانیان بکات بەڵکو، دەبێت نەوەیەکیش بخاتە سەر پرۆسەی نووسین..! من پێموایە، ڕەخنەگرەکانمان دەبێت هێندە پڕ مەعریفە و بەرچاو ڕۆشن و پێشڕەو بن نەک تەنها، کاریگەریان بەسەر پرۆسەی نووسینەوە هەبێ بەڵکو دەبێت، کاریگەریان بەسەر گۆڕانی کۆمەڵگەشەوە هەبێت..! ڕەخنەگران وا پێویست دەکات هەمیشە هەڵگری دیدگای پێشرە و نوێخوازانە بن.. زۆر بە ڕۆشنی و بە دروستی ڕەخنە لە داب و نەریتی دواکەوتووانە و لە هەموو ئەو هۆکار و فاکتانە بگرن، کە ڕێگرن لەبەردەم پێشکەوتنی کۆمەڵگە و تەنانەت چەمکە ئازادیەکانیش..! بە بڕوای من، ڕەخنە ناتوانێ تەنها خۆی ببەستێتەوە بەزمان و ڕەگەزەکانی نووسین و بەس، ئەگەر پێویست بکات وا دروستە ڕەخنەگر لە چوارچێوەی دەقەکەدا، ڕەخنە لە بیرکردنەوە و ڕوئیاکانیش بگرێ.. بە تایبەت ڕوئیای نەو نووسەرانەی دەست بە بیرۆکە دواکەوتووەکان دەگرن لەنێو دەقەکانیاندا.. یان ئەو ڕوئیایانەی کەناتوانن، ڕەوتی پێشکەوتن و مەدەنیەتی کۆمەڵگە و ئازادی مرۆڤەکان هەزم بکەن..! بەڵام ئەوەش گرینگە

کەوا، ڕەخنەکان لە چوارچێوەی دەقەکان دەرنەچن.. واتە کارمان بەسەر ئەوەوە نەبێت کە نووسەرەکە لە چ خانوویەک ژیان دەگوزەرێنێت؟! یان سەر بە چ لایەنێکی سیاسییە؟! مەبەستمە ئەوە بڵێم " بۆ نموونە لە دەقێکی شیعری پێویستە ڕەخنەی شیعری بگرین لە هەمانکات بە زمانی شیعریش..! لە چوارچێوەی دەقە شیعریەکە دەکرێ، ڕەخنە لە هەر شتێک بگرین، جا ئەو شتە زمانی شیعری بێت، یان ستایل و ڕەگەزەکانی تری شیعر، یان ڕوئیای دواکەوتوانە یا هەر شتێکی تر..! بە پێویستی دەزانم لێرەدا باسی " جۆلیا کریستۆفیا "ی ڕەخنەگر و بیرمەندی هەنگاری بکەم. جولیای ڕەخنەگر ئیشە سەرەتاییەکانی لە نێو چوارچێوەی فیمینیزم و مەسەلەی ژنان و گرینگی دەدا بە زمانی دەق و ڕەخنەی لە زمانی پیاوسالارانە دەگرت لەنێو دەقەکاندا.. ڕۆڵێکی سەرەکی گێڕا لەبیری مۆدێرنیزم و فیمینیزمدا.. هەروەها تیۆرە ڕۆشنبیریەکەی چڕ کردبوویەوە لە دەوری کۆمەڵگە و داب و نەریت و پەیوەندی نێوان ئەدەب و سیاسەت و زۆر شتی تر، وە پشتی بەستبوو بە روانگە و تیۆرە سایکۆلۆژیەکەی فرۆید. ئەگەر لە هەوڵەکانی ئەم خانمە بیرمەندە بکۆڵینەوە، دەبینین لە چوارچێوەی ڕەخنەی ئەدەبی و نووسین و لێکۆڵینەوەکانی، ئیشی لەسەر مەسەلەی ژنان و بە مەدەنی کردنی کۆمەڵگە و زۆر شتی تر کردووە..! من پێموایە ڕەخنەگر دەبێت لەم ئاستە بەرین و فراوانە کار بکات.. نەک تەنها کەلێنی دەقەکان پڕ بکاتەوە بەڵکو بەرچاوی نووسەر و شاعیرەکان ڕۆشنتر بکاتەوە و کارێکی وا بکات، لەژێر کاریگەریەکانی ئەم داهێنان و نوێخوازی بچنە ئاستێکی سەروو تر.. نەک هەر ئەوەندەش بەڵکو ڕۆڵێکی بەرچاو ببینێ، لە نێوەندی ڕۆشنبیری و هاوکات لە ڕاستای بەرەو پێشەوەچوونی کۆمەڵگەش..! ئەم ئاست و جۆرە لە ڕەخنە لە ئێستادا، لە ڕەخنە و ڕەخنەگرانی کوردی نابیندرێ، دیارە ئومێدی ئەوەش دەخوازین کە ڕۆژێکدا بێ، ڕەخنەی کوردی بگاتە ئەم ئاستە بەرزەی لەپێشکەوتن و داهێنان دا..!

- **غەمگین بوڵی:** ئەی ئەگەر بمانەوێت لێکۆڵینەوە لەسەر دەقی شاعیرێک بکەین، سەرەتا چۆن بتوانین لە ڕۆحیەتی دەقەکە نزیک ببینەوە؟ یاخود چی کۆمەکمان دەکات کرۆکی دەقەکە جوانتر نیشانی خوێنەر بدەین..؟

– **ناڵە حەسەن:** بە بڕوای من دەبێ ئەوەمان لەلا ڕۆشن بێ کە (نووسین قسەکردنە لەگەڵ پەیکەرە بێدەنگەکانی نێو بازنە چەپێندراوەکانی ڕووبەرە بێئاگاییەکان..!) بۆیە ئیشکردن لەسەر زمانی دەق و کردنەوەی کۆد و هێماکان، کۆمەکی زۆرمان دەکا بۆ نزیک بوونەوە لە کرۆکی دەقەکە و تێگەیشتن لە مانا و دەلالەتەکان. چونکە لە پشتی کۆد و هێماکان باری دەروونی نووسەر دەخوێنینەوە.. واتە لە ڕێگای زمانەوە دەتوانین لە سایکۆلۆژیەتی دەق بکۆڵینەوە یان تێبگەین.. چونکە بەپێی بیرکردنەوەکانی " کارل یەنگ " (هێماکان لە هونەردا، بۆ دەربڕینی بیر و شێوازی باری دەروونی بەکار دەهێندرێن..!) لێرەدا دەکرێ ئەوە بڵێین، لەنێو هەر دەقێکی شیعری پێکهاتە و باری دەروونی شاعیرەکە لەوێدا ڕاکشاوە..! بۆ نموونە لە وردبوونەوە لە زمان و هێماکانی دەقی هاملێت بەر لە هەر شتێک بەوە دەگەین کەوا، دەقی هاملێت باس لە هەرچیەک بکات، دەتوانین شێوازی دەروون و باری بیرکردنەوەی شکسپیر بخوێنینەوە..! بۆ دەقێکی شیعریش بە هەمان شێوە. دیارە ڕووبەر و توانای دەسەڵاتی زمان زۆر لەوەش زیاترە کە ئێمە بۆی دەڕوانین.. ئەوەتا لای " بونیادگەراکان " هەر لە ڕێگەی ئیشکردن لەسەر زمان و هێماکانەوە، پەیوەندیە کۆمەڵایەتیەکان و پێکهاتەی کۆمەڵگە و سیاسەت و باری ئابووری کۆمەڵگە و لەم ڕێگەیەوە ئیشیان لەسەر زۆر شتیتر و ڕەهەندی تر دەکرد. بۆیە لە ڕێگەی فۆکەس کردنە سەر زمان و پێکهاتەکانی سایکۆلۆژیەتی دەق بە بڕوای من، لەم ڕێگەیەوە دەتوانین تا ئاستێکی باش، کرۆکی دەقەکە بە شێوەیەکی جوان و ڕوون پێشانی خوێنەران بدەین.

– **غەمگین بولی:** با بگەڕێینەوە سەرەتاکانی ژیان.. زۆرێک لە نووسەرانی جیهان بە گشتی لە سۆزەوە دەستیان بە نووسین کردووە. ئایا تۆش بە سۆز دەستت بە نووسین کرد، دەکرێت پێمان بڵێی یەکەم بەرهەمت چۆن سەری هەڵدا؟ یاخود سەرەتاکانی نووسینی تۆ چۆن بوو؟

- **نالە حەسەن:** زۆر لە مێژە ئەم قسە تەقلیدیەمان بیستووە کە دەڵێت (شیعر دەربڕینی هەست و سۆزی مرۆڤە یان دەربڕینی سۆز و ویژدانی مرۆڤە..!) دیارە ئەم قسەیە بۆ ئێستاش، تا ئاستێک حەقیقەتێک یان بوونێکی بابەتی تیایە. بەڵام، ئەگەر ئاوڕێک لە دوێنێی شیعر بدەینەوە و بەراوردی بکەین لەگەڵ ئێستادا، دەبینین/ شیعر ئالوگۆڕی زۆری بەسەردا هاتووە و زۆرێک لە شتەکان گۆڕاون.. بەمانای ڕووانین و دیدگاکان بۆ زمان و ستایل و تەنانەت بۆ داهێنانیش گۆڕاوە..! دیارە دەربڕینی سۆز و ویژدانی مرۆڤ لە شیعردا، لاواندنەوە و وەسفکردنی شتە بیندراو و نەبیندراوەکان.. ئەمانە لە ڕۆژگارەکانی لیریکیزم و ڕۆمانسیزم و ڕیالیزم، بە ئەندازەیەکی زۆر و لە ڕووبەرێکی ئێجگار فراوان ئیشیان لەسەر دەکرا.. بێگومان مەسەلەی سۆز تا ئێستاش لە شیعردا ئیشی لەسەر دەکرێت بەڵام، لە ئاستی جیاواز و بە شێوەی جیاواز..! دیارە دەبێ ئەوەش بڵێین/ لەو ڕۆژگارانەی کە شاعیران بە سۆز دەستیان بە شیعر نووسین کردووە یان ئیشی زۆریان لەسەر سۆز دەکرد، بەشێکی پەیوەندی بە سادەیی ژیان و پێکهاتەی کۆمەڵگە و پەیوەندیە کۆمەڵایەتیەکانەوە بووە..! لەو ڕۆژگارانە ژیان لە قۆناغێکی سادەی دەرەبەگایەتی دا بووە، شار و شارستانیەت و تەکنەلۆژیا، لەو ئاستەی ئێستادا نەبووە، لە نێو پەیوەندیە کۆمەڵایەتیەکاندا، عەشیرەتگەری و خزمایەتی.. لە ئاستێکی بەرزدا بووە.. دەتوانم بڵێم، مرۆڤ خۆیی و خەون و خەیاڵەکانی پڕاوپڕ بوون لە سۆز.. بەڵام لەگەڵ پێشکەوتنی ژیان و سەرهەڵدانی شارەکان و گەشەی پیشەسازی و تەکنەلۆژیا، ژیان چۆتە

ئاستێکی تر و پەیوەندیە کۆمەڵایەتیەکانیش چوونەتە ئاستێکی تر.. دیارە لە قۆناغی سەرمایەداری مرۆڤ وەکو ئامێرێک مامەڵەی لەگەڵ دەکرێت، نەک وەک کائینێکی پڕ لە هەست و سۆز..! پێشکەوتنی تەکنەلۆژیا تا ئاستێکی زۆر پەیوەندیە کۆمەلایەتیەکان بەرە و کزی و نەمان دەبات..! ژیان بەرە و تاکە کەسێتی و ئیندیڤیچوەلی دەڕوات.. بە دوای ناوەڕاستی سەدەی نۆزدەیەم، واتە لەگەڵ سەرهەڵدانی سومبولیزم.. زمانی شیعری و ستایل و پێهاتەی شیعری گۆڕانیان بەسەر دا هات و چوونە ئاستێکی تر.. سومبولیزم وەک هەڵگیرساندنی شۆڕشێکی زمانەوانی بوو بە دژی ڕیالیزم و ڕۆمانسیزم و ڕۆژگاری پێش ئەوانیش..! لەسەردەمی پێش سومبولیەکان، شاعیرەکان زیاتر ئیشیان لەسەر دەرەوەی خۆیان دەکرد، بە تایبەت، جوانیەکانی سروشت و ئەفسانە خۆشەویستیەکان و گەورەیی خوداوەندەکان و سوارچاک و میر و بەگ و کوێخاکان و..هتد. زمانی وەسفکردن و لاواندنەوە زۆر بەهێز بووە لە نووسینی شیعری لەوکاتانەدا.. لەگەڵ پێشکەوتنی شارستانیەت و تەکنەلۆژیا، لەلایەکی تریش لەگەڵ شیکردنەوەی خەونەکان و خوێندنەوە بۆ بیری مرۆڤ و ڕووبەری نەستی و پێکهاتەی کەسایەتی مرۆڤ، لەلایەن (سیگمۆند فرۆید) و دەروونزانانی ترەوە.. لەژێر ئەم هۆکارانەدا، شیعر ئالوگۆڕی زۆری بەسەر داهات.. لە ڕۆژگاری سومبولیستەکانەوە بەدوا، بە تایبەت لەگەڵ سەرهەڵدانی قوتابخانەکانی مۆدێرنەتە، شاعیران زیاتر ئیشیان لەسەر خۆیان و ناوەوەی خۆیان کرد.. غەریزەکان و خەون و خەیاڵەکان و دیدگاکانی خۆیان دەنووسیەوە، بە مانای ئاراستەکان لە دەرەوەی خود گۆڕدران بەرەو ناوەوەی خود.. گرینگی زۆریش بە زمانی شیعر درا، هێما و وێنەکان زۆر بە چڕی ئیشیان لەسەر دەکرا.. زمانێکی هێندە چڕ تا ئاستی ئەوەی دەستەواژەی (تەمومژ) هاتە ئارا..! " بۆدلێر " ی شاعیر بە جۆرێک ئیشی لەسەر زمان و گرینگی بە زمان دەدا تا ئەو ئاستەی (هەستی بە دەنگ و بۆنی وشەکان دەکرد..!) دیارە دەستکەوت و بەرئەنجامە دەروونزانیەکان

کاریگەری ڕاستەوخۆیان بوو، لەسەر ئالوگۆڕەکان و پێشکەوتنەکانی زمانی شیعری و ئیشکردن مرۆڤ لەسەر خودی خۆی. دەربارەی ئەوەی کە یەکەم شیعرم کەی نووسیوە؟ بەداخێکی زۆرەوە کە ناتوانم وەڵامی ئەم پرسیارە بدەمەوە چونکە، ئەوەم بیر نایەتەوە کە، یەکەم شیعری خۆمم کەی و چۆن نووسیوە؟! بەڵام دەزانم لە ناوەڕاستی هەشتاکان شیعرم نووسیوە، ڕاستەوخۆش بە دوای ڕاپەڕین واتە لە ساڵی ١٩٩١ من یەکەم شیعری خۆم لە گۆڤارێک بە ناوی " ڕابەر " بڵاو کردۆتەوە.. دیارە منیش هەروەک شاعیرانی تر، لە سەرەتاوە سۆز ڕووبەرێکی فراوانی لەنێو شیعرەکانم داگیر کردبوو.. (سۆزی نەتەوایەتی و سۆزی عەشق و خۆشەویستی) دوو گۆشە و یان دوو سەکۆی دیاری نێو شیعرە سەرەتاییەکانی من بوون..! دواتر هەرزوو بەوە گەیشتم کە خۆم بنووسمەوە، واتە غەریزەکانم ئومێدەکانم خەونەکانم.. لەم ساڵانەی دواییش، چەمک و تێڕوانینە دەروونیە فرۆیدیەکان تەواو ئاوێزان و تێکەڵاوبوونە لەگەڵ نووسینی شیعر و زمانی شیعریم، دەتوانم بڵێم/ بوونەتە بەشێک لە پێکهاتە و لە پرۆسەی شیعریم..!

- **غەمگین بولّی:** دوو ڕا لە مەڕ (زمانی شیعر) هەیە، یەکەمیان گوایە/ زمانی شاعیر، زمانی کۆمەڵگەیە، بەو مانایەی کە شاعیر زمانحاڵی هەڵومەرجی دەوروبەرەکەیەتی.. ڕای دووەمیان/ گوایە زمانی شاعیر، زمانی ڕۆح و ویژدانیەتی، بەو مانایەی کە شاعیر باس لە ناوەوەی خۆی دەکات.. تۆ چ بۆچوونێکت هەیە بۆ ئەمە؟ زمانی شاعیر لای تۆ چیە و تۆ لە ڕێی زمانی شاعیریتەوە چ پەیامێکت هەیە؟

- **ناڵە حەسەن:** دیارە بە شێوەیەک لە شێوەکان لە پرسیاری پێشوومان دا، چەندین لایەن و گۆشەی ئەم پرسیارەشمان ڕۆشن کردۆتەوە، لە پێشاندانی جیاوازیەکانی، زمانی شیعر لە سەردەمی سومبولیستەکان و قوتابخانەکانی پێش خۆیان.. لێرەدا دەکرێ زیاتر قسە

لەسەر زمانی شیعر و پەیوەندی نێوان شاعیر و کۆمەڵگە بکەین.. بەر لە هەرشتێک حەزدەکەم ئەوەش بڵێم/ ڕەنگە منیش ڕۆژێک لە ڕۆژان ئەو بیرکردنەوەیەم هەبوو بێت، کە دەبێ زمانی شاعیر زمانی کۆمەڵگە بێت، بەو پاساوەی کە شاعیر زمانحاڵی کۆمەڵگاکەیەتی..! ڕەنگە ئەوجۆرە بیرکردنەوانە تا ئاستێک، کاریگەریتی سیاسەت و ئایدیۆلۆژیایان لە پشت بێت. یان بیرکردنەوەیەکی ڕیالیستانە بێت. بەڵام، بەوپەڕی قەناعەتەوە، ئەوە ڕا دەگەیەنم کە باوەڕم بەم جۆرە بیرکردنەوانە نەماوە..! من ناڵێم شاعیر هیچ پەیوەندیەکی بە کۆمەڵگە و دەوروبەرەکەی نیە بەڵام، دەکرێ شاعیر بوونێکی ئایرۆنیکی بێت.. یان یاخی و نامۆ بێت.. یان جیا لە دەوروبەرەکەی بیر بکاتەوە، کە هیچ پەیوەندیەکی ئەوتۆ و یان لە ژێر کاریگەری دەوروبەرەکەی نەبێت..! زمانی شاعیر دەبێ زمانی شیعر بێت..! شاعیر وا پێویست دەکات " کە لە پێناو شیعر، شیعر بنووسێت..! " زمانی شاعیر دەبێ، زمانی ناوەوەی شاعیر و زمانی غەریزەکان و خەون و خەیاڵی شاعیرەکە خۆی بێت.. من لە ڕێگای شیعرەکانم/ غەریزە بێئاگاییەکانم و خۆم و ژیانی خۆم دەنووسمەوە.. لە نێو خەون و خەیاڵی خۆمدا، کە ئیش لەسەر خەونەکانم دەکەم دەمەوێت " حەقیقەتی ژیان ڕەسم بکەم..! " من دەکرێ هیچ پەیامێکم پێ نەبێت..! چونکە بە بڕوای من شاعیر کەسێک و ئاکتڤیستێکی سیاسی و ئایدیۆلۆژیست نیە..! مەبەستمە پێ لەسەر ئەوە دا بگرم (دەکرێ شیعر هیچ پەیامێکی پێ نەبێ و بێ پەیام بێت بەڵام، ناکرێ شیعر هیچ ئامانجێکی پێ نەبێ و بێ ئامانج بێت..!) کەواتە پەیام و ئامانج دوو شتی جیاوازن..! ئامانج لە شیعرەکانی من ئەوەیە (ژیان بە هەموو جوانیەکانیەوە پێشانی خوێنەران بدەم..!) مەبەستمە لەگەڵ خوێندنەوەی هەر شیعرێکم، دڵ و ڕۆحی خوێنەرانم ئارام بکەمەوە.. یان زەردەخەنەیەک بهێنمە سەر ڕووخساریان.. یان ئەگەر بکرێ پرسیاریان لەلا دروست بکەم.. یان پڕیان بکەم لە نیگەرانی و دڵەڕاوکێ..! بەڵام من هیچ پەیامێکم بۆ خوێنەرەکانم پێ نیە..! خوێنەرەکانم لە ئاکامی بەدواداگەڕان و ڕامانی قووڵ

و چەندین خوێندنەوە، وا پێویست دەکات خۆیان شتێک هەڵکرێنن و خوێندنەوەیەکیان دەست بکەوێت، نەک چاوەڕوانی پەیام بن لە منەوە..! هەروەک " ئەندرێ بریتۆنی " سوریالیست دەڵێت (پێویستە خوێنەر لە ژێر کاریگەریەکانی دەق ببێتە جۆگەلەیەک لە بیری شاعیرەکە و بەشداری بکات لە بەدواداگەڕان و کەشفکردنی مانا و دەلالەتەکان..!) بە بڕوای من لێرەدا شتێک نیە ناوی پەیام بێت..! لەو بۆچوونەی بریتۆن ئەوە دەبینین، کە پەیوەندی خوێنەر و دەق چەندە گرینگە..؟ هاوکات سەلیقە و مەعریفەکەشی..! چونکە سەلیقە و مەعریفەی خوێنەر ڕۆڵ دەبینێت لە کەشفکردن و کردنەوەی هێما و ماناکان.. ڕۆڵ دەبینێ کە وەک جۆگەلەیەک بڕژێتە نێو پانتایی دەقەکە و بە نێو هەموو درز و کەلێنێک و قوژبنەکانی شۆڕببێتەوە و بۆ قووڵایی نێو ڕووبەرە نادیارەکانی دەق بڕوات.. دەبێ ئەوەش لەبیر نەکەین کەوا، دەقی زیندوو و پڕ داهێنان خوێنەری بە سەلیقە دەگەیەنێتە ئاستی ئەو جۆگەلەیە و لەگەڵ خۆیدا دەیبات..!

- غەمگین بولێ: هەر لەم چەند ساڵەی دواییدا ئەدەبی کوردی زیاتر لە بازنەی ناوچەگەریێتیدا دەخولێتەوە، ئەمەش هەناسەکانی داهێنانی پچڕ پچڕ کردووە.. ئایا ئەوە چیە وای کردووە ئەدەبی کوردی بەم قەیرانەدا تێبپەڕێت، دەسەڵاتی سیاسی کوردی تا چەند ڕۆڵی لەم قەیرانەدا هەبووە؟

- **ناڵە حەسەن:** ئەدەب و هونەر بە شێوەیەکی گشتی لەسەر ئەو چەمکانە کار دەکەن کە سیما و ڕوخسارێکی گەردوونیان هەیە. وەک (عەشق، خەون، ڕەنگ، با، ئاو، ڕووناکی.....) هەموو ئەو چەمکانە ڕەگەزی گەردوونین لە ئەدەب و هونەردا بە تایبەت لە شیعر.. زمانی ئەدەب یان زمانی شیعر ناتوانێ خۆی لەو ڕەگەزە گەردوونیانە بێبەری بکات.. بەمانایەک، ئەدەب ناتوانێ خۆی قەتیس بکات لە نێو بازنەیەکی تەسکی ناوچەگەریێتی.. یان ئەدەب ڕەنگرێژ بکرێت بە دیدگایەکی دواکەوتووانەی

خێڵەکی یان ململانێی ئایدیۆلۆژیا و حزبایەتی، ئەمجۆرە بیرکردنەوە ناوچەگەرێتیانە یان خێڵەکی یان هەر شتێکی تر، کە دەنگە گەردوونیەکەی ئەدەب دەخنکێنێ و ناتەبا و هاودژ دێتەوە هەم لەگەڵ ئەدەب بە گشتی و هەم لەگەڵ تێگەیشتن بۆ داهێنان.. دەنگی ئەدەب دەنگی غەریزەکان و دەنگی ناوەوەی مرۆڤە.. ڕوخسارەکەشی، ڕوخساری ڕەنگە جوانەکانی سروشت و ژیانە.. هەر جۆرە هەوڵ و بیرکردنەوەیەک، لە دەرەوەی ئەم مانا و دەنگە گشتگیرییەی ئەدەب دەبێتە هۆی کپبوونی دەنگی ئەدەب و شێواندنی ڕوخسارە گەردوونیەکەی..! لەلایەکی ترەوە، ئەو نووسەر و شاعیر و هونەرمەندانەی لە ئاستێکی بەرز داهێنانیان کردووە، ئەوانە بوونەتە موڵکی مێژوو و بوونەتە بەشێک لە شارستانیەتی ژیان.. ژیان بەوانەوە مانایەکی هەیە. ئەوان موڵکی شارێک و ناوچەیەک و تەنانەت وڵات و کیشوەرێکیش نین..! ئەوان لەنێو دڵە گەورەکەی مرۆڤایەتی ڕاکشاون و بۆ هەتا هەتا لەوێدا دەمێننەوە..! قەیرانەکەش لە هەر چیەکەوە سەرچاوەی گرتبێ، بەڵام دەسەڵاتی کوردی ڕۆڵی سەرەکی و بەرچاوی هەیە لە بەرهەمهێنانی ئەمجۆرە قەیرانانە، یاخود لە دابەشکردنی شارەکانی کوردستان بەسەر ڕەنگی جیاواز و خێڵ و حزب و دەسەڵاتی جیاوازدا..! دەسەڵاتی کوردی ڕۆڵی سەرەکی هەیە لە دەستەمۆکردنی قەڵەمەکان و جیاکردنەوەی ئازادی لە قەڵەم و خنکاندنی دەنگە گەردوونیەکەی ئەدەب و هونەری کوردی. ئەو نووسەر و هونەرمەندانەی کە تەسلیم بە خواست و ئەم حەقیقەتەی دەسەڵاتی کوردی دەبن، بەر لەوەی غەدرێک و گوناهێکی گەورە لە مانا و ڕەنگ و ڕوخساری ئەدەب و هونەر بکەن، من پێموایە، غەدرێک و گوناهێکی گەورە لە نووسەربوون و هونەرمەندبوونی خۆیان دەکەن..! تەنانەت گوناهێکی گەورە لە پێکهاتە و کەسایەتی و لە بوونی خۆشیان دەکەن.. ئیتر پاساوەکەیان هەرچیەک بێت، بۆ نموونە سەروەت و سامان پلەوپایە و یان هەرشتێکی تر، ئەم پاساوانە ناتوانن لە گوناهەکانیان پاکیان بکەنەوە..!

- **غەمگین بوڵی:** ئایا لە ئەدەبی ئەمڕۆی کوردیماندا ئەدەبێک بوونی هەیە بەناو ئەدەبی سیاسی، بە شێوەیەکی تەندروست؟ ئاسۆی ئەدەبی سیاسی چۆن دەبینیت؟

- **ناڵە حەسەن:** لەوەتەی کورد هەیە و ئەدەبی هەیە، ئەدەبی سیاسیشی هەیە.. بە تایبەت لە ڕۆژانی دوێنێماندا. شاعیر و نووسەرانی کورد لە ئاستێکی زۆر بەرین و فراوان، ئیشیان لەسەر سیاسەت کردووە و ئەدەبی سیاسیان نووسیوە. دیارە سیاسەتیش وەک هەر بابەتێکی تر لە نێو ئەدەبدا جێگای دەبێتەوە و نابێت، لەمبارەیەوە هیچ نیگەرانیەکمان هەبێت.. چونکە دونیای ئەدەب هێندە فراوانە جێگای هەموو بابەتێکی تیا دەبێتەوە.. بەڵام گرینگ ئەوەیە، دەبێ زۆر وریا بین لەوەی کە/ ئەدەب و هونەرەکەمان نەخەینە خزمەت بە لایەنێک و فیکرەیەکی دیاری کراوەوە. نووسەر ئازادە لەسەر هەرچیەک دەنووسێت بەڵام، هەروەک " ئێریش فرێد " دەڵێ (گرینگ ئەوەیە جوان بنووسیت) من پێموایە لە نێو شیعر و نووسینەکانی هەر یەکێک لە ئێمە سیاسەت بە ڕێژەیەک بوونی خۆی هەیە. بەڵام گرینگ ئەوەیە سیاسەت، ئیستاتیکا و زمانی شیعری و نووسینەکانمان ناشیرین نەکات..! مەبەستم ئەوەیە، ئەگەر شیعری سیاسیش بنووسین دەبێ بە زمانی شیعر بینووسین..! بە بڕوای من دووجۆرە نووسەری سیاسی یان ئەدەبی سیاسی هەیە. یەکێکیان ئەو نووسەرانەن کە هەڵگری فیکرەیەک و ئایدیۆلۆژیەکی دیاری کراون، لەوانەیە لە حزبێکی سیاسیش کار بکەن، ئەم جۆرە شاعیر و نووسەرانە فیکرە و ئایدیۆلۆژیەکەیان تێکەڵ بە نووسین و شیعرەکانیان دەکەن و فیکرەکەیان لەنێو نووسین و شیعرەکانیان ڕەنگ دەداتەوە.. نموونەی لەو جۆرەش زۆرن تەنانەت لەسەر ئاستی جیهانیش بۆ نموونە (مایکۆفسکی، پاپلۆ نیرۆدا، نازم حیکمەت زۆرانیتر..) جۆرێکی تر، نووسەر و ئەدەبمان هەن، کە سەر بە هیچ فیکرە و ئایدیۆلۆژیای دیاریکراو نین، وە ئەندامی هیچ حزبێکی سیاسیش نین بەڵام، لە نێو شیعر و ئەدەبەکەیان دەم لە سیاسەت دەدەن و شیعر و ئەدەبی

سیاسی دەنووسن.. بۆ ئەمجۆرەش دەکرێ باسی " دەنیز لیڤەرتۆڤ " ژنە شاعیری ئەمریکی بە ڕەگەز بەریتانی بکەین. ئەم خانمە شاعیرە سیاسەت ڕووبەرێکی فراوانی لە نێو شیعرەکانی داگیر کرد بوو.. شاعیرێکی زۆر بەناوبانگیشە یەکێکە لە ڕیزی ئەوانەی لەگەڵ شاعیرانی قوتابخانەی شیعری " چیای ڕەش " ناوی دەهێندرێت.. هەروەک خۆی لە دیمانەیەکدا دەڵێت (من لە ڕێگای ئەدەبەوە بە سیاسەت ئاشنا بووم..!) واتە خۆی پێشوەخت سەر بە هیچ فیکرەیەک و ئایدیۆلۆژیایەکی دیاریکراو نەبووە.. شیعرە سیاسیەکانیشی لەسەر شەڕ و دژ بە شەڕ بوون.. بە تایبەت لە دەوروبەری ساڵەکانی ١٩٦٠ لەکاتی هێرشەکانی ئەمریکا بۆ سەر ڤێتنام.. لەوسەردەمانە نەک هەر لیڤەرتۆڤ بەڵکو زۆرێک لە نووسەران و هونەرمەندان و ڕۆشنبیرانی ئەوکاتە، بە تایبەت لاوە پۆستمۆدێرنیستەکان بە دژی ئەمریکا هاتنە دەنگ و هاوارکردن.. بەڵام ئەم خانمە هەرچەندە شیعری سیاسی زۆر نووسیوە بەڵام، جوان و بەزمانی شیعر نووسیویەتی..! بۆیە یەکێکە لە شاعیرە هەرە ناسراوەکانی ئەمریکا بە تایبەت، بەدوای جەنگی جیهانی دووەمەوە. لەنێو ئەدەبی کوردیش بە هەمانشێوە.. هەردووکجۆر لە نووسەرانمان هەیە. نموونەشمان زۆرن لەم بارەیەوە.. بەڵام بۆ ئێستا ناسراوترین نووسەر و کە زۆرترین شیعری سیاسی نووسیوە، یان سیاسەت و مەسەلە نەتەوایەتیەکان ڕووبەرێکی فراوانی لەنێو شیعرەکانی داگیر کردووە من پێموایە شیعر و ئەدەبەکەی " عەبدولا پەشێو " ە. بەدوای ئەویش، ئەم بابەتە تا ئاستێکی باش شیعرەکانی " شێرکۆ بێکەس " یش دەگرێتەوە. دەربارەی ئایندە و ئاسۆی ئەدەبی سیاسیش، ڕاستیەکەی من ناتوانم لە ئێستادا ئاسۆ و ئایندەی ئەدەبی سیاسی کوردی دیاری بکەم بەڵام، بە شێوەیەکی گشتی من وای دەبینم/ کەوا ڕەوتی مێژوو و شارستانیەتی مرۆڤایەتی و ژیان بەرەو پێشەوە دەڕوات هاوکات ئەدەب و هونەریش بە گشتی بە هەمان ئاراستە ڕوو بەرە و پێشەوەیە.. ئاسۆ و ئایندەیەکی ڕووناکیشی لەبەردەمدایە..!

- **غەمگین بوڵی:** ئایا ئەوە چیە وای کردووە، لە ئەمڕۆی ئەدەبی کوردیماندا ڕیکلام تا ئەندازەیەک ببێتە چەکی داهێنان و نوێگەری؟ ئایا داهێنان پەیوەستە بە ڕیکلامەوە؟ ڕیکلام چۆن ڕۆلی گێڕاوە لە داهێنانی ئەدەبی ئەمڕۆی کوردیەوە؟

- **ناڵە حەسەن:** دیارە لە دیمانەی تر بە دوور و درێژی قسەمان لەسەر ڕۆلی ڕاگەیاندن و پەیوەندی ڕاگەیاندن بە داهێنان و لایەنی پۆزەتیف و نێگەتیفی ڕاگەیاندن کردووە.. بۆیە زۆر بە پێویستی نازانم، لێرەدا خۆم دووبارە بکەمەوە و لەسەر هەمان بابەت بە دوور و درێژی قسەی تیا بکەمەوە. هێندە نەبێ دەمەوێت پێ لە سەر ئەوە دابگرم و تەنها ئەوە دووبارە بکەمەوە و بڵێم/ ڕیکلام و ڕاگەیاندن بە هیچ شێوەیەک پەیوەندیان بە داهێنانەوە نیە..! هێندە نەبێ، تەنها دەتوانن نووسەران و دەقەکانیان یان کتێبەکانیان لە ئاستێکی بەرین بناسێنن.. لە ئاستێکی بەرین ناساندنیش بە مانای داهێنان نیە..! زۆرن ئەو نووسەر و هونەرمەندانەی کە لە ئاستێکی بەرین ناسراون و کەچی نەک هەر داهێنانیان نیە بەڵکو، ئەدەب و هونەرەکەیان لە ئاستێکی زۆر نزم دایە..! زۆرن ئەو نووسەر و هونەرمەندە حزبیانەی یان ئەوانەی لە ژێر ساباتی دەسەڵات ڕاکشاون، کە هەموو ئیمکانیاتێک و هەموو دەزگا چاپەمەنیەکان و دەزگا ڕاگەیاندنەکانیان لە خزمەتدایە و کەچی، نووسین و بەرهەمەکانیان لە شتێکی بێ داهێنان و کرچ و کاڵ بەولاوە شتێکی تر نیە..! لە هەمانکاتدا، زۆریشن ئەو نووسەر و هونەرمەندانەی کە هەمیشە خەریکی داهێنانن بەڵام، بە دەلیلی نا حزبی بوونیان، یان ڕەخنە گرتن لە دەسەڵات و یان بە دەلیلی بیرکردنەوەی جیاوازەوە، هەمیشە فەرامۆش دەکرێن و تەنانەت لە کوڵەکەی تەڕیش ناویان ناهێندرێ و باسیان ناکرێ..! بە کورتی مەبەستمە ئەوە بڵێم/ ئەگەر دەقێک خۆی داهێنانی تیا نەبێت، ڕیکلام چی بۆ دەکات..؟ هەر ئەوەندە،

دەتوانێ لە ئاستێکی بەرین بیناسێنێت و بیگەیەنێتە هەموو شوێنێک بەڵام، ناتوانێت ئەلفێکی داهێنانی بۆ بخاتە سەر..!

– **غەمگین بوڵی:** توخمە سەرەکیەکانی شیعری تۆ، زیاتر ئیشکردنە لە گێڕانەوەی یاد و ئاوێتەبوونی فەنتازیا، بەڕای جەنابت بەم شێوەیە پێویستە گێڕانەوە بۆ بنیادگەری شیعرییەت..؟

– **ناڵە حەسەن:** من باوەڕم وایە، خەون و خەیاڵ لەگەڵ هەستەکانی دوێنێ بوونێکی ئۆرگانیکی و زیندوویان هەیە لە پێکهاتەی شیعر. هەر بۆیە یادەوەری کەرەسە و توخمێکی سەرەکیە بۆ نووسینی شیعر.. گێڕانەوەی یادەوەریەکانیش لە ئامێزی خەیاڵ و فەنتازیادا لە بونیاد و پێکهاتەی شیعرەکانی من، پەیوەندی بە دوو هۆکارەوە هەیە، یەکەم/ من بە هەناسەیەکی درێژەوە شیعر دەنووسم. دووەم/ هەندێک لە قەسیدە درێژەکانم نزیکن لە " ڕۆمانە شیعر " یان چەند ڕووداوێک دەگێڕنەوە، یان تەمەنێکی دیاریکراوی خۆمم نووسیوەتەوە..! نموونەی لەمجۆرە قەسیدانەشم زۆرن.. بۆ نموونە/ (ڕەشبەڵەکی ڕۆح) یان (کەژاوەی خۆرەتاو) یان (توانەوە) کە پێکهاتووە لە سێ بەش " یان (خەونەکانی مردن) و زۆرانی تر. بێگومان ئیشکردن بەم ستایل و هەناسەیە، گێڕانەوەی خەیاڵئامێز و ئاوێتەبوو لەگەڵ فانتازیادا، یان قووڵبوونەوە و مانەوە لە نێو ڕووبەرە نادیارەکان، ئەمانە نەک هەر پێویستن بەڵکو، توخم و ڕەگەزی سەرەکین بۆ پێکهاتە و بنیاتنانی ئەم جۆرە شیعرانەی کە بەم ستایل و هەناسەیە دەنووسرێن..!

تەوەرێک لەبارەی (شیعر و وەرگێڕان)
لە ڕۆژنامەی (ئەدەب و هونەر) ی کوردستان ڕاپۆرت

ئامادەکردنی: ئەدەب و هونەر

شیعر کەرەسەیەکی گونجاو نییە بۆ وەرگێڕان

تیۆدۆر کەلیفەتیدس، نووسەری سویدی بە ڕەگەز یۆنانی لە مەڕ چێژی شیعری وەرگێڕدراوەوە دەبێژێت، " هۆکاری ئەوەی کە ناتوانین چێژ لە شیعری وەرگێڕدراو وەربگرین ئەوەیە، دەتوانرێت وشە وەربگێڕدرێت، بەڵام کێشەکە لەوێدایە کە ناتوانرێت دنیای وشەکان وەربگێڕدرێت. " ئێمەش دەپرسین، لە سەروەختی گواستنەوەی شیعردا، لە زمانی یەکەمەوە بۆ دووەم، چ گۆڕانکارییەک ڕوو دەدات کە چێژی شیعر دەمرێت یاخود ون دەبێت؟ هۆکار جیاوازیی کلتووریی یان سەلیقەی وەرگێڕەکانە؟ یانیش خودی شیعرە؟ ئاخۆ شیعر کەرەسەیەکی گونجاوە بۆ وەرگێڕان؟ لە پاڵ ئەوەدا کە بەگشتی شیعری وەرگێڕدراو تێکستێکی بێ چێژە، بڕێک لە شیعری وەگێڕدراوی شاعیرانی ڕۆژهەڵات کەم تا زۆر چێژێکی تەواوەتیمان پێ دەبەخشن، بۆچی؟ ئاخۆ دوور و نزیکی جوگرافیی هیچ پێوەندییەکی بە

چێژی خوێنەرەوە هەیە بۆ شیعری وەرگێڕدراو؟ بە دیوێکی تردا ونبوونی چێژ لە شیعری وەرگێڕدراودا پێوەندی بە زمانی یەکەمەوە هەیە یان دووەم؟ بۆچی؟ ئەدەب و هونەر.

ناڵە حەسەن: بەوپێیەی نووسینی شیعر ئیشکردنە لەسەر ڕووبەرە نادیارەکانی نێو خەون و خەیاڵ و غەریزەکان و یادەوەریەکان، یان گەڕان بەدوای شتی نوێ و دەرخستنەوەی جوانیە تەڵخکراوەکان یان جوانیە نەدۆزراوەکان. ئەمانەش هەمووی لە ڕێگەی زمانەوە ڕوو دەدەن، واتە زمان هۆکارێکی کارا و بنەڕەتیە لە نووسینی شیعر و لە کردنەوەی دەروازەکانی خەون و خەیاڵ و گەیشتن بە پێگە نادیارەکان.. وشەش لە شیعردا، بە جیا لەمانای ڕووت هەڵگری چەندین کۆد و هێمای جۆراوجۆرە.. کۆد و هێماکانیش، پەیوەندیان هەیە بە ڕوانین و بیرکردنەوە و باری دەروونی و خەون و ئومێدەکانی شاعیرەوە.. شاعیر لەکاتی نووسینی شیعر نیشتیمان و مەملەکەتێکی تر بۆ خۆی دەنەخشێنێ.. بە پێکهاتە و بوون و ئەدگاری جیاوازەوە. لەگەڵ وەرگێڕانی هەر شیعرێک دا لە زمانێکەوە بۆ زمانێکی تر، تەنها مانای ڕووتی وشەکان وەردەگێڕدرێ.. ئەو ڕووبەرە نادیارە و نیشتیمانە پان و بەرینەی خەون و خەیاڵ بە هەموو قووڵایی و پێکهاتەکانیەوە لەڕێگەی کۆد و هێماکانەوە لە پشتی وشەکانەوە خۆیان حەشارداوە، بەرتەسک و کەم ڕەنگ دەبنەوە.. واتە وشەکان لە شیعری وەرگێڕدراو ڕووبەرە فراوانەکەی خۆی لە دەست دەدەن و لەنێو سنوور و بازنەیەکی بەرتەسک قەتیس دەمێننەوە.. هەروەک لە پرسیارەکەشتاندا هاتووە کە تیۆدۆر کەلیفەتیدس دەڵێت (دەتوانرێت تەنها وشەکان وەربگێڕدرێت نەک دنیای وشەکان...). دنیای وشەکان ئەو ڕووبەرەیە کە شاعیر بەوپەڕی ڕەهایی گەمە و سەماکانی خۆی تیادا دەکات، بوخچەی غەریزەکانی خۆی تیا دەکاتەوە، یان زیکر و وڕێنەکانی خۆی دەنووسێتەوە.. شاعیر لەم دنیایە لەم ڕووبەرە نادیارە بوونەوەرێکی ئەشقیا و ماندووە،

لەوێدا هەم سەرمەستە هەم نیگەران و نامۆ.. بە وەرگێڕان وشە ناتوانێت ئەم دنیا نادیارەی پڕ لە هەراوزەنای نێو خەیاڵ و بارە دەروونیەکانی شاعیر یان دنیای خۆی وەک وشە بگوازێتەوە.. تەنها خۆی وەک جەستەیەکی ڕووت بەتاڵ لە کۆد و هێما و نهێنی و ڕەنگ و بوخچەی ئومێد و غەریزەکان.. لە پاڵ ئەمانەش بە وەرگێرانی دەق/ وشەکان هارمۆنی و میلۆدیەکانیشیان کاڵ دەبێتەوە یان بە تەواوەتی لە دەستیان دەدەن.. چونکە هیچ مومکین نیە ئەم هارمۆنی و میلۆدیەی یان ئەو ڕێکی و ئەندازەییەی لەنێوان وشەکان دا هەیە لە وێنە شیعریەکانی نێو دەقێک، بە وەرگێڕانی دەقەکە وەک و خۆیان بمێننەوە. ئەوەتا ژنە نووسەری یۆنانی " ئێرنا بینێت " لە نووسینێک بە ناوی (وەرگێڕانی شیعر)، ئێرنا لەم نووسینەدا، وەرگێڕانی شیعر بە گوناه ناو دەبات.. نیگەرانیەکانی خۆی بۆ مۆسیقای شیعری دەردەبڕێت. بەو مانایەی کە دەقی شیعری بە وەرگێڕان چەندە مۆسیقاکەیان لە دەست دەدەن، هەروەها بەرامبەر چەمکی ئیستاتیکاش بە هەمان شێوە. کەواتە لێرەوە بەو بەرئەنجامە دەگەین (دەقی شیعری بە وەرگێڕان.. وشەکان ڕووبەری خۆیان بە هەموو کۆد و هێما و نهێنی و ڕەنگ و بە هەموو بونیاد و پێکهاتەکانەوە لە دەست دەدەن، وشەکان هارمۆنی و میلۆدیەکانیان لە دەست دەدەن، بەمەش زمانی دەق دەشێوێ و کار دەکاتە سەر جوانکاری واتە ئیستاتیکای دەق.. لە هەر دەقێکیشدا کە ئیستاتیکا شێوێندرا یان کاڵبوویەوە کار دەکاتە سەر چێژی دەق،، بۆیە لە دەقی وەرگێڕدراو خوێنەر ڕووبەڕووی کاڵچێژی دەبێتەوە.. واتە وەک پێویست چێژی لێنابینێت) ئەمەش پەیوەست نیە بە زمانێکی دیاری کراوەوە، لە هەموو زمانە زیندووەکانی دونیا دەقی شیعری وەرگێڕدراو هەمان ئەو کێشەیەی هەیە. سروشتی شیعر ئاوایە، کەرەستەیەکی گونجاو نیە بۆ وەرگێڕان. لەگەڵ ئەمانەشدا/ وەرگێڕی زرینگ و بە توانا کە خاوەن مەعریفەیەکی شیعری و زمان بێت ئەوا بێگومان دەقە وەرگێرانەکەی سەرکەوتووتر و پڕ چێژتر دەبێت مەبەستمە ئەوە بڵێم ئەگەر کەسەکە

(زمانزانێکی بەتوانا بێت و لەهەمانکات شاعیریش بێت، ڕەنگە کارە وەرگێڕانیەکەی سەرکەوتووتر بێت و لەهەمانکات، چێژی زیاتر ببەخشێت بە خوێنەر). دەربارەی دەقی شاعیرانی جوگرافیایەکی دیاریکرا و من پێموایە شیعر دەبێت لە سنوورێکی بەرینتر و فراوانتر کاربکات بەڵام، لەگەڵ ئەوەش بەهۆێ کاریگەریێتی ئایین و دابونەریت و کێشە و پەیوەندیە کۆمەڵایەتیەکان و زۆر شتیتریش، ئەمانە تا ئاستێک ڕەنگدانەوەیان دەبێت لەسەر نووسین و زمانی دەق بۆیە، زۆرجاران دەقی وەرگێڕدراوی شاعیرێکی ڕۆژهەڵاتی بۆ خوێنەرێکی ڕۆژهەڵاتی چێژی خۆی هەر دەمێنێت چونکە خوێنەر خۆی لەنێو هەمان خەیاڵ و ئازار و کێشە و ئارەزوواکان دەبینێتەوە.. تەنانەت زمانی دەقەکەش زمانێکی ئاشناترە بۆی هەڵگری هەمان کۆد و هێماکانی نێو خەون و خۆزگەکانی خۆیەتی.

تەوەری (پەیوەندی نێوان زمان و شیعر)

ئەگەر زمان، نیشتیمانی شاعیر بێت ئەوا ئەم نیشتیمانە، بە فیکر ڕۆشن دەبێتەوە

ئامادەکردنی: دانا شوانی

نالە حەسەن: نووسەر و شاعیر لە تەوەری پەیوەندی نێوان زمان و شیعر بۆ ڕۆژنامەی هەولێر دەدوێت. ئەو چەندین بیروڕای جیاواز و ورد لەوبارەیەوە دەخاتە ڕوو. نالە حەسەن تا ئێستا چەندان وتار و شیعری دانسقەی لە ڕۆژنامە و گۆڤارەکاندا بڵاو کردۆتەوە و خاوەن چەندان کتێبی شیعرییە، گرنگترین کتێبەکانی (نیگایەک بەسە بۆ مردن، دیوانە شیعر هەولێر ٢٠٠٧)، (عەشق و بەرائەتی ئاو، دیوانە شیعر ٢٠٠٠)، (ڕەنگە ئیرۆسییەکانی ئاگر، دیوانە شیعر هەولێر ٢٠٠٣، چەندان کتێبی شیعری تر..).

دانا شوانی: هەموو شتێک لە ڕێگەی زمانەوە دەناسیین، تەنانەت بۆ ناسینی زمانیش پێویستمان بە زمانە، زمان وەک ئەو ڕۆشناییە وایە کە پێویستە لە هەموو پانتاییەک بوونی هەبێت، هەر پانتاییەک ڕۆشنایی زمانی تیا نەبێت، هەست بە کێماسییەکی دەکەین، هەر بۆیە ئەگەر شیعر پانتاییەکی گرنگ بێت لە دونیای زمان یان داهێنانێکی زمانەوانی بێت، ئەوا هەر پرسیارێک لە گەوهەری زمان ناچارمان دەکات ئەو پرسیار لە ئەرک و بەکارهێنانە هەمەچەشنەکانی زمان بکەین، ئەرک و بەکارهێنانە

شاعیرانەییەکانی زمان لە بەرامبەر ئەرک و بەکارهێنانەکانی تری زمان جیاوازە. بە دیدی تۆ پەیوەندی نێوان زمان و شیعر لە کوێدایە؟ ئاشکرایە کە چەندان زمانمان هەیە کە بوونەتە نێوبژیوانکەر و پێکەوەبەستانی مرۆڤ و جیهان، و هەروەها هەر زمانێکیش چەندین زمانی تیایە کە هەر یەکەیان جیهان و ژیان لە ڕوانگەیەکەوە دەبینن، ڕوانگەی جیهانبینی و ژیانبینی و مرۆڤبینی لە زمانی شیعرییدا چیین؟ بەڵگەنەویستە بەهای شیعریی ووشە لە بەراورد بە کایەکانی تر شایەنی بەراوردکردن نییە، بە دیدی تۆ شیعری کوردی بەشێوەیەکی گشتی توانیویەتی بەهای شیعری ووشەکان لەبەرچاو بگرێت؟

ناڵە حەسەن:- دەمەوی لێرەوە دەستپێبکەم کە دەڵێن، دەتوانین هەموو شتێک لە ڕێگەی زمانەوە بناسین یان بۆ تێگەیشتن لە هەر شتێک پێویستیمان بە زمان هەیە. ئەمە قسەیەکی دروستە و بە بڕوای منیش هەروایە. تەنانەت، پێشکەوتنی زانستە کۆمەڵایەتییەکان و تەکنەلۆژیاش پەیوەندییان بە زمانەوە هەیە یان مانەوەی مرۆڤ لە نێو رووبەری ژیان و بەردەوامبوونیدا، هەر پەیوەندی بە زمانەوە هەیە، تا ئەو شوێنەی بە شیعریش دەگەڕێتەوە یان پەیوەندی نێوان زمان و شیعر.. خۆی لە بنەڕەتدا، شیعر کردەیەکی زمانەوانییە لەنێو ڕووبەری خەیاڵ و بیرکردنەوەدا، یان دەتوانین بڵێین شیعر (موغامەرەیەکە لە پێناو زمان). پەیوەندی نێوان زمان و شیعر وەک پەیوەندی نێوان (بوون و شوێن) وایە. یان بە شێوەیەکی فراوانتر وەک پەیوەندی نێوان (بوون و ژیان) وایە. بە پێی تێگەیشتنی (مارتن هایدگەر) " زمان ماڵی بوونە " (بوونیش نیشتیمانی تۆیە)، هەربۆیە (ئەدۆنیس) ی بیرمەند و شاعیر (زمان بە نیشتیمانی خۆی دەزانێت).. کەواتە بۆ تێگەیشتن لە پەیوەندی نێوان زمان و شیعر، وا پێویست دەکات زێتر لە جەوهەر یان لە پێکهاتە و بەهای پەیوەندی نێوان بوون و ژیان بکۆڵینەوە، زمانی شیعر ئەو دەسەڵاتە بە شاعیر دەبەخشێ کە ببێتە خاوەن ئازادییەکی ڕەها، ئازاد لە جووڵەی بەردەوام بۆ دۆزینەوە و داهێنانی هێما و مانا و

شتگەڵی نوی، ئازاد لە گەڕان بەنیو هەموو ڕووبەری خەیاڵ بۆ دوورترین و قووڵترین شوێن، ئازاد لە ڕامالّین و لابردنی هەموو بەربەست و ڕێگرییەکان، ئازاد لە دیاریکردنی پەیوەندی لەگەڵ خۆی و تێگەیشتن لە خۆی هاوکات، پەیوەندی لەگەڵ ئەوانیتری دەرەوەی خۆی، چونکە شاعیر (بۆ تێگەیشتن لە خودی خۆی، پێویستە بە نێو ڕووبەرە شاراوە و نادیارەکانی ئەویدیکەدا ڕەت ببێ). شاعیری داهێنەر لە ڕێگەی زمانەوە بەم ئازادییە ڕەها و بەم دەسەلاتە خەیالّییە دەگات.. هەروەک (" نیتچە " بانگەشەی بۆ ئیرادەی هێز دەکات، کە وا لە مرۆڤ دەکات جەخت لە بوونی خۆی بکات و وابەستەی ژیان بێت)، بە بڕوای من، هێزی ئەو وابەستەبوونی مرۆڤ بە ژیان لە ڕێگەی زمانەوەیە. چونکە زمان هۆکارێکی سەرەکییە بۆ ناسین و لە یەکتری گەیشتن و دۆزینەوە یان داهێنانی بەردەوام، لێرەدا هەمان پەیوەندی و هەمان وابەستەبوونی زمان و شیعر دەبینم لە نیو رووبەری دەقدا، دەبێ لەوە تێبگەین کە ژیان بەبێ بوون هیچ مانا و بەهایەکی نییە.. بۆ تێگەیشتن لە جەوهەرو پێکهاتەی ئەم بوونەش پێویستیمان بە زمان و هاوکات، بە فکریش هەیە.. چونکە شاعیر خودێکی نیگەرانی مەعریفییە لە ریگەی زمانەوە لە پشت کۆد و هێماکانەوە لە بەرگێکی ئیستەتیکی خۆی نمایش دەکات یان چونکە بوونی مرۆڤ لە بنەڕەتدا لەسەر بناغەی نیگەرانی دامەزراوە لەهەمانکات، بوونی زمان و جووڵە و کردەی زمان لە نێو رووبەری دەق، لەسەر هەمان بناغە و بنەما ئیش دەکات. یان بە مانایەکی تر، توانای شاراوەی زمان لە جیهانی مەعریفەی خەیاڵ و بیرکردنەوەی شاعیر لە پرۆسەی مامەڵەکردنی زمان و بەکارهێنانی وشە و کۆد و وێنە شیعرییەکان دەبیندرێ. مەبەستمە ئەوە بڵێم (ئەگەر زمان مالّی بوون بێت، یان ئەگەر زمان نیشتیمانی شاعیر بێت ئەوا ئەو مالّە یان ئەو نیشتیمانە، بە فیکر ڕۆشن دەبێتەوە یان ئەو بوونە بە فیکر مانایەکی دەبێت) لێرە دەمەوێ پێ لەسەر ئەوە دابگرم کەوا، زمانی شیعری پەیوەندی بە مەعریفە و هۆشمەندییەوە هەیە.. یان دەمەوێت ئەوە بڵێم، هەر

دەقێکی شیعری جوان یان هەر داهێنانێکی گەورە، هۆشمەندییەکی گەورەی لە پشتە بۆ جووڵاندن و بەکارهێنانی زمان، چونکە هۆکارێک بۆ جووڵاندنی زمان، بۆ دۆزینەوە و داهێنانی ڕووبەر و شتگەڵی نویێ ئەویش مەعریفەیە. بەمانای شاعیر لە ڕیگەی مەعریفەوە دەتوانی زمان بەو شیوەیە بەکاربهێنێ کە داهێنانی نویێ بکات، چونکە مەعریفە دۆزینەوەی بەردەوام بە سەرچاوەی مانەوە و تیژبینی خۆی دەزانێت.. زمان هێزی ئەوەی تیایە شاعیر لە ڕێگەیەوە ناوەوەی خۆی بخوینێتەوە و لە جەوهەری خۆی تێبگات.. زمان هێزی ئەوەی تیایە شاعیر بتوانی لەڕێگەیەوە، خەونەکانی خۆی بخوێنێتەوە و لە جەوهەری ژیان و ئایندە و خەونەکانی خۆی تێبگات.. چونکە زمانی شیعرو هێماکان بۆ دەربڕینی بیر و شێوازی باری دەروونی بەکاردەهێندرێن یان بە مانایەکی تر، چونکە زمانی شیعر، زمانی وەقسە هێنانی خەون و خەیاڵ و ئارەزووەکانی مرۆڤە.. زمانی شیعر زمانی وڕێنەیە.. مرۆڤ لەکاتی مەستبوون و ڕۆچوون بە نێو ڕووبەرەکانی خەون و خەیاڵ، دەگاتە ئاستێکی باڵای وڕێنەکردن یان ئەو ئاستەی کە بە هۆیەوە، دەگەریتەوە سەر بنەچە و حەقیقەتی خۆی، وەکو خۆی قسە دەکات، یان ئارەزووە چەپێندراوەکانی دێنێتە قسە.. نووسینی شیعر گەیشتنە بەم ئاستە باڵایە لە ریگەی زمانەوە.. گەیشتنە ئاستێکە، مرۆڤ وەکو خۆی بیر بکاتەوە و وەکو خۆی باس لە حەز و ئارەزووەکان و باس لە خەون و خولیاکانی بکات.. ئەم ئاستە بەرزە بۆ ڕوانینی مرۆڤ لە خودی خۆی و ژیان و ئایندە و خەونەکان، مەبەستمە ئەم پەیوەندییە و بەهای نێوان بوون و ژیان، لەوەوە ببینم و بڵێم، هەمووی لەریگەی زمانەوەیە.. شیعر نووسین گەیشتنە ئاستێکی بەرزی هەشمەندییە بۆ مرۆڤ.. هەربۆیە " هایدگەر " دەڵێ (مرۆڤ شاعیرانە نیشتەجێ دەبێت) یان بەپێی لێکدانەوەی (د. محەمەد کەمال) بۆ ئەم قسەیە ئەوەیە،کە " هایدگەر " دەخوازێ مرۆڤ شاعیرانە بژیی. چونکە، شیعر ئاماژە بۆ بوون دەکات یان زمانی شیعر وەک زمانی فەلسەفە وایە، شاعیر دەتوانێ واتای بوون دەربخات. لەم ڕێگەیەوەش هەستە

ئیرۆسییەکان وخەونەکان و جوانییەکانی ژیان بنووسیتەوە. شیعر لەنیو رووبەری خەیاڵ ئیش دەکات، بۆیە شاعیر دەتوانێ خودی خۆیی و ژیان بە هەموو بەرینابیەکانی بنووسیتەوە.. یان زمانی شیعر توانای ئەوەی هەیە ببێتە زمانی ئەدەب بەگشتی و هەموو ژانرەکانی تری پێ بنووسرێتەوە یان ببێتە زمانی سیاسەت و ئایین و کتێبە ئایینیەکانی پێ بنووسرێتەوە یان وەکو (فەلسەفە لەسەر بنەمای فیکرەوە دەرگیربوون بێت لەگەڵ واقیعدا).. بۆیە بە بڕوای من، جیاوازی ڕوانگەی زمانی شیعری لە ڕوانگەی زمانی کایەکانیتر ئەوەیە، زمانی شیعری، لە پەنجەرەی جوانییەوە دەروانێتە بوون و مرۆڤ و ژیان، شاعیر لە رێگەی هێز و دەسەڵاتی زمانەوە بەهۆی توانا و هۆشمەندییەکانی خۆیەوە هەوڵدەدات، جوانییەکانی ژیان بدۆزیتەوە و ژیان جوانتر و جوانتر بکات.. لەهەمانکات، بەردەوامیش بە ژیان بدات و مرۆڤ وەک سەرچاوەکانی بەها و پیرۆزی سەیر بکات. چونکە هەموو ئەو دەقانەی کە داهێنانیان تیایە هەڵگری پرسیارگەلێکی بێکۆتایی و گومانی گەورە و لە ڕووبەری گەورەش نهێنییەکانیان حەشارداوە و پێویستییان بە خوینەری زێتر و خوێندنەوەی زێتر و لێکدانەوەی زێتر هەیە. چونکە ئەو دەقە شیعرییانەی کە جێگای مەبەستی ئێمەن، وەک شتگەلێکی سیحری، هەرجارەی بە جۆرێک و ڕەنگێک و بە هێما و مانای جیاوازەوە دەردەکەون، دەربارەی ئەوەش کە بەها و شێوەی وشەکان لە نێو شیعری کوردی، یان بە شێوەیەکی ڕوونتر و گونجاوتر، توانای شاعیر لە بەکارهێنانی زمان و وشەکان لە نێو ڕووبەری شیعری کوردی.. بەپێی ئەو ڕۆشناییە دیاریکراوەی کەمن هەمە لەسەر شیعر و ئەدەبی جیهانی یان شیعر و ئەدەبی دەرەوەی خۆمان.. من پێموایە زۆرێک شاعیرانی کورد لەمبارەیەوە هەوڵ و دەقە شیعرییەکانیان لە ئاستێکی بەرزی داهێنان دان. من باس لە ڕێنووس و ڕستەسازی و هونەری زمان ناکەم، باس لە توانا و دەسەڵات و هۆشمەندی شاعیر دەکەم لە جووڵاندن و بەکارهێنای زمان و بەهای وشەکان لە نێو ڕووبەری دەقە شیعرییەکاندا.. من هیچ گومانێکم لەوەدا نییە

کە دەیڵێم. تەنها ئەوەی جێگای نیگەرانی و گومانی من بێت ئەویش ئەوەیە، توانا و بەهای زمانی شیعری و خودی شیعری کوردی بە گشتی لەلایەن خوێنەران و ڕەخنەگرانی جدی و خاوەن مەعریفەیەکی گشتگیر وەک پێویست نەخوێندراونەتەوە و وەک پێویست لەسەر بەها و توانای زمانی شیعری کوردی لەنێو رووبەری دەق، نەهاتوونەتە قسە. بە مانای شیعری کوردی وەک پێویست نەخوێندراوەتەوە.

www.dengekan.com